



**ERZURUM MİLLETVEKİLLERİNİN YASSIADA
YARGILANMALARI**

Nilüfer ÇEBİ

**YÜKSEK LİSANS TEZİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ
ANABİLİM DALI
TEZ YÖNETİCİSİ**

Prof. Dr. Erkan CEVİZLİLER

2025

(Her Hakkı Saklıdır)

T.C
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILAP TARİHİ ENSTİTÜSÜ
MÜDÜRLÜĞÜ

NİLÜFER ÇEBİ

ERZURUM MİLLETVEKİLLERİNİN YASSIADA YARGILANMALARI

YÜKSEK LİSANS TEZİ

TEZ YÖNETİCİSİ
PROF. DR. ERKAN CEVİZLİLER

ERZURUM-2025

T.C.
ATATÜRK ÜNİVERSİTESİ
ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP
TARİHİ ENSTİTÜSÜ

TEZ KABUL TUTANAĞI

ATATÜRK İLKELERİ VE İNKILÂP TARİHİ ENSTİTÜSÜ MÜDÜRLÜĞÜNE

Prof.Dr.Erkan CEVİZLİLER danışmanlığında, Nilüfer ÇEBİ tarafından hazırlanan bu çalışma 02/05/2025 tarihinde aşağıdaki jüri tarafından Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Anabilim Dalı'nda Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Danışman : Prof.Dr.Erkan CEVİZLİLER

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Prof.Dr.Asaf ÖZKAN

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Jüri Üyesi : Doç.Dr.Mehmed Gökhan POLATOĞLU

İmza: Aslı ıslak imzalıdır

Yukarıdaki imzalar adı geçen öğretim üyelerine aittir. 02/05/2025

Prof. Dr. S.Esin DAYI

Enstitü Müdürü

Aslı ıslak imzalıdır

YEMİN METNİ

Yüksek Lisans tezi olarak sunduğum “**Erzurum Milletvekillerinin Yassıada Yargılanmaları**” adlı çalışmanın, tarafımdan bilimsel ahlak ve geleneklere aykırı düşecek herhangi bir yöneme başvurulmaksızın yazıldığını ve yararlandığım eserlerin kaynakçada gösterilenlerden oluştuğundan, bunlara atıf yapılarak yararlanılmış olduğunu belirtir ve bunu onurumla doğrularım.

Nilüfer ÇEBİ

02/ 05 / 2025

ÖZET

Türkiye’de 1945-1950 yılları arasında çok partili hayata geçiş denemeleri gerçekleşmiş, 14 Mayıs 1950’de gerçekleşen gizli oy, açık tasnif esası ile yapılan seçimler ile birlikte de Türk siyasi tarihinde yeni bir dönem başlamıştır. Cumhuriyet’in kurucu partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi, 27 yıl süren tek parti iktidarını “*Yeter Söz Milletindir*” sloganıyla siyasi sahneye çıkan Demokrat Parti’ye devretmiştir. Demokrasi kültürünün gelişimi açısından kritik bir dönüm noktası olan bu süreçte hem siyasi hem de toplumsal anlamda önemli değişimler yaşanmış, Türkiye’de ilk kez iktidar barışçıl bir şekilde el değiştirmiştir. Demokrat Parti, iktidarının ilk yıllarında geniş bir halk desteği kazanmış olsa da zamanla muhalefete ve basına karşı yürüttüğü baskıcı politikalarla, toplumsal huzursuzluklara ve desteğin zayıflamasına neden olmuştur.

İktidar-muhalefet arasındaki gerilimin tırmanması sonucu ülkede art arda yaşanan olaylar cuntacılar tarafından darbeye gerekçe olarak gösterilmiş, 27 Mayıs 1960’ta Milli Birlik Komitesi tarafından Cumhuriyet’in ilk askeri darbesi gerçekleştirilmiştir. Bu çalışmada, 27 Mayıs darbesi sonrasında Yassıada’da yargılanan Erzurum Demokrat Parti milletvekillerinin mahkeme süreçleri incelenilmeye çalışılmıştır. Araştırmada milletvekillerinin savunmaları, suçlamalar ve mahkemede çıkan kararlar değerlendirilmiştir. Ayrıca dönemin siyasi atmosferi, darbenin ülke üzerindeki etkileri ve Erzurum’un yerel dinamikleri göz önünde bulundurularak, yargılamaların etkileri gözlemlenmeye gayret edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Cumhuriyet Halk Partisi, Demokrat Parti, 27 Mayıs Darbesi, Erzurum milletvekilleri, Yassıada.

ABSTRACT

In Turkey, attempts to transition to a multi-party system were made between 1945 and 1950, and a new era began in Turkish political history with the elections held on May 14, 1950, which were held by secret ballot and open counting. The Republican People's Party, the founding party of the Republic, handed over its 27-year single-party rule to the Democrat Party, which entered the political scene with the slogan "Enough, the Nation Has the Word". This process, which was a critical turning point in terms of the development of democratic culture, saw significant changes both politically and socially, and for the first time in Turkey, power changed hands peacefully. Although the Democrat Party gained widespread public support in the early years of its rule, it eventually caused social unrest and weakened support with its oppressive policies against the opposition and the press.

The successive events that occurred in the country as a result of the escalation of tensions between the government and the opposition were cited by the putschists as justification for a coup, and the first military coup of the Republic was carried out by the National Unity Committee on May 27, 1960. In this study, the court processes of the Erzurum Democratic Party deputies who were tried in Yassıada after the May 27 coup were examined. The defenses of the deputies, the accusations and the decisions made in the court were evaluated in the research. In addition, the effects of the trials were tried to be observed by taking into account the political atmosphere of the period, the effects of the coup on the country and the local dynamics of Erzurum.

Keywords: Republican People's Party, Democrat Party, May 27 Coup, Erzurum deputies, Yassıada.

İÇİNDEKİLER

TEZ KABUL TUTANAĞI	
YEMİN METNİ.....	II
ÖZET	III
ABSTRACT.....	IV
ÖNSÖZ	IX
KISALTMALAR	XI
KAYNAKÇA.....	XII
GİRİŞ	1
A-A MAÇ VE KAPSAM	1
I- Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi- İlgili Araştırmalar ve Özgün Değeri	2
II- Araştırmanın Akademik Katkısı ve Anabilim Dalı Öncelikleriyle bağlantısı.....	2
III- Yöntem ve Metodoloji	3
B-DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ VE TÜRKİYE’DE SİYASAL DÖNÜŞÜM	3
I- 1950-1960 yılları arasında Türkiye’de siyasi yapı.....	5
II- Demokrat Parti’nin Erzurum’daki etkisi	7
C-TÜRKİYE’DE DEMOKRATİK SÜREÇLER ve HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ	9
D-27 MAYIS 1960 DARBESİ VE SONRASI	10
E- YASSIADA YARGILAMALARININ GENEL ÇERÇEVESİ	14

BİRİNCİ BÖLÜM

IX. DÖNEM TBMM DEMOKRAT PARTİ ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ VE YARGILANMALARI

A-1950 GENEL SEÇİMLERİ VE ERZURUM	21
B-MUSTAFA ZEREN	22
I-Mustafa Zeren’in Özgeçmişi.....	22
II-Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	24
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	24
IV-Vatan Cephesi Davası	27
V-Avukatının Savunması	27
VI-Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu	28
VII- Karar ve Sonrası	31
C-RIFKI SALİM BURÇAK	32
I-Rıfkı Salim Burçak’ın Özgeçmişi.....	32
II-Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	33
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	35
IV-Vatan Cephesi Davası	40

V- Avukatının Savunması	41
VI- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu	43
VII- Karar ve Sonrası	47
D- HASAN RIZA TOPÇUOĞLU	49
I- Hasan Rıza Topçuoğlu'nun Özgeçmişi	49
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	50
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	50
IV- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu	52
V- Karar ve Sonrası	53
E- SABRİ ERDUMAN	54
I- Sabri Erduman'ın Özgeçmişi.....	54
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	55
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	56
IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası	58
V- Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu.....	60
VI- Karar ve Sonrası.....	63
VII- Sabri Erduman'ın Kızı Erzen Erduman ile Yapılan Sözlü Görüşme	64
VIII- Sabri Erduman'ın Oğlu Barışkan Erduman ile Yapılan Sözlü Görüşme	66

İKİNCİ BÖLÜM

X. DÖNEM TBMM DEMOKRAT PARTİ ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ VE YARGILANMALARI

A-1954 GENEL SEÇİMLERİ VE ERZURUM	72
B- ABDÜLKADİR ERYURT	74
I- Abdülkadir Eryurt'un Özgeçmişi.....	74
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	75
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	77
IV- Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu	79
V- Karar ve Sonrası	80
C- HASAN NUMANOĞLU	81
I- Hasan Numanoğlu'nun Özgeçmişi	81
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	82
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	82

IV- Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu	85
V- Karar ve Sonrası	87
D- ŞEVKİ ERKER.....	87
I- Şevki Erker'in Özgeçmişi	87
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	88
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	90
IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası	93
V- Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu.....	94
VI- Karar ve Sonrası.....	97

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XI. DÖNEM TBMM DEMOKRAT PARTİ ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ VE YARGILANMALARI

A- 1957 GENEL SEÇİMLERİ VE ERZURUM	99
B- ABDÜLMELİK FIRAT.....	100
I- Abdülmelik Fırat'ın Özgeçmişi	100
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	101
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	102
IV- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu	105
V- Karar ve Sonrası	106
VI- Abdülmelik Fırat'ın oğlu Mahmut Fevzi Fırat ile Yapılan Sözlü Görüşme.....	108
C- FETHULLAH TAŞKESENLIOĞLU	110
I- Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Özgeçmişi.....	110
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	111
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	111
IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası	113
V- Avukatının Savunması	113
VI- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu	115
VI- Karar ve Sonrası.....	116
D- MEHMET EYÜBOĞLU	117
I- Mehmet Eyüboğlu'nun Özgeçmişi	117
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	117
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	118

IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası	119
V- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu	119
VI- Karar ve Sonrası.....	121
E-MÜNİP ÖZER.....	121
I-Münip Özer'in Özgeçmişi.....	121
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	122
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	123
IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası	125
V- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu	126
VI- Karar ve Sonrası.....	128
F-SAİT KANTAREL	129
I-Sait Kantarel'in Özgeçmişi	129
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	130
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	131
IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası	132
V- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu	133
VI- Karar ve Sonrası.....	134
G-OSMAN ALİHOCAGİL	135
I-Osman Alihocagil'in Özgeçmişi.....	135
II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri.....	135
III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi.....	136
IV- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu	137
V- Karar ve Sonrası	139
SONUÇ.....	141
EKLER.....	143

ÖNSÖZ

Erzurum, Millî Mücadele dönemindeki stratejik rolü, Erzurum Kongresi gibi bağımsızlık yolunda atılan kritik adımlara ev sahipliği yapması ve Cumhuriyet'in ilk yıllarında oynadığı aktif siyasi rol ile Türkiye tarihinde önemli bir yere sahip olmuştur. Bu bağlamda Erzurum milletvekilleri, yalnızca temsil ettikleri bölge ile sınırlı kalmayan, dönemin hem siyasi hem de toplumsal dönüşümlerine yön veren önemli aktörler olmuştur.

Bu çalışmada, XI. Dönem'de Demokrat Parti'nin Erzurum listesinden Türkiye Büyük Millet Meclisi'ne giren ve 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Yassıada Mahkemeleri'nde yargılanan on üç milletvekilinin yargılanma süreçleri ele alınacaktır. Çalışmanın temel amacı, Yassıada Mahkemeleri ve dönemin hukuk anlayışını Erzurum milletvekilleri üzerinden inceleyerek bu sürecin toplumsal hafızada nasıl yer bulduğunu ortaya koymaya çalışmaktır. Bu bağlamda, hem dönemin siyasi ve hukuki yapısı hem de bu süreçlerin toplumsal etkileri derinlemesine analiz edilmeye çalışılacaktır.

“Erzurum Milletvekillerinin Yassıada Yargılamaları” başlıklı bu çalışmada belge analizi yöntemi esas alınmış, ilgili döneme ait belgeler incelenerek yorumlanmaya çalışılmıştır. Ayrıca sözlü tarih araştırması metodundan ve konuya ilişkin araştırma eserlerden istifade edilmiştir. Üç bölüm olarak kaleme alınan çalışmanın birinci bölümünde IX. Dönem, ikinci bölümde X. Dönem ve üçüncü bölümünde XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum milletvekillerinin kısa biyografileri, siyasi faaliyetleri ve önemle yargılanmaları konuları ele alınmaya gayret edilmiştir. Birden fazla dönemde görev yapmış Millet Vekillerine mükerrere düşmeme adına ilk Millet Vekilliği döneminde yer verilmiştir.

Çalışma kapsamında, 27 Mayıs Darbesi'ne dair hafıza mekanlarından biri olan Yassıada'yı ziyaret ederek yerinde gözlem yapma fırsatı buldum. Ada ziyareti sırasında çektiğim fotoğraflar ve topladığım bilgiler, çalışmamın mekânsal bağlamını güçlendirmiştir. Ayrıca çalışmanın ortaya çıkmasında, araştırma sürecinde bana yardımcı olan Cumhurbaşkanlığı Millet Kütüphanesi, Milli Kütüphane ve Türk Tarih Kurumu çalışanlarına, dönemin Demokrat Parti milletvekillerinin yakınlarına ulaşmamda desteklerini esirgemeyen Necmi Çebi'ye, Erzurum esnaflarından Ali Kemal Şahintürk'e ve Erzurum Türk Kadınlar Birliği Dernek Başkanı Sevim Tuna Çebi'ye, dönemi ve yaşananları daha iyi anlayabilmek amacıyla kendilerinden bilgi ve belge edindiğim, sorularımı samimiyetleriyle yanıtlayan sayın Rıfkı Salim Burçak'ın torunu Naci Cinisli ve Berrak Burçak'a, Sabri Erduman'ın Kızı Erzen Hanıma ve oğlu Barışkan Bey'e,

Abdlmelik Fırat'ın oğlu Mahmut Fevzi Fırat'a, Münip zer'in oğlu Hürkal zer'e, Fethullah Taşkesenlioğlu'nun oğlu Adnan Taşkesenlioğlu ve Fahrettin Taşkesenlioğlu'na, yeğeni Zehra Taşkesenlioğlu'na, Atatürk İlkeleri ve İnkılâp Tarihi Enstitüsü Müdürü Prof. Dr. S. Esin Dayı'ya, Enstitüdeki diğer hocalarıma ve nihayet tez sürecinde her daim bana rehberlik eden, deneyimleriyle bana yol gösteren danışmanım Prof. Dr. Erkan Cevizliler'e, teşekkürü borę bilirim.



KISALTMALAR

A	: Arşiv
Age	: Adı geçen eser
Agm	: Adı geçen makale
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
Bkz	: Bakınız
BM	: Birleşmiş Milletler
C	: Cilt
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
DP	: Demokrat Parti
ESGMA	: Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi
TBMMKD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi
TBMMTD	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi
TBMMZC	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Zabıt Ceridesi
TBMMA	: Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi
MBK	: Milli Birlik Komitesi
No	: Numara
S	: Sayı
s	: Sayfa

KAYNAKÇA

A- ARŞİVLER

Abdlmelik Fırat Ailesi zel Kütüphanesi Arşivi
Fethullah Taşkesenlioğlu Ailesi zel Kütüphanesi Arşivi
Münip zer Ailesi zel Kütüphanesi Arşivi
Rıfkı Salim Burçak Ailesi zel Kütüphanesi Arşivi
Sabri Erduman Ailesi zel Kütüphanesi Arşivi
Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet
Arşivi (BCA)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Arşivi (TBMMA)

B- RESMİ YAYINLAR VE TUTANAKLAR

Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi (TBMMKD)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD)
Türkiye Büyük Millet Meclisi Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları,
Anayasayı İhlal Davası, (1960/1).
Türkiye Büyük Millet Meclisi Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları: Vatan
Cephesi Davası, (1961/7).

C- SÜRELİ YAYINLAR

1- Gazeteler

Cumhuriyet
Demokrat Erzurum
Doğu
Erzurum
Hürriyet
Hüryol
Hrvatan
Le Papulaire
Resmî Gazete
The Economist
Ulus
Vatan

D- KİTAPLAR

1- Araştırma Eserler

AYDEMİR, Şevket Süreyya, **Menderes'in Dramı**, İstanbul, 2024.

ARSLAN, Zühtü, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)**, Ankara, 2013.

AYDIN, Suavi- TAŞKIN, Yüksel, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul, 2014.

BAŞAR, Zeki, **Cumhuriyet Dönemi, Erzurumlu 54 Müellif ve Eserleri**, İstanbul, 1998.

BAŞGİL, Ali Fuad, **27 Mayıs İhtilali ve Sebepleri**, İstanbul, 2019.

BELER, Belig, **27 Mayıs 1960 Yassıada Faciası**, İzmir, 1988.

BİRİNCİ, Ali, **Prof. Dr. Fahir Armaoğlu'na Armağan**, Ankara, 2008.

BURÇAK, Rıfki Salim, **Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri**, Ankara, 1998.

BURÇAK, Rıfki Salim, **Türkiye'de Milli İradenin Zaferi**, Ankara, 1994.

BURÇAK, Rıfki Salim, **27 Mayıs Üzerine Görüşler**, Ankara, 1991.

BURÇAK, Rıfki Salim, **On Yılım Anıları (1950-1960)**, Ankara, 1998.

BURÇAK, Rıfki Salim, **Yassıada ve Öncesi**, Ankara, 1976.

DEMİR, Şerif, **Türk Siyasi Tarihinde Adnan Menderes**, İstanbul, 2010.

DEMİREL, Tanel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı- Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul, 2011.

DOĞANER, Yasemin, **Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi**, Ankara, 2013.

ERDEMİR, Sabahat, **Muhalefette İsmet İnönü, 1959-1960: Konuşmaları, demeçleri, mesajları, sohbetleri ve yazılarıyla**, İstanbul, 1956.

EROĞUL, Cem, **Demokrat Parti: Tarihi ve İdeolojisi**, Ankara, 1970.

ERER, Tekin, **Yassıada ve Sonrası**, İstanbul, 1965.

GEÇİKLİ, Recep Murat, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat**, Ankara, 2010.

GOLOĞLU, Mahmut, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, İstanbul, 2013.

KARANİS, Fikri, **Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul, 1994.

KARAVELİOĞLU, Kâmil, **Bir Devrim İki Darbe, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül**, İstanbul, 2007.

- KARPAT, Kemal, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul, 1997.
- KAYA, Ferzende, **Mezopotamya Sürgünü Abdülmelik Fırat'ın Yaşam Öyküsü**, İstanbul, 2003.
- KAYNAR, Mete Kaan, **Türkiye'nin 1960'lı yılları**, İstanbul, 2007.
- KOCABAŞ, Süleyman, **27 Mayıs 1960 Darbesinin İç Yüzü -Menderes Nasıl Devrildi-**, İstanbul, 2012.
- KÖPRÜLÜ, Fuad, **Demokrasi Yolunda (On the Way of Democracy)**, Paris, 1964.
- NASKALİ, Emine Gürsoy, **Anayasa Davası -1- (Yassıada Zabıtları-V)**, İstanbul, 2011.
- NASKALİ, Emine Gürsoy, **Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V)**, İstanbul, 2011.
- IŞIK, Aydın, **Mezopotamya'da Hüzün Abdülmelik Fırat**, İstanbul, 2022.
- LEWİS, Bernard **Modern Türkiye'nin Doğuşu**, Ankara, 2022.
- TANÖR, Bülent, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, 2022.
- TURGUT, Hulusi, **Yassıada'da Yaptırılmayan Savunmalar Menderes, Zorlu ve Polatkan'ın Kendi El Yazılarından Savunmaları**, İstanbul, 2007.
- TOKER, Metin, **İsmet Paşa'yla On Yıl**, Ankara, 1967.
- ÖZTÜRK, Kazım, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)**, Ankara, 1998.
- ÖZTÜRK, Kazım **Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)**, Ankara, 1998.
- SANAL, Türker, **Türkiye'nin Hükümetleri**, Ankara, 1997.
- İPEKÇİ Abdi- Coşar Ömer Sami, **İhtilalin İç Yüzü**, İstanbul, 2010.
- Yassıada Yargılamaları, Müşterek Müdafaa Kararlar, Kararların Eleştirisi**, Ankara, 1995.
- Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-**, İstanbul, 2007.
- YÜCEL, Serhan, **Demokrat Parti**, İstanbul, 2001.
- 2- Lisansüstü Tezler**
- a) Yüksek Lisans Tezleri**
- EDİ, Ahmed, **Türk Siyasi Hayatında Prof. Dr. Rıfık Salim Burçak**, Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2010, s.142.
- KANDEMİR, Hasancan, **"27 Mayıs Darbesi ve Demokrat Parti Konya Milletvekillerinin Yargılanması"**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Konya, 2021, s.29.

E- MAKALELER

BERBER GEDİKLİ, Şarika, “Türkiye’de Çok Partili Hayata Geçiş Sürecinde Si-
vil Hükümet Darbesi: CHP’de 35’ler Vakası” **Gazi Akademik Bakış**, C.6, (Mart
2012), s.5-20.

İPEK, Doğan, “27 Mayıs Darbesi Öncesi Cepheleşme Hareketi: Vatan Cephesi
Örneği (1958-1960)”, **Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Der-
gisi**, XXIII/2., (02.08.2024), s. 877-878.

KARAMAN, Mehmet, “İsmet İnönü’nün Uşak’ta Taşlanması Olayının Sebep ve
Sonuçları”, **Tarih Okulu Dergisi**, S.8, (Aralık-2010), s.21-24.

ÇAVUŞOĞLU, Hüseyin, 27 Mayıs 1960 Askeri Darbesinin Önemli Nedenlerin-
den Biri Olarak Gösterilen Tahkikat Komisyonunun Amacı, Faaliyetleri ve So-
nuçları Üzerine Bir Değerlendirme, **Uluslararası Bilimsel Araştırmalar Der-
gisi**, (Haziran-2019), s.139-146.

F- ELEKTRONİK KAYNAKLAR

[https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yuksek-adalet-divani-14-haziran-1960-
25-nisan-1962](https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yuksek-adalet-divani-14-haziran-1960-25-nisan-1962), Erişim Tarihi: 25.12.2024.

<https://www.biyografya.com/biyografi/>, Erişim Tarihi: 22.10.2024

[https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskanvekilleri-ve-uyeler/emekli-ve-gorev-suresi-
dolan-uyeler/salim-basol/](https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskanvekilleri-ve-uyeler/emekli-ve-gorev-suresi-dolan-uyeler/salim-basol/), Erişim Tarihi: 11.09.2024

<https://tr.wikipedia.org/wiki/Bucak>, Erişim Tarihi: 15.09.2024

<https://denktas.av.tr/hukuk/yas-tahsisi>, Erişim Tarihi:12.08.2024

<https://lugatim.com/s/murakabe>, Erişim Tarihi: 05.09.2024

G- SÖZLÜ KAYNAKLAR

CİNİSLİ, Naci, (IX. X. ve XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Milletvekili Rıfka
Salim Burçak’ın torunu)

ERDUMAN, Barışkan, (IX. X. ve XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Milletve-
kili Sabri Erduman’ın oğlu)

ERDUMAN, Erzen, (IX. X. ve XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Milletvekili
Sabri Erduman’ın kızı)

FIRAT, Mahmut Fevzi, (XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Milletvekili Abdül-
melik Fırat’ın oğlu)

TAŞKESENLİOĞLU, Adnan, (XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Milletvekili
Fethullah Taşkesenlioğlu’nun oğlu)

TAŞKESENLIOĞLU, Fahrettin, (XI. Dđnem Demokrat Parti Erzurum Milletvekili Fethullah Taşkesenlioğlu’nun oğlu)

ÖZER, Hürkal, (XI. Dđnem Demokrat Parti Erzurum Milletvekili Mđnip Özer’in oğlu.)



GİRİŞ

A- AMAÇ VE KAPSAM

Bu yüksek lisans tezinin amacı; 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Türkiye’de gerçekleşen darbeyle birlikte dönemin iktidar partisi olan Demokrat Parti’nin yönetim liderleri ve milletvekillerinin tutuklanmasıyla başlayan süreç olacaktır. Darbe sonrası oluşturulan hukuk düzeni çerçevesinde, Yassıada Mahkemeleri’nde yargılanan XI. Dönem Erzurum Milletvekillerinin Yassıada ’da yargılanma süreçleri ele alınacak olup, dönemin şartları göz önünde bulundurularak gerçekleşen davalar, karar ve sonrası hakkında incelemeler yapılacaktır.

Çalışma kapsamında, milletvekillerine yöneltilen suçlamalar, mahkeme süreçleri, savunmaları ve aldıkları cezalar incelenerek, dönemin siyasi ve hukuki atmosferinin anlaşılması hedeflenmektedir.

Darbe sonrasında tutuklanan Erzurum milletvekilleri, bir süre Harp Okulu’nda gözaltında tutulmuş, ardından Yassıada’ya sevk edilmişlerdir. Yassıada’da yaklaşık bir yıl süren tutukluluk sürecinin ardından yargılamalar başlamış; savunmaların tamamlanmasının ardından mahkeme kararları açıklanmıştır. Dönemin Erzurum Demokrat Parti milletvekilleri olan Abdülmelik Fırat, Sabri Erduman, Şevki Erker, Rıfki Salim Burçak, Abdülkadir Eryurt, Mehmet Eyüboğlu, Sait Kantarel, Hasan Numanoğlu, Münip Özer, Fethullah Taşkesenlioğlu, Rıza Topçuoğlu, Osman Alihocagil ve Mustafa Zeren başta “Anayasayı ihlal” suçlaması olmak üzere, Uşak, Topkapı, İstanbul ve Ankara olaylarında hükümete destek vermek gibi iddialarla yargılanmıştır. Bunun yanı sıra, Rıfki Salim Burçak ise, Başbakan tarafından parti teşkilatına gönderilen bildiriye ilişkin Genel İdare Kurulu üyesi olarak yargılanması, Vatan Cephesi’nin kurulmasında ve desteklenmesinde rol alması, Genel İdare Kurulu üyeliği çerçevesinde bir evraktan sorumlu tutulması nedeniyle de mahkeme karşısına çıkmıştır.

Yassıada davaları toplam 11 ay sürmüş, bu süreçte 872 oturum gerçekleştirilmiş ve davalar 203 gün boyunca görülmüştür. Yargılamalar sonucunda:

- Şevki Erker, Abdülkadir Eryurt, Fethullah Taşkesenlioğlu ve Münip Özer beraat etmiştir.
- Sabri Erduman 7 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.
- Mehmet Eyüboğlu, Sait Kantarel, Hasan Numanoğlu, Osman Alihocagil, Rıza Topçuoğlu, Rıfki Salim Burçak ve Abdülmelik Fırat 4 yıl 2 ay hapis cezası almıştır.
- Mustafa Zeren ise 5 yıl ağır hapis cezasına mahkûm edilmiştir.

Bu çalışma, yargılama sürecinde ve sonrasında yaşanan gelişmeleri ele alarak, Yassıada Mahkemeleri'nin hukuki niteliğini tartışmayı ve günümüz hukuk sistemiyle karşılaştırmalı bir analiz sunmayı amaçlamaktadır. Konuyla ilgili akademik çalışmalar, dönemin tanıklıkları ve basında yer alan haberler değerlendirilerek, Yassıada yargılamalarının siyasi ve hukuki sonuçları kapsamlı bir şekilde ele alınmaya çalışılacaktır.

I-Araştırmanın Kuramsal Çerçevesi- İlgili Araştırmalar ve Özgün Değeri

Bu tez, 27 Mayıs 1960 askeri darbesi sonrasına kurulan Yüksek Adalet Divanı tarafından Yassıada'da yargılanan XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum milletvekillerinin yargı sürecini merkezine alarak, hem yerel siyasal aktörlerin darbe sonrasında dönemdeki konumunu hem de dönemin siyasal yargı pratiğini bölgesel düzlemde incelemeyi amaçlamaktadır. Literatürde genel olarak makro düzeyde ele alınan Yassıada Yargılamaları, bu tezde Erzurum özelinde mikro tarih yaklaşımıyla ele alınmakta ve milletvekillerinin özlük dosyaları ile Meclis faaliyetleri ışığında bireysel siyasal profilleri ortaya konulmaktadır.

Ulusal Tez Merkezi'nde "*Erzurum Milletvekilleri ve Yassıada Yargılanmaları*" anahtar ifadesi yazıldığında hiçbir Doktora ya da Yüksek Lisans tez çalışmasının olmadığı tespit edilmiştir. Her ne kadar Demokrat Parti dönemi Erzurum Milletvekili ve meclis faaliyetleri hakkında araştırmalar yapılmış olsa da 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından gelişen süreç ve Erzurum özelinde Yassıada yargılanmalarına dair çalışmanın yapılmamış olması nedeniyle yapılan genel çalışmalara bölgesel bir perspektif kazandırarak literatüre katkı sunmaktadır.

Kaynakça; süreli yayınlar, arşiv belgeleri, araştırma eserler, gazeteler vb. kaynakların yanı sıra dönemin milletvekillerinin yakınları ile sözlü tarih çalışması gerçekleştirilmiştir.

II-Araştırmanın Akademik Katkısı ve Anabilim Dalı Öncelikleriyle bağlantısı

Bu çalışma, Türkiye Cumhuriyeti siyasi tarihi içinde önemli bir kırılma noktası olan 27 Mayıs 1960 darbesi sonrasında yürütülen Yassıada yargılamalarını yerel düzeyde ele alarak, tarih yazımında sıklıkla göz ardı edilen bölgesel aktörlerin siyasal süreçlerdeki rolünü ortaya koymaktadır. Erzurum milletvekilleri özelinde gerçekleştirilen bu analiz, Demokrat Parti dönemine ilişkin tarihsel bir bakış sunmakta ve merkez-taşra ilişkileri bağlamında yeni bir değerlendirme alanı açmaktadır.

Çalışma, birincil kaynaklara dayalı olması ve özgün belge incelemelerine yer vermesi bakımından Cumhuriyet Tarihi alanına somut ve özgün katkılarda bulunmaktadır. Ayrıca, siyasal yargılamalar, demokrasi tarihine ilişkin kırılmalar ve yerel temsiliyet konularına odaklanmasıyla, anabilim dalının öncelikleri arasında yer alan siyasal yapıların gelişimi, darbeler tarihi ve yerel-siyasal ilişkilerin analizi gibi temalara doğrudan katkı sunmaktadır. Bu yönüyle tezin hem akademik literatüre hem de Cumhuriyet dönemi tarih çalışmalarını çeşitlendirilmesi amaçlanmıştır.

III- Yöntem ve Metodoloji

Tez çalışmamızda ilk olarak tarih metodolojisine uygun olarak literatür taraması yapılmıştır. 1946-1960 yılları arasında çıkarılan yayınlar, yerel ve ulusal basın başta olmak üzere; TC Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi, TBMM Zabıt Cerideleri, 27 Mayıs 1960 darbesinin gerçekleşmesinin ardından yazılan notlar ve hatıratlar ve ilgili kitap, makale, tez türündeki eserler incelenmiştir. Tez konusuna yönelik olarak devlet arşivleri, kütüphaneler, resmi ve süreli yayınlar, meclis tutanakları ve araştırma eserleri incelenerek veriler toplanmıştır. Aynı zamanda dönemin milletvekillerinin ailesi ile sözlü tarih çalışması yapılmıştır. Elde edilen bulgular nitel araştırma yöntemiyle ele alınmıştır.

B- DEMOKRAT PARTİ DÖNEMİ VE TÜRKİYE’DE SİYASAL DÖNÜŞÜM

Türkiye’de çok partili hayata geçiş süreci, siyasal ve toplumsal dönüşümün en önemli kırılma noktalarından biri olmuştur. 1945 yılında dünyayı etkisi altına alan bloklar politikası ve soğuk savaşın doğmasıyla birlikte Türkiye’de emperyalizm uyduculuğu ve şekli demokrasi bu dönemde hızla oluşmaya başlamıştır. Demokrat Parti, bu yeni düzenin ürünü olmuş, dünyaya ve memlekete yön veren etkilerde bulunmuştur. Türkiye, her ne kadar İkinci Dünya Harbi’ne girmese de etrafını saran sorunlardan etkilenmiş ve kendini tamamen koruyamamıştır. Bir yandan savaşa hazır hale getirmek için orduyu yetiştirirken diğer yandan da memleket içerisinde sıkı bir polis rejimi kurulmuştur. Bu gelişmelerin sonucunda sıkıyönetim ve milli şef ile yönetilen idare oluşmuştur. Bu dönemde memlekette hâkim olan tek parti yönetimi, halkı baskı altında tutmanın yanı sıra egemen sınıfları da rahatsız eden tasarruflarda bulunmaktan geri durmamıştır. Bunun en net örneklerinden biri de 1945 yılında bir ay ara ile karara bağlanan toprak reformu ve

ormanların devletleştirilmesi olmuştur. Söz konusu reform ne kadar mütevazı olsa da parti içinde muhalefete neden olmuştur.¹

Toprak reformuna muhalefet eden milletvekilleri mülkiyet hakkının dokunulmazlığını ileri sürmüş ancak kanunun kabulüne mâni olamamışlardır.² Ocak ayından itibaren meclise getirilen ve 14 Mayıs'ta görüşülmesine başlanan Toprak Kanunu tasarısı muhalefetin yeni bir adım atmasına yol açmış, konu hakkında mecliste söz alan Refik Koraltan, *“Arkadaşlar, bu tasarının ruhu, kim ne derse desin, Ali'nin malını alıp Veli'ye vermektir.”*³ demiştir. Demokrat Parti'nin doğumuna yol açan rejim içerisindeki bu muhalefet, 1945 yılının ortalarında iyice belirginleşmiş ve 21 Mayıs'ta başlayan bütçe müzakereleri ile birlikte de varlığını iyice göstermiştir. Adnan Menderes, Feridun Fikri Düşünsel, Hikmet Bayur, Emin Sazak hükümete tepki gösterenler arasında olmuşlardır.⁴ Tepkilerin nedenleri: bütçe açığı nedeniyle artan devlet borçları, ölçsüz emisyon, hayat pahalılığı, dar gelirliilerin ve memurların sıkıntıları, karaborsa, vergi siteminin adaletsizliği olmuştur. 29 Mayıs'ta gerçekleştirilen bütçe oylamasında, 368 lehte oy kullanılırken beş kişi aleyhte oy vermiştir.⁵ Bunların arasında DP'nin kurucuları arasında yer alacak olan İzmir Milletvekili Celal Bayar, Aydın Milletvekili Adnan Menderes, İçel Milletvekili Refik Koraltan ve Kars Milletvekili Fuad Köprülü 7 Haziran 1945 tarihinde Çiftçiyi Topraklandırma Kanununun görüşülmesi esnasında Halk Partisi Meclis Grubu'na önerge vermişlerdir. Verilen önergede Meclis'te gerçek bir denetimin sağlanması, yasalarda ve tek parti tüzüğünde bulunan antidemokratik hükümlerin kaldırılması ve seçimlerin serbestçe yapılması isteniyordu. *“Dörtlü Takrir”* olarak adlandırılan önergede siyasi özgürlüklerin arttırılması, basın özgürlüğünün sağlanması gibi istekler de yer alıyordu.⁶

Cumhurbaşkanı İsmet İnönü'nün 19 Mayıs'ta yaptığı konuşmasında demokrasi yolunda ilerleneceğine dikkat çekmiş olmasına rağmen, 12 Haziran 1945'te toplanan CHP Meclis Grubu, önergeyi gizli toplantıda yedi saat görüşmesinin ardından mevcut kanun ve kuralların değişmesine sebebiyet vereceği gerekçesiyle reddetti.⁷ Dörtlü Takrir'in reddedilmesinin nedeni tartışmalı olsa da konula ilgi olarak iki görüş öne

¹ Cem Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, Ankara, 1970, s.2-3.

² C. Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s.3.

³ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD)**, C.18, 67. Birleşim, 01.06.1945, s.45-46.

⁴ **TBMMTD**, C.17, 62. Birleşim, 25.05.1945, s.330-360.

⁵ Aleyhte oy verenler: Celal Bayar, Adnan Menderes, Refik Koraltan, Fuat Köprülü ve Emin Sazak.

⁶ C. Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.11.

⁷ Kemal Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, İstanbul,2010, s.233.

sürülmüştür. İlk olarak, parti başkanının Mayıs ayında verdiği liberalleşme direktifine rağmen, Halk Partisi henüz otoriter tepki alışkanlıklarını yitirememiş olmasındı.

İkinci olarak ise, CHP'nin kendi içerisinde muhalefet partisi çıkarabilmek amacıyla kasıtlı olarak sert davrandığı yönünde olmuştur.⁸ Önergeleri reddedilen arasında bulunan Adnan Menderes ve Fuad Köprülü, bir süre sonra *Vatan* gazetesinde açık olarak muhalefet yaparak millet murakabesinin sağlanması, insan hak ve hürriyetlerinin teminata bağlanması, antidemokratik hükümlerin ilgası, baskının kaldırılması vb. liberal ve demokratik konuları içeren yayınlar gerçekleştiriyorlardı. Yapılan yayınların ardından parti divanı toplanarak bu iki milletvekilinin ihraç edilmesine karar vermişlerdir. Bu durum üzerine 2 Ekim'de *Vatan* gazetesine verdiği beyanat ile arkadaşlarının ihraç edilmesinin tüzüğe aykırı olduğunu belirten Refik Koraltan da aynı akıbete uğramıştır. Celal Bayar'ın ise Eylül sonunda milletvekilliğinden 1 Aralık'ta partiden istifası ve basına yaptığı açıklamada parti kuracakları ve muhalefete devam edecekleri de belli edilmişti. Celal Bayar'ın açıklamalarının ardından üç gün sonra İsmet İnönü'nün Bayar'ı yemeğe davet ederek konuşmalarının ardından devlet başkanının tasvibini alan kurucular, 7 Ocak 1946 tarihinde Demokrat Parti'yi kurmuşlardır.⁹ Demokrat Parti'nin kuruluşuna basında geniş ölçüde yer verilmiş, yeni parti programı ve yöneticilerinin demeçleri yayınlanarak gazetelerde "*Demokrat Partisi dün resmen teessüs etti.*"¹⁰ başlıkları atılmıştır. Demokrat Parti, demokrasi yolunda cesaret gösterip, bir parti teşkilini çok tehlikeli buldukları bir dönemde yalnızca Türk milletinin iradesine ve olgunluğuna güvenilerek kurulmuştur. Baskı ve tehditler karşısında bir avuç insan ile mücadelesine devam etmiş, milyonlarca vatandaşın sevgisini ve güvenini kazanmayı başarmıştır.¹¹

I- 1950-1960 yılları arasında Türkiye'de siyasi yapı

20 Haziran 1949'da toplanan Demokrat Parti ikinci büyük kongresi "*Milli And*" veya "*Milli Teminat*" isimli belge ile seçimde adil davranmayan hükümetin "*milletin husumeti*" ile karşılaşacağını haberini veriyordu. İktidar yanlıları tarafından bu belge "*Milli Husumet Andı*" olarak adlandırılmış ve ortam kızışmıştı. İsmet İnönü, 21 Ağustos 1949'da bu söylemlere "*seçimi kaybeden gider*" cevabını vermiştir. 1950 tarihli Günaltay

⁸ C. Eroğul, **Demokrat Parti Tarihi ve İdeolojisi**, s.12.

⁹ Tanel Demirel, **Türkiye'nin Uzun On Yılı- Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul, 2011, s.49.

¹⁰ **Cumhuriyet**, 8 Ocak 1946.

¹¹ Fuad Köprülü, **Demokrasi Yolunda (On the Way of Democracy)**, Paris, 1964, s.684.

hükümeti, aldığı karar ile Milletvekilleri Seçimi Kanununa çözüm getirmiş, gizli oy, açık döküm ve adli teminat ile seçmenin özgür iradesini ifade etmesi garanti altına alınmıştır.¹²

Türkiye’deki en önemli demokratik gelişmelerden biri de 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılan serbest ve adil seçim olmuştur. Demokratikleşme yolunda önemli bir adım olan bu seçimlerin ardından Türk demokrasi tarihinde yeni bir süreç başlamış, CHP ve DP iki önemli siyasi parti olarak iktidar mücadelesi vermiştir. Türkiye Cumhuriyeti’nde ilk defa Yüksek Seçim Kurulu, tek dereceli, gizli oylu, açık sayımlı milletvekili seçimi yapılmıştır.¹³ DP seçim sürecinde köylü halkın desteğini sağlamaya ve yerel sorunlara yönelik çalışmalara önem vermiştir. 1950 seçimlerinde Demokrat Parti, “*Yeter Söz Milletindir*” sloganıyla hükümete karşı ezici bir zafer elde etmiştir. DP, %53,3 oranında geçerli oy alırken, CHP ise %40 oy oranıyla seçimi kaybetmiştir.¹⁴ Cumhuriyet Halk Partisi’nin 27 yıl süren iktidar mücadelesi serbest ve barış içinde yürütülen seçim sonrasında sona ermiştir.¹⁵ Celal Bayar Cumhurbaşkanı, Adnan Menderes Başbakan olurken Malatya milletvekili seçilen İsmet İnönü muhalefet lideri olmuştur.¹⁶

Seçimlerin geçmesiyle birlikte 1950-1960 yılları Demokrat Parti’nin iktidarını koruduğu, aynı zamanda da tarım ve sanayi yatırımları, ekonomik reformlar ve özgürlük alanlarının genişletilmesi adına gelişmelerin yaşandığı önemli bir süreç olmuştur. DP, iktidar olmasının ardından ilk olarak 17 Haziran 1950’de Arapça ezan okuma yasağını kaldırmıştır. 1954 seçimlerine kadar olan süreçte ekonomik ve kalkınmacı politika tarzı, altyapı çalışmaları, tarımda modernleşme, Marshall Planı ve özgürlükçü reformlarıyla halkın üzerinde tesirli olmuştur. 1953 yılında artış gösteren bu düzenlemeler arasında azınlık haklarının gözetilmemesi, çoğulculuğu dışlayan siyasal ve parlamenter sistemdeki antidemokratik mevzuat, siyasal haklara ve muhalefete getirilen kısıtlamalar da yer almıştır. Bunlarla birlikte, Üniversite öğretim üyelerinin siyasette yer alması, siyasi yayın ve söylemde bulunmalarının yasaklanması, 14 Aralık 1953’te CHP’nin Haksız İktisaplarının iadesi hakkında 6195 sayılı kanunun çıkarılması ve partinin mallarına el konularak hazineye aktarılması olayları giderek yokuşa sürmüştür. 27 Ocak 1954 günü ise Ankara 4. Sulh Ceza Mahkemesi kararıyla din, mezhep ve tarikat esaslarına dayanan

¹² Bülent Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, İstanbul, 2022, s.343-344.

¹³ Mahmut Goloğlu, **Demokrasiye Geçiş (1946-1950)**, İstanbul, 2013, s.402.

¹⁴ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s.344.

¹⁵ Bernard Lewis, **Modern Türkiye’nin Doğuşu**, Ankara, 2022, s.405.

¹⁶ K. Karpat, **Türk Demokrasi Tarihi**, s.328.

dernek olduğu gerekçeleriyle Millet Partisi kapatılmıştır.¹⁷ 2 Mayıs 1954 tarihinde meclis tarafından alınan karar ile seçimlerin yenilenmesine karar verilmiş, gerçekleşen seçimler sonucunda Halk partisi büyük bir oy kaybı yaşarken Demokrat Parti ise %57,6 oy ile üstünlüğünü korumuştur.¹⁸ 1957 seçimleri ise iktidar ve muhalefet ilişkilerinin en gergin olduğu kampanyalara tanık olmuştur. CHP seçim beyannamesinde, partizan idareye son verileceği, hâkim teminatının ve üniversite muhtariyetinin sağlanacağını, anayasa değişiklikleri yapılarak çift meclis ve anayasa fonksiyonunun güçlendirileceğine işaret edilmiştir.¹⁹ 27 Ekim’de gerçekleştirilen seçimde muhalefetin tüm çabasına rağmen Demokrat Parti iktidar olmayı başarmış, fakat oy oranı düşmüştür. DP %47,3 oy alırken CHP ise %40,6 oy ile iktidara yakın oy almıştır.²⁰ Bu sonuçlar, Cumhuriyet Halk Partisi’nin siyasal meşruiyetini güçlendirmiş ve siyasi söylemlerinde daha iddialı bir tona yönelmesine zemin hazırlamıştır. Seçim sonrasında CHP, Demokrat Parti iktidarını geçmişteki uygulamaları üzerinden hesap verme noktasında daha yoğun şekilde eleştirmeye başlamıştır. CHP Genel Başkanı İsmet İnönü yaptığı bir konuşmasında: *“DP’yi bugünkü haksızlıklarının yarınki akıbetlerinden kurtaracak adam benim”* sözleriyle DP’yi uyarma siyasetini kullanıyordu²¹.

İnönü, 18 Nisan 1960 tarihinde Tahkikat Encümeninin kurulması için TBMM’ye DP Milletvekilleri tarafından verilen önerge üzerine yaptığı konuşmasında ise *“Şimdi arkadaşlar, şartlar tamam olduğu zaman milletler için ihtilal meşru bir haktır. Fakat ihtilal aslında bir milletin asla arzu etmeyeceği çetin ve tehlikeli ameliyattır.”*²² sözleriyle yalnızca siyasal bir uyarı değil yakında gerçekleşecek olan darbenin zeminini oluşturan bir söylemde bulunmuştur.

II- Demokrat Parti’nin Erzurum’daki etkisi

1957 yılında gerçekleştirilen seçimlerde Erzurum’da yoklamaya giren adayların sayısı 52’dir.²³ Bu adaylardan 5’i DP İl İdare kurulu üyeleri arasındadırlar. Bunlar; Talip

¹⁷ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s.352.

¹⁸ Fikri Karanis, **Koltuk Değnekli Demokrasi ve 27 Mayıs Darbesi**, İstanbul, 1994, s.271.

¹⁹ T. Demirel, **Türkiye’nin Uzun On Yılı- Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, s.276.

²⁰ C. Eroğul, **Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)**, s.126.

²¹ T. Demirel, **Türkiye’nin Uzun On Yılı- Demokrat Parti İktidarı ve 27 Mayıs Darbesi**, s.277.

²² Sabahat Erdemir, **Muhalefette İsmet İnönü, 1959-1960: Konuşmaları, demeçleri, mesajları, sohbetleri ve yazılarıyla**, İstanbul, 1956, s.29.

²³ Yoklamaya girenler soyadlarının alfabetik sırasına göre: İshak Avni Akdağ, Osman Alihocagil, Necati Aras, Şeref Ateş, Ömer Arı, Paşa Aydın Fazıl Başar, Rıfkı Salim Burçak, Yaşar Cimilli, Rıfat Çakar, Zeki Çavuşoğlu, Rıfkı Danışman, Ahmet Didin, Nihat Diler, Bahadır Dülger, İhsan Erdem, Sabri Erduman, Şevki Erker, Abdülkadir Eryurt, Mehmet Eyüboğlu, Melik Fırat, Fazıl Gürergene, Mehmet Günel, Ömer Gürsoy, Mecit Haşimoğlu, Ali Karahan, Sait Kantarel, Cemil Kömürcü, Tahsin Leylioğlu, Hasan

Yargılı, Fazıl, Başar, Ömer Arı, Münip Özer ve Atik Palandöken. Adaylardan 7'si de DP ilçe başkanlarıdır. Horasan başkanı Paşa Aydın, Çat başkanı Mahmut Tanas, İspir başkanı Yaşar Cimilli, Tortum başkanı Osman Alihocagil, Narman başkanı İhsan Erdem, Merkez kaza başkanı Şeref Ateş, Aşkale başkanı Hilmi Eyüboğlu'nun kardeşi Mehmet Eyüboğlu. Partinin il ve ilçe teşkilatlarında görevli olan ve yoklamaya girenler arasında yoklamaları kazanan yalnızca Atik Palandöken olmuştur. Erzurum yoklamalarında kazanan 11 kişi ise aldıkları oy sırasına göre şunlardır: Rıfki Salim Burçak, Abdülkadir Eryurt, Mustafa Zeren, Atik Palandöken, Fethullah Taşkesenlioğlu, Sabri Erduman, Ali Karahan, Nihat Diler, Rıza Topçuoğlu, Hasan Numanoğlu, Melik Fırat.²⁴

Yoklamayı sonuncu olarak kazanan ve Şeyh Sait ailesine mensup olan Abdülmelik Fırat'ın yoklamalara gireceğini ilk kez Mustafa Zeren'den duyduğunu anlatan Rıfki Salim Burçak, *"Melik'le temas halinde bulunan ve onu siyasete girmeye teşvik ettiği söylenen Zeren, Melik'in adaylığa girmesi konusunda benim görüşümü öğrenmek istedi; olumlu karşıladığımı, hiçbir itirazım olmadığını söyledim. İki gün sonra da Melik bizim eve geldi, görüştük. Melik Fırat'ın adaylığına karşı çıkmayı hiç düşünmedim. Şeyh Sait isyanında henüz dünyada bile olmayan bir kişiyi bu isyandan ötürü sorumlu mu tutacaktık? Bu aileye mensup herkesi, 30 küsur yıl önce zuhur etmiş bir isyandan dolayı milletvekili olmak hakkından mahrum bırakmak ne demektir? Bu türlü bir düşünce milli birlik ve beraberlik yolundaki görüşlerimize aykırı idi. O gün böyle düşünmüştüm, bugün de aynı düşünceye sahip bulunuyorum."*²⁵ ifadelerini kullanmıştır.

1957 yılında yapılan yoklamalar sonucunda Erzurum'da ortaya çıkan liste özellikle Demokrat Parti içerisinde memnuniyetsizlik doğurmuştur. Böyle bir liste ile seçime katılmanın tehlike olduğunu düşünenlerin sayısı oldukça fazladır. 1954'teki seçimlerde olduğu gibi bu kez de listeyi veto yolu ile düzeltmek zorunlu hale gelmiş, Rıfki Salim Burçak ve Mustafa Zeren bu durumu Başbakana arz etmiştir. Bunun sonucunda Adnan Menderes listeyi düzenleme işini onlara bırakmış, Ali Karahan, Nihat Diler ve Atik Palandöken listeden çıkarılmıştır. Böylece, Genel Kurulun %20 kontenjanı

Numanoğlu, Cemil Önder, Emin Özer, Münip Özer, Atik Palandöken, Nihat Pasinli, Cebbar Pasin, İzzet Söylemez, Resul Samur, Süreyya Şehitoğlu, Mahmut Tanas, Nazmi Tansel, Fethullah Taşkesenlioğlu, Rıza Topçuoğlu, Kemal Tuğrul, Esat Tuncel, Seracettin Uslu, Mehmet Uslu, İhsan Yavuzer, Lütfü Yalım, Talip Yargılı, Cemil Yılmaz, Mustafa Zeren. (Rıfki Salim Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, Ankara, 1998, s.481.)

²⁴ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.481.

²⁵ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.481-482.

ile birlikte listede 5 kişilik yer açılmış, bu yerlere Şevki Erker, Sait Kantarel, Osman Alihocagil, Münip Özer ve Mehmet Eyüboğlu yerleştirilmiş ve Genel Kurul onayından geçmiştir.²⁶ Rıfki Salim Burçak, 1957 seçim kampanyalarının olduğu günlere dair bahsettiği hatıratında Erzurum'da bulunduğu sırada İçişleri bakanı Namık Gedik'in kendisini telefonlara arayarak Erzurum'un durumunu sorduğunu, kazanacaklarını ancak 1954 yılındaki farkı tutturamayacaklarını söylemiştir.²⁷

Başbakan Adnan Menderes seçim kampanyasına 12 Ekim 1957 tarihinde Erzurum'da açmış, 1954 seçimlerini de Erzurum'da başlattığından bahsederek bu durumun kendisine uğur getirdiğini, *"fal'ı hayır telakki"* ettiğini ifade etmiştir.²⁸ 27 Ekim 1957 günü yapılan seçimlere katılım oranı %76,6 olmuştur. DP %47,3 oranında oy alırken CHP, %40,6 oranında oy almıştır.²⁹ Erzurum özelinde seçim sonuçlarına bakıldığında ise seçime katılma oranı %77,4 olmuştur. DP Erzurum'da %50,2 oranında oy alırken CHP ise %32,3 oranında oy almıştır. 1957 seçimlerinin sonuçları 1954 seçimleri ile karşılaştırıldığında tüm yurttaki olduğu gibi Erzurum'da da oy oranında gerileme yaşanmıştır. Fakat yine de Erzurum, Türkiye ortalamasının üzerinde bir sonuç elde etmiş, DP'nin Türkiye ortalaması %47,3 olduğu halde, Erzurum'da bu oranın %50,2 olması Erzurum halkının bu seçimde de Demokrat Parti'yi desteklediğini göstermiştir.³⁰

C- TÜRKİYE'DE DEMOKRATİK SÜREÇLER ve HUKUKUN ÜSTÜNLÜĞÜ

Demokratik yönetim, hukukun üstünlüğü ilkesiyle birlikte, birey hak ve özgürlüklerini güvence altına alan temel bir yönetim biçimidir. Türkiye'de demokratikleşme süreci, Osmanlı Devleti'nden Cumhuriyet'e uzanan tarihi bir arka plana sahip olup, özellikle çok partili hayata geçişle birlikte önemli bir dönüşüm yaşamıştır. Ancak, demokrasi yalnızca seçimlerden ibaret olmayıp, yasama, yürütme ve yargı organlarının anayasal çerçevede hareket etmesini ve keyfi uygulamalardan kaçınmasını sağlamaktadır. Türkiye'de demokratik süreçlerin işleyişi, anayasal ve siyasal gelişmelerle şekillenmiş; ancak çeşitli dönemlerde yaşanan askeri müdahaleler, demokrasi ve hukukun üstünlüğü ilkesi arasındaki ilişkiyi tartışmaya açmıştır. Yirmi yıllık süre içerisinde gerçekleşen askeri müdahalelerin tamamında asker, kanunla kendisine verilmiş olan

²⁶ R. Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.481-482.

²⁷ R. Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.482.

²⁸ R. Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.489.

²⁹ R. Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.502.

³⁰ R. Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.506.

görevi yerine getirdiğini ileri sürmüştür. 27 Mayıs darbesini gerçekleştirenler, 10 Haziran 1935 tarihli ve 2771 sayılı “*Ordu Dahili Hizmet Kanununa*”³¹ dayandıklarını belirtmişlerdir.³²

2771 sayılı bu Kanun Milli Birlik Komitesi tarafından 4 Ocak 1961 tarihinde yürürlükten kaldırılarak yerine 211 sayılı “*Türk Silahlı Kuvvetleri İç hizmet Kanunu*” getirilmiştir. Kaldırılan kanunun 34. Maddesinde yer alan hüküm, yeni kanunun 35. Maddesinde aynı şekilde bulunuyordu: “*Silahlı Kuvvetlerin vazifesi, Türk yurdunu ve Teşkilat-ı Esasiye kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır.*” 12 Mart ve 12 Eylül müdahaleleri de bu son kanununa göre yapılmıştır. Bu kanun Milli Birlik Komitesi tarafından çıkarılmış, MBK söz konusu kanunu, iktidarı Temsilciler Meclisi ile paylaşmadan, Kurucu Meclisin teşekkülünden 2 gün önce 4 Ocak 1961 tarihinde çıkarmıştır.³³ Yani bugün hala yürürlükte olan bu kanun parlamento tarafından değil, hatta Kurucu Meclis tarafından da değil, ihtilal idaresi tarafından çıkarılmış kanundur. Darbecilerin her müdahale ardından öne sürmüş oldukları yetki ve görev kanunları bunlardır. Asker, sivil idareleri bu kanunları öne sürerek bertaraf etmiştir.³⁴

D- 27 MAYIS 1960 DARBESİ VE SONRASI

1950 yılında gerçekleştirilen seçimler ile iktidara gelen Demokrat Parti, başlangıçta halkın geniş kesimlerinin desteğini arkasına alarak hızlı bir meşruiyet kazanmıştır. Fakat zamanla, özellikle ikinci döneminden itibaren, hükümet ve muhalefet arasında artan gerilim, siyasi hayatı sertleştirmiştir. 1954 seçimleri sonrasında Cumhuriyet Halk Partisi üzerindeki baskıların yoğunlaşması, basın alanında getirilen kısıtlamalar ve üniversitede yaşanan öğrenci protestoları toplumsal tansiyonu arttıran başlıca gelişmeler arasında yer almıştır.³⁵ 27 Mayıs’ın eşiğinde Türkiye’de giderek tırmanan siyasal gerginlik, toplumun farklı kesimlerini etkisi altına almış, ana muhalefet partisinin üniversiteli gençleri siyasete dahil ederek sokağa çağırması, iktidar partisinin ise yaşanan gerilimi günün şartlarına uygun biçimde tedbirler olarak düşürememesi olayları içinden çıkılmaz duruma getirmiştir. İktidar, kendisinin hürriyet aleyhtarı bir

³¹Bugün yürürlükte bulunmayan bu kanunun 34. Maddesinde yer alan ifade şöyledir; Ordunun vazifesi; Türk yurdunu ve Teşkilâtı Esasiye Kanun ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumaktır. Ordu askerlik sanatını öğrenmek ve öğretmek ile vazifelidir. Bu vazifenin ifası için lâzım gelen tesisler ve teşkiller kurulur ve tedbirler alınır. (**Resmî Gazete**, S.3031,18 Haziran 1935, s.5347.)

³² Rıfık Salim Burçak, *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, Ankara, 1998, s.37.

³³ R. Burçak, *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, s.38.

³⁴ R. Burçak, *Türkiye’de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, s.39-40.

³⁵ C. Eroğul, *Demokrat Parti (Tarihi ve İdeolojisi)*, s.135.

gidişin taraftarı olmadığını ispatlamaya çalışmış, nitekim Başbakan Adnan Menderes, 9 Şubat 1958 tarihinde DP Bursa il kongresinde yapmış olduğu konuşmasında *“1950’den evvel bu memlekette hürriyet var denilebilir miydi? Bugün hürriyet havarisi gibi karşımıza çıkanların zorlaya zorlaya birtakım tedbirler almaya bizi mecbur etmeleri, bu vatanın hayrına sayılacak işlerden değildir. Türk milletinin itimadından emin olan Demokrat Parti, muhalefet ne derece zorlama politikası takip ederse etsin, çıkarılmak istenen hadiseler karşısında tedbirlerin hududunu aşmak gafletini göstermeyecektir.”* ifadelerini kullanmıştır.³⁶ Konuyla ilgili olarak Celal Bayar ise, *“En iyi niyetlerle demokrasiyi tesis etmeye gelmiş bir parti basından vatandaş haklarına kadar bütün Anayasa alanında en geniş hürriyet kapılarını açmış, fakat bu hürriyetlerin suistimali karşısında tedbir ala ala dar hürriyetli idare haline gelmiştir.”* sözleriyle otoriterleşme eleştirilerine karşı, hürriyet karşıtı bir tutum içerisinde olmadıklarını kamuoyuna göstermeye çalışmıştır.³⁷

Türkiye’de yaşanan gergin ortam dış basına da yansımış, 7 Mayıs 1960 tarihinde İngiliz basınında yapılan haberde, *“Türkiye kaynıyor. Türk öğrenciler Beyazıt Meydanı’nda ‘Hürriyet, hürriyet, Menderes istifa’ diye bağırarak bir gösteri yapmışlardır. Polis üniversiteye girmiş, göstericiler ve onların yanında yer alan profesörleri tutuklamışlardır. Öğrenciler kaldırım taşlarını söküp, göz yaşartıcı bomba kullanan ve havaya ateş açan polislerin kafasına atmışlardır.. Ertesi gün benzeri bir olay Ankara’da cereyan etmiştir.”*³⁸, Fransa basınında 23 Mayıs 1960 tarihinde yapılan haberde ise, *“Ordu müdahaleye katılacak mı? Şimdiye kadar tarafsızlığını koruyan ordu 25 gün önce iktidarla muhalefet arasında tarafsızlığını koruyarak düzeni sağlıyordu. Oysa Cumartesi günü 21 Mayıs Harbiye yürüyüşü bizzat bu ordu gösteriye katılmıştır, ordu-hükümet ve muhalefet arasında henüz açıkça tarafsızlığını bozmuş değildir, fakat Harbiye yürüyüşü tarafsızlık için olası bir işarettir.”*³⁹ ifadeleri kullanılmıştır.

Yaşanan olaylar karşısında ne yazık ki alınan tedbirler ve yapılan konuşmalar sonuç vermemiş, 25 Mayıs 1960 tarihinde Demokrat Parti bilmeyerek de olsa meclis grubunun son toplantısını yapmıştır. Aynı gün TBMM’de yapılan toplantıda ise seçim ve seçimin güvenli bir şekilde gelişmesini sağlamak için muhalefet kanadıyla fikir birliğine

³⁶ Rıfıkı Salim Burçak, **Türkiye’de Milli İradenin Zaferi**, Ankara,1994, s.31-32.

³⁷ R. Burçak, **Türkiye’de Milli İradenin Zaferi**, s.32.

³⁸ **The Economist**, 7 Mayıs 1960.

³⁹ Le Papulaire, 23 Mayıs 1960.

varmışlardır. Ancak yapılan bu anlaşma üzerinden 36 saat geçmemiş iken 27 Mayıs sabahı erken saatte askeri müdahale gerçekleşmiş ve bu nedenle seçimler yapılamamıştır.⁴⁰ 26 Mayıs'ı 27 Mayıs'a bağlayan gece orta rütbeli (yüzbaşı-tümgeneral arası) bir grup subay, Türk Silahlı Kuvvetleri adına yönetime el koymuştur.⁴¹ Askeri müdahale başarılı olmuş ve 10 yıl süren Demokrat Parti iktidarı sona ermiştir. PTT şubeleri ve radyo istasyonları kısa sürede ele geçirilmiştir. İlk olarak Bakanlar Kurulu üyeleri daha sonra da tüm Demokrat Parti mensupları tutuklanarak Harp Okulu'na ardından da Yassıada'ya götürülmüşlerdir.

Ordunun tüm yurttaki idareyi ele almasının ardından 27 Mayıs sabahında radyolarda şu bildiri yayınlanmıştır: *“Büyük Türk Milleti, Silahlı Kuvvetlerimiz, bütün yurttaki 27 Mayıs saat 3'ten itibaren idareyi ele almış bulunmaktadır. Bütün vatandaşlarımızın ve emniyet kuvvetlerinin silahlı kuvvetlerle yakın iş birliği ile bu harekât hiçbir can kaybı olmadan başarılmıştır. İstanbul'da ikinci bir tebliğe kadar silahlı kuvvetler mensupları hariç, sokağa çıkma yasağı konmuştur.”*⁴² Darbe ülke basınında gündem olmuş, gazetelerde *“Tarafsız Şahsiyetlerden Bir Kabine Kuruldu Orgeneral Cemal Gürsel Başbakan oldu,”*⁴³ *“Türk Ordusu Vazife Başında”*⁴⁴ manşetleri yer almıştır. Aynı gün içerisinde Ankara'daki darbeciler, özellikle de Ankara Garnizon Komutanı Korgeneral Cemal Madanoğlu, İstanbul Üniversitesi'ndeki görevli hukuk profesörlerinin ismini yazdırarak danışmalarda bulunmak üzere Ankara'ya gönderilmelerini istemiştir.⁴⁵

27 Mayıs darbesi hiyerarşik bir şekilde, emir-komuta zinciri içerisinde yapılmamıştır. Darbeyi 38 kişilik bir cunta gizlice hazırlayarak gerçekleştirmiştir. Öyle ki darbecilerin hedefleri arasında Orgeneral Rüştü Erdelhun ve Orgeneral Tekin Arıburun, Demokrat Parti milletvekillerinden önce göz altına alınmışlardır. Darbe gerekçesi olarak ise partiler arası müdahaleler sonucunda memlekette vuku bulan gerginliğin durdurulması maksat olarak gösterilmiştir. Ancak asıl hedef iktidar partisi olmuştur. Darbenin ardından Cumhurbaşkanı, hükümet üyeleri ve DP Milletvekilleri, DP teşkilatından birçok kişi tutuklanarak sorguya çekilmiş, kendilerinden servet hesabı sorulmuş, bir kısmı işkence görmüş ve sonuç olarak 15 idam ve ağır hapis cezaları verilmiştir. Tüm bunlar olurken

⁴⁰ Rıfıkı Salim Burçak, **27 Mayıs Üzerine Görüşler**, Ankara, 1991, s. 36.

⁴¹ B. Tanör, **Osmanlı-Türk Anayasal Gelişmeleri**, s.366.

⁴² Abdi İpekçi-Ömer Sami Coşar, **İhtilalin İç Yüzü**, İstanbul, 2010, s.164.

⁴³ **Cumhuriyet**, 29 Mayıs 1960.

⁴⁴ **Hürriyet**, 27 Mayıs 1960.

⁴⁵ Kâmil Karavelioğlu, **Bir Devrim İki Darbe, 27 Mayıs, 12 Mart, 12 Eylül**, İstanbul, 2007, s.53.

CHP'ye mensup bulunan milletvekili veya parti teşkilatından hiç kimseye dokunulmamış ve hiçbir servetin de hesabı sorulmamıştır.⁴⁶ Müdahale zarureti olarak iki büyük partinin mücadeleleri sonucunda yapıldığı ilan edilmiş olsa da darbeciler bu esasa göre davranmamışlardır. İlk günden itibaren CHP ile gizli temaslarda bulunulmuş, darbenin lideri Cemal Gürsel İzmir'den Ankara'ya geldikten bir gün sonra, 28 Mayıs 1960 tarihinde İsmet İnönü'yü arayarak ona "*Emirleriniz bizim için Peygamber buyruğudur.*"⁴⁷ ifadelerini kullanmıştır. Bu sözler darbe idarecilerinin partiler karşısında tarafsız olmadığını, bir tarafa karşı merhametsizce davranırken diğer tarafa ise itaat ettiğinin en belirgin örneklerindendir.

Darbeyi ilkin şaşkınlık içerisinde karşılayan Türk halkı çok geçmeden işin gerçek mahiyetini anlamış ve ihtilale farklı gözle bakmaya başlamıştır. Ne yazık ki bu durum uzun yıllar boyunca sürececek olan menfi tesirler bırakmış ve ordu-millet arasındaki güveni sarsmıştır.⁴⁸ 27 Mayıs 1960 Darbesi, Türkiye'de askeri müdahaleler döneminin başlangıcı olarak kabul edilmekle birlikte, yalnızca hükümet değişikliği ile sınırlı kalmayan, siyasal ve toplumsal yapıyı köklü şekilde dönüştüren bir süreci de beraberinde getirmiştir. Askeri darbenin ardından Demokrat Parti'nin iktidardan uzaklaştırılması ve Yassıada yargılamalarıyla desteklenen siyasi tasfiye süreci, Türkiye'de demokratik kurumlar, siyasi partiler ve toplumsal dinamikler üzerinde derin etkiler bırakmıştır.⁴⁹

28 Mayıs'ta 27 Mayıs Rejimi Dönemi olarak adlandırılan ve 15 Ekim 1961 seçimlerine kadar devam edecek olan süreç, Türk siyasi hayatında yeni bir dönemin başlangıcı olmuştur. 15 Ekim seçimlerine kadar hiçbir siyasi partinin iktidar olma yolunda tek başına yeterli oyu toplayamayacağı için Türkiye'de ilk kez partiler arasında koalisyon hükümetleri kurulmuş, bu hükümetin varlığı 15 Ekim 1965 seçimlerine kadar devam etmiştir. 15 Ekim seçimlerinde Adalet Partisi'nin seçimleri kazanması ve tek başına iktidar olmasıyla birlikte koalisyon hükümetleri sona ermiş ve 15 Ekim 1961- 15 Ekim 1965 dönemine I. Koalisyon Hükümetleri Dönemi denilmiştir.⁵⁰

⁴⁶ R. Burçak, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, s.38-39.

⁴⁷ Metin Toker, *İsmet Paşa'yla On Yıl*, Ankara, 1967, s.12-13.

⁴⁸ R. Burçak, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, s.39-40.

⁴⁹ R. Burçak, *Türkiye'de Askeri Müdahalelerin Düşündürdükleri*, s.6.

⁵⁰ Süleyman Kocabaş, *27 Mayıs 1960 Darbesinin İç Yüzü -Menderes Nasıl Devrildi*, İstanbul, 2012, s.596.

E- YASSIADA YARGILAMALARININ GENEL ÇERÇEVESİ

Yassıada yargılamaları, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından, Demokrat Parti yöneticileri ve üyelerinin yargılandığı davalar dizisi olmuştur. Darbeyi gerçekleştirenler tarafından kurulan Milli Birlik Komitesi⁵¹ ve oluşturulan Yüksek Adalet Divanınca yürütülen bu yargılamaların temel amacı, DP iktidarını hukuki ve siyasi açıdan mahkûm etmek olmuştur. Milli Birlik Komitesi, 12 Haziran 1960'ta Geçici Anayasa'yı kabul etmiş ve bu anayasa ile Demokrat Parti mensuplarını yargılamak amacıyla, üyeleri Bakanlar Kurulu'nun teklifi üzerine Milli Birlik Komitesi (MBK) tarafından seçilen Yüksek Adalet Divanı adında olağanüstü mahkeme kurulmuştur.⁵²

6 Ekim 1960'ta MBK tarafından belirlenen ve özel şartlarda kurulan Yassıada Mahkemesi üyeleri şunlardır;

Başkan: Salim Başol,⁵³

⁵¹ Darbenin ardından kurulan Milli Birlik Komitesi üyelerinin isimleri: Orgeneral Cemal Gürsel, Orgeneral Fahri Özdilek, Korgeneral Cemal Madanoğlu, Tümgeneral İrfan Başbuğ, Tümgeneral Sıtkı Ulay, Tuğgeneral Mucip Ataklı, Kurmay Albay Ahmet Yıldız, Kurmay Albay Alparslan Türkeş, Kurmay Albay Ekrem Acuner, Kurmay Albay Emanullah Çelebi, Kurmay Albay Fikret Kuytak, Kurmay Albay Haydar Tunçkanat, Kurmay Albay Mehmet Kadri Kaplan, Kurmay Albay Muzaffer Yurdakuler. Kurmay Albay Orhan Kabibay, Kurmay Albay Orhan Sezai Okan, Kurmay Albay Osman Köksal, Kurmay Albay Refet Aksoyoğlu, Kurmay Albay Sami Küçük, Kurmay Albay Suphi Karaman, Kurmay Albay Vehbi Ersü, Kurmay Yarbay Mehmet Özgüneş, Kurmay Yarbay Mehmet Şükran Özkaya, Kurmay Yarbay Mustafa Kaplan, Kurmay Yarbay Orhan Erkanlı Kurmay Yarbay Sefahattin Özgür, 87 Kurmay Yarbay Suphi Gürsoytrak, Piyade Yarbay Fazıl Akkoyunlu, Kurmay Binbaşı Kamil Karavelioğlu, Kurmay Binbaşı Şefik Soyuyüce, Kıdemli Binbaşı Muzaffer Karan, Binbaşı Dündar Taşer, Binbaşı Rıfat Baykal, Kurmay Yüzbaşı Numan Sabit Esin Kurmay Yüzbaşı Muzaffer Özdağ, Kıdemli Yüzbaşı İrfan Solmazer, Yüzbaşı Ahmet Er, Yüzbaşı Hasan Münir Köseoğlu. (Mete Kaan Kaynar, **Türkiye'nin 1960'lı yılları**, İstanbul, 2007, s.87-88.)

⁵² Serhan Yücel, **Demokrat Parti**, İstanbul, 2001, s.160. 14 Haziran 1960 tarihinde Resmi Gazetede açıklanan karar ile “*Ordu Dâhilî Hizmet Kanununun 34 üncü maddesi ile «Türk yurdunu ve Teşkilâtı Esasiye Kanunu ile tayin edilmiş olan Türk Cumhuriyetini kollamak ve korumak» vazifesi kendisine verilmiş olan Türk Ordusu, vatandaşı birbirine düşürmek suretiyle Türk Vatanını ve millî varlığı tehlikeye koymuş olan eski iktidara karşı bu mukaddes kanuni vazifesini yerine getirmek ve Hukuk Devletini yeniden kurmak için, Tür k Milleti adına harekete geçerek, Milleti temsil vasfını kaybetmiş olan Meclisi dağıtıp iktidarı, geçici olarak, Millî Birlik Komitesine emanet etmiştir. Madde 1: Millî Birli k Komitesi, yeni Anayasa ve Seçim Kanunu, demokratik usullere uygun olarak, kabul edilip buna göre en kısa zamanda yapılacak genel seçimlerle yeniden kurulacak olan Türkiye Büyük Millet Meclisine iktidarı devredeceği tarihe kadar Türk Milleti adına hâkimiyet hakkını kullanır. Türkiye Büyük Millet Meclisinin Teşkilâtı Esasiye Kanununa göre sahip olduğu bütün hak ve yetkiler, bu süre içinde, Millî Birlik Komitesine aittir.*” açıklamasıyla Geçici Anayasa kabul edilmiştir. (**Resmî Gazete**, S.10525, 14 Haziran 1960, s.1534.)

⁵³ Salim Başol: 14 Temmuz 1905 Yozgat doğumludur. Ortaöğrenimini Yozgat Lisesi'nde tamamlamasının ardından 1928 yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olmuştur. 1930 yılında Niksar hakimliğine atanmış, daha sonra farklı illerde ceza hakimliği, Ağır Ceza Mahkemesi Üyeliği ve Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı yapmasının ardından 10 Kasım 1949 tarihinde Yargıtay Üyeliğine, 18 Aralık 1954 tarihinde Demokrat Parti hükümeti tarafından Yargıtay İkinci Başkanlığına atanmıştır. Yargıtay 1 Ceza Dairesi Başkanı görevindeyken 27 Mayıs 1960 Darbesi'nden sonra Milli Birlik Komitesi Yassıada Yargılamalarında kurulan Yüksek Adalet Divanı başkanlığına atanmıştır. 14 Temmuz 1970 tarihinde emekli

Yargıtay Üyeleri: Feruh Adalı, Selman Yörük, Abdullah Ünver,

Danıştay Üyeleri: Hıfzı Tüz, Cahit Özden Rıza Tunç (Hâkim General), Yarbay Halit Saçlıoğlu, Yarbay Hasan Gürsel (Askeri Yargıtay Üyeleri),

Başsavcı: Altay Ömer Egesel (İzmir Cumhuriyet Savcısı)⁵⁴

Savcı Yardımcıları: Salim Ertem, Fahrettin Öztürk, Avni Ahmet Bayrak, Hâkim Binbaşı Süleyman Taşar, Hâkim Yüzbaşı Necdet Darıcıoğlu, Hâkim Yüzbaşı Servet Tüzün ve Hâkim Yüzbaşı Turgut Lüleci.⁵⁵

Yassıada mahkemesi bir darbe mahkemesidir. Mahkemenin iddiaları da kararları da 27 Mayıs 1960 darbesini haklı göstermek amacıyla düzenlenmiştir. Böyle bir mahkemenin kurulması, mahkemenin seyri ve mahkemeler sonucunda uygulanan idam ve hapis cezalarıyla birlikte darbe rejimi halkın özgür irade ve serbest seçimle iktidara getirmiş olduğu iradeyi cezalandırmıştır. Yürütülen yargılamalar, yalnızca hukuki değil, aynı zamanda siyasi bir sürecin parçası olarak da değerlendirilmiştir. Bu kapsamda, dönemin Demokrat Parti yöneticileri ve bazı milletvekilleri; anayasal düzeni ihlal ettikleri, kamu kaynaklarını kötüye kullandıkları, yasama yetkisini keyfi biçimde kullandıkları ve muhalefeti baskı altına aldıkları iddialarıyla yargılanmışlardır.⁵⁶

Yassıada duruşmaları 27 Mayıs'ın yaşanmasından 140 gün sonra 14 Ekim 1960 tarihinde Marmara Denizi'ndeki İstanbul'a yakın olan ve Deniz Kuvvetleri Komutanlığı tarafından kullanılan Yassıada'da başlamış,⁵⁷ 15 Eylül 1961 tarihine kadar devam etmiştir. Yaklaşık 11 ay 1 gün süren bu süre zarfında toplamda 592 sanık hakkında 19 farklı dava açılmıştır. Başsavcı 228 sanık hakkında idam cezası istemiştir. Toplamda 202 oturum yapılmış ve 1000'den fazla tanık dinlenmiştir. Davalar üç ana grup etrafında toplanmıştır.⁵⁸

olmuş, 28 Şubat 1990 tarihinde vefat etmiştir. (<https://www.anayasa.gov.tr/tr/baskanvekilleri-ve-uyeler/emekli-ve-gorev-suresi-dolan-uyeler/salim-basol/>, E.T: 11 Eylül 2024)

⁵⁴ Altay Ömer Egesel, 1913 yılında Balıkesir'de doğmuştur. Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesi'ni 1937 yılında bitirmesinin ardından Ankara'nın Bala ilçesinde sorgu yargıcı olarak göreve başlamıştır. İlerleyen yıllarda Yargıtay Başsavcı yardımcılığı ve İzmir Cumhuriyet Savcılığı yapmıştır. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Yargıtay üyeliğine, Milli Birlik Komitesi tarafından da Yüksek Soruşturma Kurulu üyeliğine ve daha sonra Yüksek Adalet Divanı Başsavcılığına atanmıştır. Egesel, Yassıada'da gerçekleştirilen davalarda 228 sanık hakkında idam talebinde bulunmuştur. Celal Bayar hakkında üç, Adnan Menderes hakkında ise yedi kez idam talebi olmuştur. (<https://www.biyografya.com/biyografi/>, E.T: 25.11.2024.)

⁵⁵ Belig Beler, **27 Mayıs 1960 Yassıada Faciası**, İzmir, 1988, s.6-7.

⁵⁶ B. Beler, **27 Mayıs 1960 Yassıada Faciası**, s.10.

⁵⁷ Suavi Aydın- Yüksel Taşkın, **1960'tan Günümüze Türkiye Tarihi**, İstanbul, 2014, s.75-76.

⁵⁸ S. Yücel, **Demokrat Parti**, s.163.

- a) Ağır Ceza Davaları: Cinayet, ayaklanmaya teşvik etme ve kasıtlı olarak cana ve mala zarar verme suçlarını kapsayan üç dava,
- b) Siyasi Davalar: Anayasayı ihlal kapsamında değerlendirilen altı siyasi dava,
- c) Yolsuzluk Davaları: Farklı yolsuzluk iddialarının ortaya atıldığı dokuz dava.⁵⁹

Bu davaların adları ve açılma tarihleri şu şekildedir:

1. Köpek Davası: (14 Ekim 1960-24 Ekim 1960), Celal Bayar ve Eski Tarım Bakanı Nedim Ökmen, Afganistan Kralı tarafından Bayar’a hediye olarak verilen Afgan tazısını Hayvanat Bahçesi’ne satmaları nedeniyle yargılanmış ve mahkûm olmuşlardır.
2. 6-7 Eylül Olayları Davası: (20 Ekim 1960- 5 Ocak 1961), 1955 yılında halkı İstanbul’da yaşayan Rumlara karşı ayaklanmaya azmettirmek ve can mala zarar vermek iddiasıyla açılmıştır.
3. Bebek Davası: (31 Ekim 1960- 22 Kasım 1960), Adnan Menderes gayrimeşru çocuğunu öldürmeye azmettirmek iddiası ile yargılanmıştır.
4. Vinileks Şirketi Davası: (4 Kasım 1960- 26 Kasım 1960), Hasan Polatkan⁶⁰, kişisel çıkar karşılığı Vinileks Şirketine usulsüz kredi vermek iddiasıyla yargılanmıştır.
5. Dolandırıcılık Davası: (8 Kasım 1960- 3 Aralık 1960), Eski bakanlar Hayrettin Erkmen ve Zeyyat Mandalinci ABD’ye yaptıkları geri sonrası artan dövizleri geri vermemek iddiası ile yargılanmıştır.
6. Arsa Davası: (11 Kasım 1960- 26 Kasım 1960), Eski Tarım Bakanı Nedim Ökmen, hükümeti, eşine ait arsaları fahiş fiyattan satın almaya zorlamak iddiası ile yargılandı.
7. Ali İpar Davası: (15 Kasım 1960- 19 Ocak 1961), Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu, Hasan Polatkan, Medeni Berk ve Hayrettin Erkmen ile İpar Transport şirketinin sahibi armatör Ali İpar döviz yasasını ihlal etmek iddiasıyla yargılandılar.
8. Değirmen Davası: (18 Kasım 1960- 3 Aralık 1960), Eski Ticaret Bakanı Sıtkı Yırcalı usulsüz kredi kullanımı iddiasıyla yargılanmıştır.

⁵⁹ S. Yücel, **Demokrat Parti**, s.163-164.

⁶⁰ Hasan Polatkan: 1915 yılında Eskişehir’de doğmuştur. 1936’da Siyasal Bilgiler Okulu’nu bitirmesinin ardından bir süre farklı kamu kurumlarında görev almıştır. 1946 yılında DP’den Eskişehir Milletvekili seçilmiş, 1950 yılında kurulan Birinci Menderes Hükümeti’nde bir süre Çalışma Bakanlığı yapmıştır. Aynı yıl Aralık ayında görevlendirildiği Maliye Bakanlığını 1956 yılı hariç 1960 darbesi gerçekleşene kadar devam ettirmiştir. Darbenin ardından Yassıada’da yargılanmış, 16 Eylül 1961 tarihinde İmralı adasında idam edilmiştir. (S. Yücel, **Demokrat Parti**, s.166.)

9. Barbara Davası: (21 Kasım 1960- 20 Aralık 1960), Hasan Polatkan ve Refik Koraltan, Alman hizmetçi getirmek ve kendisine döviz tahsis ederek Döviz Kanunu’nu ihlal etmek iddiasıyla yargılandılar.
10. Örtülü Ödenek Davası: (25 Kasım 1960-2 Şubat 1961), Adnan Menderes ve Başbakanlık Müsteşarı Ahmet Salih Korur, Başbakanlık örtülü ödeneğini yasalara aykırı biçimde kullandıkları iddiası ile yargılanmışlardır.⁶¹
11. Radyo Davası: (29 Kasım 1960-26 Aralık 1960), Adnan Menderes ve yedi eski bakan devlet radyosunu, siyasal amaçlarına alet etmek iddialarıyla yargılanmışlardır.
12. Topkapı Olayları Davası: (2 Aralık 1960-17 Nisan 1961), Celal Bayar, Adnan Menderes, eski bakanlar ve eski milletvekillerinden oluşan toplam 60 kişi, 4 Mayıs 1959’da Topkapı’da İsmet İnönü’ye karşı bir suikast düzenlemek iddiasıyla yargılanmışlardır.
13. Çanakkale Olayı Davası: (27 Aralık 1960 -10 Mart 1961), Adnan Menderes ve üç eski bakan, CHP’li iki milletvekilinin seyahat özgürlüğünün engellemek iddiasıyla yargılanmıştır.
14. Kayseri Olayları Davası: (9 Ocak 1961—5 Mayıs 1961), CHP Genel Başkanı İsmet İnönü’nün seyahat özgürlüğünü engellemek iddiasıyla açılan davadır.
15. Demokrat İzmir Davası: (12 Ocak 1961- 5 Mayıs 1961), 2 Mayıs 1959 tarihinde halkı “*Demokrat İzmir*” gazetesinin matbaasını tahrip etmeye teşvik iddiasıyla 24 sanığın yargılandığı dava olmuştur.
16. Üniversite Olayları Davası: (2 Şubat 1961- 27 Temmuz 1961), 28 Nisan 1960’ta İstanbul’da ve 29 Nisan 1960’ta Ankara’da meydana gelen olaylar ile ilgili açılan davada 118 kişi yargılanmıştır.
17. İstimlak Davası: (17 Nisan 1961- 21 Haziran 1961), Adnan Menderes ve 9 eski devlet memuru, İstanbul’da çoğu vatandaşın mülkünün bedelini tam ödemediği istimlak etmek iddiası ile yargılanmışlardır.
18. Vatan Cephesi Davası: (27 Nisan 1961- 21 Haziran 1961), Demokrat Parti’nin önde gelenlerinden 22 kişi,⁶² Vatan Cephesi’ni kurarak faaliyete geçirmek, vaatlerde

⁶¹S. Yücel, **Demokrat Parti**, s.163-165.

⁶² 22 Demokrat Parti Mebusu: Adnan Menderes, Refik Koraltan, Medeni Berk, Tevfik İleri, Sebati Ataman, Hadi Hüsmen, Remzi Birand, Mükerrrem Sarol, Samet Ağaoğlu, Atıf Benderlioğlu, Kâmil Gündes, Hüseyin Fırat, Mustafa Zeren, Rıfki Salim Burçak, Rauf Onursal, Emin Kalafat, Sıtkı Yırcalı, Celal Ramazanoğlu, Dilaver Argun, Kemal Aygün, Mehmet Akın, Burhan Ulutan. (**TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Vatan Cephesi Davası**, (1961/7). s.3-4.)

bulunmak, “Vatan Cephesi” teşkilatına alt masrafları ya örtülü ödenekten ya da iktisadi devlet teşekkülleri bütçelerinden ödemek ve ödettirmek iddiasıyla TCK 141/3, 6, 8 ve 173. Maddelerine muhalif davranmak suretiyle yargılanmışlardır.⁶³

19. Anayasanın İhlali Davası: (11 Mayıs 1961- 5 Eylül 1961).

Gayrimeşru Servet İktisabı Davası: Ana davaların dışında Demokrat Parti idarecileri ve vekilleri için haksız iktisap adı altında davalar da açılmıştır. Sanıkların 14 Mayıs 1950 ila 27 Mayıs 1960 tarihleri arasında edinmiş oldukları servetin meşru olup olmadığını belirlemek amacıyla başlatılan soruşturma süreci Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından yürütülmüştür. Davalar sonuçlanıncaya kadar malları üzerine haciz ve tedbir konulan sanıklardan alınan beyannameler, kanıtlar vb. belgeler bilirkişilere gönderilmiştir. Bilirkişiler tarafından yapılan incelemenin sonucunda Yüksek Soruşturma Kurulunun değerlendirmesi ile birlikte dosyaların gönderildiği Yüksek Adalet Divanı, nihai kararı vermiştir.⁶⁴

Millî Birlik Komitesi tarafından kurulan Yüksek Adalet Divanı, 1924 tarihli ve 491 sayılı Teşkilât-ı Esasiye Kanunu’nun bazı hükümlerinin kaldırılması ve bazı hükümlerinin değiştirilmesine ilişkin 1 numaralı geçici kanunun 6. maddesi uyarınca; Sakıt Reisicumhur, Başvekil, vekilleri ve eski iktidar milletvekilleri ile bunların suçlarına iştirak edenleri yargılamakla görevlendirilmiştir. Bu çerçevede, 14 Ekim 1960 tarihinden 15 Eylül 1961 tarihine kadar süren açık duruşmalarda, Yüksek Adalet Divanı’nın 1960/1, 1960/2, 1960/3, 1960/4, 1960/6, 1960/7, 1960/8, 1960/10, 1960/11, 1960/13, 1960/18, 1960/20, 1960/21, 1960/30, 1960/31, 1960/32, 1961/7 ve 1961/8 esas numaralarıyla kayıtlı toplam 18 davanın duruşmaları gerçekleştirilmiş; iddia ve savunmalar dinlendikten ve sanıkların son sözleri alındıktan sonra bu davalardan 17’sinin, Divan’ın 1960/1 esas numarasında kayıtlı Anayasayı ihlal davası ile birleştirilmesine karar verilmiş ve söz konusu davalar birleştirilmiştir.⁶⁵ Sanıkların ceza tevkif namelerinde iddia edilen suç, Türk Ceza Kanunu’nun vatan aleyhinde işlenen cürümleri içeren 141⁶⁶ ve anayasayı ihlal

⁶³ **Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-**, İstanbul, 2007, s.848.

⁶⁴ (<https://ataturkansiklopedisi.gov.tr/bilgi/yuksek-adalet-divani-14-haziran-1960-25-nisan-1962.E.T.25.12.2024.>)

⁶⁵ **Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-**, s.11.

⁶⁶ Türk Ceza Kanunu’nun 1926’da yürürlüğe giren 141. ve 142. maddeleri “Vatan Aleyhinde Cürümler” başlığı altında yer almıştır. Bu maddelerin zararlı ve yıkıcı akımları suç sayması 23 Haziran 1936 tarihinde yapılan değişiklik ile olmuştur. Yapılan değişiklikle bir zümrenin başka bir zümre üzerinde tahakkümünü şiddet ve baskı kullanarak teşkilatlanması, ortadan kaldırmaya çalışması hapis cezasına sebep olmaktadır.(**Resmî Gazete**, S.3337,(23 Haziran 1936), s.6713.)

kapsamındaki 146/3⁶⁷ maddeleri olmuştur. Başsavcı Anayasayı ihlal davasının iddianamesinde, TCK'nın 146. Maddesini ihlal eden 6 suç saymıştır. Bunlar:

- 1- 14 Aralık 1953 tarihinde 6195 sayılı kanunla CHP'nin mallarının hazine adına zapt edilmesi,⁶⁸
- 2- 30 Haziran 1954 tarihinde 6429 sayılı kanunla Kırşehir'in CKMP'ye oy vermesi sebebiyle ilçe yapılması,⁶⁹
- 3- 21 Haziran 1954 tarihinde 6422 sayılı kanunla hükümete 25 yıllık hizmet süresini dolduran yargıçları emekliye ayırma hakkı tanıyan kanununun çıkartılması,⁷⁰
- 4- 30 Haziran 1954 tarihli 6428 ve 11 Eylül 1957 tarihli 7053 sayılı kanunlarla seçim kanununun 35 ve 109. Maddelerinin değiştirilmesi,⁷¹
- 5- 27 Haziran 1957 tarihinde 6761 sayılı kanunla Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri kanunu,⁷²

⁶⁷ 146. Madde Anayasayı ihlal suçudur. Bu suça dahilinde sanıklara yöneltilen iddiada milletvekili oldukları dönemde gerçekleştirilen ve Yassıada Mahkemesince anayasaya aykırı olarak görülen kanunlara Meclis'te olumlu yönde rey vermiş olmaları gerekçelendirilmiştir. "146'nci maddede yazılı suçun maddî unsuru, "Teşebbüs" etmekten ibarettir. Binaenaleyh Anayasayı tebdil, tağyir ve ilgaya yönelmiş olup, icraya başlamayı tazammun eden herhangi bir hareketin vukuu lâzım ve kâfidir." (**Resmî Gazete**, S.10550,(13 Temmuz 1960), s.1710.)

⁶⁸ Cumhuriyet Halk Partisinin her ne şekil ve suretle olursa olsun Umumi Muvazeneye dâhil dairelerle katma bütçeli idarelerden, hususi idare ve belediyelerden, köylerden, iktisadi Devlet Teşekkülleri ve bunların müesseselerinden ve diğer amme hükmi şahıslarından doğrudan doğruya veya dolayısıyla vaki iktisapları, nüfuz ve hâkimiyetine dayanan haksız iktisaplardır. Bu sebeple mezkûr Partinin bu kanunun meriyete girdiği tarihte malik olduğu bütün menkul ve gayrimenkul mallarla para, haklar ve alacaklar ve sair kıymetler Hazine mülkiyetine intikal eder. Ancak münhasıran parti binası olarak kullanılan yerlerdeki menkul eşyadan parti faaliyeti için zaruri oldukları Maliye Vekâletince kabul edilecek olanlar Cumhuriyet Halk Partisine bırakılır. (**Türkiye Büyük Millet Meclisi Kanunlar Dergisi(TBMMKD)**, C/36, Ankara, 1953, s.16-17.)

⁶⁹ Kırşehir vilâyeti kaldırılmıştır. Niğde vilâyetine bağlı Nevşehir kazası merkez olmak ve (Nevşehir) adıyla anılmak üzere yeniden bir vilâyet kurulmuştur. Nevşehir kazasını ihtiva eden nahiye, kasaba ve köyler Nevşehir vilâyetinin merkez kazasına bağlanmış ve bugünkü Kırşehir merkez kazasını ihtiva eden nahiye, kasaba ve köylerden tereküp etmek üzere Kırşehir adıyla yeniden bir kaza kurularak bu kaza ile eski Kırşehir vilâyetinin Avanos, Kozaklı, Mucur, Hacıbektaş ve Niğde vilâyetinin Gülşehir ve Kayseri vilâyetinin Ürgüp kazaları Nevşehir vilâyetine, Kaman kazası Ankara ve Çiçekdağı kazası da Yozgat vilâyetine bağlanmıştır. (**TBMMKD**, C/37, s.50-51.)

⁷⁰ Fiilî hizmet müddeti 25 yılı doldurmuş olanların istekleri üzerine; Seçilmiş belediye reisleri ve vilâyetlerin daimî komisyon azaları hariç olmak üzere, 25 hizmet yılını tamamlamış olanlar kurumlarınca lüzum görüldüğünde yaş kaydı aranmaksızın re 'sen, Ceza bakımından takibat veya muhakemeleri yapılmakta olanlardan bu durumda bulunanların istekleri takibat veya muhakemeleri sonuna bırakılır. (**TBMMKD**, C/37, s.28.)

⁷¹ Bir siyasi partinin aday listesine girmiş bulunan kimse, diğer bir siyasi parti tarafından herhangi bir seçim çevresi için aday gösterilemeyeceği gibi müstakilen adaylığını da koyamaz. Muhtelif siyasi partiler müşterek liste halinde aday gösteremezler. Hiçbir siyasi partiye intisabı olmayan kimsenin herhangi bir siyasi parti tarafından aday gösterilmesi kendisinin yazılı muvafakatine bağlıdır. (**TBMMKD**, C/37, s.46-49.)

⁷² Siyasi partilerce veya siyasi propaganda kastiyle hakiki veya hükmi şahıslar tarafından tertibe dilecek toplantılar ve gösteri yürüyüşleri ancak, muhtelif seçimler dolayısıyla Milletvekilleri Seçimi Kanununa göre muayyen olan seçim propaganda devresi zarfında ve mezkûr kanun hükümleri dairesinde yapılır.

6- 27 Nisan 1960 tarihinde 7468 sayılı kanunla Tahkikat encümenlerinin vazife ve yetkileri⁷³ hakkında çıkarılan kanun olmuştur.⁷⁴

Anayasayı İhlal Davasında 400'ü aşkın sanık yargılanmış ve tamamına yakını mahkûm olmuştur. Davalar devam ederken altı sanık, mahkemenin devamı sırasında hayatını kaybetmiştir.⁷⁵ Davaların tamamlanmasıyla birlikte verilen kararlar sonucunda Yüksek Adalet Divanı, Celal Bayar, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan oybirliği ile, 11⁷⁶ sanığı da oyçokluğu ile idam cezası kararını vermiştir. Milli Birlik Komitesi, Yüksek Adalet Divanı'nın kararlarının açıklanmasının ardından toplanmış, Adnan Menderes, Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan hakkındaki oybirliği ile alınan kararı onaylamıştır. Celal Bayar'ın cezası, yaşı 65 yaşını geçmesi nedeniyle müebbet hapis cezasına çevrilmiştir.⁷⁷ İdam cezası alanlar 1 numaralı, müebbet cezası alanlar ise 2 numaralı vapurlar ile birlikte İmralı Adasına gönderilmişlerdir. Hapis cezası alanlar ise toplu bir şekilde Kayseri Cezaevi'ne gönderilmiştir.⁷⁸ Fatin Rüştü Zorlu ve Hasan Polatkan 16 Eylül 1961'de İmralı Adası'nda idam edilmiştir. Adnan Menderes ise 17 Eylül 1961 tarihinde saat 14:30'da idam edilmiştir.⁷⁹

Hükmi şahıslar kendi mensupları arasında hususi kanun ve nizamnamelerdeki esaslara uygun olarak kapalı yerde içtima akdedebilirler. (TBMMKD, C/38, s.1056.)

⁷³Türkiye Büyük Millet Meclisi Tahkikat encümenleri: a) Tahkikatın selâmetle cereyanını temin maksadıyla her türlü neşriyatın yasak edilmesine, b) Neşir yasağına riayet edilmemesi halinde mevkute veya gayri mevkutenin tabı veya tevziinin men'ine, c) Mevkute veya gayri mevkutenin toplatılmasına, mevkutenin neşriyatının tatiline veya matbaanın kapatılmasına, ç) Tahkikat için lüzumlu görülen veya sü'but vasıtalarından olan her türlü evrak, vesika veya eşyanın zaptına. d) Siyasi mahiyet arz eden toplantı, hareket, gösteri ve emsali faaliyetler hakkında tedbir ve karar almaya, e) Tahkikatın selâmetle intacı içi lüzumlu göreceği bilcümle tedbir ve kararları ittihaz etmeye ve hükümetin bütün vasıtalarından istifade eylemeye dahi yetkilidir. (TBMMKD, C/42, s.728-729.)

⁷⁴ **Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-**, s.13-19.

⁷⁵ Şevket Süreyya Aydemir, **Menderes'in Dramı**, İstanbul, 2024, s. 468-469. Karardan önce vefat edenlerin isimleri: Yusuf Salman, Lütfü Kırdar, Gazi Yiğitbaşı, Yümnü Üresin, Nuri Yamut ve Kenan Yılmaz. (Rıfki Salim Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, Ankara,1976, s.283.)

⁷⁶ Oyçokluğu ile idam cezasına çarptırılanlar: Refik Koraltan, Rüştü Erdelhun, Baha Akşit, Bahadır Dülger, Zekai Erataman, Agah Erozan, Emin Kalafat, Osman Kavrakoğlu, İbrahim Kirazoğlu, Nusret Kirişcioğlu ve Ahmet Hamdi Sancar.(S. Yücel, **Demokrat Parti**, s.166-167.)

⁷⁷ **Resmî Gazete**, 16 Eylül 1961, S.10908, s.1.

⁷⁸ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**,s.279-282.

⁷⁹ S. Yücel, **Demokrat Parti**, s.166.

BİRİNCİ BÖLÜM

IX. DÖNEM TBMM DEMOKRAT PARTİ ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ VE YARGILANMALARI

A- 1950 GENEL SEÇİMLERİ VE ERZURUM

24 Mart 1950 tarihinde Türkiye Büyük Millet Meclisi, genel seçimlerin yenilenmesine karar vermiş ve bu doğrultuda seçimlerin 14 Mayıs 1950 tarihinde yapılması kararlaştırılmıştır.⁸⁰ Seçim tarihinin netleştirilmesinin ardından 25 Mart 1950 tarihinde her seçim çevresinden çıkarılacak milletvekili sayısı bakanlar kurulu kararı ile belirlenmiştir. Bu neticeye göre Erzurum için on milletvekilinin seçilmesi kararlaştırılmıştır.⁸¹

8 Mayıs 1950 tarihinde Demokrat Parti Erzurum İl İdare Kurulu milletvekili adaylarını belirlemek için toplanmıştır. Mustafa Zeren'in başkanlık yaptığı yönetim kurulunda Rıza Topçuoğlu, Ömer Arı, Cemil Bekiroğlu, Memiş Yazıcı, Avni Başar, Şaban Dilaver, Enbiya Kurşunoğlu ve İhsan Cinisli bulunmaktaydı. Kurul tarafından oybirliği ile alınan karar neticesinde, Elâzığ Valisi Hikmet Kümbetlioğlu, İktisat Fakültesi'nde Prof. Ziyaeddin Fındıkoğlu, Ankara Siyasal Bilgiler okulu Siyasi Tarih Profesörü Rıfki Salim Burçak, İçişleri Bakanlığı Şehircilik Müttehassısı Ekrem Avşaroğlu, Son Saat Gazetesi yazarlarından Bahadır Dülger, Hoca Faruk Ketvan, İş Bankası Erzurum şubesi Müdürü Lütfü Gülal, İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Profesörlerinden Kasım Küfrevi, Milli Resürans İkinci Müdürü Sadık Eskişehirli, Yargıtay Birinci Hukuk Dairesi Bakanı Ali Şefkati Özkutlu, Göle tacirlerinden Sabri Budak, Devlet Demir Yolları Genel Müdürlüğü İkinci Şube Müdürü Şefik Ertensel ve Adli Tıp İkinci Başkanı Dr. Enver Karan'a adaylık teklif edilmiştir.⁸²

Sonuç olarak IX. Dönem Demokrat Parti Erzurum Milletvekili adayları olarak Sait Başak, Rıfki Salim Burçak, Fehmi Çobanoğlu, Bahadır Dülger, Enver Karan, Sabri Erduman, Emrullah Nutku, Rıza Topçuoğlu, Memiş Yazıcı ve Mustafa Zeren seçilmiştir.⁸³ 14 Mayıs 1950 tarihinde gerçekleştirilen seçim sonuçlarına göre DP Erzurum'da ülke ortalamasında %64,3 ile seçimi kazanmıştır. DP'nin Erzurum'da kazanmış olduğu bu zafer doğuda güçlü kalelerinden biri olduğunu gözler önüne

⁸⁰ **Erzurum**, 30 Mart 1950.

⁸¹ Recep Murat Geçikli, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat**, Ankara, 2010, s. 96-97.

⁸² R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.36.

⁸³ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.41.

sermiştir. Erzurum, seçimleri önemli farkla kazanan altı il arasında bulunurken, Rize %70 oy oranı ile rekor kırmış onu sırasıyla Kayseri, Çorum, Bolu, Ağrı, Erzurum takip etmiştir.⁸⁴

Adalet bakanlığı seçim bürosundan yayınlanan resmî sonuçlara göre DP listesinden Erzurum milletvekili adaylarının almış oldukları oylar şu şekildedir:⁸⁵

Mustafa Zeren	90.368
Rıfkı Salim Burçak	90.240
Bahadır Dülger	91.364
Memiş Yazıcı	89.231
Rıza Topçuoğlu	87.208
Dr. Enver Karan	87.314
Sabri Erduman	89.421
Sait Başak	85.069
Dr. Fehmi Çobanoğlu	89.753
Emrullah Nutku Ultay	87.077

B- MUSTAFA ZEREN

I-Mustafa Zeren'in Özgeçmişi

Mustafa Zeren, 1895 yılında Erzurum Pasinler'de dünyaya gelmiştir. Fakat nüfusta İstanbul-Şişli, Feriköy mahallesinde kayıtlıdır. Babasının adı Kâmil, annesinin adı Fatma'dır. 1953 yılında Ferit-Makbule kızı Mebure Hanım ile evlenmiştir. Yıldırım Kâmil, Bike ve Edip Altay isimlerinde üç çocuğu olmuştur.⁸⁶ 1 Mart 1916 yılında Yedek Subay Okulundan mezun olmuş, daha sonrasında 26 Kasım 1916 tarihinde Asteğmen olarak Romanya'da 15'inci Daire Alayı'nda görev yapmıştır. 10 Haziran 1917 tarihinde teğmenliğe yükselmiş, 1918 yılında ise İstanbul Muhafız Tabur'una atanmıştır.⁸⁷ Mustafa Zeren, Millî Mücadele başladığı sırada İstanbul'dan Anadolu'ya geçerek İstiklal Harbi'ne katılmıştır. Menderes grubunda 2. ve 14. Süvari Tümenlerinin katıldığı savaşlarda bulunmuştur. Başkomutanlık Muharebesinde gösterdiği başarılarından dolayı yüzbaşı

⁸⁴ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.48.

⁸⁵ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.48.

⁸⁶ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010)**, C.II (1950-1980), s.560.

⁸⁷ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010)**, C.II (1950-1980), s.560.

rütbesine terfi etmiştir. 7. Tümen Yaverliği görevi sırasında Şeyh Sait İsyanını bastırmak için düzenlenen harekatta yer almıştır.⁸⁸ 1925 yılında Harp Akademisi'ne girerek Levazım Akademisi sınavından geçmiş ve eğitimine burada devam etmiştir. Akademi eğitiminin ardından Haydarpaşa Sevk Memurluğu, Topçu Alayı Levazım Müdürlüğü, Gülhane Hastanesi, Kuleli Mektebi, Yedek Subay Okulu Levazım Müdürlüğü ve hocalığı görevlerinde bulunmuştur. 1932-1933 eğitim-öğretim döneminde İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi'nden mezun olarak, askeri adli subaylığına geçmiştir.⁸⁹ İyi derecede Fransızca bilgisine sahip olan Zeren, 1936 yılında Askeri Yargıtay Savcı Muavinliğine, 1939'da Askeri Yargıtay Mülazımlığı'na, 1942 yılında Millî Savunma Bakanlığı İdari Teftiş Heyeti Üyeliğine atanmıştır. 1944 yılında Askeri Yargıtay üyeliğine seçilmesinin ardından, 22 Temmuz 1946'da emekli olmuştur. Emekli olmasının ardından ilk olarak Ankara Barosu'nda serbest avukatlığa başlamış, daha sonra 23 Eylül 1946'da Erzurum Barosu'nda görevine devam etmiştir. Aynı yıl içerisinde Demokrat Parti'ye girerek partinin faaliyetlerine katılmış, 1946-1947 kongresinde Erzurum DP İl İdare kurulu başkanı olmuştur. 1947-1948 kongresinde bu vazifesini muhafaza etmiş, 1948-1949 kongresinde İl İdare kurulu üyesi olarak vazifelendirilmiştir. 1949 yılında gerçekleştirilen kongrede tekrar İl İdare kurulu olarak seçilmiş ve bu sıfatla 1950 seçimlerine iştirak etmiştir.⁹⁰

Katılmış olduğu 1950 seçimlerinde 90.368 oy alarak IX. Dönem DP Erzurum milletvekili seçilmiştir.⁹¹ 18 Mayıs 1950 tarihinde seçim mazbatasını almış, 22 Mayıs 1950 tarihinde TBMM'ye gelmiştir. 28 Haziran 1950 tarihinde DP milletvekili görevine başlayarak, Milli Savunma ve İçişleri Komisyonlarında çalışmıştır. 12 Ocak 1951'de Meclis Başkanvekilliği görevine getirilmiştir. 2 Mayıs 1954 yılında yapılan seçimlerde X. dönem Amasya milletvekili seçilmiştir.⁹² Son olarak 1957'de gerçekleştirilen seçimlerde ise 81.141 oy ile tekrar Erzurum milletvekili olarak meclise girmiştir. Mustafa Zeren, 20 Kasım 1971 tarihinde vefat etmiştir.⁹³

⁸⁸ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)**, Ankara, 1998, s. 376-377.

⁸⁹ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)**, s. 376-377.

⁹⁰ TBMM IX. Dönem Erzurum Milletvekilleri Hal Tercümeleleri

⁹¹ **Türkiye Cumhuriyeti Cumhurbaşkanlığı Devlet Arşivleri Başkanlığı Cumhuriyet Arşivi (BCA)**, Fon: 030.10. Yer: 77.512.4. No:3

⁹² **BCA**, Fon: 030.10. Yer: 78.515.12. No:2

⁹³ Zühtü Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)**, Ankara, 2013, s.367.

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Mustafa Zeren, 18 Mayıs 1950’de seçim mazbatasını almasının ardından 22 Mayıs 1950 tarihinde TBMM’ye gelmiştir. 1950-1954 ile 1957-1960 tarihleri arasında TBMM’nin IX. ve XI. yasama dönemlerinde iki dönem Erzurum Demokrat Parti milletvekilliği görevi yapmıştır. 1954-1957 tarihleri arasında ise Amasya DP milletvekili görevini yapan Zeren, siyasette aktif rol üstlenmiş, mecliste görev yaptığı süreç içerisinde beş kanun teklifi ve bir soru önergesi sunmasının yanında mecliste konuşulan konular hakkında her zaman düşüncelerini net bir tavırla ortaya koymuştur. Mustafa Zeren’in meclis içerisindeki faaliyetlerine bakıldığında Erzurum Özel İdaresi’nin dükkanları ve köylünün Ziraat Bankası’na olan borçları hakkında sözlü sorusu, Cemal Gökdağ’a Dilekçe Komisyonu’nca verilmiş olan cevap kâğıdı üzerine önergesi, İbrahim Rıfat Topal’a vatani hizmet aylığı bağlanması ve Ordu Dahili hizmet Kanunu ile Emekli Sandığı Kanunu’nun ilgili maddelerine bir fıkra eklenmesi hususunda da kanun teklifleri olmuştur. Erzurum Özel idaresine ait 18 dükkân için yapılan mukavele nedeniyle vermiş olduğu önerge hakkında; *“Efendim Devleti idare edenlerin, bilhassa bunların temsilcileri olan valilerin, kanunların fevkine çıkarak hareket ettikleri, halkın da bunların kanun haricinde birer adam olduklarını bildiği malumdur. Bu valiler bu memlekette ister kanuna uysun ister uymasın her hareketlerini bir kanun mahiyetinde mütalaa etmişlerdir.”*⁹⁴ ifadeleriyle valilerin kanun dışı yaptıkları sözleşmelere dikkat çekmiştir. Bu yolla sebepsiz ve usulsüz olarak gerçekleştirilen yapılar için gereksiz harcamalar yapıldığını ve daha sonrasında bu maliyetin ise halka ödetildiğinin altını çizerek, *“Çok istirham ederim, bu milletin acıklı durumunu anlamak isteyenler köylere gitsinler, köyü görsünler. Yalın ayak, başı çıplak sırtında elbise yok, vergi veriyor.”*⁹⁵ sözleriyle bu duruma sebebiyet veren valilerin mesul olması gerektiğini ve devlete vermiş oldukları zararı kendilerinden tahsil edilmesi gerektiğini söylemiştir.

27 Mayıs 1960’ta gerçekleşen darbenin neticesinde Yassıada Yüksek Adalet Divanı’nda yargılanan Mustafa Zeren, Anayasayı İhlal ve Vatan Cephesi davalarından dolayı 5 yıl ağırlaştırılmış hapis cezasına çarptırılmıştır.⁹⁶

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Mustafa Zeren’in Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; Zeren’in 1950 yılından itibaren milletvekili ve aynı zamanda da

⁹⁴ Türkiye Büyük Millet Meclisi Tutanak Dergisi (TBMMTD), C.I, 14. Birleşim, 28.06.1950, s.280.

⁹⁵ TBMMTD, C.I, 14. Birleşim, 28.06.1950, s.280.

⁹⁶ K. Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954), s. 376-377.

parti genel idare kurulu üyesi olduğu, CHP mallarının geri alınması hakkındaki kanun teklifçileri arasında olması, Kırşehir kanunu layihasına imza atmış ve oy vermiş olması, 39. maddenin tadiline ve basın kanununa oy vermesi olmuştur. Seçim kanununun 1954 yılındaki tadili layihasına imza atması, yetki kanununa oy verdiğini Yüksek Soruşturmadaki ifadelerinde kabul ettiği halde, endişesi nedeniyle oy vermediğini duruşmada söylediği belirtilmiştir. Bunlarla beraber divanın 1961/7 numarası ile kayıtlı ve bölüm 2 numarada bulunan vatan cephesi davasında mahkumiyetleri cihetine gidilen sanıklar arasında yer almıştır. IX. dönemden itibaren milletvekili olduğu halde demokrat iktidarın gidişine mukavemet teşkil edecek bir davranışta bulunmadığı belirtilmiştir. 22 Nisan 1960 tarihinde Başbakana genel idare kurulunda fikir teatisine davetinde beraberindeki arkadaşları Sıtkı Yırcalı, Muzafer Kurbanoglu ve Rıfkı Salim Burçak ile müştereken göndermiş oldukları mektup ve bunun ardından meydana gelen toplantı ile ilgili sorumlu gösterilmiştir. Son olarak ise 146/1'in tatbikine esas olacak ileri derecede faaliyeti ve tutumunun da görülmediği ifade edilmiştir.⁹⁷

Mustafa Zeren, suçlamalar ile ilgili olarak vermiş olduğu ilk yazılı ifadesinde iddia makamının hakkında vermiş olduğu kararla ilgili hükmün nedeninin Genel İdare Kurulu azası olması ve parti program yeminine sadık kalması olarak görüldüğünü söylemiştir. Bu nedenle işlenmiş suçların asıl faili olarak cezalandırıldığını belirterek konuşmasına başlamış ve kendisine verilen cezanın neticesi olarak TCK 146. Maddesinin 1. Fırkası gereğince ölüm cezasına çarptırılmak istendiğini belirtmiştir.⁹⁸

Zeren'in ifadelerine göre hem parti tüzüğü hem de 10 yıllık tatbikatla mevcut olan duruma bakıldığında, DP Genel İdare Kurulu Meclis Grubunun çalışmalarına hiçbir şekilde müdahale edilmemiş, bu çalışmaların sevk ve idare olması hiçbir zaman mevzu bahis olmamıştır. Ayrıca Zeren, DP Meclis Grubunun çalışmalarının her detayının grup zabıtlarında gözükmemesi ve isnat olunan suçlamaların kayıtlarının zabıtlarda bulunmamasının iddiaların doğru olmadığını kanıtlayıcı niteliğinde olduğunu söylemiştir.⁹⁹ Devam ettiği savunmasında “*Genel idare kurulu azaları, grup çalışmalarında tıpkı diğer grup azaları gibi çalışmış, ondan fazla bir hak ve salahiyyete sahip olmamıştır ve herhangi bir sevk edici durumu da yoktur. Hakikat şudur ki, iddianın tam aksine, DP Meclis grubunda tekerrür eden fikirler zaman zaman tarafımdan ve diğer*

⁹⁷ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.231.

⁹⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:1.

⁹⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:1.

arkadaşlar tarafından aynı zamanda Genel Başkan sıfatını taşıması itibariyle, sabık Başvekil huzurunda, Genel İdare kurulunda konuşulmuş ve fikir ve kanaatlerimiz orada belirtilmiştir.”¹⁰⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Ülkede devam eden çatışma ortamının artmasıyla birlikte Tahkikat Encümeni kurulduğundan bahseden Zeren, 22 Nisan 1960’ta Rıfkı Salim Burçak, Muzaffer Kurbanoglu ve Sıtkı Yırcalı’nın kaleme aldıkları yazı ile DP Genel Başkanına müracaat ettiklerini ve konuyu değerlendirmek amacıyla Genel İdare Kurulunda görüşme yapmak istediklerini söylemiştir.¹⁰¹ Yazılan bu mektup ile birlikte memleketin huzur, sükûn ve emniyeti, demokratik nizamın muhafazası ve iç politika sorunlarıyla ilgili Genel idare kurulunda toplantı yapmak istediklerini ifade etmiştir.¹⁰²

Yapılan talebin ardından toplantıya çağırılan Rıfkı Salim Burçak, Sıtkı Yırcalı ve Mustafa Zeren fikirlerini açıkça izah ederek mevcut durum içerisinde çıkarılacak salahiyet kanununun doğru bir karar olmayacağını belirtmişlerdir. Daha sonrasında 24 Nisan’da gerçekleştirilen toplantıda ise Mustafa Zeren, Genel Kuruldaki görevini hakkıyla yerine getirdiğini, görevine ne Başvekili ne de Parti Başkanının lütfu olarak gelmediğini, layık olduğu makama 1957’deki seçimde milletin oyları ile en çok oy alan üç aday arasında gösterilerek geldiğini söylemiştir.¹⁰³ Çıkarılan bazı kanun ve kararlarda ülkede dikta rejimi kurmaya çalıştıklarına dair iddialara karşı söylemlerin asılsız olduğunu ve Genel Kurulda ülke menfaatini göz önünde bulundurarak oy verdiğini de dile getirmiştir. Sözlerinin sonuna doğru yaklaşırken, 30 yıl boyunca Türk ordusunun farklı kademelerinde şerefle görev yaptığını, memleketin istikbali için her daim dürüstçe devlete hizmet ettiği gibi, DP mebusu olarak göreve geldiği vakitte de aynı çizgisinde devam ettiğini söylemiştir.¹⁰⁴ Mustafa Zeren savunmasını sonlandırırken, “*Manen ve maddeten memlekete en ufak bir hizmette bulunmayı tek gaye edindim. On senelik vekillik hayatım içinde hatalı hareketlerimi bulmak mümkündür. Fakat bunların hiçbirisi kötü bir kasta bağlanamaz. Kusurum, hatam, basiretsizliğim vardır. Fakat suçum yoktur. Hele ihaneti vataniye suçu asla varit olamaz. Bu sebeple beraatime karar verilmesini adil vicdanlarınızdan beklerim.*”¹⁰⁵ ifadelerini kullanmıştır.

¹⁰⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:2.

¹⁰¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:2.

¹⁰² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:2.

¹⁰³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:3-4.

¹⁰⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:4-5.

¹⁰⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:5.

IV-Vatan Cephesi Davası

Yüksek Soruşturma Kurulu demokrasi prensiplerine aykırı olacak şekilde oluşturulan Vatan Cephesi Ocakları kurulması nedeniyle Sabık Başvekil Adnan Menderes ve beraberindeki bazı Demokrat Parti mebusları hakkında son tahkikatın açılmasına karar vermiştir.¹⁰⁶ Başbakan Adnan Menderes'te dahil olmak üzere 22 Demokrat Parti mebusu Vatan Cephesinin açılmasıyla ilgili davada Yassıada'da yargılanmışlardır. Erzurum milletvekillerinden Mustafa Zeren ve Rıfki Salim Burçak da Vatan Cephesi davasında yargılanmışlardır. Mustafa Zeren'in 4 Kasım 1960 tarihinde verdiği ifadesinde Vatan Cephesinin Başbakan Adnan Menderes'in fikri olduğunu, yapılan uygulamaların Demokrat Parti tüzüğüne uygun olarak gerçekleştirildiğini ve seçim alanlarında mümkün olduğu kadarıyla Vatan Cephesinin açılmasına engel olmaya çalıştığını dile getirmiştir.¹⁰⁷ Mustafa Zeren, kendisinin mâni olma çabalarına rağmen Erzurum'da Medeni Berk ve Turhan Bilgin önderliğinde Vatan Cephesi ocağının açıldığını, konunun eski parti başkanının Ege seyahatinde ilk olarak gündeme getirildiğini söylemiştir. Vatan Cephesi konusunda gönüllü olarak taraftar olmadığını belirterek, söz konusu oluşumda parti içerisinde bölünme meydana geldiğini, partiden atılanların dahi tekrar partiye katıldıklarını memnuniyetsiz tavrıyla belirtmiştir. Mustafa Bey, yaptığı savunmasında, bir komite kurulduğundan bahsederek söz konusu komite içerisinde Rıfki Salim Burçak, Emin Kalafat ve Remzi Birand'ın da olduğunu, Rıfki Salim Burçak ve Emin Kalafat'ın devam etmediğini, Remzi Bey'in ise bu işlerle meşgul olup olmadığı hususunda bilgisi olmadığını eklemiştir.¹⁰⁸

V-Avukatının Savunması

Mustafa Zeren'in konuşmasını bitirmesinin ardından söz alan avukatı Saffet Nezihi Bölükbaşı, sözlerine müvekkilinin Salahiyet Kanunu dahil olmak üzere Anayasayı ihlal eden kanunları oyu ile desteklediğine yönelik ithamlara karşı olarak, savunmasındaki bütün sebepleri tekrarlayacağını belirtmiştir. Ayrıca konuyla ilgili Mustafa Zeren'in Yüksek Soruşturma kurulunda vermiş olduğu ifadesinde, Salahiyet Kanununa oy verdiğini kabul ettiğini ancak kanunun kabul edildiği gün rahatsızlığı nedeniyle mecliste bulunmadığını tekrar dile getirmiştir. Yassıada'da yapılan ilk

¹⁰⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:212.656.1. No:6.

¹⁰⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Yassıada Yüksek Adalet Divanı Tutanakları: Vatan Cephesi Davası, (1961/7). s. 187.

¹⁰⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Vatan Cephesi Davası, (1961/7). s.189.

görüşmelerinde müvekkilinin olayı anlatmasının ardından, kendisine oy vermediği halde verdim demesinin nedenini sorduğunu, bunun üzerine Mustafa Zeren'in: *"Rey vermiş olanlardan pek çoğu inkâr ettiler, rey vermedim dersem benim de inkâr ettiğim gibi bir düşünce hasıl olacaktı. Bu ağrıma gittiği için öyle söyledim"* dediğini¹⁰⁹ ifade etmiştir. Müvekkilinin bu hususta oy verse de vermese de sonucun değişmeyeceğini söyleyen Avukat Saffet Bey, ayrıca başka bir suçlama olan Zeren'in diktayı desteklemesi konusunda ise sebebinin Genel İdare Kurulu üyesi olması ve hem parti programı hem de milletvekili yeminine sadık olması hususuna bağlandığını dile getirmiştir.¹¹⁰

Söz konusu suçlamayla ilgili olarak herhangi bir delilin bulunmadığını da belirten Saffet Bey, *"Tersine olarak, müvekkilim ve arkadaşları tarafından Genel Başkanlığa verilen 24/4/1960 tarihli karar, müvekkilimin diktaya değil de demokrasiye ne derece bağlı olduğuna delil teşkil etmektedir."* ifadelerini kullanmıştır.¹¹¹ Savunmasına devam ederken 1950 yılında seçimle iktidar olmuş, 1954 ve 1957 yıllarında iki seçim daha geçirmiş ve 1960 seçimlerine hazırlanan partisinin diktaya gitmekte olduğunu ve diktayı bildiği takdirle müvekkilinin aklından bile geçirmediğinin üzerinde durmuştur.¹¹² Müvekkilinin milletvekilliği yeminine sadık kaldığını, hiçbir suretle vatanın selametine mani olacak davranışlarda bulunmadığını ve sadakatsizlik konusunda yapılan ithamların hiçbir delile dayanmadığını vurgulamıştır. Söz konusu Salahiyet Kanun Teklifine Anayasa'ya ters düştüğü için değil, bilakis o dönemde memlekette vuku bulan yoğun siyasete mâni olabilmek amacıyla faaliyetlere katıldığını eklemiştir.¹¹³ Son olarak müvekkilinin hiçbir suretle partizan bir tutum içerisinde bulunmadığını, meydana gelen olaylar karşısında objektif kaldığını ve bu durumu siyasi hayatında da koruduğunu vurgulayarak savunmasını sonlandırmıştır.¹¹⁴

VI- Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu

Mustafa Zeren, 28 Nisan 1961 tarihinde gerçekleştirilen Vatan Cephesi davasında 13 sıra numarasıyla yer almış, davanın ikinci oturumunun üçüncü celsesinde söz alarak konu hakkındaki savunmasını gerçekleştirmiştir. Vatan Cephesi ocaklarının açılmasına taraftar olmadığını belirtmiş, Vatan Cephesi ismi hakkında *"Teşkilatça bu tutulmuştur. Teşkilatta tutulduktan sonra, bir müddet sonra hatırladığıma göre teşkilat genel*

¹⁰⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:6.

¹¹⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:6.

¹¹¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:8.

¹¹² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:8

¹¹³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:9

¹¹⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.1. No:10

merkezden sordu. Bu nedir, vatan cephesi ocakları ne kadar kurulacaktır, parti ile ilgisi nedir...diye? Genel Kurul buna bir cevap verdi ve dedi ki...” sözlerini tamamlamasına müsaade etmeyen mahkeme Başkanı Salim Başol, “O tamim okundu.” diyerek Zeren’in savunmasını kısa kesmiştir. Başol’un, “Bunlar parti zaviyesinden, yoksa karşı cepheye ehliyalip, hıyanet cephesi demiş olmakla beraber bir suç olup olmadığı noktasında bir mâni yok, suç mahiyeti yok mu?” sorusuna cevaben Zeren, “Suç mahiyetinde mütalaa etmem.”¹¹⁵ ifadelerini kullanmıştır.

14 Ekim 1960 Cuma günü saat 09:55’te başlayan Anayasayı İhlal Davasının ilk oturumunda 175 sıra numarası ile bulunan Mustafa Zeren. 16 Mayıs 1961 tarihinde Anayasayı İhlal Davası, beşinci oturumun üçüncü celsesinde, 27 Nisan 1960 tarihinde gerçekleştirilen Salahiyet kanununun kabul edildiği müzakerelerine katılıp katılmadıkları sanıklara sorulmuştur. Bu hususta ifade vermiş olan Mustafa Zeren, “Efendim ben Yüksek Soruşturma Kurulunda vermiş olduğum ifade de bir haleti ruhiyenin tesiri altında kalarak rey vermediğim halde, verdim diye bir beyanda bulundum. Şimdi hakikati söylemek ile vicdan huzuru duyacağım. Rey vermedim ve saat 19’da salonu terk ettim, esasen gözümden de rahatsız bulunuyordum.”¹¹⁶ demiştir. Bu cevabın üzerine Başkan Salim Başol, “Yani ilk tahkikatta bulundum, rey verdim. Son tahkikatta hayır kullanmadım, bulunmadım diyorsunuz. Kendiniz de avukattınız değil mi? diye sormuş, Zeren, “Evet efendim.” demiştir.¹¹⁷

6 Haziran 1961’de Anayasayı İhlal davasının on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde söz almış, 1950 yılından 27 Mayıs 1960 tarihine kadar olan süreç içerisinde iki devre Erzurum mebusu, bir devre Amasya mebusu olarak üç dönem mebusluk görevini ifa ettiğini arz etmiştir. Tahkikat komisyonu ile ilgili, 14 Mayıs 1960 tarihinde mecliste Tahkikat komisyonunun kurulmasına karar verilmesini ve bundan sonraki süreç olmak üzere iki devreye ayırarak durumu izah etmişlerdir. Tahkikat Komisyonu ve Salahiyet kanunlarına oy vermesinin nedeni olarak; “Mecliste yaptığım yemine sadık kalarak, bu memleketin saadet ve selametinden başka bir şey düşünmeyerek ve vicdanımın sesini duyarak bu kanunlara rey verdim. Hiçbir kimsenin tesiri ve işareti altında kalmış değilim.”¹¹⁸ demiştir. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı Kırşehir Kanununa verdiği oyu sormuş, “Kırşehir’de Nevşehir gibi bu memleketin bir kazasıdır, halkın Nevşehir’e

¹¹⁵ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Vatan Cephesi Davası, (1961/7). s.190.

¹¹⁶ Emine Gürsoy Naskali, Anayasa Davası -1- (Yassıada Zabıtları-V), İstanbul, 2011, s.359.

¹¹⁷ E. Naskali, Anayasa Davası -1- (Yassıada Zabıtları-V), s.359

¹¹⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.81.

gitmesinde bendeniz bir mahzur görmedim. Esbabı mucibesini gördüm, okudum. Ama hata yapılmış. Ben mutlaka hatasız demiyorum, hata olabilir.” ifadelerini kullanmıştır.

Tahkikat Komisyonunun kurulmasında gözünden rahatsız olduğunu, Mecliste bu komisyona yetki verilmesine dair 7468 sayılı kanunun Komisyonunda görüşülmesinde Adliye Komisyonunda bir araya geldiklerini belirtmiştir. Kanuna karşı olduğunu belirten Zeren, “*Bendeniz diyordum ki, mademki 117. maddeye göre bilgi edinmek bakımından kurulan Komisyona birtakım salahiyyetler tanımak istiyoruz, o halde bu 169. ve müteakip maddelerdeki usule müteallik olan kısımlar 177. maddeye atfeder. Bu şekilde bir şey çıksın...*”¹¹⁹ dediğini ifade etmiştir. Yapılan toplantıya katılım sağlayamayarak konuşamadığını, ancak kanunu Anayasa’ya aykırı olarak görmediğini söylemiştir. Kanunlar değerlendirilirken Anayasa’ya uygunluğunun üzerinde durulduğunu belirterek, aykırı bir durum olması karşısında kanunun reddedildiğini belirtmiştir. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı Salim Başol, “*O normal şartlar içinde... İddiaya göre kasten çıkarılmıştır.*” demiştir. Mustafa Zeren, kanunun çıkarılmasında bir kasıt görmediğini tekrar ederek, kanunun çıkmasının ardından özellikle üniversite gençlerinde görülen memleketteki propaganda faaliyetlerinin arttığının altını çizmiştir. Salim Başol, “*Sonra Basın, Hocalar, yalnız öğrenciler değil, Üniversite Hocaları, Basın.*” diyerek araya girmiş, bunun üzerine Zeren, Uşak’tan başlayıp Topkapı’da nihayet bulan ve memleketin çeşitli yerlerinde vuku bulmuş hoş olmayan hadiselerin olduğunu söylemiştir. Rıfkı Salim Burçak ile bu durum karşısında üzüldüklerini ve bunu idarecilerin idaresizliğine verdiklerini ifade etmiştir.¹²⁰

Salim Başol’un, “*İdareciler ne yapsaydı mesela?*” sorusuna, Mustafa Zeren, “*Mesela, ben eğer orada vali olsa idim, Ankara’da, İstanbul’da asla hadiseler bu şekil almazdı. Doğrudan doğruya Üniversiteye gider, Rektörü görür ve rektörle meseleyi hallederdim. Memlekette örfi idare ilan edilmiş, elbette...*” sözlerini tamamlamasına izin vermeyen Başkan’ın, “*Örfi idare ilan edilmiş, valinin rolü kalır mı?*” demesi üzerine Zeren, “*Vali gidip anlatabilirdi. Sıkı yönetim Kumandanına gidip anlatması lazım gelirdi. Yani talebeye babaca nasihat verilmiş olsa idi...*” şeklindeki cevabını vermiştir. Başol, “*Başka, başka?*” diyerek Zeren’in sözlerini tamamlamasına imkân tanımamıştır.

Sözlerinin sonuna yaklaşırken, “*Efendim, diktaya gidişi de asla müşahade etmedim. Sayın İnönü’nün de işaret buyurdıkları gibi, bu millet seçimin zevkini almıştır.*

¹¹⁹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.82

¹²⁰ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.83.

Seçimle iş başına getirmeyi öğrenmiştir. Dört senede bir defa hakimiyetini kullanıyor. Onun öyle tadını almış ki, kolay kolay bunu kimseye teslim edemez. Dikta için, diktatör olmak için vasıflar lazımdır, vasat lazımdır.” demiştir. Denetleme hususunda da birkaç söz söyleyen Zeren, 24 Nisan’da 3-4 arkadaş ortaklaşa bir takrir verdiklerini, daha sonra Anadolu Kulübünde toplanarak Başvekalete gittiklerini belirtmiştir.¹²¹

Kredi ve menfaatler konusunda son bir maruzatının olduğunu söyleyerek, Türk Hava Kurumu Genel Başkanlığında uzun dönem görev yaptığını, ancak hiçbir yerden şahsına menfaat elde etmediğini ve maaş almadığını belirtmiştir. Başol’un *“Fahri mi?”* sorusu üzerine, *“Evet fahri olarak çalıştım. Kanunun tayin ettiği istihkaktan başka bir tahsisat almadım. Refakatte yabancı seyahatlere iştirak etmedim. Gayri meşru servetim olmadığı hakkında Yüksek Soruşturma Kurulu kararı bana tebliğ edilmiştir. Maruzatım bundan ibarettir.”* sözleriyle savunmasını tamamlamıştır.

29 Haziran 1961 tarihinde Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii tahkikat soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Mustafa Bey bir taleplerinin olmadığını arz etmiştir.¹²²

Mustafa Zeren, mahkeme sürecindeki tutumu ve savunmasında kendinden emin olması yönüyle dikkat çekmiştir. Yapılan suçlamaları kabul etmeyerek Demokrat Parti’nin anayasaya uygun şekilde hareket ettiğini savunmuştur.

VII- Karar ve Sonrası

Anayasayı İhlal ve Vatan Cephesi davalarından yargılanan Mustafa Zeren’in, 1961 tarihli Yüksek Adalet Divanınca alınan kararlar neticesinde, Anayasayı ihlal suçundan 146/3, 173’üncü maddeler gereğince 5 yıl ağırlaştırılmış hapis cezasına ve amme hizmetlerinden süresiz mahrum kalmasına, 1 yıl 8 ay süreyle Ankara’da Umumi Emniyet nezareti gözetiminde kalmasına, 182 lira 50 kuruş maktu harcın ödenmesine oy birliği ile karar verilmiştir.¹²³ Kararın ardından bir yıla yakın süre boyunca tutuklu kalan Mustafa Zeren, 1962 yılında çıkarılan af kanunu ile birlikte serbest bırakılmıştır.¹²⁴ 1963 yılında tekrar Ankara Barosu’na geçerek mesleğini vefat edene kadar sürdürmüştür.¹²⁵

¹²¹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.83.

¹²² Emine Gürsoy Naskali, **Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V)**, İstanbul, 2011, s.2491.

¹²³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:29

¹²⁴ **Hüryol**, 15 Ekim 1962.

¹²⁵ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)**, s. 376-377.

C- RIFKI SALİM BURÇAK

I- Rıfki Salim Burçak'ın Özgeçmişi

Rıfki Salim Burçak, 2 Nisan 1913 tarihinde Erzurum'un Ali Paşa mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babası Şamlıoğlularından Salim Bey, Annesi Saniye hanımdır. Rıfki Salim Burçak, ilk, orta ve lise öğrenimini o dönemde sultani olarak bilinen Erzurum Lisesinde tamamlamış, 1934 yılında aynı lisenin Edebiyat bölümünden iyi derecede diplomasını almıştır. Daha sonra yapılan sınavdan başarıyla geçmesiyle birlikte girdiği Siyasal Bilimler Okulundan Haziran 1937'de mezun olmuştur. 31 Temmuz 1937'de Okul Müdürü Emin Erişirgil'in yönlendirmesiyle birlikte iş hayatına Başbakanlık Evrak ve Levazım Müdürlüğü ile başlamıştır.¹²⁶ Bir süre sonra bu görevinden ayrılarak 31 Ağustos 1937'de Üçüncü Genel Müfettişlik Maiyet memurluğu görevine başlamıştır.¹²⁷

Aynı yıl Kasım ayında İstanbul Harbiye'deki subay okuluna girmiş, 1938 Ekim ayının sonunda ise Topçu Yedek Asteğmen olarak tamamladığı askerlikten terhis olmuştur. Askerliğini tamamlamasının ardından Erzurum'a geri dönerek bir süre Erzurum Lisesinde Fransızca öğretmenliği yapmıştır. 31 Aralık 1938'de yapılan sınavla birlikte dönemin en iyi hocalarından olan Ahmet Şükrü Esmer'in asistanı olarak atanmayı başaran Rıfki Salim Burçak, kayıtlara Siyasi Tarih Kürsüsünün ilk asistanı olarak geçmiştir.¹²⁸ 1939 yılında doktorasını yapmak amacıyla Paris'e gitmiş fakat ikinci cihan harbinin vuku bulması üzerine üç buçuk ay sonra geri dönmek zorunda kalmıştır.¹²⁹

İyi derecede Fransızca ve İngilizce bilen Rıfki Salim Bey, 1941 yılında doçent, 1947 yılında profesör olmuştur. 1950 yılına kadar Polis Akademisi ve Harp Akademisi'nde dersler vermiş, 1950 Mayıs ayında DP'nin genel yönetim kurulunda görev almıştır. Aynı yıl içinde yapılan milletvekili genel seçimlerinde Erzurum DP adayı olmuş ve almış olduğu 90.240 oy¹³⁰ ile TBMM IX. Dönem milletvekili seçilmiştir. Dışişleri Komisyonunda çalışmış ve bu komisyonun katiplik görevini üstlenmiştir. 9 Mart 1951 tarihinde ikinci Adnan Menderes Kabinesinin kurulmasıyla Gümrük ve Tekel Bakanı olarak görevlendirilme haberini trenle Erzurum'a giderken öğrenmiş, bu görevini 26 Ekim 1951 tarihine kadar devam ettirmiştir.¹³¹ 8 Nisan 1953 tarihinde Başbakan'ın

¹²⁶ T.C. Emekli Sandığı Genel Müdürlüğü Arşivi. Sicil No: 13-956-62

¹²⁷ R. Burçak, *On Yılım Anıları (1950-1960)*, s.9-20.

¹²⁸ Ali Birinci, "Türkiye'de Siyasi Tarihin İlk Asistanı Rıfki Salim Burçak", Ankara, 2008, s.68.

¹²⁹ TBMM IX. Dönem Erzurum Milletvekilleri Hal Tercümeleri.

¹³⁰ K. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)*, s. 358.

¹³¹ R. Burçak, *On Yılım Anıları*, s.76,77.

daveti üzerine Çankaya’da yapılan görüşmede Burçak, Millî Eğitim Bakanlığı’na getirilmiştir. Rıfki Salim Burçak, bu görevini hükümetin istifa ettiği 17 Mayıs 1954 tarihine kadar sürdürmüştür.¹³²

1954’te yapılan genel seçimlerde yeniden milletvekili adayı olan Rıfki Salim Bey, bu seçimde aldığı 103.295 oy ile X. Dönem milletvekili olarak meclise girmiştir. 1957’de yapılan genel seçimde ise üçüncü kez Erzurum’dan DP adayı olmuş ve 81.301 oy alarak üçüncü kez TBMM’de Erzurum’u temsil etmiştir.¹³³

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Rıfki Salim Burçak’ın siyaset hayatına 14 Mayıs 1950 seçimleriyle atılmıştır. 11 Mayıs 1950 tarihinde DP İl İdare Kurulu Başkanı Mustafa Zeren’in idare kurulunun almış olduğu 8 Mart tarihli kararını R. Salim Burçak’a getirmesiyle yeni bir döneme adım atmış bulunuyordu. Bununla birlikte yapılan teklife karşılık Burçak; Mustafa Zeren’in teklifine teşekkür ederek, eğer siyasete girmeye karar verirse Demokrat Parti safında politikaya atılmayı şerefli bir hizmet sayacağını söylemiştir. Burçak, kararını vermiş ve bunu 26 Mart 1950 tarihli bir mektupla DP Erzurum İl İdare Kurulu’na bildirmiştir. Kendisi, seçime Demokrat Parti listesinden gireceğini ancak seçildiği takdirde milletvekilliğinden ayrılıp ayrılmamak hususunda kendisini tamamen serbest bırakmak şartına bağlı olan onayını kabul buyurdıkları takdirde listelerinde yer alarak memlekete hizmette bulunmayı kabul etmiştir.¹³⁴

14 Mayıs 1950 seçimlerinde Erzurum’da Demokrat Parti’nin oyları, ülke genelindeki %53,33 oranının da üstünde olmuştur. Burçak’a göre Erzurum’daki bu başarı, Demokrat Parti’nin Doğu Anadolu’da güçlü bir kaleye sahip olduğu anlamına gelmiştir. CHP’nin Erzurum’daki oy oranı %35,7’de kalmıştır. Böylece Erzurum seçimleri büyük farkla kazanan 6 il arasında yer almıştır. Seçimleri kazanan milletvekilleri seçimden hemen sonra Ankara’ya gitmişlerdir. Böylece Rıfki Salim Burçak’ın on yıl sürecek olan politika hayatı başlamıştır.¹³⁵ Seçimler ile Burçak’ın izlenimlerine bakılırsa, Türk milleti içinde bulunduğu kötü ekonomi, kalkınma ve yenileşme hareketlerini yürütebilecek kudretli ve cesaretli bir lidere ihtiyaç duymaktaydı. Adnan Menderes ise memleket yönetimini bu şartlar altında eline almış, ülkenin problemlerini ve çözüm yollarını bulma açısından bilgi ve becerisiyle aranan adam niteliğinde olmuştur.¹³⁶

¹³² Türker Sanal, **Türkiye’nin Hükümetleri**, Ankara, 1997, s.251.

¹³³ TBMM Seçim Mazbatası

¹³⁴ R. Burçak, **On Yılın Anıları**, s.36-38.

¹³⁵ R. Burçak, **On Yılın Anıları**, s.48-49.

¹³⁶ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.14.

Özellikle 1951- 1954 yılları arasında Adnan Menderes ile yakın temasta olan Burçak, 1951 Ekim'den 1960'ta Demokrat Partinin silah gücü ile iktidardan düşürüldüğü tarihe kadar Genel İdare Kurulu Üyeliği görevini üstlenmiştir. Bu süreçte Adnan Menderes'in yanında olması hasebiyle, onu yakından tanıyarak, fikirlerini ve isteklerini daha iyi anlama imkânı olmuştur. Burçak'a göre, Adnan Menderes, Türkiye'de çok partili serbest demokratik hayatın ilk başbakanı olarak büyük halk kitlelerine ulaşması bakımından farklı bir öneme sahipti.¹³⁷ Burçak, 19 Kasım 1952 tarihinde Mecliste yaptığı konuşmasında, CHP Genel Başkanı ve Malatya Milletvekili İsmet İnönü'nün 5 Ekim 1952 Pazar günü İzmir'de söylemiş olduğu nutkunun bahsedilen hükümetin kanun, akıl ve vicdan yollarından ayrıldığı şeklindeki sözlerini halkı iktidara karşı kin ve nefret duyguları ile doldurma yolunda bir adım olduğuna dikkati çekmiştir. Daha sonra da şunları ifade etmiştir: *"İşte bu sebeplerle, Halk Partisi Genel Başkanı'nın İzmir nutku ve onu takip eden Manisa ve Balıkesir hâdiseleri ve bu hâdiseler karşısında alınan tedbirlerle Hükümetin düşünceleri hakkında umumi bir müzakereye imkân hazırlamak üzere Başbakan'dan gensoru açılmasına Büyük Meclisin karar vermesini saygı ile arz ve teklif ederim."* Bunun üzerine önerge oylamaya sunulmuş, lakin kabul edilmemiştir.¹³⁸

Rıfkı Salim Burçak, aynı zamanda her daim eğitime önem veren biri olmuş, almış olduğu görevlerde ve faaliyetlerde bunu açıkça göz önüne sermiştir. Milletvekili olarak göreve başladığında ilk iş olarak İstanbul'a giderek, burada İstanbul, Ankara ve İzmir'deki üniversitelerin yönetim birimleriyle toplanarak çeşitli konular üzerinde görüşme sağlamıştır. Özellikle Milli Eğitim konusunda bazı tasarılar hazırlamış, eğitim konusunda önem arz eden kanunların hızlı bir şekilde çıkarılmasını savunmuştur. İlerleyen zamanlarda ilk olarak Mustafa Kemal Atatürk tarafından ortaya atılan Doğu Anadolu'da üniversite kurulması fikrine Atatürk'ün ölümünden yaklaşık on üç yıl sonra dönemin Cumhurbaşkanı Celal Bayar öncülük etmiş, yapılan incelemeler ve tespit sonucunda üniversite için en uygun yer Murat havzası seçilmiştir. Rıfkı Salim Burçak, Milli Eğitim Bakanı olarak göreve geldiği dönemde, Bayar'ın Doğu'da üniversite kurulması meselesini yakından takip ettiğini ve bir nevi Atatürk'ün vasiyeti olarak görerek üniversitenin kuruluşunu gerçekleştirmek istediğini belirtmiştir.¹³⁹ Doğu'nun ekonomik ve sosyal kalkınmasına doğrudan etki edecek olan üniversitenin adının ne olacağı söz konusu olduğunda ise Burçak, bu hususta Bakanlık Müsteşarı Reşat Tardu ile

¹³⁷ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.15.

¹³⁸ **TBMMTD**, C.17, 6. Birleşim, 19.11.1952, s.231-233.

¹³⁹ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s. 152.

yaptığı görüşmede “Atatürk Üniversitesi” adının verilmesinin uygun olacağına anlaştıklarını ve bu adın Cumhurbaşkanı tarafından 1 Kasım 1953 tarihinde TBMM’de açıklanmasının uygun olacağını ifade etmişlerdir. Burçak, bu fikrin ana kaynağının birçok sebebe dayandırılmakla birlikte asıl nedeninin Doğu’da üniversite kurulması fikrinin ilk olarak Atatürk tarafından ortaya atılmasını göstererek, aynı zamanda da Türkiye’yi çağdaş uygarlık seviyesine ulaştırmayı ve Atatürk’ün adından hız ve ilham alması gerektiğini düşündüklerini belirtmiştir.¹⁴⁰ Rıfki Salim Burçak, Millî Eğitim Bakanlığı döneminde üniversiteleri siyasetten uzak tutmak için çalışmalarda bulunmuş, bu duruma yönelik olarak DP parti programının 39. maddesinde bu meseleye yer vermiştir. Buna göre; Üniversitelerin ilmi ve idari muhtariyetlerine kavuşturulmasına karar verilmiştir. Konuyla ilgili Ankara Üniversitesi rektörü olan Prof. Dr. Hüseyin Cahit Oğuzoğlu ile görüşerek üniversitelerdeki siyaseti gündeme almıştır. Burçak, konuyla ilgili çıkarılacak kanunla sorunun giderileceğini ve üniversitenin özerkliğine dokunulmayacak şekilde yapılacağı hususunda teminat vermiştir. Bahsedilen kanun tasarısı 21 Temmuz 1953’te TBMM’de görüşülerek kabul edilmiştir.¹⁴¹ Et kombinaları konusuyla ilgili hükümetin düşüncesine dair yazılı sorusu, Genel Kurulda milletvekili sıfatıyla 4 konuda 4 konuşması, Gümrük ve Tekel Bakanı olarak 15 farklı konuda 27 konuşması olmuştur. 28 Kasım 1950 tarihinde DP Meclis Grubunda, Kore’ye asker göndermek nedeniyle Meclisten izin alınması gerektiğini savunmuştur.¹⁴² 24 Şubat 1951 tarihinde dış politika üzerindeki ve 18 Şubat 1952’de Türkiye’nin Atlantik Paktına katılmasının görüşülmesi esnasında DP Meclis Grubu Sözcüsü olarak yapmış olduğu konuşmalar etkileyici olmuştur.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Rıfki Salim Burçak’ın Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; 1950 yılından itibaren milletvekili olduğu belirtilerek, CHP malları kanununa, seçim kanununun 1957 yılındaki tadiline, Basın Kanunu’na ve İç Tüzük tadiline oy verdiği ifade edilmiştir. Kendisinin Parti genel idare kurulu üyesi olduğu, Siyasal Bilgilerin Okul haline getirilmesi teşebbüsü karşısındaki davranışı hakkında Fehmi Yavuz’un göndermiş olduğu mektup, 22 Nisan 1960 tarihli mektupla Muzaffer Kurbanoglu, Sıtkı Yırcalı ve Mustafa Zeren ile birlikte Adnan Menderesi fikir belirtmek amacıyla genel idare kuruluna davet etmeleri ve 5 Mayıs 1959 tarihli, sanık

¹⁴⁰ R. Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s. 153.

¹⁴¹ *TBMM Kanunlar Dergisi, Dönem IX*, s.1027; *Resmî Gazete*, 28. 07.1953, S, 4869.

¹⁴² K. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)*, s. 358

Ethem Menderes'in hatıra defterinde yazılı olduğu şekilde sanığın konuşmasının ardından Adnan Menderes'in kızıp toplantıyı terk etmiş olması hususları hakkında sorumlu olduğu belirtilmiştir. Divan'ın 1961/7numarasında kayıtlı olup 2. Bölüm 16 numarada bulunan ve Anayasa'yı ihlal davası ile birleştirilmiş olan Vatan Cephesi davasında da mahkumiyetleri cihetinde bulunan sanıklar arasında yer aldığı ifade edilmiştir.¹⁴³

Umumi tutumu itibarıyla asli fail bulunan sanık Celal Bayar ve Adnan Menderes ile iştirak derecesinde ileri bir faaliyetinin bulunmadığını, yukarıda belirtilen ve kısmen mutedil davranışlarını gösteren haller 59. Maddenin uygulanmasına sebep olarak gösterilmiştir.¹⁴⁴

Yüksek Adalet Divanınca Anayasayı İhlal ve Vatan Cephesi davalarından yargılan Erzurum mebusu Rıfkı Salim Burçak, Anayasayı İhlal davasında 4 Ağustos 1961 tarihinde Avukatı Bekir Berk'in yapmış olduğu savunmanın ardından kendisinin önceden hazırladığı 17 sayfalık savunmasını mahkemeye sunmuştur.¹⁴⁵ Vermiş olduğu ilk yazılı savunmasına Demokrat Parti Genel İdare kurulunda sevk edici ve diktaya gidişin tam destekçisi olarak kabul edildiği nedeniyle diğer mebus arkadaşlarından ayrılarak 146. maddenin birinci fıkrası gereğince ölüm cezasına çarptırılmasının talep edilmesi konusunda görüşlerini ifade ederek başlamıştır.¹⁴⁶ Aynı kurul içerisinde bulunan arkadaşının Anayasanın 146. maddesinin 3. fıkrasına istinaden yargılanırken kendisinin 1. fıkrasına göre yargılanmasına tepki göstermiştir. Cezasının ağırlaştırılmak istendiği ve dikta iddiası üzerine, Genel Kuruldaki tutum ve davranışlarını açık bir şekilde beyan etmek durumunda kalmıştır. Genel Kurul bünyesi ve fonksiyonu, hükümet ve meclis arasındaki münasebetler hakkında bilgi aktarımı yapmıştır. Yapmış olduğu açıklamada; *"D.P. Genel kurulu, diğer bazı memleketlerde, hatta bazı zamanlar bizim de tarihimizde rastlanan bir Merkezi Umumi rolünü oynamaya hiçbir zaman kalkışmamış, tüzüğünün kendisine çizdiği vazife ve salahiyet hudutlarını asla zorlamadan, daha ziyade teşkilat işleri ile meşgul bir heyet halinde çalışmıştır. Zira genel kurul üyelerinin mebuslar arasından seçilmek mecburiyeti mevcut olmadığından, bir partinin genel kurulu gibi gayri mesul siyasi bir heyetin, ancak parlamento ve meclis grubu karşısında mesul durumda olan icra organı üzerinde bir nüfuz ve tahakküm tesis etmesi bu suretle*

¹⁴³ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.224.

¹⁴⁴ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.224-225.

¹⁴⁵ R. Burçak, Yassıada ve Öncesi, s.261.

¹⁴⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:2.

önlenmek istenmiştir. Bunun neticesi olarak başvekil, aynı zamanda parti lideri olduğu halde kabinelerini teşkil ederken kabine listesini kuruldan geçirmek şöyle dursun, bu hususta genel kurulla istişareler dahi yapmamıştır.” ifadelerini kullanmıştır.¹⁴⁷

Genel kurul üyelerinin grupta ve meclisteki faaliyetlerinde tamamıyla serbest olduklarını, dikta tesisi nedeniyle çıkarıldığı öne sürülen kanunlara bile genel kurul üyeleri arasından oy verenler kadar vermeyenlerin de olduğunu söylemiştir. Savunmasına şahsi durumundan bahsetmek istediğini belirterek şöyle devam etmiştir: *“1950 senesinden beri 3 dönem, her defasında seçim bölgemin beni minnet ve şükran duygularına şevk edecek kadar büyük iltifat ve teveccühü ile Erzurum mebusluğu yaptım. 1954 seçimlerinden önce Gümrük Tekel ve Maarif vekaletlerinde bulundum. Her iki vekalette de demokratik düzenin icaplarına tamamıyla uygun, memleket hizmetlerini her şeyin üstünde tutan bir zihniyette çalıştım. Bir yıldan beri Yassıada’da on senelik hayatımın her türlü hesabını verdiğimiz halde vekaletlerde bulunduğum zamana ait icraat ve tasarruflarım hakkında bana ne iddia makamı tarafından ne de başka bir suretle bir tek sual bile sorulmamıştır. Muhterem Başkan bütün siyasi hayatım boyunca iddianamedeki isnatları haklı gösterecek bir tek fiil ve hareketim olmamıştır.”¹⁴⁸*

Sözlerine devam ederken rejim konusuna değinmiş, Türk milletinin bugünkü demokratik nizamına 150 yıllık bir mücadele sonucunda ulaştığını söylemiştir. 1945 yılında başlayan çok partili rejim ile bütün siyasi teşekküller Türk milletinin demokratik düzende tesir ve telkini üzerinde vaatlerde bulunmuşlardır.¹⁴⁹ İktidar ve muhalefet fark etmeksizin bütün siyasi partilerin demokratik hak ve hürriyete riayet etmelerini gerektiğini, bu düşünceleri samimi olarak benimsediğini, bu cihetle Menderes hükümetinin iç siyasette ve partiler arası ilişkilerdeki tutum ve davranışlarını beğenmediğini dile getirmiştir. Ne var ki fark edilen bu eksiklikler ve yanlışlar 1957 seçimlerine yansımış, parti eski gücünü kaybederek çoğu bölgede oy kayıpları yaşamıştır.¹⁵⁰ Bu gelişmeler sonucunda özellikle 1957 seçimlerinin ardından umumi politikada yumuşama temin etmek amacıyla gayret sarf ettiğinin ve tehdit edici unsurları önlemeye çalıştığının altını çizmiştir. Konuyla ilgili hem yazılı hem de sözlü olarak mahkemeye delil vesikalarını sunduğunu söylemiştir.¹⁵¹

Bahsetmiş olduğu hadiselerden bazılarına şu başlıklar halinde örnekler vermiştir:

¹⁴⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:3.

¹⁴⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:4-5.

¹⁴⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:4-5.

¹⁵⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:4-5.

¹⁵¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:4-5.

1. 7 Aralık 1958’de Genel kurulun heyet-i vekile ile alınacak yeni tedbirler hakkında gerçekleştirilen toplantıda yaptığı konuşmasının Ethem Menderes tarafından hatıralarında kaydedildiğini söylemiştir. Burçak’ın toplantıda kanunların adil olarak tatbik edilmediğini, radyonun muhalefeti kötüleyerek DP aleyhine çalıştığını, seçimler için meclis tahkikatı açılmasını onaylamadığını, iktisadi vaziyetin iyi olmadığını belirttiğini söylemiştir.
2. 1959 yılı partiler arası ilişkilerin bozulduğu ve memlekette meydana gelen gösteri yürüyüşlerinin arttığı bir dönem olmuştur. Bu durum iktidar ve muhalefet arasında da sürekli gerginlik yaratmaktaydı.¹⁵² 3 Mayıs’ta yapılan toplantıda uzakta meydana gelen bu olayların doğrudan toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun uygulanmasında eşit şartların gözetilmediğinden kaynaklandığını kesin bir dille hükümete bildirdiğini söylemiştir. Söz konusu kanunun bir gün farklı ertesi gün farklı uygulandığı takdirde, kanunun kıymetinin kalmadığını ve uygulama kudretinin bulunmayacağını ifade etmiştir.¹⁵³
3. Demokrat Parti Meclis grubunda her zaman ılıman bir politika izlendiğini, bu gelişmelerin Kayseri olaylarının ardından iç politikada vuku bulduğunu ve 1960’ta daha da kuvvetlendiğini söylemiştir. 18 Nisan 1960’ta tahkikat komisyonunun kurulduğunu, ancak mevcut siyasi durum içerisinde alınacak yeni tedbirlerin iktidar ve muhalefet arasında çatışmalar çıkaracağına ve parti aleyhine durumların gelişeceğine inandığından bu komisyonun kurulmasını yararlı bulmayarak oy vermediğini söylemiştir. Salahiyet konusuna da değinerek, 15 Nisan’da toplanan karma komisyonda muhalefet mebuslarından Atalay Akan’ın müzakereye başlanmaması ve teklifin incelenmesi için süre verilmesi talebine karşılık olarak söz almış, kanunun önemini arz ederek zaman verme talebini desteklemiştir.¹⁵⁴
4. Komisyonun kurulmasıyla birlikte iç politikada huzur sağlanamadığı gibi, tersine huzursuzluk daha da artmıştır. Bu cihetle iç siyasette yaşanan hadiseleri ve umumi politikada değişik yapılması göz önüne alınarak Sıtkı Yırcalı, Muzaffer Kurbanoglu ve Mustafa Zeren ile 22 Nisan 1960’ da başvekile gönderdikleri yazıyla genel kurulu olağanüstü toplantı yapılması amacıyla davet ettiklerini söylemiştir. Söz konusu

¹⁵² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:7.

¹⁵³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:8.

¹⁵⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:9.

yazıyla memlekette vuku bulan buhran ortamının mevcut tedbirler ile giderilemeyeceğini ve başvekil ile ortak kararda bulunmadığını ifade etmiştir.¹⁵⁵

5. Mayıs ayına gelindiğinde ülkedeki huzursuz ortamın giderek artması ve bu durumun çözülmesiyle ilgili olarak herkesin çaba gösterdiğine dikkat çekerek, 23 Mayıs 1960 tarihinde Anadolu Kulübünde toplandıklarını söylemiştir.¹⁵⁶ Toplantıda genel kurul üyelerinden Sıtkı Yırcalı, Mustafa Zeren, Kamil Gündeş, Rıfki Salim Burçak bulunmuş, yapılan bu toplantıda ülkenin buhran durumundan kurtulabilmesi için görüşüldüğünü ve Başvekilin konuyla ilgili olarak tedbirler alınmasına dair teminat verdiğini söylemiştir. Ve bu tedbirleri şu şekilde sıralamıştır:¹⁵⁷
 - a. Tahkikat komisyonu derhal kaldırılacak.
 - b. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun eşit şartlarla tatbikine titizlikle riayet edilecek.
 - c. Buhran bertaraf olur olmaz kabinede bir tadilat yapılacaktır.
 - d. Bazı ferahlatıcı tedbirlerin alınmasını müteakip yeni seçimlere gidilecekti.
6. Rıfki Salim Burçak, 24 Mayıs 1960 tarihinde Adnan Menderes, Refik Koraltan, Samet Ağaoğlu, Tevfik İleri, Atıf Benderlioğlu, Mustafa Zeren, Kâmil Gündeş'in de katılmış olduğu Demokrat Parti genel kurulunun son toplantısında ılıman bir politika izlenmesinin zaruri olduğuna değinmiş ve grupta bir ittifak yapılması gerektiğine vurgu yapmıştır. Kayseri hadisesinden bahsederek, gruptaki hiç kimsenin bu olayı tasvip etmeyeceğini söylemiştir.¹⁵⁸
7. Demokrat Parti Meclis Grubunun, özellikle son zamanlarda iç politikada farklı bir yol izlemesi ve çözüm arayışları önem arz etmekteydi. Ancak 25 Mayıs günü meclisin tatile girmesinin bütün ümitleri ortadan kaldırarak meclis grubunda hem isyana hem de teessüre neden olduğunu belirtmiştir.¹⁵⁹

Rıfki Salim Burçak, sunmuş olduğu deliller ve tespitlerinin ardından kendisinin her zaman millet ve demokrasiyi ön planda tutarak azimle çalıştığını, bahsi geçen suçlamaları kabul etmediğini ve bir dikta idaresinin tesis edilmesi yolunda bir niyetinin asla mevcut olmadığını kesin bir dille belirterek; *“Muhterem hakimler, mukadderat yüksek heyetinizi pek müstesna bir vazifenin ifasına davet etmiş bulunuyor. Türk demokrasisinin ileride sağlam temeller üzerinde yükselip yükselmemesi Türk siyaset*

¹⁵⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:10-11.

¹⁵⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:11.

¹⁵⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:12.

¹⁵⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:13.

¹⁵⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:14.

adamlarının hüsnü niyet ve gayretlerinden ziyade şerefli Türk hakimlerinin burada verecekleri karara bağlı kalmıştır. Her memleketin politik hayatında o memleketin siyasi şahsiyetlerinin damgası olduğu halde memleketimizde demokratik rejimin her türlü gelişmeleri üzerinde yüksek heyetinizin vereceği kararı şu veya bu istikamette, ama mutlaka tesirleri müşahede edilecektir. Tarihin sizler için hazırlamış olduğu bu pek şerefli, şerefli olduğu kadar da veballi ve mesuliyetli vazifenin ehemmiyetini kemaliyle idrak etmiş bulunduğunuza yürekten inanarak huzurunuzdan ayrılıyorum.” ifadeleri ile savunmasını tamamlamıştır.¹⁶⁰

IV-Vatan Cephesi Davası

Vatan Cephesi, Demokrat Parti iktidarının son dönemlerinde Başbakan Adnan Menderes tarafından 1958’de oluşturulmuş ve burada DP’ye destek veren vatandaşların isimleri radyodan ilan edilerek partinin kitle desteği vurgulanmaya çalışılmıştır. Bu durum dönemin ana muhalefet partisi olan Cumhuriyet Halk Partisi tarafından halkı kutuplaştırma ve partizanlık olarak eleştirilmiştir. 1960 İhtilali sonrasında Demokrat Parti mensuplarının yargılandığı davalardan biri olmuş, halkı bölme ve kutuplaştırma, devletin imkanlarını partiye tahsis etme, demokratik ilkelerden sapma gerekçeleriyle sorguya tutulmalarına neden olmuştur. Rıfkı Salim Burçak, 4 Kasım 1960 tarihinde Genel Kurul üyesi sıfatıyla Vatan Cephesi konusuyla ilgili olarak sorguya çekilmiştir. Gerçekleştirilen sorguda, cephenin Demokrat Parti’den ayrı bir teşkilat olmadığını ve bazı ocaklara bu ismin verildiğini, Vatan Cephesi tabirinin ise Adnan Menderes’in fikri olduğunu belirtmiştir.¹⁶¹ Cepheyle ilgili olarak bir menfaat durumunun olmadığını, yaklaşık bir milyona yakın üyenin kaydedildiğini ve menfaat uğruna bu kadar insanı bağlamanın mümkün olmadığından bahsetmiştir.¹⁶²

Yapılan sorguda, Vatan Cephesi tabirinin Genel Başkan tarafından malul nutkunda bahsedildiğini söyleyen Burçak, idare heyetinde bu konunun görüşülmediğini ve herhangi bir karar verilmediğini söylemiştir. Söz konusu ocakların açıldığı vakitte kanunu aykırı bir durum görülmediğini ifade etmiştir. Genel Kurulda kendisine Vatan Cephesi katılımlarının radyoda yayınlanmasını doğru bulup bulmadığını sormalarına karşılık olarak Burçak, tasvip etmediğini belirterek: “Eğer Vatan Cephesi Ocaklarının hukuk ve kanuna aykırı, nizam dışı bir teşekkül olduğunu bilsem itiraz ederdim. Ama o kanaatte

¹⁶⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:18.

¹⁶¹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Vatan Cephesi Davası, (1961/7). s.191.

¹⁶² R. Burçak, Yassıada ve Öncesi, s.165.

değildim. Bunun politik bir ıstılah olarak, tutmuş bir tabir olarak kullanıldığı kanaatinde idim. Suç unsuru görmedim, bu bir. Radyoda neşri keyfiyetini uygun telakki etmedim ve zamanında bunu ifade ettim.”¹⁶³ sözlerini kullanmıştır. Sorgunun devamında, söz konusu kuruluşu önlemek amacıyla bir tedbirin alınıp alınmadığının sorulması üzerine Burçak, Vatan Cephesi Ocaklarının kurulmasını her ne kadar doğru bulmasa da kanuna aykırı bir hareketi bulunmadığından önleyici bir tedbir almadığını söylemiştir.

Sorgunun bitmesinin ardından hâkim, Demokrat Parti hakkındaki düşüncelerini sormuş bunun üzerine Burçak: “Partimizin elbette ki bir takım hatalı işleri olmuştur; Ama Türk aydını, Demokrat Partinin davasını anlamadı ve mesela memleket kalkınmasının köyden başlaması gerektiği görüşü Türk aydınından geldiği halde onun bu asırlık rüyasını günün birinde gerçekleştirmeye çalışan bir partiye gene Türk aydını cephe aldı.”¹⁶⁴ şeklinde cevap vermiştir.

V- Avukatının Savunması

Anayasayı İhlal ve Vatan Cephesi davalarından yargılanan Rıfkı Salim Burçak’ın avukatlığını yapan Bekir Berk, savunmasına başlarken müvekkilinin Başsavcı Altay Ömer Egesel’in talebi ile Türk Ceza Kanununun 146. maddesinin 1. fıkrası hükmünce idamının talep edilmesi hususuna değinerek, verilen ifadeler, açıklamalar ve sunulan delillerin Rıfkı Bey aleyhine hiçbir durumun olmadığını, bilakis müdafaasını teyit eder nitelikte olduğunu söylemiştir.¹⁶⁵ Rıfkı Bey’in savunmasında da belirtmiş olduğu üzere Menderes hükümetinin dış politika ve iktisadi politikalarını tasvip ederken, iç politikada ve partiler arası ilişkilerdeki tutumunu benimsemediğini, görevini bir menfaat ilişkisi çerçevesinde değil demokrasiye göre ifa ettiğini belirtmiştir. Durumun açıklayıcısı olmasıyla ilgili olarak Rıfkı Bey’in Demokrat Parti döneminde yaşadığı bazı hadiselerle örnekler vererek mahkemeye sunmuştur. Bu çerçevede şu hususları ileri sürmüştür:

1. Rıfkı Bey, 1951 yılında Tekel Vekili görevindeyken Demokrat Parti Genel İdare Kurulu azalığına seçilmiş, buna karşılık olarak Adnan Menderes kurulun prensipleri gereğince Genel İdare kurulundan istifa ederek sadece vekil olarak göreve devam etmesi konusunda teklifte bulunmuştur. Burçak’ın teklifi reddetmesi ve vekillik görevinden istifa ederek Genel İdare Kurulu azası olarak görevine devam etmesi makamı değil halkın seçtiği vazifeyi tercih ettiğinin göstergesi olmuştur.¹⁶⁶

¹⁶³ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Vatan Cephesi Davası, (1961/7). s.192

¹⁶⁴ R. Burçak, Yassıada ve Öncesi, s.165

¹⁶⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:19.

¹⁶⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:19.

2. Siyasal Bilgiler Fakültesinin okul haline getirilmesi teklifine Burçak, fakülte dekanı Prof. Fehmi Yavuz ile telefonla yapmış olduğu görüşmede kendi görüşünü belirtmiş ve bu istikamette bir rapor hazırlanıp mücadeleye destek amacıyla kendisine verilmesini istemiştir. Aynı şekilde Maarif vekili Mehmet Atıf Benderlioğlu ve gruptaki diğer mebuslar ile de iletişimde bulunarak destek toplamıştır.
3. Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri kanununun hatalı tatbikatına daima işaret ederek bu konu hakkındaki görüşlerini genel idare kurulunda ve genel idare kurulunun vekiller heyeti ve grup iare heyeti ile müştereken akdettiği toplantılarda birçok kez bildirmiş, başvekil ile çok şiddetli münakaşalara girişmiştir.¹⁶⁷
4. Salahiyet Kanununun çıkmasını doğru bulmayan Burçak, 25.04.1960 tarihindeki komisyonda söz isteyerek, son derece önem arz eden bu kanunun bu kadar hızlı bir şekilde geçirilmesini doğru bulmadığını ifade etmiştir ve söz konusu kanuna oy vermemiştir.
5. Memleketi bulunduğu buhran ortamından kurtarmak nedeniyle çözüm arayışları başlatılmış, Muzaffer Kurbanoglu, Mustafa Zeren ve Sıtkı Yırcalı ile imzaladıkları mektupta, meseleleri görüşmek üzere 22.04.1960 tarihinde Genel İdare Kurulunu toplantıya davet etmişlerdir.
6. Kromit meselesi¹⁶⁸ mecliste gündem olduğu vakit, tahkikatın kesinlikle açılması gerektiğine vurgu yapmış, Mahmut Goloğlu ve Ekrem Yıldız ile yaptığı konuşmasında Refik Koraltan'a, *"Bu tahkikatı açmaya mecburuz, ben bütün gücümle çalışacağım."*¹⁶⁹ demiştir.
7. Gayrimeşru servet iktisabı konusuyla ilgili açılan dava hakkında, Rıfkı Bey'in hiçbir gayrimeşru gelir elde etmediği, söz konusu olan 10 yılda 44000 liralık döviz tahsisinin itham konusu olduğunu ifade etmiştir. Bu miktarın 30 bin küsur lirasının resmi vazife seyahati dövizini olduğunu, ancak mahkemenin özel döviz olarak gösterdiğini de eklemiştir.
8. Rıfkı Bey'in kararnamede adı geçen Kırşehir, 39. madde, Tahkikat Encümeni Kurulması Kararı ve Salahiyet Kanununa oy vermediğini belirtmiştir.¹⁷⁰

¹⁶⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:20.

¹⁶⁸ Kromit Meselesi: 17 Şubat 1960 tarihinde Ankara Mebusu İlyas Seçkin ve Adana Mebusu Muslihittin Yılmaz Mete'nin, Kromit Limited Şirketi ile bu şirketin kurucusuna Ziraat Bankası tarafından açılan kredi nedeniyle Meclis Tahkikatı açılmasına dair takrir.(TBMM, TD, XI. Dönem, C.XI, 39. Birleşim, 17.02.1960, s.1009.)

¹⁶⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:20.

¹⁷⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:21.

Avukat Bekir Berk, genel itibariyle dönemin siyasi atmosferi, Demokrat Parti'nin politikaları ve Burçak'ın politikadaki rolü üzerinden savunma yaparak detaylarıyla mahkeme heyetine sunmuştur. Demokrat Parti Hükümetinin, halkın iradesiyle seçilen bir hükümet olduğunu ve Rıfkı Bey'in bu hükümetin bir parçası olarak görevini adaletle yerine getirdiğinden bahsetmiştir. Parti içinde veya dışında herhangi kanun dışı ve anayasaya aykırı olacak şekilde hareket etmediğini, yapılan suçlamaların dayanağı olmadığı gibi keyfi bir zemine dayandırıldığının altını çizmiştir. Ayrıca Rıfkı Bey'in kişisel itibarı ve geçmişteki hizmetleri ön plana çıkarıldığında kamu yararına görevini ifa ettiğinin ve menfaat gözetmediğinin görüleceğini söylenmiştir.

Sözlerine devam ederken, *“Yüce Divanın sayın Hakimleri, İnsanlık tarihinde benzeri bulunmayan bu tarihi mahkemeden iddia vazifesini üzerine alan makamın iddianamesini ibretle dinledik. Uzunluğu, şiddet tesiri yaratma kastı, intikamcı üslubu, muhakkak asıp kesmek hıncı, zihnimizde zehirli bir hatırayı canlandırdı. Geçmiş günlerden birinde bir ses şöyle haykırıyordu: “Kanunlar müsaade etmezse bile, onları hıncımızla boğacağız.”*¹⁷¹ sözlerini hatırlatarak, *“Kanunu çiğneyip hıncıyla boğmak isteyen, esir düşman Romen Diyojen'i bağrına basan Alparslan'ların ruhundan bir zerreye sahip olamamış bir talihsizdir.”*¹⁷² ifadeleriyle kanunun er ya da geç tecelli edeceğine inancını belirterek şu sözlerle savunmasını tamamlamıştır. *“Muhterem Hakimler: Bu vatan topraklarında bugün hiç kimse, sizin sulh fermanınız kadar kinleri eritip aşka ve kardeşliğe tahvil etmeye yeterli ve kabiliyetli değildir. Milli birlik, büyük felaketlerden milletimizi koruyacak olan, bu mahkemenin eseri olacaktır. Kin serenatları, kararınızın yaratacağı dostluk havası içinde sönecektir. Kin ve intikam duyguları içinde bunalanlara da en büyük şifayı vermiş olacaksınız. Muhterem Hakimler, Kur'an saadet yolunu gösteriyor:” Hep beraber barışa gidin.” Bu Allah'ın emri. Ben de siz Yüksek Hakimlerden talep ediyorum: Bize bu sulhun yolunu açın.”*¹⁷³

VI- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu

1960 yılının Ağustos ayında milletvekili sorguları başlamış, Rıfkı Bey, 5 Eylül Pazartesi günü mahkeme heyetinin karşısına çıkmıştır. Gerçekleşen ilk sorgusunda bir diktâ yönetimi kurulmasına dair yöneltilen ithamlara karşılık, memleketin sosyal ve politik durumunun buna müsaade etmeyeceğini, Demokrat Partinin kurulduğu günden

¹⁷¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:22.

¹⁷² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:23.

¹⁷³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.3. No:23.

itibaren çizgisinden çıkmayarak demokratik nizamı öncelediğini söylemiştir. Yassıada'da bulunduğu süre zarfında, nüfuz ve vazifeyi kötüye kullanma, zimmet, irtikap, memur nakli, trafik polisine hakaret, cami, okul ve köprü yaptırma derneklerine yapılan yardımlar nedeniyle aylarca süren sorgulamalara maruz kalmışlardır.¹⁷⁴ Sorgulamaların yapıldığı süreçleri: *“Günün her saatinde, hatta pazar günleri bile sorguya çağrıldığımız olurdu. Sorguya çekilecek kimseyi Komutanlık binasına götürmekle görevli ve adına kendi aramızda “arı” dediğimiz silahlı er koğuşun kapısında gözüktüğü zaman bütün koğuş halkı merak ve heyecan duyardık. Sorguya çağırılan, elbise değiştirir veya günlük hırpani kılığının üstüne sadece bir boyun bağı takarak silahlı Mehmetçiğin önüne düşerdi.”*¹⁷⁵ ifadeleriyle anlatmıştır.

Anayasayı İhlal hakkındaki sorgusundan başka altı konudan daha sorguya çekilen Burçak, kırk, elli, hatta seksen kez sorguya çekilenlerin olduğunu söylemiştir. Rıfkı Salim Burçak'ın çekildiği sorgular şu şekildedir:

1. Demokrat Parti Genel Kurul üyesi olması hasebiyle, Uşak, Topkapı, İstanbul ve Ankara olaylarından dolayı 2 Eylül 1960 tarihinde sorguya çekilmiştir. Sorguda Genel Kurul olarak hükümete karar bildirme, telkin veya işaretle bulunup bulunmadıkları sorulmuş Burçak, böyle bir durumun mevcut olmadığını söylemiştir.

2. 12 Eylül 1960 tarihindeki sorguda, Başbakanın 8 Mayıs 1960'ta parti teşkilatına gönderdiği genelgenin Genel Kurulda görüşülüp görüşülmediği sorulmuştur. Burçak, bu sorguya Parti Genel Başkanının halkı uyanık tutmak maksadıyla genelgeyi kaleme aldığını söylemiştir.

3. 4 Kasım'da gerçekleşen sorguda Vatan Cephesi'nden dolayı sorguya çekilmiş, söz konusu cephenin farklı bir teşkilat olmayıp Demokrat Parti'nin bir ocağı anlamına geldiğini ifade etmiştir.

4. 18 Kasım 1961'de masasının üzerinde bulunan ve üzerinde rakamların bulunduğu dosya ile ilgili sorguya çekilen Burçak, Genel Kurul üyesi olduğu halde para meseleleriyle bir gün dahi meşgul olmadığını ifade ederek dosyanın kendisine ait olmadığını söylemiştir.

5. 22 Kasım 1960 tarihindeki sorgu Atik Palandöken isimindeki şahsa Et ve Balık Kurumunda görev verilmesiyle ilgili olmuştur. Burçak, Palandöken'in Erzurum

¹⁷⁴ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.163.

¹⁷⁵ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.163.

milletvekilleri derneğine başvurarak iş bulmayı talep etmesinin üzerine Et ve Balık Kurumunda kendisine yevmiyeli iş bulunduğunu belirtmiştir.

6. Et ve Balık Kurumu ile ilgili yapılan sorgu, Merkez İlçe Başkanı Cihat Güngör'ün kurumdan taahhüt karşılığında almış olduğu koyunları zamanında teslim etmemesi üzerine yapılmıştır. Güngör'ün sözünü yerine getirememesi üzerine Erzurum milletvekilleri topluluğuna başvuru yaparak kurumdan kendisine vade talep ettiği, topluluk tarafından konunun görüşülüp kendisine yardımda bulunmaya karar verildiği görülmüştür. Konuyla ilgili olarak, Erzurum mebuslarından Mustafa Zeren, Rıza Topçuoğlu, Hasan Numanoglu, Şevki Erker ve Rıfki Salim Burçak sorguya çekilmişlerdir.¹⁷⁶ 14 Kasım 1962'de Ankara Toplu İkinci Asliye Mahkemesinde görülen dava sonucunda beş vekil oy birliği ile beraat etmişlerdir.¹⁷⁷

15 Mayıs 1961 tarihinde Anayasayı İhlal Davası dördüncü oturumunda, Gösteri Yürüyüşleri Kanununa oy vermesi ile ilgili olarak sorguya çekilmiştir. Rıfki Bey konuyla ilgili yaptığı açıklamada, memlekette gerçekleştirilen gösteri yürüyüşleri ve mitinglerin suistimal edildiğini, seçmenin hissi ve heyecanına değil, fikrine ve düşüncesine hitap edilmesi gerektiğini vurgulamıştır. Bu sebepten dolayı memleketin huzur ve sükunu için kanuna oy verdiğini belirtmiştir.¹⁷⁸ Anayasayı İhlal Davası, beşinci oturumun üçüncü celsesinde 27 Nisan'da gerçekleştirilen Salahiyet Kanunu müzakerelerine katılıp katılmadığı sorulmuş, bunun üzerine Burçak, söz konusu müzakerelere katıldığını ancak oylama yapıldığı esnada salonda olmadığını, oy kullanmadığını belirtmiştir.¹⁷⁹

Adada sürekli baskı ve tehdit ortamı bulunmaktaydı. Avukat Bekir Berk'in yapmış olduğu etkili savunma karşısında ada komutanı Rıfki Bey'i odasına çağırarak avukatının sözlerinin hâkim ve savcılar üzerinde kötü bir etki bıraktığını, duruşma başladığında avukatının sözlerine katılmadığını ve aynı görüşte olmadığını söylemesinin onun hakkında iyi olacağından bahsediyordu. Bunun üzerine Burçak, *"Avukatım dürüst, ahlaklı ve samimi bir insandır. Her ne söyledi ise o sözler onun inandığı şeylerdir. Ben de savunmamı yapıyorum, ben de hakikati olduğu gibi ifade ediyorum. Ama ben mahkemede çıkipta avukatımın dünkü sözleri ile beraber değilim diyemem."*¹⁸⁰ demiştir. 537 kişilik bir amfi içerisinde duruşmaların gerçekleştiğini belirten Burçak, burada basın

¹⁷⁶ R. Burçak, *Yassıada ve Öncesi*, s.164-167.

¹⁷⁷ R. Burçak, *Yassıada ve Öncesi*, s.168.

¹⁷⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, *Anayasayı İhlal Davası*, (1960/1). s.216.

¹⁷⁹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, *Anayasayı İhlal Davası*, (1960/1). s.343.

¹⁸⁰ R. Burçak, *Yassıada ve Öncesi*, s.262.

mensuplarını, Milli Birlik Komitesi üyelerini, yıllarca beraber çalıştıkları muhalefet partisi mensuplarını, bazen de akrabaları ve dostlarını gördüklerinden bahsetmiştir.¹⁸¹ Mahkeme salonundaki durumdan bahseden Burçak, *“Biz salondan içeriye girdiğimiz zaman, yürüyüşümüzden, yüzümüzün renk ve ifadesinden ruh ve beden sağlığımızı öğrenerek ferahlayanlar ve bunu müjdeli bir haber olarak ailelerimize ulaştıranlar bulunduğu gibi, bir zamanlar Türkiye’yi idare etmiş olan bu insanların şimdi askeri kordon altında suçlu sandalyelerinde oturmalarını bir zafer sevinci ile seyredenler de vardı.”*¹⁸² ifadelerini kullanmıştır. Sıkı bir askeri disiplin düzeninde salona getirilenlerin Türk Demokrasisi uğruna yıllarca çalışan ve dahi halkın iradesiyle iktidara gelen kadroyu teşkil etmesi içler acısı durumdu. Eşinin duruşma salonuna bir kez dahi gelmesini istemediğini belirten Burçak, sandalyelerin üzerinde saatlerce bekletildiklerini, yorgunluk nedeniyle hareket etmeleri halinde askerler tarafından dürtülerek kötü sözlere maruz kaldıklarını söylemiştir. Rıfkı Bey, duruşma esnasında not almanın serbest olduğundan bahsederek, dizlerinin üzerinde not tutmaya çalıştıklarını, eski harflerle not tutmanın ise yasak olduğundan bahsetmiştir.¹⁸³

Ada komutanının koğuşlara gelerek savunmalarını kısa tutmalarını ve hatta yazılı verilmesinin mahkeme tarafından tercih edildiği söylenmiştir. Rıfkı Bey, mahkemedeki atmosferin baskıcı ve taraflı olduğunu, yapılan savunmaların yeterince dikkate alınmadığını ve mahkemenin suçlayıcı tavır sergilediğini söyleyerek, özellikle Divan Başkanı Salim Başol’un da yargıladığı kimselere karşı düşmanca tavır sergilediğini farklı yollarla ortaya koyduğunu söylemiştir. Rıfkı Bey, Başol hakkında, görevinde yıllarını vermiş bir kimse olarak ondan beklenen olgunluk ve tarafsızlık bir kenara, Samet Ağaoğlu’nun bir şikâyeti üzerine: *“Ne yapalım sizi buraya tıkan kuvvet böyle istiyor!”*¹⁸⁴ cevabını vermesine karşılık olarak *“Dünya adalet tarihinde, yargılama sırasında, kuvvetin üstünlüğünü dile getiren başka bir hâkim daha var mı idi?”*¹⁸⁵ ifadelerini kullanmıştır.

Yassıada hakimlerinin anayasaya aykırı şekilde davrandıklarından bahseden Burçak, Anayasanın 17. maddesi hükmünce milletvekillerinin mecliste vermiş oldukları oylardan ve fikirlerden meclis dışında irat ve izharından sorumlu olmadıklarını belirterek

¹⁸¹ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.256.

¹⁸² R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.256.

¹⁸³ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.257.

¹⁸⁴ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.267.

¹⁸⁵ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.267.

Erzurum mebusu Mehmet Eyüpoğlu'nun İçtüzük tadiline ve Tahkikat Encümeni kurulmasına dair verdiği oy nedeniyle yargılanmasını da bu duruma örnek olarak göstermiştir.¹⁸⁶

Rıfkı Salim Burçak'ın Yassıada Mahkemelerinde yapılan sorgusu ve duruşmalardaki tutumu, Demokrat Parti'nin savunma çizgisi ile uyumlu olmuştur. Rıfkı Bey, yargılanan diğer Demokrat Parti mensupları gibi suçlamaları reddetmiş, yapılan suçlamaların haklı gerekçelerinin bulunmadığını, Vatan Cephesi'nin anayasal sınırlar çerçevesinde yürütülen bir siyasi faaliyet olduğunu savunmuştur. Kendisinin Vatan Cephesi kampanyasında karar alıcı konumunda bulunmadığını belirten Burçak, yalnızca milletvekili sıfatıyla bulunduğunu söylemiştir. Mahkemede genel olarak tarafsız bir tutum sergilemiş, kişisel suçlamalara cevap verirken soğukkanlılığını korumuştur.

VII- Karar ve Sonrası

Rıfkı Salim Burçak'ında aralarında bulunduğu Anayasayı İhlal davası, toplamda 54 oturum olarak yapılmış, 53. oturum 14 Ağustos 1961 tarihinde gerçekleştirilerek karar 15 Eylül'e ertelenmiştir. 15 Eylül tarihi geldiğinde duruşma yapılarak karar verilmiş, Eski Erzurum mebusu Sanık Rıfkı Salim Burçak'ın Anayasayı ihlal suçundan dolayı 146/3, 59 ve 173. maddeler gereğince 4 yıl 2 ay süreyle ağır hapis cezasına,¹⁸⁷ müebbeden kamu hizmetlerinden yasaklanmasına, 1 yıl 4 ay 20 gün Ankara'da Umumi Emniyet nezaretinde kalmasına, 152 lira maktu harcın ödenmesine oy çokluğu ile, (Hıfzı Tüz, Abdullah Üner ve Selman Yörük beraat reyindedirler)¹⁸⁸ karar verilmiştir. Kararların tebliğ edilmesinin ardından beraat, ölüm ve müebbetle yargılananlar duruşma sonrası alınarak İmralı'ya götürülmüş, 4 gün sonrasında ise sivil cezaevlerine nakiller başlatılmış, Burçak ve beraberindeki sanıklar Kayseri cezaevine sevk edilmişlerdir.¹⁸⁹ 19 Eylül 1961 tarihinde cezaevlerine yapılacak nakiller başlamış, mahkumlar subay ve erler tarafından Yassıada'dan alınarak Yeşilyurt'taki askeri iskeleye getirilmişlerdir. Daha sonrasında ise askeri nakliye uçaklarıyla Kayseri cezaevine sevkleri gerçekleşmiştir.¹⁹⁰ Rıfkı Salim Burçak, 18 ay kadar Yassıada'da tutuklu olarak kalmıştı,¹⁹¹ Kayseri Cezaevi'ne gitmesi onun için yeni bir sürecin başlangıcı olmuş, orada bulunan Kayseri cezaevi müdürü

¹⁸⁶ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.270.

¹⁸⁷ **Yassıada Yargılamaları, Müsterek Müdafaa Kararlar, Kararların Eleştirisi**, Ankara, 1995, s.200.

¹⁸⁸ **BCA**, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:28.

¹⁸⁹ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.283.

¹⁹⁰ R. Burçak, **Yassıada ve Öncesi**, s.287-289.

¹⁹¹ Zeki Başar, **Cumhuriyet Dönemi, Erzurumlu 54 Müellif ve Eserleri**, İstanbul, 1998, s.74.

Mehmet Ali Keskinöyrek'in onlara karşı alçak gönüllü ve iyimser tavırları gönüllerini bir nebze de olsa rahatlatmaya yetmiştir. Naklin gerçekleşmesinden bir müddet sonra aile ziyaretlerine de izin verilmiştir.¹⁹²

Kayseri Cezaevi'nde yaklaşık olarak bir yıl kalmasının ardından, Kayseri Cumhuriyet Başsavcısı Hikmet Gündüz 26 Eylül 1962'de Rıfkı Salim Burçak hakkında verilen tutuklu yazılarının geri alınmasına ve başka bir nedenden ötürü hükümlü ve tutuklu olmadığı takdirde serbest bırakılmasına, 25 Eylül 1962'de Anayasa Mahkemesince karar verildiğinden, gereğinin yapılmasını talep etmiştir.¹⁹³ Verilen bu karar ile birlikte Yassıada davalarından mahkum edilmiş Demokrat Parti mensupları, idare ve devlet adamları, Bakanlar Kurulu'nun hazırladığı af kanunu tasarısının 12 Ekim 1962'de Meclis'te kabul edilmesiyle birlikte 16 Ekim 1962'de Cumhuriyet Senatosunun da onay vermesiyle affedilmiştir.¹⁹⁴ Rıfkı Salim Burçak'ın torunlarından Naci Cinisli ile yapılan görüşmede, Burçak'ın 27 Mayıs darbesi sonrasında yaşananlara dair suskun kaldığı, döneme ilişkin sorular karşısında ise *"Evladım, bir daha bunu sorma, biz Yassıada'da bir söz verdik."* ifadeleriyle döneme ait bir paylaşımda bulunmadığı ve gelecek nesillere devlet düşmanlığı göstermemeyi önemseydiği vurgulanmıştır.¹⁹⁵

Rıfkı Salim Burçak, 1 Eylül 1963- 30 Mart 1965 tarihleri arasında *"Zafer"* ve *"Haber"* gazetelerinde yazar olarak görev yapmış, 30 Eylül 1966 yılında Gazi Eğitim Enstitüsü Devrim Tarihi öğretmenliğine getirilmiştir. Aynı zamanda Başkent İktisadi ve Ticari İlimler Özel Yüksekokulunda müdürlük yapmış ve Devrim Tarihi dersleri vermiştir. Başkent Gazetecilik Özel Yüksekokulunda Siyasi Tarih, Adana İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde Siyasi Tarih ve Devrim Tarihi, Sosyal Hizmetler Akademisinde Devrim Tarihi, Gevher Nesibe Sağlık Eğitim Enstitüsünde Devrim Tarihi, Zafer Mühendislik ve Mimarlık Yüksek Okulunda Devrim Tarihi, Ankara Mali Bilimler Yüksek Okulunda Devrim Tarihi, Ankara İktisadi ve Ticari İlimler Akademisinde Siyasi Tarih, Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde Siyasi Tarih alanlarında öğretmenlik yapmıştır.¹⁹⁶

Burçak, 1983 yılında Gazi Üniversitesi'nden emekli olmuş, 1984-1988 yılları arasında Yüksek Öğretim Kurulu üyesi olmuştur. Türk Tarih Kurumu'nun asli üyeliği ve

¹⁹² Tekin Erer, **Yassıada ve Sonrası**, İstanbul, 1965, s.633.

¹⁹³ **BCA**, 26.9.1962: 1263, S.9

¹⁹⁴ Yasemin Doğaner, **Türk Demokrasi Tarihinde Vatan Cephesi**, Ankara, 2013, s.332.

¹⁹⁵ (Rıfkı Salim Burçak'ın torunu Naci Cinisli ile 20.11.2024 Tarihinde Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması)

¹⁹⁶ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)**, s. 359.

Demokratlar Kulübü Başkanlık görevlerinde bulunmuştur. Aynı zamanda bilimsel çalışmalarını devam ettirerek yeni eserler üretmiş, mesleki dergi ve günlük gazetelerde çeşitli makale ve inceleme yazıları yazmıştır. Rıfki Salim Burçak, Kolon kanseri hastalığı nedeniyle Ankara MESA ve Bayındır hastanelerinde tedavi görmüş, hastalığı ölümünden üç ay önce kendisine bildirilmiştir.¹⁹⁷ 29 Ağustos 1998 tarihinde vefat etmiş, Ankara Cebeci Asri Mezarlığında defnedilmiştir.¹⁹⁸

D-HASAN RIZA TOPÇUOĞLU

I-Hasan Rıza Topçuoğlu'nun Özgeçmişi

Hasan Rıza Topçuoğlu, 1900 yılında Erzurum'un Dervişağa mahallesinde dünyaya gelmiştir. Babasının adı Ahmet Tevfik, annesi Bedriye hanımdır. Topçuoğlu, 1914 yılında medrese eğitimini bitirmesinin ardından, 27 Haziran 1920 tarihinde 9. Kolordu Okulunda Er olarak yaptığı askerlik görevini 1 Eylül 1923'te tamamlamıştır. İstiklal Savaşında göstermiş olduğu başarısından dolayı 130016 numaralı Kırmızı Şeritli İstiklal Madalyası'na layık görülmüştür. Bir süre ticaretle uğraşmasının ardından milletvekili seçildiği döneme kadar olan süreçte Erzurum Merkez Dervişağa Camii İmam ve Hatipliği görevini yapmıştır.¹⁹⁹ 1944-1946 yılları arasında Erzurum Ticaret ve Sanayi Odası Başkanlığında, Kızılay, Verem Savaş Derneklerinde, Belediye ve İl Genel Meclisi üyeliklerinde bulunmuştur. Demokrat Parti Erzurum teşkilatını 1946'da kuran Topçuoğlu, İl İdare İkinci Başkanlığı görevini üstlenmiştir.²⁰⁰

1950'de gerçekleştirilen IX. Dönem milletvekilleri seçimlerinde 87.268²⁰¹ oy ile Demokrat Parti Erzurum Milletvekilliğine seçilmiştir. Milli Eğitim, Sayıştay, Ekonomi ve Gümrük Tekel komisyonlarında da görev alan Topçuoğlu, X. ve XI. dönemlerinde de DP Erzurum Milletvekilliği görevini devam ettirmiştir. 1960 yılında gerçekleşen darbenin neticesinde Yassıada Yüksek Adalet Divanınca, Anayasayı ihlal ettiği gerekçesiyle 4 yıl 2 ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. 22 Ocak 1993 tarihinde vefat eden Rıza Topçuoğlu, Karacaahmet Mezarlığında defnedilmiştir.²⁰²

¹⁹⁷ Ahmed Edi, **Türk Siyasi Hayatında Prof. Dr. Rıfki Salim Burçak**", Atatürk Üniversitesi Atatürk İlkeleri ve İnkılap Tarihi Enstitüsü, Erzurum, 2010, s.142.

¹⁹⁸ **Hürriyet**, 1 Eylül 1998.

¹⁹⁹ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010)**, C.II (1950-1980), s.632.

²⁰⁰ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)**, s. 372.

²⁰¹ TBMM Seçim Mazbatası

²⁰² K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)**, s. 372-373.

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Rıza Topçuoğlu'nun milletvekili olarak göreve başlaması, IX. Dönem Genel seçimlerine Demokrat Partiden katılması ile birlikte olmuş, aldığı 87.268 oy ile milletvekili seçilmiştir. 18 Mayıs 1950'de mazbatasını almasıyla birlikte 22 Mayıs 1950'de Meclise gelerek, 28 Haziran 1950'de resmi olarak görevine başlamıştır.²⁰³ Göreve başladığı ilk yıllarda meclis çalışmalarında çok etkili olamamış, dönem içerisinde teklif, takdir ve konuşmasına rastlanılmamıştır. X. Dönemde yapılan milletvekilliği seçimlerinde almış olduğu 102.688 oy ile tekrar Erzurum milletvekili olmaya hak kazanmış, 10 Mayıs 1954 tarihinde mazbatasını almıştır. Bu dönemde Gümrük ve İnhisarlar Encümeni üyesi olarak seçilmiştir. Şeker kanun teklifini, zirai mücadele ve zirai karantina kanun layihasına müzakere amacıyla kurulan muvakkat encümenlere üye olarak seçilmiştir. X. Dönem içerisinde meclise bir önerge sunmuştur. 1957'de yapılan seçimlerde tekrardan milletvekili olarak seçilerek meclise girmiş, aldığı 80.805 oy ile üçüncü kez tekrardan Demokrat Parti Erzurum Milletvekili olarak seçilmiştir. Bu süre zarfında Ticaret Encümeni, İmar ve İskân Encümeni ve Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümenliği görevlerini üstlenmiştir. XI. Dönem süresinde herhangi takdir, kanun teklifi ve konuşması olmamıştır.²⁰⁴

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Hasan Rıza Topçuoğlu'nun Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; 1950 yılından itibaren milletvekili olduğu belirtilerek, CHP malları hakkındaki kanunla seçim kanununun her iki tadiline, 39. Maddenin tadiline, basın kanununa ve iç tüzük tadiline oy verdiği belirtilmiştir. Aynı zamanda da 90'lık takirde imzasının bulunduğunu ve Behçet Kayaalp listesinde ismi varsa da bunlardan başka üç devre milletvekili olduğu halde esas teşkilat kanununun gerek kanunlar gerek olaylarla ihlali karşısında murakabe vazifesini yaptığı hakkında başkaca faaliyette bulunmadığı ifade edilmiştir.²⁰⁵ 90'lık takirde imzası ve adı geçen listede ismi bulunmasının sorumluluğunu kaldırmadığını fakat 59. Maddenin tatbikine yol açabileceği ifade edilmiştir.²⁰⁶

²⁰³ K. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)*, s. 373.

²⁰⁴ Z. Arslan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem Biyografiler (1957-1960)*, s.371.

²⁰⁵ *Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-*, s.230.

²⁰⁶ *Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-*, s.231.

Hasan Rıza Topçuoğlu, 7 Haziran 1961 tarihinde gerçekleştirilen duruşmadaki ifadelerini yazılı olarak beyan etmiştir. Vermiş olduğu ifadesinde 1950, 1954 ve 1957 dönemlerinde gerçekleştirilen seçimlerde halkın oylarıyla birlikte milletvekili olarak seçildiğini belirtmiş, asıl mesleğinin ticaret olması hasebiyle vazifesini mesleğiyle ilgili birimlerde görev alarak yaptığını ifade etmiştir.²⁰⁷ Yapmış olduğu 10 yıllık milletvekilliği süresince ne ticari ne de yapı kredisi almadığını, 27 Mayıs 1960'da silahlı kuvvetler tarafından çağrıldığı vakitte hiçbir bankaya bir kuruş borcunun olmadığını verdiği beyannamelerde açıklamıştır. 11 Ocak 1961'de bildirilen kararda gayri meşru iktisabının bulunmadığını ve hakkındaki tedbirin kaldırıldığını söylemiştir.

Kırşehir'in ilçe olması hususundaki kanuna siyasi görüşüne uygun görmediği gerekçesiyle oy kullanmadığını belirtmiştir. Devam ettiği savunmasında; *"Anayasaya aykırı olduğu ileri sürülen tahkikat encümeni kurulmasına mütedair 18/04/1960 tarihli kararın ve 7468 sayılı kanunun kabulüne ait meclis müzakerelerine katılmadığımı, bu hususi tevsik eden belgeyi bundan evvelki duruşmalarda verdiğim dilekçeye ekli olarak yüksek makamınıza takdim etmiştim. Hukukçu olmamam hasebiyle 7468 sayılı kanunun Anayasaya uygun olup olmaması mevzunda benden evvel dinlenen Esat Budakoğlu ve Sıtkı Yırcalı'nın fikirlerine iştirak ediyorum."*²⁰⁸ ifadelerini kullanmıştır. Bahsi geçen hadiseler hiçbir şekilde karışmadığını, meclis tatile girdiği halde yeniden toplantı yapılması için teşebbüslerde bulunulduğunu, ancak fırsatın olmadığını söylemiştir. Her geçen gün artan huzursuz ortam ve gergin havanın ortadan kalkması için 90'lık takrire²⁰⁹ imza attığını söyleyerek, herhangi şahıs veya zümrenin diktaya gittiğini veya bu gerekçelere tevessül edildiğini hissetmediğini ve bu düşünceye asla yardım etmediğini kesin bir dille ifade etmiştir.²¹⁰

Çok yakın zamanda seçimlerin yapılacağını, yaşı nedeniyle bir sonraki seçime katılamayacağını bu nedenle de istifa etmediğini söyleyerek, bu konuda diğer mebusların ve birçok kişinin kendisine şahitlik edebileceğini söylemiştir. Hakkında söz konusu olan

²⁰⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.2. No:1.

²⁰⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.2. No:2.

²⁰⁹ 25 Mayıs 1960 tarihinde DP'nin son grup toplantısında 90 milletvekilinin ülkede meydana gelen son hadiseler ile ilgili olarak hükümetin açıklama yapması amacıyla verdikleri takrirdir. Söz konusu takrire 90 kişi imza koyduğu için "90'lık takrir" olarak adlandırılmıştır. Bu önergede beş madde bulunmaktadır. Bunlar; Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun kaldırılması, sıkıyönetim yetkilerinin başka kurullara verilmemesi, basın hürriyetini sınırlandıran kanunların kaldırılması, hükümette değişiklik yapılması, sıkıyönetim bitmeden seçimlere gidilmesi yönünde olmuştur. (Hasancan Kandemir, **27 Mayıs Darbesi ve Demokrat Parti Konya Milletvekillerinin Yargılanması**, Sosyal Bilimler Enstitüsü, (Yüksek Lisans Tezi, Danışman: Doç. Dr. Mustafa Arıkan, Konya, 2021, s.29.)

²¹⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.2. No:2-3.

yurt dışına çıkma meselesine gelince, vekilliği süresince yurt dışına çıkmadığını ve herhangi bir idare meclis azalığı gibi görevde yer almadığını belirtmiştir.²¹¹ Rıza Topçuoğlu, ifadesine devam ederken Erzurum’da iyi bir aileye mensup olduğunu hem şahsının hem de ecdadının bırakmış olduğu tesirlerin üç dönem art arda mebus olmasında büyük etkisinin olmasına dikkat çekmiştir. Hükümetin diktaya sürüklenmesi hususunda ve vazife ihmali konusunda bir kastının olmadığını söylemiştir. *“Avukatım yoktur. Müdafaaadan acizim. Yüksek heyetinizin adaletine tevekkülle inanmaktayım. Neticeyi kararınıza muntazırım. Büyük Hakimler.”*²¹² sözleriyle savunmasını tamamlamıştır.

IV- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu

16 Mayıs 1961 tarihinde gerçekleştirilen Anayasayı İhlal Davası, beşinci oturumun ikinci celsesinde, 27 Nisan 1960’ta gerçekleştirilen Salahiyet kanunu müzakerelerine katılıp katılmama hususunda Rıza Topçuoğlu, *“27 Nisan’da saat 20’de İstanbul’dan Ankara’ya hareket ettim. Yüksek Soruşturmadaki ifademde arz ettiğim gibi evrakı müsbitemle dilekçemi Yüksek Divana takdim ediyorum.”*²¹³ demiştir.

Rıza Topçuoğlu 6 Haziran 1961’de Anayasayı İhlal davasının on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde, 1950, 1954 ve 1957 seçimlerinde halkın iradesiyle milletvekili olduğunu belirterek söze başlamış, seçilmesinin ardından meclis kürsüsünde yaptığı yeminine sadık kaldığını belirtmiştir. *“Asıl mesleğim ticaret olduğundan, teşrii vazifemi mesleğimle alakalı komisyonlarda çalışmak suretiyle yaptım. On yıllık mebusluğum da ne ticari ne yapı kredisi almadım. 27.05.1960’ta silahlı kuvvetler tarafından çağrıldığımda, Mebuslukla ilgili tahsisatımdan başka hiçbir bankaya bir kuruluş borcum olmadığı hakkında verdiğim mükerrer beyanlarım mevcuttur.”*²¹⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Soruşturma Kurulunca açılan 23 kişinin ittifakıyla 11 Ocak 1961 tarihinde kendisine tebliğ edilen kararla gayrimeşru bir kazanımının bulunmadığını ve mallarına koyulan kısıtlamanın kaldırıldığını söyleyen Rıza Bey, sözlerine devam ederken, *“Kararnamede Anayasa’ya aykırı olduğu ileri sürülen Tahkikat Encümeni kuruluşuna mütedair 18.04.1960 tarih ve komisyonun seçimi ve mezkûr Komisyona Salahiyet verilmesine dair 27.04.1960 gün ve 7468 sayılı kanunların kabulüne ait Meclis müzakerelerine katılmadım ve rey de kullanmadım. Yüksek makamınıza dilekçe ile takdim*

²¹¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.2. No:3.

²¹² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.2. No:4.

²¹³ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.337.

²¹⁴ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.80.

etmiş bulunuyorum.” demiştir. Bunun üzerine Mahkeme Başkanı Başol, “*O kanun Anayasaya aykırı mıdır?*” sorusunu yöneltmiştir. Rıza Bey, hukukçu olmaması hasebiyle Sıtkı Yırcalı ve Esat Budakoğlu’nun fikirlerine katıldığını söylemiş, ardından Başkan Başol, “*Onlar bazı noktalar Anayasaya aykırıdır diyorlar. Siz de şu noktalardan Anayasaya aykırı buluyorsunuz öyle mi?*” sormuş, Topçuoğlu, “*Evet efendim.*” cevabını vermiştir. Uşak’ta başlayıp, Topkapı’da biten hadiselerle karışmadığını ancak 90’lık takrire imza attığını belirterek, yakın arkadaşı Rıfki Salim Burçak hakkında, “*Genel İdare Kurulu azası olması dolayısıyla bu gibi hadiselerde her zaman ve senelerden beri gider kendisinden rica ederdim. Ne oluyor, Rıfki Bey derdim. Düzeltmeye çalışıyoruz derdi...*” diyerek Rıfki Bey’e maruzatlarını meclis kürsüsündeki konuşmasında bildirdiğini belirtmiştir.

Sözlerini verdiği bir örnekle bitiren Topçuoğlu, “*Birinci Cihan harbinde hicret edemedik ve Erzurum’da esir kaldık. İki sene bu esaretin acılarını çektik. Dikta denince, aklıma bu esaretten başka bir şey gelmez. Bununla beraber serbest seçimle gelen bir topluluğun diktaya gitmesine imkân yoktur ve hiç kimse tarafından bu hususta zorlanmış değilim. İstifam mevzusuna gelince: Seçimlerin yakın zamanda yapılacağına inancım olduğu için milletin verdiği emaneti yine seçimle kendisine iade edeceğimi düşünerek istifa etmedim.*” diyerek başka bir maruzatının olmadığını belirtmiş ve sorgusunu tamamlamıştır.²¹⁵

29 Haziran 1961’de gerçekleştirilen Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat hususundaki istekleri sorulmuş, Rıza Bey bir taleplerinin olmadığını belirtmiştir.²¹⁶

Rıza Topçuoğlu, Demokrat Parti’nin, anayasanın tanıdığı bireysel hakları kısıtlaması, parlamentodaki çoğunluğunu kendi lehine kullanarak yasaları değiştirme, Anayasanın TCK’nın 146’ncı maddesi gereğince Anayasal düzeni zorla değiştirmeye teşebbüsten yargılanmıştır. Duruşmalardaki tutumu Demokrat Parti’nin politikalarını savunarak, yapılan suçlamaların dönemin şartları göz önünde bulundurularak değerlendirilmesi yönünde olmuştur.

V- Karar ve Sonrası

Hasan Rıza Topçuoğlu’na diğer Demokrat Parti üyeleri gibi devletin kaynaklarını kötüye kullanma ve Anayasayı İhlal suçlamaları yöneltmiştir. Yassıada davaları

²¹⁵ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.81.

²¹⁶ E. Naskali, Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V), s.2491.

sonucunda Anayasayı ihlal etmek, şahsi menfaatleri gereğince kanun çıkarmak ve uygulamak suçlamalarıyla yargılanan Erzurum Demokrat Parti milletvekili Rıza Topçuoğlu'nun Anayasanın 146/3, 59 ve 173' üncü maddeleri hükmüne dayanarak 4 yıl 2 ay ağır hapis cezasına ve kamu hizmetlerinden müebbed olarak mahrum bırakılmasına, 1 yıl 4 ay 20 gün süreyle Erzurum Umumi Emniyet nezaretinde kalmasına, 152 lira maktu harç bedelinin ödenmesine oy çokluğu ile, (Hıfzı Tüz, Abdullah Üner, Selman Yörük ve Başkan beraatı yönünde oy vermişlerdir) karar verilmiştir.²¹⁷

Rıza Topçuoğlu, alınan karar sonrasında Kayseri Cezaevine nakledilmiş, burada bir süre tutuklu kalmıştır. 1964 yılında çıkarılan kısmi siyasi aftan faydalanmış, Hasankale Savcısı Mensur Pirimoğlu ve Jandarma Komutanı vasıtasıyla beraat kararı kendisine iletilmiştir.²¹⁸ Cezaevinden çıkmasının ardından darbe sonrası oluşan siyasi atmosfer ve Demokrat Parti mensuplarına yapılan baskılar nedeniyle aktif siyasetten uzak kalmış, bu zor dönemi geride bırakarak özel yaşamı ve ailesine odaklanmıştır. 10.941.024 sicil numarasıyla emekli olmuştur. Evli ve iki çocuk babası olan Rıza Topçuoğlu, 22 Ocak 1993'te vefat etmiş, Karacaahmet mezarlığında defnedilmiştir.²¹⁹

E- SABRİ ERDUMAN

I- Sabri Erduman'ın Özgeçmişi

Sabri Erduman, 1911 yılında Erzurum'un Karayazı ilçesi, Söylemez Bucağı, Mescitli Köyünde dünyaya gelmiştir.²²⁰ Babası Yusuf Efendi, annesi Kudret hanımdır. 1935 yılında Erzurum Öğretmen Okulu 6. sınıfından mezun olmuş, aynı yıl içerisinde Yusufeli Ersis Okulunda öğretmen olarak göreve başlamıştır. 1 Eylül 1936'da Yedek Subay olarak Sarıkamış 17. ve 255. Piyade alayında askerlik görevini ifa etmiştir. 23 Kasım 1937 yılında terhis olmasının ardından Hopa'nın Kavak Köyü Okulu öğretmenliğine, 22 Ekim 1939'da ise Şavşat ilçesi Merkez Okulu öğretmenliğine atanmıştır.²²¹ 13 Aralık 1940 tarihinde ihtiyat subayı göreviyle tekrar askere alınmış, 1941'de terhis edilmesinin ardından bir süre daha Şavşat'taki görevine dönmüş, 1941'de Fatma Hayriye Hanım ile evlenmiş, bu evlilikten Barışkan, Erzen ve Gürkan isimlerinde 3 çocuğu dünyaya gelmiştir. 20 Ekim 1944 yılında üçüncü defa askere çağırılarak 30 Eylül 1945'te terhis olmuştur. 1 Ekim 1945 'de Ardanuç Merkez Okulu başöğretmenliği

²¹⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:29

²¹⁸ Hüryol, 19 Ekim 1962.

²¹⁹ Z. Arslan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem Biyografiler (1957-1960)*, s.371.

²²⁰ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010)*, C.II, Ankara, 2010, s.560.

²²¹ K. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)*, s. 365.

ve Milli Eğitim memurluğu görevine getirilmiştir.²²² 8 Mart 1946- 16 Nisan 1947 tarihleri arasında görev yaptığı Artvin Askerlik Şubesi Başkan vekilliğinden 1947 yılında istifa ederek serbest ticaret, tarım ve hayvancılıkla meşgul olmuştur. Siyaset hayatına Demokrat Partisinde çalışarak başlayan Sabri Erduman, Ocak Bucak²²³ Yönetim Kurulu Başkanlığı görevlerinde de bulunmuştur.

IX. Dönem milletvekilliği seçimlerinde aldığı 89.421 oy ile Erzurum milletvekili olmuştur. Tarım ve Maliye Komisyonunda görev yapmış, Gümrük Kanunu konularıyla ilgili kurulan komisyonlarda görev almıştır. X. ve XI. dönemlerde de Erzurum Demokrat Parti milletvekili seçilen Erduman, 27 Mayıs 1960'ta gerçekleşen darbe sonrasında Yassıada Yüksek Adalet Divanı'nca Anayasayı ihlal etme suçlaması ile 7 yıl ağırlaştırılmış hapis cezasına mahkûm bırakılmıştır. Parlamento ardından tekrar eski mesleği olan öğretmenliğe dönmüş, 15 Ekim 1970 tarihinde Ankara Altındağ Gürpınar Okulu öğretmenliğine atanmıştır. 1 Mart 1971'de 11.956.87 sicil numarasıyla emekliye ayrılmıştır. 6 Nisan 1973'te vefat etmiş, Erzurum'un Karayazı ilçesinde toprağa verilmiştir.²²⁴

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Siyaset hayatına ilk olarak 13 Ağustos 1950'de yapılan seçimlerde Demokrat Parti Erzurum milletvekilliğine adaylığını koyarak başlayan Sabri Erduman, almış olduğu 89.421 oy ile Demokrat Parti IX. Dönem milletvekili olarak görevine seçilmiştir.²²⁵ IX. X. ve XI. dönem olmak üzere üç dönem art arda Erzurum DP milletvekili seçilmiş, bu süre zarfında mecliste sunmuş olduğu kanun teklifleri, önergeleri ve konuşmaları ile mecliste etkin bir rol üstlenmiştir. Tarım ve Maliye Komisyonunda görev yapmış, İskân Kanunu tasarısı, Emekli Sandığı Kanunu, CHP'nin haksız iktisapları, Millî Mücadeleye er olarak katılan memurlar, Gümrük Kanunu konularıyla ilgili kurulan komisyonlarda görev almıştır. Genel kurulda bir önerge, bir teklif, yeniden teşkil edecek ilçeler, et kombinaları, Erzurum halkının buğday ihtiyacı, mahrumiyet bölgesi yolları ve tuzlaların kullanılış tarzı konularında sözlü soruları vardır.²²⁶ Devlet Memurları Kanunu'nun

²²² K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)**, s. 365-366.

²²³ "Ocak Bucak" terimi, genellikle Anadolu'nun köy yapılarında kullanılan bir yer adı veya idari birim adı olarak tarihsel bağlamda köy ve yerleşim birimlerinin adlandırılmasında kullanılmaktadır. Osmanlı döneminde ilçelerin, bir müdürle yönetilen bölümlerinden biridir. (<https://tr.wikipedia.org/wiki/Bucak>, E.T: 05.01.2015)

²²⁴ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Biyografiler (1950-1954)**, s. 366.

²²⁵ BCA, Fon:030.10, Yer:77.512.4. No:2.

²²⁶ Kazım Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)**, Ankara, 1998, s. 365-366.

değiştirilmesi, Hayvanlar Vergisi Kanununun kaldırılması hakkında kanun teklifleri ve çeşitli olarak 55 konuda 69 konuşması vardır. Mecliste etkin bir rol üstlenen Sabri Bey, her daim Erzurum halkının ihtiyaçlarını ve isteklerini göz önünde bulundurarak düşüncelerini dile getirmekten geri durmamış, her fırsatta yaşanan sıkıntılara dair çözüm yolu aramıştır.

Mecliste Erzurum halkının ihtiyacı nedeniyle ofisten ödünç buğday verilmesi yönündeki fikir hakkındaki düşüncelerine dair yöneltilen soruya karşılık, *“Erzurum’un şehir ve ilçe köylerinin bütün halkı aç ve yiyeceksiz ve perişan bir durumdadır. Halkımız elindeki hayvanlarını dahi satarak tohum ve bugüne kadar zahiresini temin etmiş olmakla artık bundan sonra satacak ancak sabanına koştugu öküzü olduğunu arz edersem bir hakikattir.”* sözleriyle o dönemde Erzurum halkının yaşamış olduğu mağduriyeti dile getirmiş, satacak hayvanlarının dahi kalmadığını ve en kısa sürede bu durumun giderilmesi gerektiğini, bunun en kısa çözümünün ise ofis ambarlarındaki buğdaylardan halkın faydalanması gerektiği yönündeki fikirlerini izah etmiştir.²²⁷

Bunların yanı sıra son yıllarda meydana gelen kuraklık nedeniyle de şehrin ahvalinin iyi olmadığını, dört yüz bin nüfusa sahip Erzurum’un aç olduğunu ifade ederek, *“Bugün hükümetten ricamız demir yolları Erzurum’a ulaştığından yeni ürün yetişen Adana’dan veya Erzurum’da bulunan Ofis Ambarlarından 1000 ton buğdayın halka dağıtılmasıdır. Başka da bir isteğimiz yoktur.”*²²⁸ sözleriyle Erzurum halkının yaşadığı sıkıntılar karşısında tavrını net bir şekilde ortaya koymuştur.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Sabri Erduman’ın Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; 1950 yılından itibaren milletvekili olduğu belirtilerek, Halk partisi mallarının geri alınmasına dair kanuna, Seçim Kanununun tadiline Basın Kanunu’na ve Tahkikat Encümeninin kurulmasına oy verdiği belirtilmiştir. Sanık Sabri Erduman’ın 10 Kasım 1957 tarihinde Gruptaki konuşmasında (... Böyle bir Kanun gelirse mademki Demokrat Partiden istifa ediyor, milletvekilliğinden de istifa etmesi doğrudur. Cesurane olur. Böyle bir teklif gelirse partimizin, grubumuzun lehinde olacak bir kanun olduğu kanaatindeyim.) sözlerinin altı çizilmiştir.²²⁹

²²⁷ TBMM, TD, IX. Dönem, C.I, 9. Birleşim, 16.06.1950, s.189-190.

²²⁸ TBMM, TD, IX. Dönem, C.I, 9. Birleşim, 16.06.1950, s.203-204.

²²⁹ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.225.

Erduman'ın 21 Nisan 1960 tarihli Grup konuşmasında ise: (...Onlar bize yumruk vurursa biz de onlara bir yumruk vuralım...Bütün hedefleri baştaki vekilimizdir., onu ne pahasına olursa olsun yok etmeğe çalışırlar... Bütün işleri adeta bir particilik zihniyeti ile idare etmek mecburiyetinde kalıyoruz. Bu parti zihniyeti mecburiyetini on misli daha fazla olmak üzere onlara nazaran yürütmek mecburiyetindeyiz arkadaşlar...) sözleri belirtilerek, sanığın bu sözlerinin grup tutanaklarından aynen alınmış olduğunu, yazılı müdafaasında bu konuşmasının mahiyet ve manasına müteveccih itirazların yerinde olmadığı belirtilmiştir. Bu konuşmasının ardından da 24 Mayıs 1960 tarihinde de 90'lık takrire imza attığı söylenmiştir. Sanığın durumu kül halinde Divanca takdir edilmiş, iştiraki asli iştirak derecesinde görülmeyip konuşmalarındaki ifratın ancak cezayı arttırıcı sebep olarak sayılacağı belirtilmiştir. Erduman'ın durumu karşısında 146/3. Maddenin uygulanması çoğunluk ile kararlaştırılmıştır. (Vasfi Göksu 146/1-59, Hıfzı Tüz 146/3, Abdullah Üner ve Selman Yörük de 146/3-59. Maddenin uygulanması reyindedirler. 146/3. Madde ve takdiren ve teşdiden 7 yıl ağır hapis cezası (Eskişehir'de) talep edilmiştir.²³⁰

Sabri Erduman, Yüksek Adalet Divanıca Yassıada'da Anayasayı İhlal ettiği gerekçesiyle tutuklu olarak yargılanmış, davayla ilgili olarak yapmış olduğu savunmasına, *"Pek Sayın Başkan ve Hakimlerim; Yüksek Soruşturma Kurulunca; Anayasa'yı tehdit, tağyin ve ilga ettiğim iddia edilmek T.C.K. 'nın 146/3.üncü maddesine göre; beni fail olarak yüksek huzurlarınıza sevk edilmiş iken; bu defa Sayın Başsavcının esas hükmündeki mütalaasında; varit olmayan sebeplerle; suç daha da ağırlaştırılarak T.C.K. 'nın 146/1 maddesi gereğince; cezalandırılmam talep edilmiştir."*²³¹ ifadeleriyle başlamasının ardından bu değişikliğe sebebiyet veren üç ana etken olduğunu belirterek şu şekilde sıralamıştır:

- 1- 10 Kasım 1957 tarihinde Meclis çalışmalarındaki konuşmam.
- 2- 21 Nisan 1960 tarihinde Meclis çalışmalarındaki konuşmam.
- 3- Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunlara oy vermiş olmamdır.²³²

Sözlerine devam ederek on yıllık siyasi hayatı müddetince etkin bir milletvekili olduğunu, birçok kanun teklifi, sözlü ve yazılı sorularda bulunduğunu belirtmiştir. Bununla birlikte görmüş olduğu haksız bir mesele üzerine iktidar, muhalefet ayrımı

²³⁰ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.226.

²³¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.2. No:1.

²³² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.2. No:1.

gözetmeksizin tepki gösterdiğini söylemiştir. 1955 Kabinesinin düşmesinde etkisinin büyük olduğunu söyleyerek, onun için asıl meselenin milletin ve dahi memleketin bekası olduğuna vurgu yapmıştır.²³³ 1950 tarihinde Demokrat Parti Erzurum teşkilatından parlamentoya dahil olduğunu, bundan önce yıllarca Anadolu'nun farklı illerinde öğretmenlik görevini ifa ettiğini belirtmiştir.

Tek parti döneminin cemiyete vermiş olduğu zararları bizzat yaşamış olduğunu ifade ederek, *“Biz Doğu Anadolu çocukları tok sözlü insanlarız. İyiye fena demediğimiz gibi kötüye de iyi dediğimiz olmamıştır. Düşman istilasına 36 defa uğramış Cumhuriyetin ilk temelini atmış Atayı bağrına basmış bir bölgenin çocuğu olarak vatan ve millet sevgisi ruhlarımıza işlemiştir. Diktanın kölesi, kulu nasıl olurum. Asla ve asla ...”*²³⁴ diyerek her ne olursa olsun dikta rejiminin yanında olmadığını, yalnızca vatani ve insani görevlerini yerine getirdiğini belirtmiştir. Savunmasına devam ederken söz konusu tahkikat komisyonu ve salahiyet kanunuyla ilgili olarak kanunun çıktığı vakitte hastalığı nedeniyle İstanbul'da bulunduğunu, görüşmelere gidemediği gibi oy da kullanmadığını ifade ederek, o sırada İstanbul, Ankara olaylarının vuku bulmasıyla trenle 29 Nisan 1960 tarihinde Ankara'ya gittiğini söylemiştir.²³⁵

Yaşamış olduğu mağduriyeti delilleri ile birlikte Yüksek Adalet Divanına sunan Sabri Erduman *“Aylardan beri maddi ve manevi haklarımdan mahrum olarak Yassıada da mevkuf bulunmaktayım. Uğradığım mağduriyet malumu alileridir; kanunen ve vicdanen kaniyim ki suçsuz ve bi günahımı tahliyemin yapılmasına olmazsa biran evvel muhakememin gayri mevkuf icrasına müsaadelerinizi ve gerekli kararın ittihazını saygı ile talep, istida ederim.”* sözleriyle savunmasını tamamlamıştır.

IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası

Gayri Meşru Servet İktisabı davasına sunmuş olduğu yazılı savunmasına kendini tanıtarak başlayan Sabri Erduman, kendisine verilmiş olan cezanın mal beyanıyla ilgili olan 251. dosyada kaynağı belirsiz 13.193 liranın tevsiki nedeniyle Yüksek soruşturma kurulunun 25.12.1960 tarihli, 481 sayılı dört muhalife karşı Yüksek adalet divanının vermiş olduğu kararlara karşılık olarak itirazını yaptığını belirterek ilgili vesikaları temin ettiği vakitte mahkemeye teslim ettiğini eklemiştir.²³⁶ Önceden vermiş olduğu beyanların arasında gelir ve varlık beyannamesinin on yıllık gelirini dalgınlık sebebiyle yazmamış

²³³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.2. No:2.

²³⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.2. No:9.

²³⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.2. No:10.

²³⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:245.756.1. No:8.

olduğunu söylemiş, savunmasına devam ederken, “Erzurum’un uzak oluşu ve imkansızlıklar yüzünden arazimin gelirini gösterir 2 parça vesikamı Karayazı Kaymakamlığının teknik elemanlarına tanzim ettirmiş, mazbut evrak yeni elime geçmiştir. Tahkiklerinize arz edilen 251 nolu mal beyanı dosyama konulmasına ve mağduriyetimizin bir an evvel önlemek üzere mallarıma konulan ihtiyati tedbirin kaldırılmasını yüksek emirlerinizi saygılarımla arz ederim.”²³⁷ ifadelerini kullanmıştır.

Sabri Erduman, 31.05.1961 tarihli ve 3935 numaralı yazmış olduğu dilekçesinde ise, 1955-1956 Opel marka aracının maliyet ücretini ödeyeceğini belirtmiş olduğu vesikanın eline yeni ulaştığını, aracın maliyet bedelinin yanlış hatırlandığı gerekçesiyle 35.000 olarak belirtildiğini ifade etmiştir. Bahsi geçen aracın maliyeti Ankara Gümrük müdürlüğünün 30.05.1961 tarih ve 29835 sayılı ilişik yazısına göre: Otomobil kıymeti gümrük vergisi, istihsal vergisi, Belediye payı ve pirim ile 18.526.98 liradır. Sabri Bey bu duruma karşılık olarak “*Servetimin yanında mütalaa edilen menkul eşya yekununun bu miktar nazarı itibara alınarak 37.750 T.L. yerine 18.520+98+2750 ve 31.270.98 T.L. olarak tashih edilmesini saygılarımla arz ve rica ederim.*”²³⁸ ifadelerini kullanmıştır. Erduman, dava hakkında vermiş olduğu ifadelerini delilleri ile mahkemeye sunarak itirazlarını arz etmişlerdir. Konuyla ilgili olarak yapmış olduğu itirazlarını üç başlık altında sunmuştur. Buna göre;

1- 1955-1956 model Opel marka aracının kendisine maliyetinin 35 bin lira olduğunu, bilirkşi raporunda ise bu ücretin 45 bin lira olarak kabul edildiğini söylemiştir. Bu fiyatın o günkü rayiç kıymeti olarak bilirkşi tarafından kabul edildiğini, ancak gerçekte aracın maliyetinin kendisine 35 bin lira olduğunu, ilgili vesikayı mahkemeye sunduğunu belirtmiştir.²³⁹

2- Ziraat Bankasına olan borcuyla ilgili olarak, borcunun hakikatte (19.000) lirası 1957 yılında 1958 tahsisatına mahsuben alınan paradan (21.159) lirası 1960 Haziran-1961 Şubat aylarına ait 9 aylık tahsisatın iskonto ettirilmesinden olmak üzere (40.159) lira yerine (35.518) lira olarak gösterildiğini, ilgili vesikayı ekte sunduğunu ve borçlarının yekununun (71.231) lira olduğunu ifade etmiştir.

3- 47.308 dekar alana sahip arazinin kirasından on yılda (30.000) lira kazanç elde ettiğini 3 nolu vesika ile bildirdiğini, gelir beyannamesinin tanzimi esnasında varlık

²³⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:245.756.1. No:8.

²³⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:245.756.1. No:16.

²³⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:245.756.1. No:20.

beyannamesinde araziye sahip olduğu gösterildiği halde araziden elde edilen gelirin hatalı beyan edilmediğini sıralamış olduğu üç madde ile arz ettiğini bildirmiştir.²⁴⁰

Sabri Bey, sıralamış olduğu maddelerde bahsettiği vesikaları detayları ile mahkemeye sunmuş, bahsi geçen davayla ilgili olarak yaptığı savunmasını *“14 Mayıs 1950 ve 27 Mayıs 1960 arasında tasarruf edebileceğim para 138.891 liradır. Aynı devre zarfında iktisap ettiğim safi servet ise ancak 107.423 liradır. Tasarrufatımın safi gelirmi fazlasıyla karşıladığı ve haksız bir iktisabım olmadığı kolaylıkla anlaşılır. Yüksek adaletinizin tecelli edeceğinden emin olarak maruzatımı bitirir ve en derin saygılarımı arz ederim.”*²⁴¹ sözleriyle tamamlamıştır.

V- Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu

Sabri Erduman'ın 1960 askeri darbesinin ardından Yassıada Mahkemesindeki sorgusu, Demokrat Parti iktidarının yargılanması sürecinde gerçekleşen birçok davadan biridir. Demokrat Parti'ye mensup birçok milletvekili, başbakan, bakanlar ve parti yöneticileri çeşitli suçlamalar ile yargılanmışlardır. Sabık Erzurum mebusu Sabri Erduman da Yassıada mahkemesinde sorgulananlar arasında yer almıştır. Mahkeme süresi boyunca, Erduman'a, özellikle Demokrat Parti'nin izlemiş olduğu politikalar ve hükümetin uygulamalarıyla ilgili olarak sorular yöneltilmiştir. Demokrat Parti'nin dönemin iktidarını kötüye kullandığına ve yasa dışı işlemler yapmış olduğuna dair iddialar neticesinde Erduman ve diğer Demokrat Parti milletvekillerine karşı dava açılmıştır.

Sabri Erduman, savunmasında görevi müddetince yasalara uygun olarak hareket ettiğini ifade ederek yapılan suçlamaların haksız olduğunu savunmuştur. Anayasayı İhlal Davası üzerine gerçekleştirilen 11.05.1961 tarihli mahkemenin ikinci oturumunun saat 13:30'da gerçekleştirilen üçüncü celsesinde Cumhuriyet Halk Partisi mallarının hazineye iadesine dair kanun hakkında söz alan Erduman'a Başkan Salim Başol tarafından mesleğinin ve tahsilin ne olduğu sorulmuş, Sabri Bey ise lise mezunu olduğunu ve milletvekili olmadan önce ticaretle uğraştığını ifade etmiştir. Kanunla ilgili olarak *“Ben bu kanuna rey vermişim. Bu kanun hakikaten şu sebeplerle istinaden çıkmıştır: Bölgemizde birçok binalar inşa edilmiştir, bunlar boş durmakta idiler. Mesela Erzurum'da bir bina mevcuttur ki...”*²⁴² sözlerini tamamlamasına izin verilmemiştir.

²⁴⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:245.756.1. No:20.

²⁴¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:245.756.1. No:21.

²⁴² TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.70.

12 Mayıs 1961 Cuma günü yapılan üçüncü oturumun ikinci celsesinde sanıklar seçim kanununun değiştirilmesi hakkındaki kanunla ilgili olarak sorgulanmışlardır. Söz konusu kanuna oy verenler arasında bulunan Sabri Erduman maruzatını bildirmek üzere söz istemiş, *“Muhterem Başkanım, siyasi hayatta bir mebus, bir iktidar değiştirebilir. Bir milletin bünyesinde bir yenilik yapabilir. İşte bu kanun geldiği zaman adayların bir partiden bir partiye geçmek imkanlarını önlemeye çalıştık. Bendeniz de bu kanun meclise gelsin diyenlerin içinde bulundum. Serbest düşünerek, Anayasanın mebusa tanıdığı hakka dayanarak reyimi müspet olarak kullandım. Takdir heyeti alinizindir.”* ifadelerini kullanmıştır.²⁴³ Beşinci oturumun ikinci celsesinde, 27 Nisan’da gerçekleştirilen Salahiyet kanunu müzakerelerine katılıp katılmama hususunda Erduman, o vakitte İstanbul’da bulunduğunu ve kanun hakkında oyunu kullanmadığını arz etmiştir.²⁴⁴

6 Haziran 1961’de Anayasayı İhlal davasının on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde söz almış, 1950 yılında halkın oylarıyla mebus olarak seçildiğini ve 1960 yılına kadar görevine devam ettiğini belirterek, memleketin menfaatlerini göz önünde bulundurduğunu ve memlekete hizmet etmekten geri durmadığını belirtmiştir. Başkan Salim Başol’un, *“Sorgu olacak, Kararnameye göre, bu müdafaa.”* ikazı üzerine, Erduman, *“Kararnameye geliyorum. Hiçbir vazife almadım. Vazifem milletime hizmet idi. Bununla beraber 1954 ve 1957’ye kadar geçen zaman içinde, meclis içinde ve dışında muhalefet ve muvafakat beraber çalıştık. 1957 yılından itibaren şerait değişti. Günden güne hadiseler ağırlaştı ve nihayet tedbirlere başvuruldu.”*²⁴⁵ ifadelerini kullanmıştır. İlk olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun başlatıldığını, kanunun sadece tek taraf için değil, diğer tarafı da etkileyen durumları meydana getirdiğini söylemiştir. Yaşanılan durumu, *“Bizler dahi seçmenlerimizle görüşme imkanından mahrum olmuştuk. Bunun kötü tatbikatı mutlaka iyi bir tatbikat şekline intikal edecek diye bizde ümitler vardı. Birçok kanunlar çıktı, kanunlara hiçbir kimsenin tesirine kapılmadan, vicdanının emrettiği şekilde reyini lehte veya aleyhte kullanmasına mâni yoktur.”* sözleriyle ifade etmiştir.

Komisyon meselesi hakkında, *“Komisyon Anayasa’da mevcut ahkama göre meclis içinde kurulması icap eden bir haktır. Bu komisyonun kurulması herhangi bir mesele hakkında tahkikat, takibat yapılması evvelki devrelerde de vaki olmuştur. Bununla kalmadık. Salahiyet Kanunu diye komisyonun birkaç maddesi, bir kanun teklifi çıktı. Bu*

²⁴³ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.1, s.177.

²⁴⁴ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.324.

²⁴⁵ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.68.

kanun hakikaten ürkütücü ve korkutucu olduğu için kendi varlığından ziyade tesir bakımından memlekette korku yarattı. Bu bakımdan bu kanun iyi bir kanun değildir Muhterem Başkanım.” sözlerinin ardından Başol’un, “*Anayasa karşısında?*” sorusuna, “*Demokrat parti gurubunu uzun müddetten beri dinliyorsunuz. Hiçbirimiz görüyorsunuz aynı fikir üzerinde bir fikir birliği yapamıyoruz. Her birimiz ayrı kanattayız. Millet ve Memleket menfaatini her şeyin üstünde düşünüyoruz. Fakat hiçbir zaman birleşip de birçok devrelerde geçtiğine göre diktaya gitmek imkân ve ihtimali olmadığına siz de kanaat getirmişsinizdir.*”²⁴⁶ ifadelerini kullanmıştır.

Erduman, milletin idaresi ile geçmiş 10 yıllık süreç içerisinde elbette ufak tefek hataların olabileceğın altını çizerek, 23 tarihinden bu zamana kadar anti demokratik kanunun geçmediğini belirtmiştir. Erduman’ın, “*Beyefendi, bizden evvelki iktidar zamanında Tunceli Kanunu çıktı. Bir vatandaşı, bir suçluyu idam etmek için mutlaka Milli İrade lazım, Büyük Millet Meclisinden geçmesi lazım.*” sözünün üzerine Başkan Başol, “*Demokrat Parti zamanında antidemokratik kanunlar çıkmadı mı demek istiyorsunuz?*” sorusuna Erduman, “*Evet, efendim.*” cevabını vermiştir.

Mahkeme Başkanı Salim Başol’un, Kırşehir’in İlden İlçeye dönüştürölmesi ile ilgili olan kanunun antidemokratik bir kanun olduğunun tespit edildiğı yönündeki açıklaması üzerine Erduman, “*Beyefendi, Kırşehir’in İllikten İlçeliğe sokan kanun, benim şahsi kanaatime göre antidemokratik değildir, idari bir zarureten doğmuştur.*”²⁴⁷ şeklinde cevap vermiştir. Başkan Başol’un kanunla ilgili olarak idari zaruret neticesi olmadığını, eğer öyle olsa tekrar il yapılmayacağını, hatta öyle ki kanunu kabul edenlerin hatalarını kabul ettiklerini belirtmesi üzerine Erduman, “*Hata olabilir. Fakat yaparken ilk defa bunu hata olarak kabul etmemiştik. Kanunun müzakeresinde bizi ikna ettiler. O şekilde rey kullandık ve kanun çıktı. İşte bu antidemokratik dediğimiz kanunların hepsinin zamanla kaldırılması icap ediyordu. Fakat zaman bulamadık, baskılar çoğalınca hükümet tedbirlerin peşinde koştu. Bu, münevver tabakalarda büyük heyecanlar coşkunluklar meydana getirdi. Biz mebus olarak bunun farkına varmıştık. Fakat iş işten geçmişti. Kısa bir zamanda kalkan bir selin önüne çıkmağa imkân bulamadık*” cevabını vermiştir. Mahkeme Başkanı, yalnızca Salahiyet kanunu değil, memleketteki huzursuz ortam ve gazete başlıklarına dikkat çekmiş, Salahiyet kanununun bardağı taşıran son damla olduğunu belirtmiştir.

²⁴⁶ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.68.

²⁴⁷ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.69.

Sabri Erduman sözlerinin sonuna doğru yaklaşırken; hadiselerin artarak devam ettiğini, Mecliste ve grupta toplanarak durumu istişare ettiklerini ve çözüm olarak ise hükümetin düşmesi gerektiğine karar verdiklerini belirterek, *“Hatta bendeniz Erzurum mebusu arkadaşlarla ve diğer arkadaşlarla birleşerek 90’lık takriri meydana getirdim. Böyle hükümet düşürmek gayretiyle 1955’te çalışmış ve hükümeti düşürmüştük ve selamet yoluna girilmişti. Beyefendi, son sözüm olarak Yüksek huzurunuzda arz ediyorum. Büyük Millet Meclisi azası olarak buraya geldik. İkinci sene içinde bulunuyoruz. Hürriyetimizden, her hakkımızdan mahrumuz.”*²⁴⁸ demiştir. Bu sözlerin ardından Salim Başol, *“Hürriyetinizden mahrum olacağınız gayet tabii. Çünkü tutuk hürriyetinden mahrumdur.”* demiştir. Sabri Erduman, *“Büyük Türk Milletinin, büyük Türk Adaletinin tecelliyatını bekliyoruz, inancımız büyüktür.”* sözleriyle sorgusunu tamamlamıştır.

29 Haziran 1961 tarihinde ise Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat Soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Erduman Tahkikatın genişletilmesi konusunda bir talebinin olmadığını ifade etmiştir.²⁴⁹

VI- Karar ve Sonrası

Yüksek Adalet Divanının 26.01.1961 tarihinde aldığı karar ile Anayasayı ihlal davasından tutuklu bulunan, aralarında Sezai Demiray, Sait Esen, Nuri Onur, Sadettin Yalım, Atıf Topaloğlu ve Sabri Erduman’ın da bulunduğu Demokrat Parti milletvekilleri vermiş oldukları tahliye talepli dilekçeleri incelenerek, sevk maddesi ve duruşmaların başlamaması nedeniyle tutuklanma nedenleri belli olmadığından vermiş oldukları tahliye talepleri reddedilmiştir.²⁵⁰ IX., X. ve XI. dönem Erzurum milletvekilliği yapmış olan Sabri Erduman hakkında verilen karar sonucuna göre; 14.05.1950 tarihinden 25.05.1960 süresine kadar olan devre döneminde gayrimeşru olarak iktisap etmiş olduğu, şahsi servetinin 5.6.99’unun teşkil edildiği bildirilmiş olan 13.193 liranın müsadereğine karar verilmesi konusu incelenmiştir. Yapılan incelemenin sonunda 1 numaralı soruşturma kurulunun 23.12.1960 tarihli raporuna göre; kaynağı tespit olmayan meblağın, incelenen hesap devresinin cüzi miktarına tekabül ettiğine, bahsi geçen gelir ve masrafların gayri meşru şekilde iktisap ettiği tahakkuk etmemiş olmasına binaen müsadere talebinin reddine, sanık Sabri Erduman hakkında önceden verilmiş olan ihtiyati tedbir ve haczin

²⁴⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.69.

²⁴⁹ E. Naskali, Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V), s.2490.

²⁵⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:372.1137.1. No:29.

kaldırılmasına, karar suretinin kendisine bildirilmesine 23.10.1961 tarihinde ittifak ile karar verilmiştir.²⁵¹

Sabri Erduman, Anayasayı İhlal ve Gayri Meşru Servet İktisabı davalarından yargılanmış, Yüksek Adalet Divanı mahkemesinde alınan karara göre, Anayasayı ihlal suçundan anayasanın 146/3 maddesi gereğince 7 yıl ağır hapis cezasına çarptırılmasına, müebbeden kamu hizmetlerinden mahrum bırakılmasına, 33'üncü madde lüzumunca cezası süresince kanuni haklarından mahrum bırakılmasına, 2 yıl 4 ay süreyle Eskişehir Umumi Emniyet nezaretinde kalmasına ve 200 lira maktu harç bedelinin ödenmesine oy birliği ile karar verilmiştir.²⁵² 15 Eylül Cuma günü alınan karar ile Haluk Timurtaş, Hüseyin Bayrı, Ahmet Hamdi Sezen, Enver Dünder Başar, Kamil Gündeş ve Sabri Erduman'ın da içinde bulunduğu 6 kişi 7 yıl ağır hapis cezası almış,²⁵³ Yassıda tutukluluk sürecinin ardından Erduman'ın, 19 Eylül sabahında Yassıda'dan Kayseri cezaevine nakili gerçekleştirilmiş, 1964 yılında çıkarılan af yasası ile birlikte serbest kalmıştır. Erduman, beraat edilmesinden sonraki hayatında aktif siyasetten büyük ölçüde uzak kalmıştır. 6 Nisan 1973 tarihinde vefat etmiştir.²⁵⁴

VII- Sabri Erduman'ın Kızı Erzen Erduman ile Yapılan Sözlü Görüşme²⁵⁵

Öncelikle görüşme talebimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Sabri Erduman'ın milletvekili olma süreci nasıldı? Dilerseniz bu soruyla başlayalım.

Babam 15 yaşlarında iken Erzurum'a bir okul kuruluyor ve oraya maarif müdürü gönderiliyor. Bu kişi Cevat Dursunoğlu. Babam o dönemde bir fırında çalışıyormuş. Cevat Bey, fırına bir gün ekmek almaya geldiğinde babamı görüyor ve ona okumak ister misin evladım diyor. Cevat Bey'in sebep olmasıyla 1911 yılında babam mahalle mektebine, ardından o dönemde leyli meccani denilen yatılı okula alınıyor. Öğretmen okulunu bitirmesinin ardından bir süre öğretmenlik yapıyor. Bir gün Cevat Dursunoğlu'nun radyoda konuşmasını dinledikten sonra annemin de desteğiyle milletvekili olmaya karar veriyor ve çalışmalara başlıyor.

Babanızın yargılanma sürecinde çevreden bir tepki aldınız mı?

Darbeden bir gün önce babama Sabri Bey diyenler darbenin ardından gülüp oynadılar.

²⁵¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:245.756.1. No:30.

²⁵² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:28.

²⁵³ R. Burçak, *Yassıda ve Öncesi*, s.280.

²⁵⁴ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010)*, C.II, s.632.

²⁵⁵ Sabri Erduman'ın Kızı Erzen Erduman ile 22.11.2024 Tarihinde Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması.

Yargılandığı Gayrimeşru Servet İktisabı davası nedeniyle mallarına el konulmuş, bu süreçte aile olarak nasıl etkilendiniz?

Çok feci günlerdi. 1960 darbesi bizim ailemizi tepe takla etmiştir. O dönemde iki abim de işe girip çalıştılar. Bütün mallarımız bloke oldu. Babamın 1959-1960 Mayıs ayına kadar olan maaşları geri iade alındı. Amcamların yardımıyla zannedersem 10 bin lira bu ücreti devlete ödedik. Babam kamu haklarından yasaklıydı. Babam yaklaşık 3 yıl hapis yattıktan sonra döndüğünde çok hastaydı. Bir tek ilacını bile sosyal yardım olarak alamadı.

Bu süreç hapishaneden çıkmasının ardından mı yaşandı?

Evet, evet. Seçme seçilme, kamu hakları ve itibarlarının iadesi 1993 yılında Turgut Özal tarafından yapıldı.?

Yassıada'ya babanızı ziyarete gittiniz mi?

Babam Yassıada sürecinde gitmemizi istemedi. Oradayken gitmedik. Kayseri cezaevine nakilleri gerçekleşince biz hemen gittik. İlk görüşmemizi çok iyi hatırlıyorum. Babamla ilk görüşmemiz Kayseri cezaevinde gerçekleşti. Beton bir duvarın arkasındaydı, telden ses geliyordu, arkada cam vardı, camdan babamı görüyorduk. Mendil tutup ağlıyordu, çok iyi hatırlarım. Çok zor bir süreçti. Kayseri cezaevinde çok sahip çıktılar. Orada bütün sıkıntıları geçti. Açık cezaeviydi. Bahçeye çıkıyorlardı. Biz görüşmelerimizi bahçede yapardık. Babam kapıya kadar bizi yolcu ederdi. Orada yemek konusunda bir problem yoktu. Ve hiçbir hakarete bulunmuyorlardı.

Sabri Bey, Yassıada sürecinden bahseder miydi?

Müthiş derecede manevi işkence yapıyorlardı. Babam derdi ki, sabaha karşı 4'te bizi uyandırıyorlar, 40-50 tane darağacı var oraya götürüp bekletiyorlar bizi. Acaba bizi ne zaman asacaklar diye düşünürdük.

Yassıada sürecinden sonra DP milletvekilleri ile görüşmeye devam etti mi?

Tabi tabi görüştüler. Rıfkı Salim Burçak babamın çok yakın arkadaşıydı. Ailece görüşürdük. Oğlu abimin arkadaşıydı.

Mallarınıza el konulmasının ardından maddi- manevi çevrenizden destek gördünüz mü? Bizim evimiz iki katlıydı. Onu bloke etmemişlerdi. Kiraları alarak geçindik. Babam hapisteyken abimler çalıştı. Babam geldikten sonra celep işi yapan amcalarım bize destek oldular. Babam emekli olabilmek için idareten bir okulda epey zaman çalıştı. 8 ay kadar. Onu idare ettiler bir ahbap vesilesiyle. Çünkü çok hastaydı, her gün okula gidemiyordu. Öğrencilerine yaptığı yazılı sınavlarını ben okurdum. Babam hapisten geldikten sonra arabanın ve mülklerimizin üzerindeki tedbirler kaldırıldı. Babamın yokluğunda maddi

olarak çok sıkıntı çekmedik. Babamda kardeşleriyle celep işi yapıyordu. Bu yüzden yokluk çekmedik. Onlar devlete, millete büyük hizmetler yapan çok büyük bir kadroydu. Bunu hak etmemişlerdi. Çok yazık oldu.

VIII- Sabri Erduman'ın Oğlu Barışkan Erduman ile Yapılan Sözlü Görüşme²⁵⁶

Öncelikle görüşme talebimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Darbenin olduğu dönemde siz kaç yaşındaydınız?

Ben 1942 doğumluyum. 1960 ihtilali gerçekleştiğinde 18 yaşındaydım.

Babanız darbeyi öngörmüş müydü? Süreç nasıl gelişti.

Babam milletvekili olması dolayısıyla evimiz kalabalık olurdu. Çok misafir gelir giderdi. Bunların arasında yüksek rütbeli subaylarda vardı. Zamanın genelkurmay başkanlarının hanımları gelir annemle sohbet ederlerdi. Ve bu hanımlar anneme demişler ki; “Mebus beye söyleyin askerler ihtilal yapacak.” Adnan Menderes Eskişehir’e gitmeden bir iki gün evvel babam Menderes ile görüşüp bunu haber vermek istemiş, fakat Menderes’in vakti olmadığı için görüşememişler. Sonrasında Eskişehir’e gidince ihtilal oldu. Bildiğim kadarıyla Adnan Menderes’e başkaları da söylemiş ihtilal olacak diye, Menderes, “Bizim orduya, bizim askere bunu yakıştırmayın. Ben inanmıyorum.” demiş. Hatta duyduğuma göre Celal Bayar’da Menderes’i ikaz etmiş.

Darbe gerçekleştiğinde babanız neredeydi? Haberi ilk nasıl aldı?

Evdeydik. Biz Tandoğan meydanında oturuyorduk. Ve o zamanlar fazla bina yoktu bizim bina Tandoğan meydanına bakıyordu. Sabah 4’te bizim alt komşumuz geldi kapıyı çaldı. Bizi uyandırdı ve “Beyefendi bakın, Tandoğan meydanına tanklar dolmuş” dedi. O arada babam kalktı, duş aldı, elbiselerini giydi, namaz kıldı. Resmi kıyafet giydi. Koyu lacivert. O arada radyoyu açtık ve Alpaslan Türkeş’in ilk konuşmasını duydum ben. “En kısa zamanda seçime gideceğiz” diyordu. Bunu söyleyince ben tabi bir şey yapmayacaklarını düşündüm. Tekrar seçime gideceklerini düşündüm. Çünkü zaten erken seçim 1957’ de oldu. Tekrar erken seçime gidilmesi isteniyordu. Adnan Menderes’te zaten o yüzden Eskişehir’e gitti. Konuşup erken seçim olacağını söyleyecekti.

Babam beklemeye başladı. Alpaslan Türkeş’in konuşmasını radyodan dinledik. Aile toplandık. Annem, iki kardeşim ve ben. Babam “Acaba ihtilalin başında Cemal Gürsel mi var” dedi. O ismi ben ilk defa orada duydum. Bu olaylar saat 4’te oldu. Dedem

²⁵⁶Sabri Erduman'ın Oğlu Barışkan Erduman ile 15.12.2024 Tarihinde Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması.

Bahçelievler’de oturuyordu oradan arabayla geldi. Beni ve kardeşim Erzen’i arabaya koyup gönderdiler. Dedemin evine gittik. O zaman daha yollar açıktı. Henüz kapanmamıştı. Herhâlde 5-6 gibiydi. Sonrasında ben fark ediyorum ki babam demek ki düşündü, bir katliam olacak vesaire, ne düşündüğünü bilemiyorum tabi tahmin sadece, bu çocuklar bari kurtulsun diye ben ve Erzen’i gönderdi. Küçük kardeşim Gürkan da evde kaldı. Biz Bahçelievler’e dedemin evine gittik. Emekli subaylar vardı benim de tanıdığım. O bile asker elbiselerini giymiş sokaklara çıkmıştı. Bir de baytar tanıdığımız vardı da oda aynı şekilde sokaktaydı. Biz dedeme gittikten sonra bizim eve gelerek 15 yaşındaki ortanca kardeşime tabanca çekmiş. Bizim evin garajına bakmış mebus saklandı diye. Annem de götürdüler Sabri beyi demiş. Yine ısrarla bakmak istemiş. Bunlar görevli değiller. Onların gitmesinin ardından Harbiyeliler gelmişler, yedek subay öğrencileri ikinci kez. Onlarda tekrar babamı sormuşlar, ama kibar davranmışlar.

Saat 14’te biz tekrar annemin bulunduğu Tandoğan’daki eve geldik. Geldiğimizde hala silah sesleri duyuluyordu. Harp okulu istikametinden sesler geliyordu. Eve girdik. Babamın cebinde yüz lira varmış, onu kardeşim Gürkan’a vermiş ve bunu abine ver, eve sahip çıksın diye de tembih etmiş. Eve geldiğimde ev doluydu. Dostlarımız, komşular kadınlar gelmişti. Pencereden baktığımda Tandoğan meydanı boşalmıştı, tanklar gitmişti. Anlattıklarında babamı hayat gazozu arabası vardı, ona bindirip mahallede tur attırmışlar. Daha sonrasında Harp Okuluna gitmişler. Harp Okulunda bir iki gece kalmalarının ardından nakliye uçağıyla Bahçelievler üzerinden Yassıada’ya götürülmüşler.

Harp Okulunda kaldığı süreçte bir hatırası var. Erzurum milletvekillerinden Melik Fırat var. O zayıf bir adamdı. Çok üşüyormuş, onlara yemek vermemişler. Sadece akide şekeri verilmiş. Babam kendininkini de Melik Fırat’a vermiş. Bunu bana Melik Fırat Kayseri cezaevinde anlattı. Babam Yassıada’ya gelmeyin dedi, ama Kayseri’ye biz gittik tabii.

Babanızın tutuklanmasının ardından siz neler yaşadınız?

Biz bekledik. Aldı gittiler babamı. Nereye götürdüler, ne yaptılar hiç bilmiyoruz. Diğer milletvekili akrabalarımız vardı. Baki Erden. Baki beyin kardeşi benim teyzemle evliydi. 3-4 gün ya da bir hafta geçti geçmedi, bazı milletvekillerini serbest bıraktılar. Babamdan bu süreçte haber alamadık. Baki bey, Siirt milletvekiliydi. Keçiören’de oturuyorlardı. Biz kalktık Keçiören’e gittik. Baki beyle konuştuk. Ne oldu diye. Babamızdan bir haber çıkmamıştı. Dolayısıyla biz ümit ediyorduk. Çünkü Alpaslan Türkeş’in konuşmasında sanki milletvekillerini tekrar bırakacağı intibahı vardı. Ben öyle hissetmiştim. Şimdi

dinliyorum onun konuşmasını tekrar pek öyle bir şey yok. Böyle günler geçti. Bizim paramız pulumuz yok. Zenginliğimiz yoktu. Bankada paramızda yoktu. Ben Ankara’da şoförlük yapmaya başladım. 18 yaşındaydım ama ehliyetim vardı.

Bir antikacı dükkânı vardı. Kolejde okuduğum için İngilizce biliyordum. Orada iş buldum. O bana 400 lira aylık veriyordu o zamanda. Gelen turistlere yardımcı oluyordum. Böyle zaman geçti. Bir gün Hürriyet gazetesinde idamı istenen milletvekilleri listesi çıktı. Biz gazetede Savcı Egesel’in idamını istediği 70 kişi arasında babamın ismini gördük. Egesel’in kardeşi bizim komşumuzdu. Onların çocuklarıyla biz oynardık. Gazetede listeyi gördükten sonra ben Kızılay’daki çalıştığım dükkâna gittim. Orada arkaya çekilip ağladım. Dedem yardım ediyordu bize, para veriyordu. Amcamlar da destek veriyordu tabii. Ama onların da çok durumları yoktu. Babam Yassıada’dan Kayseri cezaevine giderken mahkûmiyet boyunca olan masrafları, yemek paraları vesaireleri 10 bin Türk lirası o zamanın parasıyla istendi. Bizde yok ki o para... Şahin amcam, babamın küçük kardeşi bize o parayı gönderdi. Postayla gönderiyorlardı o zaman parayı. Sonra o parayı bana verdiler ve yatırdık. Yani bu parayı bile bizden aldılar. Hem hapsettiler hem de para istediler.

Benim de okuduğum Ankara Kolejinde Adnan Menderes’in oğlu Aydın Menderes, Rifki Burçak’ın oğlu Yalçın Burçak vardı. Tevfik İleri’nin oğlu Cahit benim çok yakın arkadaşım, bir sınıftaydık. Yan yana oturuyorduk. Mehmet Eymür ile aynı sınıftaydık. İhtilal oldu, biz tabi okula gidiyorduk. 27 Mayıs, Haziran’da okul kapanıyor. Bütün hocalarımızı değiştirdiler. %80’inini değiştirdiler hep askerler, asker emeklileri geldi. Bizim okulun kapısını kapattılar. Nizamiyeden giriş alıyorlar. Beni o sene sınıfta bıraktılar. Kasten mi bilmiyorum ama ben sınıfta kaldım.

Çevreniz tarafından dışlandınız mı?

Tabi tabii. Millet bir şey demiyordu. Ancak hocalarımız yani asker emeklileri kötü davranıyordu. Birgün CHP milletvekillerinden biri sınıfa geldi bana baban ne iş yapıyor? diye sordu. “Benim babam politikacı” dedim. “Yok yok, senin baban öğretmen” dedi. Yani bu kadar takibe alındık biz. Bir şey yapacakları yok, bizim de yapacağımız yok ama böyleydi yani.

555K Olayından bahseder misiniz?

Bizim okulumuz Ankara koleji o zamanlar Ziya Gökalp caddesindeydi. Her akşam 4’te okul biterdi, biz Kızılay’da gezerdik bir iki saat oradan eve giderdik. Fakat son

zamanlarda Kızılay'da adamlar çıkıyordu ve nutuk atıyorlardı. Demokrat parti aleyhine laflar söylüyorlardı. Sabahtan öğrenci otobüsünün arkasında dururlar, devamlı nutuk atarlardı. Menderesi, idareyi kötülerlerdi. Kızılay böyleydi, otobüslerde böyleydi. Hatta Nisan ayında harbiye talebeleri yürüyüş yaptılar. Ondan birkaç gün evvel de Ankara Siyasal Bilgiler Fakültesi'nde nümayiş oldu. Bizim okulda hem DP hem de Halk Partisi çocukları vardı. Onlar bu sefer ağlamaya başladılar. Vatan elden gidiyor diye.. Bu iş organize bir şekilde oldu. 5. ayın 5'i saat 5'te 555K adı verilen olay gerçekleşti. Bende arkadaşlarımla birlikte oradaydım. Bir şey olmadı, her zamanki halinin bir parça fazlası oldu belki. Bir şeyler yapmak istediler ama pek bir şey olmadı. 555 K konusu bu.

Babanızın tutuklanmasının ardından bir daha ne zaman haber aldınız?

Bir süre sonra mektuplar gelmeye başladı. 1-2 gün Harp okulunda kaldıktan sonra nakliye uçaklarıyla Yassıada'ya nakledilmişler. Babamdan çok geç haber aldık 3-5 ay geçmişti.

Darbenin ardından mebuslar tutuklanırken halkın tepkisi nasıl oldu? Alkış tutanların olduğu yönünde söylemler var. Siz çevrenizde böyle bir durum yaşadınız mı?

Doğru evet alkış tutanlar oldu. "İşte şimdi masalara vurun diyenler oldu." Bizim evin önünde bağırانlar oldu. Ama ekseriyetle diyemem, bir kısım halk sustu, sessiz kaldı.

Radyoda yayınlanan Yassıada saatini dinler miydiniz?

Tabii, her akşam bekliyorduk. O zaman televizyon yok tabii. Sadece radyodan takip edebiliyorduk. Arkadan kadınların kahkaha sesleri geliyordu.

Yassıada kararlarından beklentiniz neydi? Beraat bekliyor muydunuz?

Beraat beklemiyorduk. Bırakmayacaklarını biliyorduk. Bizim evin perdeleri o zaman zarfında hiç açılmadı. Annemle beraber misafir odasında otururduk, konuşurduk. Başka hiçbir şey yoktu. Ben ve küçük kardeşim çalışıyordu.

Haksız mal iktisabı davasında hangi mallarınıza el konuluyor? Opel marka aracınız görünüyor, aracınıza el konuldu mu?

Hayır, arabamız vardı ama el koymadılar. O araçla ben taksicilik yapıyordum akşamları. Tanıdığım Ürdün Konsolosu, pilot vardı bana gelirlerdi hep onları götürürdüm. Yani müşterim vardı. Bahsettiğim pilot Adnan Menderes'in pilotluğunu yapmıştı. Bir gün

Çankaya’da yürürken orada bir dükkâna girdim ve benim babam Yassıada’da benim çalışmam lazım, ehliyetim var dedim. Ve ben orada 700 Türk lirası maaş ile memurları getirip götürüyordum. Amerika’ya giden kargoları havaalanında belediyelere teslim ediyordum.

Babanızla ilk görüşme anını hatırlıyor musunuz?

Camlar ve arkasında örgü teller vardı. Babamı net göremiyorduk. Yan bakarak görebiliyorsunuz. Sırf gözlerini görebildim. Çok ağlamıştı galiba gözleri kan çanağı gibiydi. Kayseri’ye devamlı arabayla gidip geliyorduk. Kayseri halkı DP’yi çok tutuyordu. İlk görüşmede hiç konuşamadık babamla. Söyleyecek pek bir şey de yoktu. Sonrasında kahve gibi bir yer yapıldı. Orada Celal Bayar’ı da gördüm, gittim elini öptüm, konuştum onunla. Ben o dönemde çok kızıyordum askerlere, gencim tabii. Babam bana “Oğlum askerlere kızma, bunu yapan üç beş kişi, asker bizim askerimiz.” dedi. Babamın bu söylemi benim de düşüncelerimi değiştirdi.

Atatürk Üniversitesi’nin kurulmasıyla ilgili olarak Sabri Bey’in nasıl bir girişimi oldu?

Rıza Topçuoğlu, Rifki Salim Burçak ve babam üçü birlikte Adnan Menderes ile görüşmek için İstanbul’da Pera Palas’a gidiyorlar. Orada yaptıkları görüşmede “Sayın Başbakan, biz Erzurum’a Üniversite yaptırmak istiyoruz.” Diyorlar. Adnan Menderes’te olur diyor ve bu şekilde bir adım atılmış oluyor.

Babam eğitime önem veren bir insandı. Ben 6 yaşındayken bizim köyde okul yoktu. Dedem Zonguldak’ta posta müdürüydü, babam beni oraya götürdü ve “Oğlum iyi oku, ben seni Almanya’ya götüreceğim.” dedi. Ve 6 yaşından beri hep benim aklımda Almanya’ya gitmek ve orada okumak vardı. Paramız yoktu, benim aldığım 700 liralari biriktirdik. Onunla ben biletimi alıp Almanya’ya geldim.

Hangi tarihte gittiniz Almanya’ya?

Babam çıktıktan sonra. Ben hala çalışıyordum. 1963 Nisan ayında geldim Almanya’ya.

Kayseri Cezaevinden çıkışını hatırlıyor musunuz?

Evet, arabayla gittik, babamı aldık. Bahçelievler’de dedemin evine gittik. Babam istemedi, herkes toplanmıştı. Eve gidelim dedi, eve gittik. Fakat babamın morali çok bozulmuştu, psikolojik rahatsızlıkları vardı. Bize pek bir şey anlatmazdı. Sadece bir şey duymuştum. Bu harp okulu öğrencilerinden biri çoban demiş babama, babam da “Evet oğlum ben çobanım, ama senin gibilerin çobanıyım.” demiş. Babam demokrat bir

insandı. İyi eğitim almıştı ve eğitime çok önem de verirdi. Erzurum talebe yurdunun kuruluşuna da ön ayak olmuştu.

Babam ihtilalden önce hastaydı. Yüksek tansiyonu vardı, kan değerleri bozuktu. Dediğim gibi Psikolojisi bozuktu eve döndüğünde, 1963 yılında ben Almanya'ya geldim. Sonra annemle de araları bozuldu. Daha sinirliydi. Efendi bir insandı aslında, kızmazdı hiç. Yassıada'dan sonra çok arkadaşı da olmadı. Rıfki Beyle çok görüşürdü. Başka pek kimse yoktu. Telefon bana, anneme veya kardeşime çaldığında “Bak artık şimdi telefon size çalıyor, her zaman bana çalardı.” derdi.

Bir gün yeni meclisin önünden geçerken birlikte “Bir gün ben buraya gireceğim tekrar” dedi. Ama nasip olmadı. Tekrar siyasete girmeyi düşünmüştü. Demirel ile birkaç kez görüştü, ben de görüştüm. Fakat kendi milletvekillerini kaybeder diye müsaade etmedi ve özlük haklarını geri vermedi. Seçme seçilme hakları Turgut Özal döneminde verildi.

Babanız vefat nedeni neydi?

Hem yüksek tansiyon hem kilo ve kan değerlerinin bozuk olması onun ölümüne sebep oldu. Babamı iki kez Almanya'ya getirdim tedavi için. Doktor bana “Bu adam kömür ocağında mı çalışmış, ciğeri çok kötü” dedi. 15 gün burada kaldı sonra Türkiye'ye gitti. Bir süre sonra da vefat etti.

Babanızın kabri Erzurum'da mı?

Evet, Mecitli'de bizim köyümüzde. Mezar taşına, “Şark'ın Büyük Evladı Erzurum Milletvekili 1950-1960 Sabri Erduman” diye yazdırdım. Yanımda Melik Fırat'ta vardı.

İKİNCİ BÖLÜM

X. DÖNEM TBMM DEMOKRAT PARTİ ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ VE YARGILANMALARI

A- 1954 GENEL SEÇİMLERİ VE ERZURUM

1950 Genel seçimlerinde hem ülke genelinde hem de Erzurum'da büyük bir başarıya imza atmış olan Demokrat Parti 1954 seçimlerine de güçlü bir şekilde katılmak istiyordu. Bu seçimlerde DP listesinden milletvekili olmak isteyenlerin sayısı hayli artmış, yoklamaya girmek amacıyla DP Erzurum İl Teşkilatı'na altmış dokuz kişi başvurmuştur.²⁵⁷ Başvuru yapanların isimleri şöyledir:

İstanbul Vali Muavini Vefik Altuğ, Çiftçi Feramuz Altuntaş, Erzurum DP Kurucularından Kenan Babür, Erzurum Milletvekili Sait Başak, Edebiyat Öğretmeni Sırrı Dadaş Bilge, Dahiliye Müfettişi Faramuz Berkol, Erzincan Ceza Hakimi Cemal Fehmi Bingöl, Çiftçi Fehmi Bingöl, Emekli Nahiye Müdürü Mustafa Bingöl, Hınıs eski Belediye Başkanı Ahmet Bingöl, Emekli Nahiye Müdürü Mustafa Bingöl, Milli Eğitim Bakanı Erzurum Milletvekili Rıfkı Salim Burçak, Kasap Necati Baki, Genel Meclis Üyesi Kutbettin Can, Tüccar Ali Cengiz, Dava Vekili Cemil Karasu, Savcı Muavini Zeki Çavuşoğlu, Erzurum Milletvekili Fehmi Çobanoğlu, Yüksek Mühendis Şevki Erker, Erzurum Ağır Ceza Reislerinden Abdülkadir Eryurt, Erzurum Milletvekili Sabri Erduman, Erzurum Milletvekili Bahadır Dülger, Riyaziye Öğretmeni ve Avukat Hatice Doğruer, Doktor Yusuf İzzettin Dolungil, Çiftçi Ali Rıza Fırat, Belediye Muhasebecisi ve DP İl İdare Kurulu Üyesi Mehmet Günal, Güllü Köyünden Çiftçi ve DP İl İdare Kurulu Üyesi Fahrettin Güllülü, Avukat Ahmet Emin Güneş, Toprak Tevzi Komisyonu Reisi Fazıl Gürergene, Avukat Ömer Gürsoy, Zirai Donatımda Memur Fazıl Güngör, Erzincan Asliye Ceza Hakimi Hakkı Güngör, Erzurum Ziraat Bankası Müdürü Hazım Gürsu, Hakim Ali Karahan, Erzurum Milletvekili Enver Karan, Gümüşhane Defterdarı Canip Kocaoğlu, Müteahhit Necip Kotan, Çiftçi Hüseyin Köycü, Emekli Süvari Tugay Komutanlarından Avni Mızrak, eski Erzurum Milletvekillerinden Asım Mühürdaroğlu, Hınıs Umumi Meclis Üyesi Mehmet Namdaroğlu, Numune Hastanesi Dahiliye Mütchassısı ve Hemşire Ebe Okulu Müdürü Dr. Hasan Numanoğlu, Erzurum Milletvekili Emrullah Nutku, Zirai Donatım Müdürü ve DP Erzurum İl İdare Kurulu Üyesi Münip Özer, Yalova'da Doktor Atıf Ödöklüoğlu, Emekli Yarbay Emin Özer, Oltu DP Başkanı

²⁵⁷ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s. 197.

Cemil Önder, Ankara Belediye Reis Muavini Nihat Pasinli, Genel Meclis Üyesi ve Tüccar Cebbar Pasin, Pasinler Belediye Reisi ve DP Başkanı Fuat Pasinli, Genel Meclis Üyesi Atik Palandöken, Avukat İzzet Söylemezoğlu, İcra Memuru Hakkı Şişmanoğlu, Avukat İbrahim Şenbark, İstanbul Milli Eğitim Memuru Zekeriya Tansel, Müteahhit Nazmi Tansel, Erzurum Umumi Meclis Üyesi ve DP İl İdare Kurulu Üyesi Fethullah Taşkesenlioğlu, Maliye Müfettişi Necmi Tansu, Erzurum Milletvekili Rıza Topçuoğlu, İlköğretim müfettişi Mecit Timoçin, Toprak İskan memurlarından Sıtkı Timoçin, Erzurum Bayındırlık Müdürü Esat Tuncel, Emekli Yüzbaşı Seyfi Uran, Genel Meclis Üyesi Sabri Ulusu, Bayındırlık Bakanlığı Şehircilik İşlerinde Yüksek Mimar Celalettin Tahsin Üzer, Diş Hekimi Lütfü Yalım, Emekli Albay İhsan Yavuzer, Tüccar Mahmut Yıldırım, Erzurum Milletvekili Memiş Yazıcı, Erzurum Milletvekili Mustafa Zeren.²⁵⁸

DP'nin Yüksek Seçim Kuruluna aday listesini bildirmesinin ardından ilan edilen listedeki Erzurum Milletvekili adayları Rıfkı Salim Burçak, Rıza Topçuoğlu, Sabri Erduman, Bahadır Dülger, Halit Şevket İnce, İshak Avni Akdağ, Abdulkadir Eryurt, Cemil Önder, Şevki Erker, Esat Tuncel, Hasan Numanoglu ve Zeki Çavuşoğlu olmuştur.²⁵⁹

2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleştirilen Genel seçimde %88,63 oranında bir katılım olmuş, seçim sonuçlarının açıklanmasıyla Demokrat Parti bir kez daha önemli bir farkla zaferini ilan etmiştir. Erzurum'daki seçim sonuçlarına bakıldığında sonuçlar şu şekildedir;²⁶⁰

DP	80.589
CHP	47.013
CMP	20.065

Seçim sonuçlarında seçilen Erzurum Milletvekilleri ise; Rıfkı Salım Burçak, Rıza Topçuoğlu, Sabri Erduman, Bahadır Dülger, Hamit Şevket İnce, İshak Avni Akdağ, Abdülkadir Eryurt, Cemil Önder, Şevki Erker, Esat Tuncel, Hasan Numanoglu ve Zeki Çavuşoğlu olmuştur.²⁶¹

²⁵⁸ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.197-198.

²⁵⁹ R. Geçikli, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum'da Siyasi Hayat**, s.146.

²⁶⁰ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.215.

²⁶¹ **Doğu**, 6 Mayıs 1954.

B- ABDÜLKADİR ERYURT

I- Abdülkadir Eryurt'un Özgeçmişi

Abdülkadir Eryurt, 1914 yılında Erzurum'un Hasankale ilçesi Kethüda Mahallesi'nde dünyaya gelmiştir. Annesi Binnaz Hanım, babası Yusuf Bey'dir.²⁶² 1940 yılında Firuze Nebahat hanımla evlenmiş, bu evlilikten Mehmet Emin, Ali Hurşit ve Mustafa Murat isimlerinde çocukları dünyaya gelmiştir. Erzurum Albayrak İlkokulu'nda ilköğrenimini tamamlamış, Ortaöğretimine Erzurum Erkek lisesinde devam etmiştir. 1939 yılında Ordu Merkez İsmet Paşa Okulu öğretmen yardımcılığı ile devlet hizmetine başlamış, aynı yıl Haziran ayında Ordu Boyacı Köyü Öğretmen yardımcılığı, Kasım ayında ise Ordu Arpaköy'de öğretmen yardımcılığı görevlerini üstlenmiştir.²⁶³

Öğretmenlik görevini 1935 Eylül ayına kadar sürdürmüş, 1935 yılı Ağustos ayında Ankara Asliye Mahkemesi Zabıt Katipliğine, 1936'da Adalet Bakanlığı Personel Genel Müdürlüğü 2. Sınıf Katipliğine, ardından Tetkik Memurluğu görevlerine getirilmiştir. 1933 yılında liseden orta derece ile mezun olmasının ardından, Ankara Hukuk Fakültesi'ni iyi derece ile kazanmış, 1938 yılında buradan mezun olmuştur. 1938 yılında Yedek Subay Okulu'na girmiş ve burada topçu asteğmen rütbesi alarak mezun olmuştur. TBMM Muhafız Alayında kıta hizmetini tamamlamasının ardından, Çanakkale Müstakil Mevki 115. Topçu Alayı Emir subayı olarak askerliğini tamamlamış, 1939'da terhis olmuştur. 1939 Aralık ayında Ankara Hâkim adaylığı, 1940 Mayıs ayında Terme Hâkim yardımcılığı, aynı yıl Kasım ayında ise Mahkûm Çocuklar Islah Evi Müdürlüğü görevlerini yapmıştır. 1941 tarihinde Ankara Sorgu Hakimliği, 1943'te Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcılığı, 1945'te Ankara Yargıçlığı görevlerinde bulunmuştur. 1949'da kendi isteği üzerine Erzurum Ağır Ceza Mahkemesi Başkanlığı görevine getirilmiştir. 1952 Temmuz ayında Yargıtay Raportörlüğü görevini üstlenmiştir.²⁶⁴ Ankara Cumhuriyet Savcı Yardımcısı görevinde iken devlet adına çocuk ıslah evlerini incelemek amacıyla İsviçre'ye gönderilmiştir. Yurt içinde ve yurt dışında ceza ve tevkif evleri hakkında çalışmalar yapmıştır. Bu vesileyle Romanya, Polonya, Macaristan, Çekoslovakya ve Almanya'ya gönderilmiştir. Yargıtay raportörü görevindeyken X. Dönem TBMM seçimlerine katılmış, almış olduğu 102774 oy ile Demokrat Parti

²⁶² Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010), C.II, s.632.

²⁶³ K. Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-195) s. 304.

²⁶⁴ K. Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957) s.304-305

listesinden Erzurum Milletvekili seçilmiştir. 10 Mayıs 1954'te seçim tutanağını almış, 14 Mayıs 1954'te Meclis'e katılmıştır. Adalet ve Dilekçe komisyonlarında çalışmış, bakanlık emrine alınan memurlar, Milli Korunma Kanunu ve 1683 sayılı Kanunda yapılması gereken değişiklik ile ilgili kurulan geçici komisyonlarda görev yapmıştır. Genel Kurul'da bina yapımını teşvik hakkındaki ve gayrimenkul kiralari hakkındaki kanunun değiştirilmesi, Hakimler ve Avukatlık Kanunu'nun değiştirilmesi, Devlet Memurlari Kanunu'nun değiştirilmesi ile ilgili 5 kanun teklifi, 2 yazılı sorusu ve farklı 12 konu hakkında konuşması mevcuttur.²⁶⁵

Abdülkadir Eryurt, 1954 yılında 1634 sicil numarası ile Ankara'da avukatlığa başlamış, XI. Dönem milletvekili seçimlerine tekrar katılarak, aynı partiden ikinci kez milletvekili seçilmiştir. 27 Mayıs 1960 darbesi sonucunda Anayasayı İhlal etme suçlamasıyla Yüksek Adalet Divanı'nca Yassıada'da yargılanmıştır. 1961 yılında 221 sicil numarasıyla Erzurum Barosu'na geçmiştir. Erzurum'daki avukatlık görevini 1974 Ekim ayına kadar devam ettirmiş ve Erzurum Baro Başkanlığı görevinde de bulunmuştur. 14 Temmuz 1991 tarihinde vefat etmiş, Erzurum Pasinler'de aile mezarlığına defnedilmiştir.²⁶⁶

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Abdülkadir Eryurt, Yargıtay raportörü görevinde iken X. Dönem milletvekili seçimlerine katılmış, 2 Mayıs 1954 tarihinde gerçekleşen seçimde Demokrat Parti listesinden aldığı 102774 oy ile Erzurum mebusu olarak meclise girmeye hak kazanmıştır. Seçim tutanağını 19 Mayıs 1954 tarihinde almasının ardından, 14 Mayıs 1954'te Meclis'deki görevine başlamıştır. Milletvekili olduğu dönemde Adalet ve dilekçe komisyonları, Bakanlık emrine alınan memurlar, Milli Korunma Kanunu ve 1683 sayılı Kanunda yapılacak değişiklik ile ilgili kurulan komisyonlarda görev yapmıştır. Mecliste görev yaptığı süre zarfında, Bina yapımını teşvik kanunun değiştirilmesi, gayrimenkul kiralari ile ilgili kanunun değiştirilmesi, Hakimler ve Avukatlık Kanunun değiştirilmesi ve Devlet Memurlari Kanunu'nun değiştirilmesi konularında 5 kanun teklifi, 2 yazılı sorusu, Genel Kurul'da çeşitli 12 konuda konuşması mevcuttur.²⁶⁷ Bina yapımını teşvik

²⁶⁵ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)**, s.305.

²⁶⁶ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)**, s.305.

²⁶⁷ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)**, s.305.

ve izinsiz yapılan binalar hakkındaki 6188 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair teklif vermiş, bu teklifi Dahiliye ve Adliye encümenlerine gönderilmiştir.²⁶⁸ Aynı zamanda Gayrimenkul kiralari hakkındaki 6570 sayılı Kanuna bir madde eklenmesine dair verdiği kanun teklifi, Ticaret, Dahiliye, Adliye ve Bütçe encümenlerine gönderilmiştir.²⁶⁹

Çanakkale Mebusu Servet Sezgin ile birlikte Hakimler Kanununun 16, 22 ve 43. maddelerinin değişikliği ve 58. maddesine bir fıkra eklenmesine dair kanun teklifi vermiş, yapılan teklif Adliye Encümeni mazbatasına havale edilmiştir.²⁷⁰ Baraj inşaatı nedeniyle sular altında kalacak kasaba, köy ve arazi hakkındaki kanun münasebetiyle genel kurulda söz alarak, *“Efendim, mevzubahis kanunun umumi hukuk kaidelerine aykırı görülen tarafları olduğu gibi Anayasa ile tedahül etmesi mümkün kısımları mevcuttur. Bu itibarla kanunun Anayasa Komisyonuna havalesini, oranın mütalaası alındıktan sonra görüşülmesini teklif ediyorum. Bu husustaki takririmi de vermiş bulunuyorum.”* ifadelerini kullanmıştır. Abdülkadir Eryurt’un konuşmasının ardından teklif genel kurulda oylamaya sunulurak bilhassa 7. maddenin düzenlenmesi amacıyla Muvakkat Komisyonuna iade edilmesine karar verilmiştir.²⁷¹

Atatürk Üniversitesi Kanunu münasebetiyle 31 Mayıs 1957 tarihinde Genel Kurulda yapmış olduğu konuşmasında; *“Eski bir kültür mahalli olan intihap bölgemizde bu müessesenin kurulmasında emeği geçenlere bütün hemşerilerim adına şükranlarımı ve bu layihanın biran evvel kanunlaşması yolunda Yüksek Heyetinizin gösterdiği anlayıştan dolayı minnetlerimi arz edeceğim. Emsalinin diğer bölgelerimizde kurulmasını temenni ederek sözümü bitireceğim.”*²⁷² İfadelerini kullanmıştır.

Toprak ve İskân İşleri Umum Müdürlüğü 1955 yılı bütçesi münasebetiyle toplanan genel kurulda, kadastro postaları ve toprak tevzi komisyonlarının birleştirilmesinden bahsedilirken söz almış, bu komisyonların birleşip birleşmemesi konusuna değinmeyeceğini, ancak tapulama postası girmeyen yere toprak tevzi komisyonunun da gönderilmemesi gerektiğini belirtmiştir. Böyle olmadığı takdirde ihtilafa sebebiyet verileceğini, bu hususlar dikkate alındığında şahsın ve milli emlakın malının daha iyi şekilde belli olacağını ifade ederek sözlerini tamamlamıştır.²⁷³

²⁶⁸ TBMM, TD, X. Dönem, C.XIX, 66. Birleşim, 10.07.1957, s.90.

²⁶⁹ TBMM, TD, X. Dönem, C.XIX, 66. Birleşim, 10.07.1957, s.90.

²⁷⁰ TBMM, TD, X. Dönem, C.XIX, 87. Birleşim, 09.07.1956, s.129.

²⁷¹ TBMM, TD, X. Dönem, C.VI, 66. Birleşim, 20.04.1955, s.417.

²⁷² TBMM, TD, X. Dönem, C.XIX, 75. Birleşim, 31.05.1957, s.430-431.

²⁷³ TBMM, TD, X. Dönem, C.V, 45. Birleşim, 21.02.1955, s.456.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Abdülkadir Eryurt'un Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; 1954 yılından itibaren milletvekili olduğu belirtilerek, Seçim kanununun 1954'teki tadili sırasında müstakillere ait kısmına muhalif kaldığı, Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanununun müzakeresi sırasında da yumuşatıcı hükümler sevki teklifinde bulunduğu belirtilmiştir. Bunlardan başka iç tüzük tadili münasebetiyle de aynı mahiyette konuşmalarının bulunduğunu, mesela milletvekillerinin meclisten musakkat ihracı cezasının tatbik şekliyle ağırlığına itiraz etmiş ve bu mahiyette bir teklif verdiği görülmüştür. 90'lık takirde de imzasının bulunduğu ve Behçet Kayaalp'in tuttuğu listede de isminin görüldüğü, bütün bunların tutumunu ve demokrat iktidarı desteklemediğinin göstergesi olduğu ifade edilmiştir.²⁷⁴

Abdülkadir Eryurt, Anayasayı İhlal davası nedeniyle 16 Haziran 1961 tarihinde mahkemeye 11 sayfalık savunma metnini sunarak, her türlü detaya yer vermiş ve suçsuzluğunu Yüksek Adalet Divanı karşısında ispatlamaya çalışmıştır. Sunmuş olduğu delilleri maddeler halinde sıralayarak görevi süresince adının geçtiği olayları ve konuşmaları açıklığa kavuşturmaya çalışmıştır. Dava konusu olan kanun ve kararlara hiçbir şekilde müspet oy kullanmadığını belirten Eryurt, aksine bu kanunların ilgası hakkında konuşmalarının olduğunu belirtmiştir.²⁷⁵ 5 Temmuz 1954 tarihinde TBMM Meclis müzakeresinde 6435 sayılı kanun hakkında yapmış olduğu konuşmasının incelenmesi halinde konu hakkındaki görüşlerinin net şekilde ortaya çıkacağını söylemiştir. Gayrimeşru iktisap ve maddi menfaat ile ilgili alakasının olmadığını, usul nizamı ve kanun dışı döviz almadığını, Yüksek Soruşturma Kurulunun 4 Aralık 1960 ve Yüksek Adalet Divanının 1 Nisan 1961 tarihli mülki kararları ile karara bağlandığını söylemiştir.

Abdülkadir Eryurt'un mahkemeye sunmuş olduğu deliller şu şekildedir:

1. Bol tahsisat konusu hakkında; Mesleğinin hakimlik olduğunu ve asli maaş ücretinin 150 lira olduğunu söylemiştir. Mebus olduğu süre zarfında ise 2304 lira aldığını, bu durumda aradaki farkın bol tahsisat olup olmasını mahkemenin takdirlerine bırakmıştır.

²⁷⁴ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.229.

²⁷⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.9. No:1.

2. Dış memleketlere seyahat hakkında; Mebus olmadan önce 1944'te Avrupa'ya gönderildiğini söyleyen Abdülkadir Bey, vekilliği döneminde tekrar gitmesi icap ettiğini ancak bu kez memlekete yeni bir şey getiremeyeceğini düşündüğünden gitmediğini, 6868 sayılı sicil dosyasında bunu belirttiğini söylemiştir.²⁷⁶
 3. Mebus olmasının ardından 1959'da Japonya, Çin ve Kore'ye davet edilen parlamento heyetine seçilmiş, ancak bunu kabul etmeyerek kura çekilmesini istediğini ve kurada çıkmadığı için gidemediğini söylemiştir.
 4. Hesapsız kredi hakkında, ne şahsı ne de yakınlarının kredi temin etmesine tavassutunun olmadığını, döviz meselesi hakkında da hiç kimseye münasebetinin bulunmadığını söylemiştir.²⁷⁷
 5. İdare meclisi azalığı hakkında; Abdülkadir Bey, mebus olmasının dışında başka bir görevde bulunmadığını, kimseye vasıta olmadığını, bu nedenle 1957 ve 1959 yıllarında iki kanun teklifi yaptığını söylemiştir.
 6. Mebus olmak ve mebus kalmak hakkında; 1954 ve 1957 seçimlerinde yoklamalı olarak mebus olduğunu, bu sebeple kimseye minnet duymadığını, konuyla ilgili kayıtların İl Seçim Kurulu ve Yüksek Seçim Kurulunda bulunan oy cetvellerinde gösterildiğini söylemiştir.²⁷⁸
 7. Gayrimeşru iktisabının bulunmadığını 4 Aralık 1960'ta Yüksek Soruşturma Kurulunun ve 1 Nisan 1960 tarihli Yüksek Adalet Divanı kararlarınca kendisine tebliğ edilen dosyaların incelenmesi halinde anlaşılacağını söylemiştir.
 8. 1955 yılında hükümetin düşürülmesi amacıyla oy kullandığını belirten Eryurt, gerekli vesikalara Demokrat Parti meclis zabıtlarından ulaşılabilirliğini söylemiştir.²⁷⁹
- Abdülkadir Bey, devam ettiği savunmasında 6428 sayılı 1954 tarihli seçim kanununa komisyonda muhalif kalarak oy vermediğini, 18 Nisan 1960 günü gerçekleşen Tahkikat Komisyonunun kurulması kararı ve seçim müzakeresine katılmadığını ve oy kullanmadığını, 26 Nisan 1960 günü Salahiyet Kanunu görüşmelerinde bulunmadığını söylemiştir. 27 Nisan 1960'ta TBMM meclisinde kabul edilen Tahkikat Komisyonlarına salahiyet verilmesine dair 7468 sayılı kanun müzakerelerine katılmamış ve bu karara oy vermemiştir.²⁸⁰ Gösterilen delillerin zabıtname ve kayıtlara bakıldığı takdirde doğruluğunun anlaşılacağını belirten Abdülkadir Bey, yapılan suçlamalar ile hiçbir

²⁷⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.9. No:4.

²⁷⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.9. No:4-5.

²⁷⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.9. No:5.

²⁷⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.9. No:6.

²⁸⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.9. No:9.

ilgisinin bulunmadığını ve adaletin biran evvel tecelli edeceğine inanarak, “Bahsedilen suç ve suçlulukla şahsi alakam olmadığını tezahür edecektir. Bu suretle tebellür edecek durumuma göre mağduriyetimin devamının önlenmesine tevessülle hakikatin tecellisine gidileceğinden şüphem olmadığından gerekli tetkikatın icrası ile durumumun tespiti arz ve istida ederim. Saygılarımla.”²⁸¹ sözleriyle savunmasını tamamlamıştır.

IV- Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu

Abdülkadir Eryurt, 14 Ekim 1960 tarihinde başlayan Yassıada duruşmalarında 165 sıra numarası ile hazır bulunmuştur. 15 Mayıs 1961 tarihinde gerçekleşen Anayasa’yı İhlal Davası dördüncü oturumunun birinci celsesinde 6 Mayıs 1959 tarihinde imzalanan Gösteri Yürüyüşleri Kanunu ile ilgili olarak söz istemiş, bahsi geçen kanuna oy vermediğini ifade etmiştir.²⁸²

16 Mayıs 1961 Salı günü gerçekleşen davanın beşinci oturumunun ikinci celsesinde, 27 Nisan’da Demokrat Parti grup müzakeresinde görüşülen ve kabul edilen Salahiyet kanununa oy verip verilmediğinin anlaşılması amacıyla Mahkeme Başkanı Salim Başol tarafından isimler sırasıyla okunarak sanıklara müzakerelere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Abdülkadir Bey’e söz verildiğinde ise, “Bu kanunun görüşülmesinde bulunmadım ve reyimi kullanmadım.” ifadesiyle Salahiyet Kanunu’na oy vermediğini söylemiştir.²⁸³

22 Mayıs 1961 Pazartesi günü gerçekleşen davanın yedinci oturumunun ikinci celsesinde, 24 Mayıs 1960 tarihinde Demokrat Parti Grup Başkanlığına gönderilen 90’lık takrire imza atan sanıklar sırasıyla çağırılarak imzalarının kendisine ait olup olmadıklarını onaylamaları istenmiştir. Abdülkadir Bey, imzasını tespit ederek söz konusu takrire imza attığını onaylamıştır.²⁸⁴ İmzaların tespit edilmesinin ardından mahkeme heyetine Gruptaki ve Meclisteki konuşmalarını içeren 64 sahifelik dilekçesini sunan Eryurt, “90’lık takrir münasebetiyle. Şimdiye kadar tetkik edilmiş mevzular hakkında huzurunuzu rahatsız etmek istemedim. Ancak bir dilekçe takdim ediyorum. Bunda tamamen Grup zabıtlarına ve Meclis zabıtlarına intikal etmiş olan takrirlerim, beyanlarım ve kanun tekliflerine ait hususlar vardır. Lütfen bu cihetlerin tetkikini istirham ederim.”²⁸⁵ sözleriyle Mahkeme heyetinden sunmuş olduğu delillerin incelenmesini istemiştir.

²⁸¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.9. No:13.

²⁸² TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.234

²⁸³ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.325.

²⁸⁴ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.515.

²⁸⁵ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.536.

6 Haziran 1961 tarihinde gerçekleşen davanın on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde söz isteyen Abdülkadir Bey, müdafaa yapmayacağını ancak açıklamada bulunmak istediğini belirtmiştir. Sözlerine başlarken, “*Anayasa’yı tebdil, tağyir ilga veya Türkiye Büyük Millet Meclisini iskat etmek mecburiyetinde kalanlara yardım etmekle suçlu olarak huzurunuzda sevk edilmiş olmakla beraber, Kararnamenin metninde tamamen bundan ayrı olarak temin ettiğimiz menfaatler mukabili demokratik prensiplere aykırı olarak, Devleti tek bir fert yahut belli bir zümre tarafından idare edilmesini temin maksadı ile kanunlar çıkarmak suretiyle yargılanıyoruz.*” ifadelerini kullanmıştır. Mahkeme başkanı Başol, “*Biraz yavaş, burada zabtediliyor. Dilekçe halinde ise mesele yok. Yoksa uçar, gider.*” uyarısında bulunmuştur. Bunun üzerine Eryurt, dilekçesini hazır bulundurduğunu belirtmiş, 8 Haziran 1961 Perşembe günü davanın on altıncı oturumunda sorgu ve müdafaasına dair 16 sayfalık dilekçesini mahkeme heyetine sunmuştur.²⁸⁶

29 Haziran 1961 tarihinde ise Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat Soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Eryurt, konuyla ilgili dilekçesini takdim edeceğini söylemiş ve 29.06.1961 tarihli 5 sayfalık dilekçesini vermiştir.²⁸⁷

V-Karar ve Sonrası

Abdülkadir Eryurt, Anayasayı İhlal davasından yargılandığı Yassıada’da mahkemeye sunmuş olduğu ve suçsuzluğunu belgelerle ispatladığı detaylı savunma metni, meclisteki konuşmaları, takrir ve önergeleriyle Savcının talebiyle beraati istenen 8 sanıktan birisi olmuştur. Ancak bu talep memleketi Erzurum’da hoş karşılanmamıştır. Erzurum halkı adına Adil Vicdanoğlu’nun 18 Ağustos 1961 tarihinde mahkemeye gönderdiği dilekçede bu haberin halk tarafından hayretle karşılandığını, Abdülkadir Eryurt’un, Şevki Erker’in meclisteki konuşmasına ithafen muhalif konuşma yaptığını ve 27 Mayıs ihtilal günü Erzurum’a açtığı telefonda “*Şark kazaları hala isyan etmediler mi?*” söylemini Erzurum’da herkesin bildiğini ifade etmiştir. Adil Bey, “*Şark kazaları dediği, Kürt kazalarıdır. Savcının adaletine nasıl inanacağız. Saygılarımı sunarım.*” diyerek Abdülkadir Bey’in beraati düşüncesine tepki göstermiştir.²⁸⁸

Abdülkadir Bey’in mahkemeye sunduğu sayfalarca savunması sonuç almış, yapılan sorgulamalarının ardından Yüksek Adalet Divanınca 15 Eylül 1961 tarihinde

²⁸⁶ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, *Anayasayı İhlal Davası*, (1960/1). C.III, s.71.

²⁸⁷ E. Naskali, *Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V)*, s.2490.

²⁸⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.9. No:14.

alınan karara göre; Anayasayı İhlal suçundan beraatine,²⁸⁹ hakkındaki tevkif müzekkeresinin geri alınmasına ve salıverilmesi için Divan Başsavcılığına müzekkere yazılmasına oy birliği ile karar verilmiş ve serbest bırakılmıştır.²⁹⁰

Beraatinin ardından aktif siyasetten uzak kaldığı ve ticaretle uğraştığı bilinen Abdülkadir Eryurt 14 Temmuz 1991 tarihinde vefat etmiş, Pasinler İlçesi aile kabristanlığında toprağa verilmiştir.²⁹¹

C- HASAN NUMANOĞLU

I-Hasan Numanoglu'nun Özgeçmişi

Hasan Fehmi²⁹² Numanoglu, 11 Mart 1913 tarihinde Rize Hemşin'de dünyaya gelmiştir. Annesi Ruhigül Hanım, Babası Bayburt isyanına engel olan 1919 yılında Erzurum Kadısı ve Erzurum Kongresi esnasında Vali Vekili olarak görev yapan Hacı Hurşit Efendinin oğlu Erzurum Hukuk Hâkimi Halit Sıtkı Efendidir. İkbal hanımla evlenen Hasan Bey'in, Hamdiye, Tanserer, Hurşit, Gülsün ve Firdevs isimlerinde 5 çocuğu vardır. Orta ve lise öğrenimini Erzurum'da tamamlamasının ardından 1932 yılında İstanbul Tıp fakültesini kazanmış, 1938 yılında mezun olarak hekim diplomasını almıştır. Mezuniyetinin ardından 1938 Kasım ayında Yedek Subay Okulu'na katılarak, 1939 Nisan ayında tabip asteğmen rütbesi ile Çanakkale'de 69. Alay baştabibi, 200 yataklı seyyar hastane baştabibi ve Hükümet Tabip Vekili olarak kıta hizmeti görevini tamamlamış, tabip teğmen rütbesiyle 1939 Aralık ayında terhis olmuştur.

Hasan Bey, 1940 Mart ayında Erzurum Numune Hastanesi hariciye asistanlığına atanmış, 1942 Aralık ayında ise Ankara Numune Hastanesi dahiliye asistanlığına getirilmiştir. 1943 yılında Dahili Hastalıklar Uzmanlığı diplomasını almış, uzmanlığını almasının ardından 1943 Eylül ayında Erzurum Numune Hastanesi dahiliye mütehassıslığına, 1944 Ağustos ayında ise Iğdır Memleket Hastanesi dahiliye uzmanlığına getirilmiştir. 1945 Mayıs ayında Tokat Memleket Hastanesi dahiliye uzmanlığı, 1945 Ağustos ayında Erzurum Numune Hastanesi dahiliye uzmanlığı, 1946 Ağustos'ta Elâzığ Devlet Hastanesi dahiliye uzmanı olarak görev yapmıştır. 1946 Eylül

²⁸⁹ Hüryol, 15 Ekim 1962.

²⁹⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:28.

²⁹¹ Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)**, s.374.

²⁹² Meclis kayıtlarında "*Hasan Numanoglu*", nüfus kaydında "*Hasan Fehmi Numanoglu*" olarak geçmektedir. Bkz. K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)**, s.307

ayında görev yaptığı Elâzığ Devlet Hastanesi'nden istifa ederek 1950 yılına kadar serbest olarak tabiplik yapmıştır.²⁹³

1950 Temmuz ayında Erzurum PTT Bölge Başmüdürlüğü doktorluğuna atanmış, 1951 yılında tekrardan Erzurum Numune Hastanesine iç hastalıkları uzmanı olarak vekaleten, 1951 yılında da aslen ataması yapılmıştır. 1952 yılında Erzurum'da açılan Hemşire-Ebe Okulu Müdürlüğü görevi, 1953'te ise Köy Ebe Okulu Müdürlüğü görevlerini üstlenmiştir. Hasan Numanoğlu, X. Dönem TBMM seçimlerine katılmış, aldığı 96183 oyla Demokrat Parti listesinden Erzurum mebusu olarak seçilmiştir. 10 Mayıs 1954'te seçim tutanağını almış, 14 Mayıs 1954'te Meclis'deki görevine başlamıştır.²⁹⁴ Milletvekili olduğu dönemde Sağlık ve Sosyal Yardım Komisyonu'nda çalışmıştır. XI. Dönemde de ikinci kez Demokrat Parti Erzurum Mebusu seçilen Hasan Bey, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Anayasayı İhlal suçlamasıyla Yassıada'da Yüksek Adalet Divanı'nca yargılanmış ve 4 yıl 2 ay ağır hapis cezasına çarptırılmıştır. Cezaevinden çıkmasının ardından 1966 Kasım ayında Sosyal Sigortalar Kurumu Erzurum Hastanesi dahiliye uzmanlığı görevinde bulunmuştur. 24 Mart 1967'de vefat etmiş, Erzurum'daki Asri Mezarlığında defnedilmiştir.²⁹⁵

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Hasan Numanoğlu, X. ve XI. Dönemlerde Demokrat Parti Erzurum mebusu olarak seçilmiş ve meclise girmeyi başarmıştır. Görev yaptığı süre zarfında siyasette fazla aktif olamamış, yapılan incelemeler neticesinde meclis tutanaklarında Takrir, Teklif ve konuşması bulunamamıştır. X. Dönem içerisinde Mecliste Sağlık ve Sosyal Yardım (Sıhhat ve İçtimai Muavenet) Komisyonu'nda görev yapmıştır.²⁹⁶ XI. Dönem içerisinde ise Sıhhat ve İçtimai Muavenet Encümeni ve Sanayi Encümeni görevlerinde bulunmuştur.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Hasan Numanoğlu'nun Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; 1954 yılından itibaren milletvekili olduğu belirtilerek, 39. Madde ile iç tüzük tadiline ve salahiyet kanununa oy verdiği, 90'lık takirde ve Behçet

²⁹³ K. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)*, s.307- 308.

²⁹⁴ K. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)*, s.308.

²⁹⁵ K. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)*, s.308.

²⁹⁶ K. Öztürk, *Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)*, s.307-308.

Kayaalp'in tuttuğu listede ismi varsa dahi başka murakabe görevini yaptığı hakkındaki faaliyetinin görülmediği belirtilmiştir. Müdafaasının bunlara ne maksatla rey verdiğini izaha ve bu meyanda Kırşehir kanununa rey vermemiş olmasının bir manası olacağına müteveccih olduğu söylenmiştir. Yukarıda bahsedilen 90'lık taktirde imzası bulunması ve Behçet Kayaalp listesinde isminin olması sorumluluğunu kaldıracak mahiyette sayılamayacağı ifade edilmiştir.²⁹⁷

Hasan Numanoğlu, Anayasayı çiğneme suçlamasıyla yargılandığı dava hakkında vermiş olduğu yazılı ifadesinde yapılan suçlamalara karşılık maddi ve hukuki delillerin yeterli olmadığını belirtmiştir. Yapmış olduğu savunmasında kısa ve öz biçimde maruzatını bildirmiş, seçim bölgesinde ailevi durumu ve hizmetleri ile tanınmış doktor olduğunu, Erzurum Numune Hastanesi Dahiliye uzmanı görevinde iken 1954-1957 seçimlerine katılarak Demokrat Parti listesinden mebus olarak seçildiğini ifade etmiştir.²⁹⁸ Hasan Bey ifadesinde, *“1954 yılında başlayan siyasi hayatım, daha fazla hizmet edebilmem düşünce ve gayreti içinde geçti. Umumi siyasi tutumum, bitaraf ve mutedil çalışmalarım ile seçim kabiliyetimi daima muhafaza ettim. Filhakika siyasi hayatım müddetince itidalden ayrıldığıma, partizanlık yaptığıma, teşrii vazifem dışı, idari ve icrai herhangi bir hadiseye isminin karıştığına dair, iddia mevcut olmadığı gibi, gurup ve meclis zabıtlarında ve meclis dışında da bir delil ve emareye rastlamak asla mümkün değildir.”*²⁹⁹ demiştir. Kararname ve iddiaya bakıldığında hem DP mensubu olması hem de Hasan Bey'in 1954-1960 yılları arasında yapmış olduğu görev süresince çıkarılan ve Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunlara oy vermesi sebebiyle yargılanması söz konusu olmuştur. Hasan Bey, çıkarılan kanunların o günün durum ve ihtiyaçları göz önüne alındığında gerekli olduğunu, halk tarafından kanunların onaylandığını ve kötü bir amacı olmayan bu kanunlara kendisinin de oy verdiğini ifade etmiştir. Vermiş olduğu kararlarda kimsenin tesiri altında bulunmadığını, oy verdiği kanunların Anayasaya aykırı olduğunu düşünmediğini, bilakis memleketin faydasına olacağını inandıklarını söylemiştir. Kırşehir meselesi ve seçim kanunlarına müspet oy vermemesinin, baskı altında olmadığını, kendi görüş ve anlayışını gösterdiğini, hür iradesi dahilinde karar verdiğini ispatlar nitelikte olduğunu belirtmiştir.

²⁹⁷ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.230.

²⁹⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.5. No:1.

²⁹⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.5. No:1.

Dikta yönetimi konusunda ise; *“Bir diktanın ve diktatörün mevcut olmadığı hususunda müdafî avukatların ve arkadaşların fikir ve mütalaalarına aynen iştirak ediyorum. Bende şahsen ne hükümetin gidişinde ne de şahısların hareketlerinde diktaya gidiş görmedim, sezmedim ve böyle bir hareketi desteklemedim. Esasen böyle bir harekette bulunmam, muayyen kimselerin arzu ve emellerine hizmet etmem ne mesleki ne de ailevi durumumla kabili telif değildir.”*³⁰⁰ ifadelerini kullanmıştır.

Görev yaptığı süre boyunca tek gayesinin memlekete daha fazla hizmet edebilmek olduğunu söyleyerek, mesleki kazancını her daim mebusluk tahsisatının üzerinde tuttuğunun altını çizmiştir. Dedesi Hacı Hurşit Bey’in milli mücadele yıllarında Erzurum Kadısı ve vali vekili olduğundan bahsederek, Erzurum Kongresi akti için her türlü yoğun çabayı gösterdiğini, bu çabasından Atatürk’ün nutkunda söz edildiğini söylemiştir. Cumhuriyetin kurulmasında büyük emekleri geçmiş, Erzurum’da tarihi hizmetlere imza atmış, şerefli ve vatansever bir aileden geldiğini belirterek, cumhuriyet esaslarına aykırı bir hareket ve vatana hıyanet suçlamalarını asla kabul etmediğini kesin bir dille vurgulamıştır.³⁰¹

Hasan Numanoğlu, meclis ve komisyon çalışmalarında denetleme yaptığını, 1955 yılında gerçekleşen hükümet değişikliğinde ve 1958’de meclis reisi seçimlerinde ise Refik Koraltan’a karşı aday olan Şemi Ergin için aktif olarak faaliyet gösterdiğini söylemiştir. İstanbul-Ankara olaylarında hükümetin yetersiz kaldığını ifade etmiş, bu nedenle bazı kanunların değiştirilmesi gerektiğini düşünerek Tahkikat Komisyonunun kaldırılması ve hükümetin değiştirilmesi amacıyla hazırlanmış 90’lık takrire imza attığını belirtmiştir.³⁰²

Menfaat konusundan bahsederken hem memuriyet hayatı hem de siyasi hayatı boyunca şahsına ve yakın çevresine hiçbir şekilde menfaat temin etmediğini ve gayri meşru servetinin de bulunmadığını söylemiştir.³⁰³ Gayrimeşru iktisabının bulunmadığıyla ilgili olarak da yüksek divanın esas no:124, karar no:120 ve 11.01.1961 tarihli kararın kendisine iletildiğini söylemiştir. Başsavcının konuyla ilgili olarak 16 bin lira döviz aldığını iddia ettiğini söyleyen Numanoğlu, bu rakamın doğru olmadığını, 1955 yılındaki Irak Parlamentosunun daveti üzerine kura ile seçilmiş heyet ile birlikte Irak’a gittiklerini

³⁰⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.5. No:2.

³⁰¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.5. No:3.

³⁰² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.5. No:3.

³⁰³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.5. No:3-4.

ve bunun karşılığında aldığı dövizin 2400 lira olduğunu söylemiştir. 1956 yılında geçirmiş olduğu hastalık nedeniyle de hastane tarafından verilen rapor için şahsi parasıyla 3 bin liralık hastalık dövizini müsaadesi aldığını ve 6 yıllık siyasi hayatı boyunca aldığı ve cinsini belirttiği döviz toplamının 5.400 lira olduğunu, bunun dışında tek kuruş seyahat dövizini almadığını söylemiştir.³⁰⁴

Hasan Numanoğlu, *“Siyasi hayatımda menfaat temini şöyle dursun, siyaseti terk etmiş bulunduğum şu anda çocuklarıma bıraktığım siyasi miras 48 bin lira borçtur. Bu 48 bin lira aldığım tahsisatın iadesine aittir. Halen beş çocuğum yakın dostlarımla yardımı ile geçinmektedir. Ben burada bu yardımların azap ve minneti altındayım. Hayatım kadar sevdiğim ve başkalarının yardım ellerine bakan beş yavruma Allah’tan yardım diler, şahsım hakkında adil kararlarınızı beklerim. En derin hürmetlerimle.”*³⁰⁵ sözleriyle mağduriyetini bildirmiş, adaletin en kısa zamanda tecelli edeceği umuduyla savunmasını tamamlamıştır.

IV- Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu

Hasan Numanoğlu, 27 Mayıs askeri darbesinin ardından Anayasal düzeni ihlal etmek, mecliste alınan kararlarda hukuka aykırı davranmak ve alınan bazı kanunlara oy vermesi nedeniyle Yüksek adalet divanınca Yassıada’da yargılanan Demokrat Parti Erzurum mebuslarından biri olmuştur. Yapılan sorgulamalarda milletvekili olarak yürüttüğü çalışmaların ve alınan kararların demokrasiye uygun olduğunu savunmuş, çıkarılan kanunların devletin ve dahi milletin menfaati göz önünde bulundurularak onaylandığını söylemiştir. Yassıada’da gerçekleşen sorgulamalarda 169 sıra numarası ile bulunan Numanoğlu, Anayasayı İhlal davası on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde söz almıştır. Sözlerine memuriyet ve siyaset hayatında hiçbir şekilde menfaatin söz konusu olmadığını altını çizerek başlamış, gayri meşru servet iktisabının da bulunmadığını söylemiştir. Diktaya destek vermesi ile ilgili suçlamaların gerçekliği yansıtmadığını, Demokrat Parti’nin daima serbest ve dürüst seçim düsturu benimsediğini söylemiştir. Böyle bir durumda memlekette dikta konusundan bahsetmenin söz konusu olmadığını belirtmiştir. Çıkarılan kanunların Anayasa’ya aykırı olduğu ve diktayı hazırlama süresi iddiası hakkında, *“Sözü geçen kanunların muhtelif zamanlarda ve günün şartlarına uygun olarak çıkarıldığı ve birbirleriyle hiçbir irtibatı olmadığı, her birisinin üzerinden seçim geçmesiyle tespit edilmişti. Böyle bir gaye güdüldüğü yolunda bir şey görmedim.*

³⁰⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.5. No:4.

³⁰⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.5. No:4.

Hulasa bir diktaya gidişi ne gördüm ne duydum ne sezdim ne de böyle bir gidişi destekledim. Ailevi ve mesleki durumum buna manidir.” ifadelerini kullanmıştır.³⁰⁶

Salahiyyet Kanunu hakkında; kanunun ihtisas encümenleri tarafından Anayasa’ya uygunluğunun incelendiğini ve Heyeti Umumiyyeye gönderildiğini söylemiştir. Numanoğlu, oy verdiği kanunlar için yapılan görüşmeler neticesinde hukuki bilgilerine güvendiği arkadaşlarına danışarak oyunu kullandığını ve kimsenin tesiri altında bulunmadığını söylemiştir. Hükümetin teklif ettiği Kırşehir ve seçim kanunlarına müspet oy kullanmamasını da oy kullanırken serbest olduğuna, kimsenin tesiri altında olmadığına delil olarak göstermiştir.³⁰⁷

Gerçekleşen olaylar hakkında, mahalli idare amillerinin kanun anlayışı ve muhalefet parti teşkilatlarının ölçüsüz hareketlerinden kaynaklandığını dile getirirken mahkeme başkanı Salim Başol, *“Olayların yukarı ile, merkez ile irtibatı olduğu iddia ediliyor. Olayları biliyor musunuz?”* sorusunu yöneltmiştir. Bunun üzerine Numanoğlu ise, *“Bendeniz tamamen aksi kanaatteyim. Çünkü seçim mantıkam olan Erzurum’a müteaddit def’alar gerek İnönü gerek diğer muhalif partililer gelmişlerdir., hiçbir hadise çıkmamıştır. Şunu arz etmek isterim ki...”* sözlerini bitirmesine müsaade etmeyen Başol, *“Her yerde çıkması lazım değil.”³⁰⁸* diyerek Hasan Bey’in savunmasına müdahalede bulunmuş, sözlerini bitirmesine imkân tanımamıştır.

Hasan Bey, İstanbul ve Ankara Üniversitesi ile başlayan son olaylar ile ilgili olarak, daha sonrasında son kanunlarla birlikte her geçen gün gelişen olaylar neticesinde memlekette kardeş kavgalarının huzursuz bir ortam meydana getirdiğinden bahsetmiştir. Hükümetin bu huzursuzluğu önlemede etkili olamadığını, olayların hızla geliştiğini, olayların sebebi olarak ise kabul edilen ve antidemokratik sayılan Tahkikat Encümenini kaldırmak ve hükümetin değiştirilmesi amacıyla hazırlanmış olan 90’lık tavrı imzaladığını söylemiştir. Hasan Bey’in 1955’te Hükümetin değiştirilmesi amacıyla çalışmalara katıldığını belirtmesi üzerine Başol, *“Tekrar 1955’e mi geçtiniz? Son olaylar diyorsunuz, sonra 1955’e dönüyorsunuz, bir sistem dahilinde olması lazım.”* diyerek gelişen olayları tarihi akışa göre anlatması konusunda ikazda bulunmuştur. Numanoğlu yapılan uyarıyı dikkate almış ve son olarak, *“1958’de muhalefeti de memnun edecek*

³⁰⁶ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1216.

³⁰⁷ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1216-1217.

³⁰⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1217.

tarafsız Meclis Riyaseti seçimi mevzuunda çalıştım ve bütün siyasi hayatım yani teşrii hayatım müddetince komisyon çalışmaları ile murakabe vazifemi yapmış olduğum kanaatindeyim.“³⁰⁹ sözlerini söylemiştir.

29 Haziran 1961 tarihinde ise Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat Soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Numanoglu, Tahkikatın genişletilmesi konusunda bir talebinin olmadığını ifade etmiştir.³¹⁰

V- Karar ve Sonrası

Hasan Numanoglu’nun Yassıada’da gerçekleşen sorgulamaları sonrasında Yüksek Adalet Divanının aldığı karar neticesine göre; Anayasayı İhlal suçlamasıyla 146/3, 59 ve 173. maddeler hükmüne dayandırılarak 4 yıl 2 ay ağır hapis cezasına ve amme hizmetlerinden müebbeden mahrumiyetine, 1 yıl 4 ay 20 gün müddet ile Erzurum’da Umumi Emniyet nezaretti altında bulundurulmasına, 152 lira maktu harcın alınmasına oy çokluğu ile (Hıfzı Tüz, Abdullah Üner, Selman Yörük ve Başkan beraati yönünde oy vermişlerdir.)³¹¹ karar verilmiştir. 16 Ekim 1962’de Cumhuriyet Senatosunun da onay verdiği af kanunu tasarısı ile tutuklu bulunun Demokrat Parti mensupları serbest bırakılmıştır. Hasan Bey, serbest bırakılmasının ardından 1966 Kasım ayında SSK Erzurum Hastanesi dahiliye uzmanlığı görevi yapmış, görevine devam ettiği dönemde 24 Mart 1967 tarihinde vefat etmiş, Erzurum Asri Mezarlığı’nda defnedilmiştir.³¹²

D- ŞEVKİ ERKER

I- Şevki Erker’in Özgeçmişi

Şevki Erker, 1908 yılında Erzurum’un Vasfi Efendi Mahallesi’nde doğmuştur. Ancak nüfusa İstanbul Kadıköy Rasimpaşa Mahallesi’nde kayıtlıdır. Annesi Zekiye Hanım, babası “Kadı” lakabı ile bilinen Yarbay İbrahim Rıfat Bey’dir. 1937 Nisan ayında Naime Hanım ile evlenmemiştir. İlk ve ortaöğrenimini Erzurum’da tamamlamasının ardından, 1927 yılında Erzurum Lisesi’nden birincilik ile mezun olmuştur.³¹³ İstanbul Yüksek Mühendis Okulu’ndan 1934 yılında mezun olarak su mühendisi diplomasını almıştır. 1934 Mayıs ayında Antalya Su İşleri Mühendisliği aday mühendisi iken, 1935

³⁰⁹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1217.

³¹⁰ E. Naskali, Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V), s.2490.

³¹¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:29.

³¹² K. Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957), s.307-308

³¹³ K. Öztürk, Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957), s.302.

Ocak ayında 4. sınıf mühendisliğe asli olarak ataması yapılmıştır. 1935 Kasım ayında memurluğa ara vererek Yedek Subay Okulu'na gitmiştir. 1936 Nisan ayında piyade asteğmen rütbesi alarak okulu bitirmiş, 3. Korgeneral, 61. Tümen ve 8. Alayı'nda hizmetini tamamlayarak 1936 Ekim ayında teğmen rütbesi alarak terhis olmuştur. 1944 Ocak ayında ikinci defa silahaltına çağırılmış, Diyarbakır 6. Piyade Alayı'nda hizmet vermesinin ardından 1944 Şubat ayında askerliği sona ermiş, Ocak 1945'te üçüncü kez askere çağrılarak mart ayında terhis edilmiştir.³¹⁴

1936 Ocak ayında askerlikten dönmesinin ardından Aydın 2. Daire Su İşleri 4.Sınıf Mühendisliği'ne, 1937 Mayıs ayında Manisa Su İşleri 8. Kısım Mühendisliği'ne atanmıştır. 1940 Haziran ayında Malatya Su İşleri Müdürlüğü, 1943 Ocak ayında ise Malatya Su İşleri 5. Şube Müdürlüğü görevine getirilmiştir. 1948 Şubat ayında Eskişehir Su İşleri 9. Şube Müdürlüğü görevine getirilmiş, burada görev yaparken Porsuk Barajı yapımının yeniden düzenlenmesine ve tamamlanmasına hizmet vermiştir. Ocak 1950'de Bayındırlık Bakanlığı Su İşleri Reis yardımcısı, Mayıs 1951 tarihinde ise Etibank İnşaat Şubesi Müdürü olmuştur. 1952 Aralık ayında Sarıyer Tesisleri grup müdürlüğü, 1953 Aralık ayında da Etibank İnşaat Müdürlüğü görevine getirilmiştir. Bu görevi esnasında X. Dönem TBMM milletvekili seçimlerine katılmış, gerçekleşen seçimde Demokrat Parti listesinden aldığı 99049 oy ile Erzurum milletvekili seçilmiştir. 10 Mayıs 1954 tarihinde seçim tutanağını almasının ardından, 14 Mayıs 1954 tarihinde Meclis'e katılmıştır. XI. Dönem seçimlerine de tekrar katılarak ikinci defa Erzurum'dan milletvekili seçilmiştir. Şevki Erker, 27 Mayıs 1960 darbesi neticesinde Anayasayı İhlal suçlamasıyla, Yassıada Yüksek Adalet Divanı'nca yargılanmış, yapılan sorgulamaların ardından beraatine karar verilmiştir. 6 Ağustos 1995 tarihinde vefat etmiştir.³¹⁵

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Şevki Erker, X. ve XI. dönem seçimlerinde Erzurum milletvekili olarak seçilmiş ve görevi süresince mecliste aktif faaliyet gösteren isimlerden biri olmuştur. Bayındırlık ve Bütçe komisyonlarında çalışmış, Seyhan Barajı inşaatı nedeniyle sular altında kalacak köy ve arazi, Turizm Genel Müdürlüğü teşkilatı, orman mühendis yardımcıları, İstimlak Kanunu ve Güzel Sanatlar Akademisi ile ilgili çeşitli konularda kurulan komisyonlarda

³¹⁴ K.Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)**, s.302-303.

³¹⁵ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)**, s.303.

görev almıştır. TBMM yeni binaları ile eklerinin tefriş ve tezyin işlerinin Bayındırlık Bakanlığı'na devri hakkında kanun teklifi, Genel Kurul'da farklı 10 konuda 31 konuşması mevcuttur.³¹⁶

Türkiye Büyük Millet Meclisi yeni binaları ve müstemilatının tefriş ve tezyin işlerinin yapılması vazife ve salahiyetlerinin Nafia vekaletine devri hakkında kanun teklifinde bulunmuştur.³¹⁷ Yaptığı teklifin bir süre mecliste görüşülmesinin ardından gerekli düzenlemeler yapılarak genel kurulda oylamaya sunulmuş, oylama sonucunda toplamda 274 delegenin hepsinin oyunu olarak 14.06.1957 tarihinde teklif kabul edilmiştir.³¹⁸

Atatürk Üniversitesi Kanunu münasebetiyle 31 Mayıs 1957 tarihinde Genel Kurulda söz alan Şevki Bey, söz konusu kanun layihasının yalnızca maarif camiasına bir üniversite kazandırılması değil, aynı zamanda da kültür seviyesinin yükselmesinde çok büyük önem arz ettiğinin altının çizmiştir. Üniversitenin kurulmasını Türk milleti adına medeniyet hamlelerinden en mühimi olarak görmüş, bu sayede Doğu bölgesinde yeni bir çağ başlayacağını habercisi olduğunu söylemiştir. Erker, *“Tarihin ve coğrafyanın gadrine ve talihsizliklerine maruz kalıp yurdumuzun diğer bölgelerine göre geri kalmış bu vatan parçasının maarif, ziraat, sanayi, imar velhasıl her bakımdan, her koldan ve her yönden kalkınmasının mihrakı ve teminatı kurulmuş oluyor. Filhakika Atatürk Üniversitesi, klasik manadaki üniversitelerimizin ihtiva ettiği bütün fakülte ve kürsüleri ihtiva etmekten başka ayrıca bu tip üniversitelerin zaruri bir unsuru olan mühendislik kısmını da içine almaktadır.”*³¹⁹ demiştir.

Kurulacak üniversitenin her bakımdan Erzurum bölgesine faydalı olacağını, sahadaki imkân ve şartların daha iyi tespit edilerek bunlara göre sistem ve metotların uygulanacağını, ziraat, sanayi ve inşaatın hangi şart ve durumlarda kurulması gerektiği hakkında örnek teşkil edeceğini belirtmiştir. Şevki Bey, Doğu'da üniversite kurulması fikrinde Atatürk'ün rolünün büyük bir önem arz ettiğini belirterek, *“Muhterem arkadaşlar; büyük teşebbüslerin muvaffak olmalarının ilk şartı o fikrin olgunlaşması ve yerleşmesidir. Doğu-Türkiye’de bir üniversite kurulması fikri büyük Atatürk’ümüzden doğmuş ve bu fikir yirmi sene evvel bu meclise bir işaret ve bir vasiyet olarak verilmiştir.*

³¹⁶ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-X. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1954-1957)**, s.303.

³¹⁷ **TBMM, TD, X. Dönem, C.XVII, 37. Birleşim, 11.02.1957, s.116.**

³¹⁸ **TBMM, TD, X. Dönem, C.XX, 81. Birleşim, 14.06.1957, s.256-259**

³¹⁹ **TBMM, TD, X. Dönem, C.XIX, 75. Birleşim, 31.05.1957, s.421.**

Bugün bu fikir bütün kemali ile olgunlaşmış ve millete mal olmuştur."³²⁰ ifadelerini kullanmıştır. Atatürk Üniversitesinin kuruluşu yerel gazetelerde "Unutulmayacak bir tarih" manşetleri atılarak büyük coşkuyla ifade edilmiş, Şevki Erker'in mecliste yaptığı konuşması ilk sayfalarda gösterilerek takdirle karşılanmıştır.³²¹

Şevki Erker, Ziraat Vekaleti, Devlet Üretim Çiftlikleri, Orman Umum Müdürlüğü 1957 yılı bütçeleri münasebetiyle genel kurulda söz almış, kurak geçen seneye rağmen zirai mahsul gelirinin yılda 8 milyara yakın olduğunu ve Ziraat Vekaleti iştiغال mevzusunun son derece önemli bir konu olduğundan bahsetmiştir. Mecliste yaptığı konuşmasında, *"Muhterem arkadaşlar; Ziraat işleri bir vekalet işi olmaktan ziyade bir millet işidir. Binaenaleyh, mesele, kolayca ve çabucak halledilecek bir mesele değildir. İşte bütün bu çetinlik dolayısıyladır ki, bugüne kadar vaki olan terakki ve tekâmül bizi tatmin edecek kadar ilerlememiştir. Ama köylümüzün zekasına ve gördüğü yeniliğe intibak kabiliyetine güvenerek diyebiliriz ki, bu çetin yolda da mühim merhaleler aşmış ve bir inkılap yolunu tutmuşuzdur."*³²² ifadelerini kullanmıştır.

Karayolları Genel Müdürlüğü kuruluş ve görevleri hakkındaki 5539 sayılı Kanuna ek Kanun münasebetiyle de genel kurulda söz alan Şevki Bey, *"Muhterem arkadaşlar; Bütçe Encümenince, Hükümet teklifini tadil eden Nafia Encümeninin maddesi müzakereye esas tutulmuştur. Fakat bir yanlışlık, tabi hatası vardır. Burada müdürriyenin kimin tarafından alınacağı yazılmamıştır. Maddenin baş tarafına (Karayolları Umum Müdürlüğüne) ibaresinin ilavesini komisyon olarak teklif ediyorum."*³²³ ifadeleriyle kısaca maruzatını bildirmiştir.

III-Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Şevki Erker'in Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; 1954 yılından itibaren milletvekili olduğu belirtilerek, Seçim kanununun her iki tadiline, basın kanununa ve iç tüzük tadiline oy vermişse de 12 Nisan 1960 tarihinde grupta şu konuşmayı yapmıştır: (Muhterem arkadaşlar; Yeşilhisar ve Kayseri hadiselerini teferruatı ile dinledik ve anladık ki bunlar basit birer zabıta vakası olmaktan çok uzaktır. Ve inandık ki bu hadiseler büyük bir tehlikenin işaretleridir. Benim kanaatime göre bu tehlike milletin iki cephe halinde bölünmeye doğru

³²⁰ TBMM, TD, X. Dönem, C.XIX, 75. Birleşim, 31.05.1957, s.421.

³²¹ Demokrat Erzurum, 23 Temmuz 1957.

³²² TBMM, TD, X. Dönem, C.XVII, 48. Birleşim, 27.02.1957, s.1050.

³²³ TBMM, TD, X. Dönem, C.XX, 91. Birleşim, 11.09.1957, s.730.

götürülmesindendir. Beliren tehlike siyasetin orduya sokulmasına cüret edilmesinde ve hatta ağza alınmasındadır ve bu tehlike büyüktür.)³²⁴ Sanık Şevki Erker'in 90'lık takrirde de imzası bulunmaktadır. Sanığın yukarıda belirtilen esaslı noktaları alınan konuşmasına ve o tarihte esaslı ve hayati meseleleri ele alması nedeniyle sanki bir muhalif milletvekili gibi tenkitte bulunulduğunu, hatta bu sebeple Adnan Menderes'in hiddetli sözlerine muhatap olduğu belirtilerek, beklenen murakabe vazifesini yapmış olduğu ifade edilmiştir.³²⁵

Şevki Erker, 27 Mayıs darbesi sonrasında Demokrat Parti mensubu olması, Anayasa'ya aykırı kanunlara oy vermesi ve Gayri Meşru Servet İktisabında bulunduğu gerekçeleriyle tutuklanmıştır. Yassıada'da sorgu sırası gelmeden önce 13.03.1961 tarihinde "*Yassıada Garnizon Kumandanlığı Eliyle, Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına*" başlığında mahkemeye dilekçe vererek, "*Anayasayı ihlal davasında kendimi avukatsız olarak müdafaa edeceğim. Bunun için dava ile ilgili dosyaları incelemek ve gerekli notlar almak istiyorum. Alakalılara emir buyrulmasını saygı ile arz ederim.*"³²⁶ sözleriyle mahkeme heyetine maruzatını bildirmiştir. Fazla detaya girmeden yazmış olduğu savunma metninde Demokrat Parti Meclis Grubundaki 12.04.1960 tarihli konuşmasında Meclis Tahkikat Encümeni'nin kurulmasına dair muhalif bulunduğunu, müzakere sonunda da muhalif oy verdiğini ve meclis müzakerelerine katılmadığını söylemiştir.³²⁷

Anayasa İhlali Davasındaki müdafaasına dayanak olarak mahkemeye sunduğu deliller şunlardan ibaret olmuştur:

1. 1955 yılı sonlarında "*III. Menderes Kabinesinin Programı*" müzakeresi sırasındaki konuşması,
2. 22.01.1959 tarihindeki "*Memurlar meselesi ve Personel Kanunu*" hakkındaki sözlü sorusu,
3. 12.04.1960 tarihindeki "*Tahkikat Encümeni Kurulması*" hakkındaki konuşması,
4. 11.06.1960 tarihli Ulus gazetesi küpürü.³²⁸

Soruşturma esnasında Salahiyet Kanununa muvafık oy verip vermediğinin sorulduğunu kararın okunmasından sonra fark ettiğini söyleyen Şevki Bey, açılmasına muhalif olduğu tahkikat komisyonuna müspet yönde oy vermesinin mümkün olmadığını belirtmiştir. 27 Nisan 1960 tarihinde İstanbul'dan Ankara'ya hareket ettiğini ancak

³²⁴ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.226-228.

³²⁵ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.229.

³²⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.1. No:8.

³²⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.1. No:11.

³²⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.1. No:4; Bkz: Ulus, 11 Haziran 1960.

müzakereye yetişemediğini ve kararını belirtmediğini söylemiştir. Savunmasını çok uzatmayan Erker, *“2 Mayıs 1954-27 Mayıs 1960 altı senelik millet vekilliği sırasında tenkit ve murakabe vazifemi yapmaktan kaçınmadım. Murakabe prensibine sadık kaldım. Hiçbir zaman ve hiçbir suretle nüfuz kullanmadım ve herhangi bir menfaat istemedim ve sağlamadım. Neticede Yüksek Soruşturma Kurulunun kararında ileri sürülen esas veya tali suçlamanın hiçbirinin bana bir taalluku yoktur. Bu itibarla dilekçemin başındaki dileğimin yerine getirileceğini yüksek adaletinizden bekliyorum. En derin hürmetlerimle.”*³²⁹ ifadeleriyle savunmasını sonlandırmıştır. Şevki Bey, Yüksek Adalet Divanına 4 Ağustos 1961 tarihinde savunmasıyla ilgili olarak sunmuş olduğu bir başka dilekçede, henüz sorgusuna sıra gelmeden evvel Savcılık makamı tarafından hakkında verilen beraat kararı nedeniyle şükranlarını belirtmiş, *“O gün Türk Milleti ve Türk Basını benim hürriyete kavuşmamı “Doğruluğun mükafatı” olarak karşıladı. Gerçekten benim kuvvetim dürüstlüktür; biricik gururum odur.”*³³⁰ ifadeleriyle sevincini dile getirmiştir.

Yirmi yıllık memuriyet hayatı boyunca memleketin çeşitli bölgelerinde sevgi ve itibarla karşılanmasının dürüstlüğü sayesinde olduğunu belirterek, her daim olumlu ve faydalı olmaya gayret gösterdiğini, altı yıllık milletvekilliği boyunca dış seyahatler, döviz, bedelli veya bedelsiz ithalat, devlet kapılarında ek görev, kredi gibi her türlü menfaatlerden kaçındığını söylemiştir. Hayatını kısaca anlattığını, mal beyanında varlıklarının bir kısmının maliyet kıymetleri yerine bugünkü rayiç bedellerine göre değerlendirildiğini, maaş aldığı daire ve kurumların kazancını eksik göstermeleri gibi birtakım hatalar nedeniyle servetinin %25’inin gayri meşru olarak hesaplandığını ifade etmiştir. Şevki Bey, adalete olan güvenini belirterek ve yapılan yanlışlıkların biran evvel düzeltilceğini temenni ederek, *“Bizzat benim de sebep olduğum yanlışlıklar yüzünden uğradığım bu geçici felaketi sabır ve metanetle karşılıyorum. Ve hiç kimseye en ufak bir sitemde bulunmağa kendimi haklı görmüyorum. Ama neticeden de en küçük bir endişem yoktur. Çünkü, o bahsettiğim yanlışlıkları düzeltmek için Yüksek Divanınıza sunduğum vesika ve deliller açık ve kesindir. Hiç şüphem yok ki itiraz dosyamı elinize aldığınız gün beni haysiyet ve şerefime de kavuşturacaksınız.”*³³¹ ifadelerini kullanmıştır.

³²⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.1. No:13.

³³⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.1. No:1.

³³¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.1. No:1-2.

IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası

Şevki Erker, 14 Mayıs 1950 ve 27 Mayıs 1960 tarihleri arasında elde ettikleri servetin meşru olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla Yassıada'da Gayri Meşru Servet İktisabı davasında yargılanan Demokrat Parti milletvekillerinden biri olmuştur. Söz konusu olan davanın iddiası DP'nin iktidardaki nüfuzunu kullanmak suretiyle haksız mal kazancının elde edilmesiydi. Dava kapsamında yargılanan mebusların mal varlıkları, gelirleri ve her türlü masrafları detaylı olarak incelenerek mahkemeye sunulmuştur. 1950-1960 yılları arasında düğün, giyim, yemek ve mutfak, tedavi, dış seyahat, eğlence, bağış, arazi vb. masraflar, alınan maaş, bankalardaki hesaplar, sahip olunan taşınmazlar ve aile fertlerinin gelir-gider durumlarına ait her türlü bilgi belgelendirilmiştir. Mahkemede yapılan sorgulamalar bu belgeler üzerinden ele alınmış, mal varlıklarının elde edilme zamanına dair delillerin yeterli olmaması halinde dava süresince mallara el konulmuştur.

Şevki Erker'e ait 1950-1960 yıllarında İktisap edilen harcama raporu şu şekildeydi.³³²

1950-1960 devresinde iktisap olunan servet tutarı	405.511
1950-1960 devresi sonundaki borç tutarı	52.320
İktisap olmalı servetin safi tutarı	353.190
1950-1960 devresindeki gelirler toplamı	435.234
1950-1960 devresindeki masraflar toplamı	181.950
Bakiye kaynağı tespit olunamayan servet tutarı	253.284

Maliye Hesap Uzmanı Öztin Akgüç'ün 31 Ocak 1961 tarihinde yapmış olduğu Şevki Bey'in Varlık Beyannamesinin, 1. nolu Soruşturma Kurulunda bulunan dosyalardaki bilgilerine göre yapılan incelemelerinde; kaynağı normal ve meşru yollarla izahı bulunmayan servet tutarı toplamda, 99.906,06 TL. olup, Şevki Erker'in tetkik devresinde karşılıklı olarak iktisap ettiği servetin %24,5'ine baliğ olduğu anlaşılmaktadır.³³³

Sorgulamalar sonrasında verilen karar neticesine göre, Sabık Erzurum Mebusu Şevki Erker'in 14.05.1950 ve 27 05.1960 dönemi içerisinde gayrimeşru şekilde elde ettiği iddia edilen servetlerin kıymet tutarı toplamda 99.906 liradır. Bu meblağın müsaderesine

³³² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:260.797.1. No:3.

³³³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:260.797.1. No:28.

karar verilmesi talebi Yüksek Soruşturma Kurulunun 05.02.1961 gün ve 563/620 sayılı kararnamesi ile divana tevdi olunarak dosya üzerinde yapılmış tetkikat esnasında: Resmi gazetenin 25.04.1962 gün ve 11091 sayılı nüshasında yayınlanması ve aynı zamanda yürürlüğü giren “*Anayasa mahkemesinin kuruluşu ve yargılama usulleri*” hakkındaki 44 sayılı kanunun geçici 7. maddesinin 6 numaralı bendinin 2. fıkrasında: Gayrimeşru iktisap dosyalarının 22.12.1960 gün ve 170 sayılı kanunun 1. maddesi gereğince kanuni mercine devrolunacağı belirtilmiştir.³³⁴ Anayasa mahkemesinin görevlerine dahil olmayan söz konusu gayrimeşru iktisap dosyalarının müstacelen kanuni mercilerine tevdi olunması ve gayesinin öncelik olarak amaçlandığının bariz delilini teşkil etmesi üzerine; dava dosyasının, mezkur geçici maddesine göre Ağır Ceza Mahkemesine gönderilmesi amacıyla Divan Başsavcılığına bırakılmasına 26.04.1962 tarihinde ittifakla karar verilmiştir.³³⁵

V- Mahkemedeki Sorgusu ve Duruşmalardaki Tutumu

Şevki Erker, Yassıada’da TCK’nın 146. maddesinin 3. fıkrası gereğince Anayasayı İhlal suçundan yargılanmış, 14 Ekim 1960’ta başlayan duruşmaların ilk oturumunda 166 sıra numarası ile yer almıştır. 15 Mayıs 1961 Pazartesi günü gerçekleşen Anayasa’yı İhlal Davası dördüncü oturumun birinci celsesinde ise 164 sıra numarası ile bulunmuş ve maruzatını bildirmek üzere söz istemiştir. Vicdani vazifesini yerine getirmek istediğini belirten Erker, grupta pasif bir durumun mevcut olduğunu, sık sık tedbirler ve fikirler ortaya atılsa da grupta genel anlamıyla bir direnme halinin olduğunu belirtmiştir. Hükümete karşı teşkilatlı bir direnme olmaması nedeniyle kanunlara karşı hareket yapamadıklarını ve ona mukabil olarak şiddet tatbiklerinin olduğunu söylemiş, bunun üzerine mahkeme başkanı Salim Başol, “*Ne oluyordu, Hükümeti teşkil eden üyenin hepsi mi, onlardan bir grup mu?*”³³⁶ sorusunu yöneltmiştir.

Erker, Başol’un sorusu karşısında ilk olarak Tatbikat meselesinden bahsederek, “*Tatbikat bakımından mevzubahis olan Gösteri Yürüyüşleri Kanununu misal olarak alıyorum. Bunun tatbikatı gerek millet için gerek memleket için gerekse demokrasi için bir zarar olduğu, bir engel olduğu aşıkardı.*” sözlerinin üzerine Başol, Hükümeti teşkil eden üyelere mi, yoksa Adnan Menderes’e mi karşı mukavemet edemediklerini sorarak, Erker’in bir konuşması sonrasında Adnan Menderes ile arasındaki tartışmaya dikkat çekmiş ve pasif mukavemetin kime karşı olduğunu sormuştur. Şevki Bey, pasif

³³⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:260.797.1. No:30.

³³⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:260.797.1. No:31.

³³⁶ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.235

mukavemetin ilk olarak Başvekile karşı olduğunu söyleyerek, *“Benim kanaatim bu gidişin mümessili Başvekildir. Bunun etrafında, yanında kendisinin peşinden gidenler, kendisini alkışlayanlar, destekleyenler bulunabilir. Ama gayet samimi olarak söyleyeyim ki, şahıslar üzerinde en ufak bir düşüncem yoktur.”*³³⁷ ifadelerini kullanmıştır. Salim Başol, cevabı yeterli bulmayarak pasif mukavemetin temsilcilerinin kim olduğunun üzerinde durmuş, dava için bunların gerekli olduğunu, gruba üye olması hasebiyle kendisinin bileceğini söylemiş ve somut bir delil isteyerek, *“Pasif mukavemet değil, pasif mukavemeti kiran kimlerdi?”* diye sormuştur. Erker ise, *“Adnan Menderes’e olan sevgi idi, sayın başkanım.”* cevabını vermiştir.

Anayasayı İhlal Davası dördüncü oturumun ikinci celsesinde sanıklar Meclis Tahkikat Heyetinin kurulması, heyetin faaliyetleri ve Salahiyet Kanunu konularıyla ilgili olarak sorguya çekilmişlerdir. 7 Nisan 1960 tarihinde Demokrat Parti grup toplantısında Tahkikat Encümeni’nin kurulmasına ilişkin olarak görüşmeler sağlanmıştır. Tahkikat Encümeni kurulmasının kararı ve sebepleri hakkında Balıkesir mebusu Sıtkı Yırcalı’nın kararın ittifakla alınmadığına dair sözlerine cevap vermek üzere söz isteyen Erker, Sıtkı Yırcalı’nın beyanını net olarak hatırladığını ifade ederek, *“7 Nisan’daki karar ekseriyetle alınmıştır. Ben söz istemiştım. Bu teklifleri ve konuşmaları dinledikten sonra şiddete doğru gittiğimizi anladım. Zabıtlarda vardır, söz isteyenlerin isimleri okunmuştur. Fakat kıfayeti müzakere takriri verildiği için o gün konuşamadım. Ondan sonraki celsede konuştum ve sonunda muhalif oy verdim.”*³³⁸ sözleriyle kendisiyle birlikte yaklaşık 20-25 kişinin daha muhalif oy verdiğini söylemiştir. Bu sözlerin ardından Başol, Şevki Bey’in ifadesi dikkate alındığından 7 Nisan’da yapılan toplantının neticesinin ittifakla olmadığına aşikâr görüldüğünü söylemiştir.

Dördüncü oturumun üçüncü celsesinde aynı konu üzerinden tartışmalar devam ederken Başkan Başol, Şevki Bey’e branşının ne olduğunu sormuş, Eker’in Yüksek Su Mühendisi cevabı üzerine, *“Peki güzel. Bu sözlerin haklı olması lazım. Adnan Menderes buna hücum etmiş.”*³³⁹ sözlerini söylemiştir.

22 Mayıs 1961 Pazartesi günü gerçekleşen yedinci oturumun ikinci celsesinde, 24 Mayıs 1960’ta Demokrat Parti Grup Başkanlığına gönderilen 90’lık takrir meselesinde imza sahiplerinin tespit edilmesi amacıyla Başkan Salim Başol tarafından isimler

³³⁷ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.236.

³³⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.257.

³³⁹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.270.

okunarak onay istenmiştir. Başkan'ın 40. imzayı sormasına karşılık Şevki Bey, imzanın kendisine ait olduğunu söyleyerek 90'lık takrire imza attığını bir kez daha mahkeme heyeti karşısında onaylamıştır.³⁴⁰

Erker, 6 Haziran 1961'de Anayasayı İhlal davasının on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde kendisine söz verilmesi üzerine, 1954 yılında merkez adayı olarak Erzurum'dan seçime iştirak ederek mebus olarak seçildiğini ifade etmiş, o vakitlerde Tahkikat Komisyonunun kurulmasına dair izlenimlerinin, görüşlerinin, davranışlarının konuşmasında net bir şekilde gösterdiğini söylemiştir. Daha evvelde bu konuşmasına ters düşecek bir hareketinin ve sözünün olmadığını söyleyerek örnek olarak, Dördüncü Adnan Menderes kabinesinin grup konuşmasında murakabe organının vazifesini yapmadığını ve şark zihniyetin etkisinde Menderes'e güvendiğini dile getirmiştir. Başkan Başol'un hangi tarihte ve nerede konuştuğunu sorması üzerine Erker, Dördüncü Adnan Menderes kabinesinin programında konuştuğunu ancak tarihi net olarak hatırlamadığını, 1955 yılının sonları ya da 1956 yılının başları olduğunu söylemiştir. Başka bir mevzudan daha bahsetmek üzere memurların siyasetle meşgul olmasını eleştirdiğini ve bu durumun tehlikeli olacağını belirtmiştir.³⁴¹

Son tahkikat meselesindeki konuşmasında, komisyonda ümidi olduğunu ancak konuşma esnasında beklediği desteği göremediği için üzüntü duyarak istifa etmeyi düşündüğünü belirtmiştir. Ertesi gün ilim ve irfanlarına güvendiği arkadaşları tarafından takdir ve teşvik edilmesi, cesaretini överek kendilerinin de aynı fikirde olduğunu belirtmesi üzerine tekrar ümit ederek istifadan vazgeçmiştir. Tahkikat Encümeninin kurulmasıyla ilgili karara muhalif olduğunu, ancak parti disiplini nedeniyle grupça alınmış karara muhalif oy vermenin mümkün olmaması nedeniyle Ankara'da bulunmasına rağmen oy vermeye gitmediğini söylemiştir.

Salahiyyet meselesi hakkında ise, tatil nedeniyle İstanbul'da olduğunu ve meclis müzakerelerine katılamadığını belirterek, *“Salahiyyet Kanununun Anayasa'ya aykırı olup olmadığını arkadaşlara soruyorsunuz. Yüksek Soruşturma Kurulunda da bana sordular. Ben orada bu kanunun bazı maddelerinin Anayasa'ya aykırı düştüğü kanaatinde olduğumu arz etmiştim.”*³⁴² sözleri üzerine Başol, *“Şimdi de öyle söylüyorsunuz değil mi?”* demiş, Erker ise, *“Evet efendim. Kararnamede bahsedilen menfaatler mevzuna*

³⁴⁰ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.511.

³⁴¹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.69.

³⁴² TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.70.

gelince: bütün ömrüm boyunca dürüst kaldım. Hiçbir şaibeyi kabul etmem. En küçük bir şeyde müdafaaya hazırım. Ne bir seyahate iştirak ettim ne dövizden istifade ettim ne de munzam vazife aldım. Hiçbir suretle hususi ve şahsi bir menfaat temin etmedim. Bunları da ayrıca sorduğunuz için arz ediyorum..."³⁴³ sözleriyle sorgusunu tamamlamıştır.

Anayasa'yı İhlal Davasında maruz kaldığı ithamlara karşılık olarak suçsuz olduğunu her fırsatta dile getirerek, mahkeme heyetine sunmuş olduğu deliller ile kendisini savunan Şevki Bey, suçsuz olduğunu konuşmaları ve parti grubunda alınan kararlara karşı muhalif tavrıyla ispatlamıştır.

VI- Karar ve Sonrası

Anayasayı İhlal davasından sanık ve tutuklu bulundurulan sabık Erzurum Milletvekili Şevki Erker'in 29 Ekim 1960 tarihinde mahkeme heyetine vermiş olduğu dilekçesi ve Başsavcılıktan alınan yazılı savunması incelenmiş olup, sevk maddesine ve henüz duruşmaya başlanmaması, aynı zamanda da tevkif sebeplerinin devamlılığı nedeniyle sanık Şevki Erker'in tahliye talebinin iddia makamı tarafından reddedilmesine 26 Kasım 1960 tarihinde oy birliği ile karar verilmiştir.³⁴⁴

Şevki Erker, 16 Mayıs 1961 Salı günü gerçekleşen Anayasayı İhlal Davası beşinci oturumun ikinci celsesinde mahkeme heyeti tarafından alınan karar neticesine göre ise Mahkeme Başkanı Salim Başol'un ifadeleriyle, *"Tevkif sebepleri kalkmış bulunduğundan sanık Şevki Erker (Erzurum) hakkındaki tevkif müzekkeresinin geri alınmasına ve başka sebeple tutuk ve hükümlü değil ise salıverilmesi için Divan Başsavcılığına müzekkere yazılmasına oy çokluğu ile karar verildi."*³⁴⁵ sözleriyle henüz sorgulamalar tamamlanmadan beraatine karar verilmiştir.

Erker'in Gayrimeşru olarak iktisap ettiği iddia edilen 99.906 liranın müsaderesine karar verilmesi talebine karşılık olarak Yüksek Soruşturma kurulunun 5 Şubat 1961 tarihli kararı ve divana verilen dosya okunarak incelendikten sonra gereği düşünüldükçe karar verilmiştir. Verilen karda, *"Kararın tebliğini müteakip adı geçen tarafından gönderilen itiraz nameler ve bunlara ekli vesikalar da göz önünde tutulmak suretiyle dosya yeniden bilirkişi heyetine tetkik ettirilerek gayrimeşru iktisabı mevcut bulunup bulunmadığının ve varan miktarının vasıhan tespit ettirilmesine, bu hususun ifası için Üye Adil Sanal'ın tam*

³⁴³ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.71.

³⁴⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:372.1137.1. No:10.

³⁴⁵ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.311.

salahiyetle tayinine, tetkikat gününden kendisinin de haberdar edilmesine 18.04.1962 tarihinde ittifakla karar verildi.”³⁴⁶denilmiştir.

Şevki Bey, Yassıada’da gerçekleşen sorgulamalar henüz tamamlanmadan 16 Mayıs 1961’de tahliye edilmiş,³⁴⁷ bu sürecin ardından kamusal görevlerden uzak kalmış ve siyasetten uzak bir hayat sürdürmüştür. Uzun ve meşakkatli bir sürecin ardından gözlerden uzak bir yaşam tercih etmiş, 6 Ağustos 1995 tarihinde vefat etmiştir.³⁴⁸



³⁴⁶ **BCA**, Fon:10.9.0.0, Yer:372.1137.2. No:136.

³⁴⁷ **Hürvatan**, 17 Mayıs 1961.

³⁴⁸ Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- IX. Dönem Biyografiler (1957-1960)**, s.375.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

XI. DÖNEM TBMM DEMOKRAT PARTİ ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ VE YARGILANMALARI

A- 1957 GENEL SEÇİMLERİ VE ERZURUM

1950’li yıllar, Türkiye’de çok partili siyasi hayatın yerleşmeye başladığı, demokratikleşme sürecinin ivme kazandığı ve siyasal rekabetin yoğunlaştığı bir dönem olarak dikkat çeker. Bu süreçte 1957 Genel Seçimleri, Demokrat Parti iktidarının giderek artan otoriterleşme eğilimleri, muhalefet ile yaşanan sert siyasi gerilimler ve halk nezdindeki desteğinin yeniden sınandığı önemli bir dönemeç noktası olmuştur. 5 Eylül 1957 tarihinde toplanan DP Meclis Grubunda, seçimlerin yenilenmesi ve 27 Ekim Pazar günü gerçekleştirilmesi hususunda, genel kurul ve grup idare kurulunun anlaşmaya vardığı açıklanmış, ardından diğer konuşmacılar da seçimlerin ileriye alınmasıyla ilgili açıklamalarda bulunmuşlardır. Görüşmelerde bulunamayan Başbakan Adnan Menderes kararı memnuniyetle karşılamıştır.³⁴⁹

1957 Genel Seçimleri öncesinde partiler adaylarını tespit ederken Erzurum’da Demokrat Parti’den milletvekili adaylığı için yoklamaya müracaat edenlerin sayısı elli iki olmuştur. Yoklamaya dahil olanların isimler şu şekildedir;

İshak Avni Akdağ, Osman Alihocagil, Necati Aras, Ömer Arı, Paşa Aydın, Fazıl Başar, Rıfkı Salim Burçak, Yaşar Cimilli, Rıfat Çakar, Zeki Çavuşoğlu, Rıfkı Danışman, Ahmet Didin, Nihat Diler, Bahadır Dülger, İhsan Erdem, Sabri Erduman, Şevki Erker, Abdülkadir Eryurt, Mehmet Eyüboğlu, Melik Fırat, Fazıl Gürergene, Mehmet Günal, Ömer Gürsoy, Mecit Haşimoğlu, Ali Karahan, Sait Kantarel, Cemil Kömürcü, Tahsin Leylioğlu, Hasan Numanoğlu, Cemil Önder, Emin Özer, Münip Özer, Atik Palandöken, Nihat Pasinli, Cabbar Pasin, İzzet Tansel, Fethullah Taşkesenlioğlu, Rıza Topçuoğlu, Kemal Tuğrul Esat Tuncel, Seracettin Ulusu, Mehmet Uslu, İhsan Yavuzer, Lütfü Yalım, Talip Yargılı, Cemil Yılmaz, Mustafa Zeren.³⁵⁰

27 Ekim 1957 tarihinde gerçekleştirilen seçime %76,6 oranında katılım sağlanmış, seçim Demokrat Parti zaferi ile sonuçlanmıştır.³⁵¹ Erzurum’da ise katılım

³⁴⁹ R. Geçikli, **1946-1960 Yılları Arasında Erzurum’da Siyasi Hayat**, s.166.

³⁵⁰ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.481.

³⁵¹ R. Burçak, **On Yılın Anıları (1950-1960)**, s.502.

oranı %77,38 oranında olmuş ve %50,2 oranında DP üstünlüğü ile seçim sonuçlanmıştır.³⁵² Erzurum’da partilerin aldıkları oylar şu şekildedir;³⁵³

DP	80.990
CHP	52.090
CMP	22.061
HP	6.124

Seçim sonuçlarında seçilen Erzurum Milletvekilleri ise; Rıfki Salim Burçak, Mustafa Zeren, Sabri Erduman, Abdülkadir Eryurt, Şevki Erker, Rıza Topçuoğlu, Hasan Numanoğlu, Abdülmelik Fırat, Fethullah Taşkesenlioğlu, Mehmet Eyüboğlu, Münip Özer, Sait Kantarel ve Osman Alihocagil olmuştur.³⁵⁴

B- ABDÜLMELİK FIRAT

I- Abdülmelik Fırat’ın Özgeçmişi

Abdülmelik Fırat, 1927 yılında Erzurum Hınıs’ta doğmuştur. Melik Fırat’ın Tercüme-i Hal örneğindeki doğum tarihi 1927 olarak kayıtlara geçmiştir. Fakat, gerçekte 1934 yılında doğmuştur. Aradaki farkın nedeni 1957 seçimlerine katılabilmek için yaşını yedi yıl büyük göstermesinden kaynaklanmaktadır. Annesi Ayşe Hanım, babası Şehabettin Bey’dir. 1952’de amcası Şeyh Ali Rıza Efendinin kızı Zebide Hanımla evlenmiş, bu evlilikten bir kızı ve üç oğlu dünyaya gelmiştir.³⁵⁵

Abdülmelik Bey, ilkokulu Kırklareli’nin Vize ilçesine bağlı Sergen köyünde okumuş, köyde ortaokul olmaması nedeniyle eğitim hayatına devam edememiştir. Daha sonra Hınıs’ta dışarıdan ortaokul sınavlarına girerek diplomasını almış, 18 yaşında ise Erzurum lisesine kaydolmuştur. Ancak, kendi ifadesine göre verilen dersler çok basit olduğundan liseye devam etmemiş, lise diplomasını Ankara’da Kurtuluş Lisesi’nde dışarıdan bitirme sınavlarını geçerek almıştır.³⁵⁶ 1957 seçimlerine katılarak aldığı 81030 oy ile Demokrat Parti Erzurum milletvekili seçilmiş, dönem içinde Nafia Encümeni üyeliğinde bulunmuştur. 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra Yassıada’da idamla yargılanmış, fakat dörde karşı beş oyla 5 yıl hapis cezasına çarptırılmıştır.

³⁵² R. Burçak, *On Yılın Anıları (1950-1960)*, s.506.

³⁵³ R. Geçikli, *1946-1960 Yılları Arasında Erzurum’da Siyasi Hayat*, s.184.

³⁵⁴ R. Geçikli, *1946-1960 Yılları Arasında Erzurum’da Siyasi Hayat*, s.186.

³⁵⁵ *Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010)*, s.712.

³⁵⁶ Z. Arslan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)*, s.384.

Kayseri Cezaevinde bir buçuk yıl kalmış, çıkarılan kısmi aftan faydalanarak beraat etmiştir.³⁵⁷ Cezaevinden çıktıktan sonra askere gitmek zorunda kalmıştır. Birkaç yıllık tecilin ardından askerliğinin altı ayını Manisa Er Eğitim Tugay'ında, kalan altı ayını da memleketi Hınıs askerlik şubesinde yapmıştır. Abdülmelik Fırat, 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından kısa bir süre Ereğli Demir Çelik Fabrikası Yönetim Kurulu Üyeliği yapmıştır. 1991'de XIX. Dönemde Doğru Yol Partisi'nden Erzurum milletvekili seçilmiştir. Ancak bir süre sonra partisinden istifa etmiştir. 2002 yılında Hak ve Özgürlükler Partisi'ni (HAK-PAR) kurmuştur. 2002 yılı milletvekili seçimlerine Diyarbakır'dan bağımsız aday olmuş, fakat seçilememiştir. 29 Eylül 2009'da Ankara'da vefat eden Abdülmelik Bey, Erzurum'un Hınıs ilçesi Kolhisar köyünde defnedilmiştir.³⁵⁸

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Abdülmelik Fırat, XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Milletvekili olarak seçilmiş, dönem içerisinde meclis çalışmalarında fazla aktif olamamıştır. Seçime yaşını büyüterek katılan Abdülmelik Bey, amcasının tepkisiyle karşılaşmış bu nedenle hiçbir siyasi faaliyette bulunmayarak seçim kampanyalarına da katılmamıştır. Bu duruma rağmen Erzurum'dan on üçüncü kişi olarak listeyi kazanmış ve parlamentoya dahil olmuştur. 1957 seçimlerinde Demokrat Parti'nin oy oranında büyük düşüş yaşanması, Halk Partisinin ise milletvekili sayısını 178'e yükseltmesi Adnan Menderes ve İsmet Paşa'nın arasındaki gerilimi arttırmıştı. Bunların yanında, seçim arifesinin geçmesiyle Abdülmelik Bey de CHP yanlısı basın organlarının hedefleri arasında olmuştur. Yaşını büyüterek meclise dahil olması Demokrat Parti Hükümeti'ne karşı koz olarak kullanılmış, "*Şeyh Said'in 15 yaşındaki torunu Atatürk'ün meclisine girdi.*" denilerek günlerce yayın yapılmıştır.³⁵⁹

Yetişme tarzı ve öğrendikleri nedeniyle parlamentoya uyum sağlayamayan Abdülmelik Bey, "*Batı'ya pek aşına değildim. Batı hukukunu, batı siyasetini öğrenmek istiyordum. Aileden aldığım disiplinin etkisi vardı üzerimde; mahcup bir durumdaydım, parlamentoya adaptasyon sağlayamıyordum.*"³⁶⁰ İfadelerini kullanmıştır.

Abdülmelik Bey, TBMM'nin en genç üyesi olmuş, Adnan Menderes 8-9 genç milletvekilini toplayarak onu gençlikten sorumlu kılmıştır. Parlamentodaki ilk aylarını gelişmeleri izlemek ve yeni girdiği ortama uyum sağlamak ile geçirmiş, DP ve CHP

³⁵⁷ Hüryol, 15 Ekim 1962.

³⁵⁸ Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)**, s.384-385.

³⁵⁹ Ferzende Kaya, **Mezopotamya Sürgünü Abdülmelik Fırat'ın Yaşam Öyküsü**, İstanbul, 2003, s.110-111.

³⁶⁰ F. Kaya, **Mezopotamya Sürgünü Abdülmelik Fırat'ın Yaşam Öyküsü**, s.111.

arasındaki gerginliklerde sürekli arada kalmıştır. Bu süreci anlatırken; “*Ben de gelişmelerin içindeydim. Fakat gidişattan hiç hoşnut değildim. Demokrat Parti ile Halk Partisi arasında sürekli gerilim vardı; kavga vardı. Halk Partisi milletvekillerinin çoğunluğu da hep doğuluydu ve çoğuyla konuşuyordum. Temasım vardı; kavga olduğu zaman ben aracı olmak zorunda kalıyordum.*”³⁶¹ demiştir.

Demokrat Parti’de 2,5 yıl milletvekilliği yapan Abdülmelik Bey, DP’ye 1957 yılında katıldığı zamanda 25 yaşında olduğunu ve o dönemde partiye hizmetinin bulunmadığını ifade etmiştir. Başbakan Adnan Menderes, Melik Bey’in ailevi durumunu bilip ve Kürt - Türk ilişkilerinin yumuşaması için onun parlamentoya dahil olmasını istemiştir.³⁶² XI. dönem içerisinde Nafia Encümenliği üyeliği görevinde bulunan³⁶³ Abdülmelik Bey’in yapılan araştırmada döneme ait tahrir, konuşma ya da kanun teklifine rastlanılmamıştır.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Abdülmelik Fırat’ın Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; son devre milletvekili olduğu belirtilerek, iç tüzük tadiline ve salahiyet kanununun kabulüne oy verdiği ve 90’lık tahrirde de imzasının bulunduğu belirtilmiştir. Yazılı müdafaası, daha ziyade, iddia makamınca 146/1’e esas olarak alınan yaş tahsisi, asker kaçağı ve Şark’ta (Fırat) ailesine mensup bulunma gibi hususların 1. Fıkranın tatbikini icap ettirecek bir mahiyet olmadığına matuftur. Esas olarak yaş tashihi, hukuk mahkemesi ilamına müstenit olup usulen kesinleşmedikten sonra nüfusa tescil edilir ve artık onun üzerinde leh ve aleyhte durulmamak icap eder. Asker kaçaklığından verilen hükmü sanık temyiz ettiğini bildirmiştir. Bunun doğrudan Anayasa nizamıyla alakası olamaz. Said’i Nursi’nin mektubunu, mektupta adları geçen kimselere verdiği hakkında da bir delilin bulunmadığı ifade edilmiştir.³⁶⁴

Abdülmelik Fırat, Yüksek Soruşturma Kurulunun 30 Eylül 1960 tarihli kararında ekseriyetle gerekeni yaptığını, şahsen gerçekleştirdiği herhangi fiil ve hareketinin bulunmadığını söyleyerek sözlerine başlamıştır. Ancak cezanın şahsiliği prensibi bırakılarak, delillerin cezada yeri bulunmayan kollektif suçlandırma seçeneğine başvurularak sırf mebus olduğu için cezalandırıldığını söylemiştir. İşlendiği iddia edilen

³⁶¹ F. Kaya, *Mezopotamya Sürgünü Abdülmelik Fırat’ın Yaşam Öyküsü*, s.112.

³⁶² Aydın Işık, *Mezopotamya’da Hüzün Abdülmelik Fırat*, İstanbul, 2022, s.67-68.

³⁶³ Z. Arslan, *Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)*, s.385.

³⁶⁴ *Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-*, s.229.

suça sebep olan ve delil olarak ileri sürülen hususların mebusluğundan önceki devrelerde yaşandığını söyleyerek gerek mebus olmadan önce gerek de mebus olmasının ardından yaşanan olaylar karşısında hiç kimseyi teşvik, tahrik veya takviye edici harekette bulunmadığını belirtmiştir. Konuyla ilgili olarak TBMM ve DP Meclis grup zabıtlarını delil olarak göstermiştir.³⁶⁵

Abdûlmelik Bey, tüm bunlara rağmen sadece siyasi bir topluluk içinde bulunması nedeniyle cezalandırıldığını dile getirmiş, bu durumun ceza hukuku ana prensipleri ve kanunilikle bir ilgisinin olmadığını söylemiştir. Bunlardan başka Başsavcının, kararnamede yazılı hususlarla ilgisinin olmadığını tespit etmesiyle, bu defa soyadını, gençliğini, aile durumunu, özetle sosyal ve politik durumunu suç delili saymasının hukuk, kanun ve mantıkla uyuşan tarafının bulunmadığını belirtmiştir. Melik Bey, TCK'nın 146. Maddesinin 1. Fıkrası gereğince ölüm cezasına çarptırılması talebini şu sözlerle anlatmıştır: *“Melik Fırat yaşını büyümüştür, Milletvekili olmuştur. Askerliğini yapmamıştır. Fırat ailesine mensuptur. O halde bu sosyal ve politik durumu dolayısıyla idam edilmelidir. Bu isteğin vicdan ve insan haklarıyla ne ölçüde bağdaşacağını yüksek takdirlerinize arz ederim.”*³⁶⁶ Savunmasına devam ederken Başsavcının kararname dışında, iddia olunan suçla ilgisi olmayan, şahsa bağlı hususlara dayandırılarak cezasını ağırlaştırmak istediğini, öne sürülen yaş tashihi³⁶⁷ konusunun tam ve kâmil manasıyla kanunlara uygun şekilde gerçekleştirildiğini ve konunun suç ve suçlulukla ilgisinin bulunmadığını söylemiştir.³⁶⁸

Asker kaçağı iddiasına yönelik mahkemeye sunduğu ifadesinde; *“Emsalimle birlikte zamanında yoklamamı yaptırdım. Bu yoklama yapıldığı sırada Erzurum lisesinde talebe olduğum için 1111 sayılı kanun gereğince askere alınmayarak tecil edildim. Bu tecil muamelem 1954 yılı sonuna kadar devam etti. 1955-1956 yıllarında kardeşim Ömer Fırat'ın askerde bulunması sebebi ile iki kardeş bir arada askere alınmadığı için ben yine tecil edildim. Bu müddet içerisinde hariçten liseyi bitirdim ve yedek subay okuluna sevkim için 1957 güzünde şubeye başvurdum. Sevk zamanı gelmeden 1957 Ekim ayında mebus seçildim ve dolayısıyla kanun gereği devre sonuna kadar tekrar tecil edildim. Zaten sonra*

³⁶⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:1.

³⁶⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:2.

³⁶⁷Yaş tashihi, bir kişinin doğum tarihinin belirlenemediği veya doğru olmadığının düşünüldüğü durumlarda, yaşının hukuki olarak yeniden tespit edilmesi işlemidir. Bu süreç, özellikle geçmişte doğum kayıtlarının doğru tutulmadığı, eksik veya hatalı olduğu durumlarda önemli bir hukuki mekanizma olarak kullanılmıştır. (<https://denktas.av.tr/hukuk/yas-tahsisi>, E.T:05.01.2025)

³⁶⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:3.

1960 inkılabı ile mebus olduğum için Yassıada'ya getirildim. Bu süreçte Kandilli Askeri Mahkemesince gıyabi bir kararla yoklama kaçağı olduğum yolunda hüküm verildi. Halen aramızda askerlik vazifesinin yapmadan vekil olan arkadaşlarımızın da var olduğunu bildiği halde Başsavcının yalnız benim şahsım üzerinde durması takdirini yüksek mahkemenize bırakıyorum.”³⁶⁹ açıklamasını yapmıştır.

Hakkında bir diğer iddia olan mahalli nüfuzunu kullanması ve dini hisleri istismar amacıyla parlamentoya girmesi ve faaliyette bulunması meselesi hakkında; “Ben hemşerilerimin sevgi ve arzularına dayanarak 600.000’ne yakın nüfusu, 230.000’den fazla seçmeni olan ve yalnız DP’den yetmişe yakın adayın iştirak ettiği denemede namzetlik hakkını kazanarak, DP Mebus listesine girdim. Bu hal benim intihap dairemde esasen sevilen bir kimse olduğumun bariz delilidir.”³⁷⁰ diyerek Başsavcının konu hakkındaki iddiasının doğru olmadığını dile getirmiştir. Dini hisleri istismar suretiyle faaliyette bulunmak meselesi hakkında; Başsavcının bu iddiasını tasdiklemek amacıyla güya Said Nursi’nin bir mektubunun kendisi tarafından zamanın Dahiliye vekiline verildiğini ileri sürdüğünü, ancak kendisinin şahsen Said Nursi’yi tanımadığını ve ne kendisini ne de eserlerini görmediğini söylemiştir.³⁷¹

Abdülmelik Fırat, Başsavcı tarafından asli failer arasında görülerek hakkındaki TCK’nın 146/1 maddesinin tatbikinin icap edeceği hususunda ileri sürülen sebeplerin bunlardan ibaret olduğunu, bu iddiaların hiçbirinin gerçeği yansıtmadığını söylemiştir. Savunmasını “Sayın Başkan ve Sayın Üyeler, Allah’ın ve milletimin huzurunda, suç ve suçlulukla alakam olmadığına inanıyorum ve bu sebeple de vicdan huzuru içindeyim. Bu memlekete hizmet ve bu millete faydalı olmaktan başka bir şey düşünmedim. Bunun karşılığı ister sehpa ister on beş aydan beri devam eden zindan müebbede tahvili olsun. Bunun üzerinde duracak değilim. Cenabı Haktan tek temennim hak ve hukuku ihtiraslarına basamak yapmak isteyenlerin savletinden onu vikaye etsin ve medeni camianın nazarlarını tevcih ettiği Türk adaletinin sembolü Muhterem Mahkemenizi hatadan korusun.”³⁷² sözleriyle tamamlamıştır.

Abdülmelik Bey, kararnamede bahsedilen ve kendisini itham eden kısımların sorgu esnasında cevaplanmadığı gerekçesiyle eksik kalan kısımları 7 Haziran 1961 tarihli dilekçesiyle mahkemeye sunmuştur. Bol tahsisat meselesi hakkında; mebus olmasından

³⁶⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:3-4.

³⁷⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:5.

³⁷¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:6.

³⁷² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:7.

evvelki durumunda hiçbir tesir icra etmediğini ve ailesinden yardım almadan geçimini sağlayamamasını bol tahsisatın olmadığına delil göstermiştir. Dış memleketlere seyahat, hesapsız kredi ve bol döviz hakkında ne resmi ne de hususi olarak yabancı memleketlere seyahatinin olmadığını, şahsına, yakınlarına ya da tanıdıklarına kredi mevzusunda bir yardımının bulunmadığını söylemiştir.³⁷³

Uşak'ta başlayıp Topkapı'da biten hadiselerle gelince: *“Bir asayiş ve inzibat meselesi olarak tezahür etmiş mahalli idare amirlerin tutumuna göre değişik manzara arz etmiştir. Bunların bir merkezden idare edildiği hususunda bir bilğim yoktur.”*³⁷⁴ ifadelerini kullanmıştır.

Abdûlmelik Bey, Anayasa'yı ihlalin doğrudan doğruya anayasayı ortadan kaldıracı olması lazım diyerek söz konusu kanunların Anayasayı ihlal etmediğini savunmuştur. 90'lık takrirden imzasının bulunduğunu, bu karar üzerine toplanan grupta her şeye rağmen Başvekil'in Komisyon vazifesini bitirmiş olduğunu kamuoyuna ilan etmek üzere memlekette sıkıntıya yol açan Komisyon ve Salahiyet kanununun kalktığını bildirdiğini söylemiştir.³⁷⁵ Konuyla ilgili devam ettiği açıklamasında; *“Zira bu kanun nevi şahsına münhasır bir mahiyet taşır. Uygulanması Meclisin hususi kararına bağlıdır. Meclis hususi bir kararla uygulanmasına ve uygulayacak kimseleri seçmeye karar vermedikçe bu kanun ihmal edilir, hiçbir makam ve merci tarafından tatbik edilmez.”*³⁷⁶ demiştir. Sorgusunun cevaplanmayan kısımlarına detaylarıyla açıklık getiren Abdûlmelik Bey, mahkemede bulunmasının sırf bir siyasi hedefe dahil bulunması nedeniyle olduğunu, söz konusu suçlamaların hiçbir cihetle kendisiyle ilgisinin bulunmadığını ifade etmiştir.³⁷⁷

IV- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu

Abdûlmelik Bey, Anayasayı İhlal ettiği gerekçesiyle yargılandığı davada 22 Mayıs 1961 Pazartesi günü gerçekleşen yedinci oturumun ikinci celsesinde 167 sıra numarası ile bulunmuştur. Başkan Salim Başol tarafından 24 Mayıs 1960'ta Demokrat Parti Grup Başkanlığına gönderilen 90'lık karar meselesinde imza sahiplerinin tespit edilmesi amacıyla isimler okunarak onay istenmiştir. Başkan'ın 65. imzayı sormasına

³⁷³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:8.

³⁷⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:10.

³⁷⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:11-12.

³⁷⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:12.

³⁷⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.7. No:13.

karşılık Melik Bey, imzanın kendisine ait olduğunu söylemiş, 90'lık takrire imza attığını mahkeme heyeti karşısında onaylamıştır.³⁷⁸

6 Haziran 1961 Salı günü gerçekleşen mahkemenin on beşinci oturumunun üçüncü celsesinde 167 sıra numarası ile yer almıştır. 1957 yılında yoklamaları kazanarak hakkıyla mebus seçildiğini söyleyerek sözlerine başlamış, kararnamede iddia edilen suçlamalarla ilgili kanunlar hakkında kısaca izahat yapmıştır. Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen Tahkikat Komisyonu ve Salahiyet Kanununa oyunu kullandığını belirterek,

“Esasen benim gibi Hukuk nosyonu olmayan bir mebus reyini verirken Meclis ihtisas komisyonlarının Anayasa’ya aykırı olup olmadığı hususundaki görüşüne atfen reyini kullanır.” demiştir. Dikta rejimine atfedilen zihniyetle değil, inanarak oy kullandığını söylemiştir. Kararnamede adı geçen diğer hususlar, iktisaplar, menfaatler ve ek vazifelerle uzaktan yakından alakasının olmadığını yinelemiştir. Dikta rejimi konusunda ise; *“Ne kendim böyle bir gidişe şahit oldum ne de hissettim. Bu iddiayı da bizimle alay edercesine görüyorum. Celal Yardımcı’nın izah ettiği gibi Adnan Menderes’in diktatör olacağına inanmıyorum. Başka bir maruzatım yoktur.”*³⁷⁹ diyerek sözlerine son vermiştir.

Sorgulamalar devam ederken Başsavcı Altay Ömer Egesel, Melik Fırat’ın sorgusu esnasında bir noktayı unuttuğunu söylemiş ve Melik Fırat’a söz vererek; *“Büyük Millet Meclisi dosyasından kendisinin lise mezunu olduğu anlaşılıyor. Askerliğini hangi kıt ’ada yapmıştır?”* sorusunu yöneltmiştir. Bunun üzerine Melik Fırat; *“Bendeniz askerliğimi yapmadım, tecilli idim. Büyük Millet Meclisine mebus seçildim.”* demiştir. Savcı Egesel; *“Bir de efendim liseyi hangi tarihte bitirdiğini öğrenmek istiyorum.”* demiş, Melik Fırat; *“1952’de Erzurum lisesine giderdim, hariçten Ankara’da liseyi 1956’da bitirdim.”* cevabını vermiştir.³⁸⁰

29 Haziran 1961 tarihinde ise Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat Soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Fırat, Tahkikatın genişletilmesi konusunda bir talebinin olmadığını ifade etmiştir.³⁸¹

V-Karar ve Sonrası

Abdülmelik Fırat, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinden sonra ilk kararda idamla yargılanmış ancak Yassıada’da yapılan sorgulamaların ardından mahkeme heyetinin oy

³⁷⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.513.

³⁷⁹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1215.

³⁸⁰ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1217-1218.

³⁸¹ E. Naskali, Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V), s.2490.

çokluğu ile verdiği karara göre; Anayasayı İhlal suçundan 146/3, 59 ve 173. Maddeleri hükmünce 4 yıl 2 ay ağır hapsine ve müebbeden amme hizmetlerinden memnuiyetine, 1 yıl 4 ay 20 gün Eskişehir’de Umumi Emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 152 lira maktu harcın alınmasına oy çokluğu ile, (Hıfzı Tüz, Abdullah Üner ve Selman Yörük beraat reyindedirler)³⁸² karar verilmiştir. Fırat, kendisiyle birlikte ceza alan arkadaşları ile Yassıada mahkumları için hazırlanan Kayseri Cezaevi’ne götürülmüştür.

Kayseri’ye gidiş sürecini anlatırken; *“Ben de idamla yargılandım; beş sene mahkumiyetle sonuçlandı davam. Kayseri Hapishanesi’ne Yassıada’dan hücumbotla nakledilirken, bir elim başka bir milletvekili arkadaşın eliyle kelepçeliydi; diğer elimde naylon torbada bulunan eşyalarım vardı. Hücumbotun aşağıya inen merdivenleri hem dar hem de dikti. Kelepçeli iki kişi ancak yuvarlanarak inebilirdi. Velhasıl, yirmiye yakın milletvekili aşağıda yerimizi almıştık. Genç, yüzü çilli, bahriyeli bir subay bize bir komut çekti; “Şimdi size söyleyeceğim laflar kulağınıza küpe olsun, sakın unutmayın. Gittiğiniz hapishaneden çıkabilirsiniz. Tekrar siyasete atılabilirsiniz. Fakat şunu hiç unutmayın. Bundan sonra kışlanın çelik duvarları arkasında, siyaseti ve Türkiye’yi biz yöneteceğiz.” Elhak doğru söylemişti.”³⁸³ ifadelerini kullanmıştır. Aralarında Melik Fırat’ın da bulunduğu mahkumlar botlarla önce Yeşilköy’e ardından Kayseri’ye ikişer ikişer birbirine kelepçe ile bağlı şekilde nakledilmişlerdir. Aralarında Celal Bayar ve bakanlarında bulunduğu üç yüz elliye yakın Milletvekili Kayseri’de saygı ve sevgi ile karşılanmışlar, Yassıada’da geçen acı dolu günlerini bir nebze olsa unutmuşlardır.*

Abdölmelik Fırat, Kayseri Cezaevinde bir buçuk yıl kalmış, çıkarılan kısmi aftan faydalanarak beraat etmiştir.³⁸⁴ Cezaevinden çıkmasının ardından askere gitmek zorunda kalmıştır. Birkaç yıllık tecilin ardından askerliğinin altı ayını Manisa Er Eğitim Tugay’ında, kalan altı ayını da memleketi Hınıs askerlik şubesinde yapmıştır. 12 Eylül 1980 askeri darbesinin ardından kısa bir süre Ereğli Demir Çelik Fabrikası Yönetim Kurulu Üyeliği yapmıştır. 1991’de XIX. Dönemde Doğru Yol Partisi’nden Erzurum milletvekili seçilmiştir. Ancak bir süre sonra partisinden istifa etmiştir. 2002 yılında Hak ve Özgürlükler Partisi’ni (HAK-PAR) kurmuştur. 2002 yılı milletvekili seçimlerine

³⁸² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:28.

³⁸³ F. Kaya, **Mezopotamya Sürgünü Abdölmelik Fırat’ın Yaşam Öyküsü**, s.177.

³⁸⁴ **Hürriyet**, 15 Ekim 1962.

Diyarbakır'dan bağımsız aday olmuş, fakat seçilememiştir. 29 Eylül 2009'da Ankara'da vefat eden Abdülmelik Bey, Erzurum'un Hınıs ilçesi Kolhisar köyünde defnedilmiştir.³⁸⁵

VI- Abdülmelik Fırat'ın oğlu Mahmut Fevzi Fırat ile Yapılan Sözlü Görüşme³⁸⁶

Öncelikle görüşme talebimizi kabul ettiğiniz için teşekkür ederim. Dilerseniz milletvekili olma sürecinden başlayabiliriz. Abdülmelik Bey yaşını büyültmek milletvekili oluyor. Bu süreç nasıl gelişti?

1947'de bizim aile sürgünden döndüğünden babam medrese tahsilini bitirmiş, dışarıdan liseyi de bitiriyor. Hukuk fakültesini de kazanıyor. Tam o dönemde Demokrat Parti iktidarı Türkiye'nin bazı sorunlarını çözmek için devletin bir inisiyatif geliştirdiği dönemde "Yeter Söz Milletindir" mottosuyla Menderes sahalarda bulunuyor. Bu sloganın arkasında yatan realite Türkiye Devleti milletiyle barışsın. Ve bunu gerçekleştirmek için çaba gösteriyorlar. Bu anlamda Türkiye'de sorunların çözülmesi için de sorunların müsebbibinin parlamentoda bulunması gerektiğine inandıkları için babam henüz 23 yaşındayken Şeyh Said ailesinden birinin de parlamentoda bulunması gereğine inanıyor. Babanız liseyi dışarıdan bitiriyor. Öncesinde de medrese eğitim var.

İçinde bulunduğunuz entelektüel ortam insanı eğitir. Hep öyle ortamlarda bulundu. Sürgünde oldukları dönemde aldıkları kültür de çok iyiydi. Hem aileden gelen bir kültür var, hem de o dönemde görülen medrese eğitiminde Sokrates ekolü vardı. Siz hem öğreniyorsunuz hem de öğrendiklerinizi sizden alt düzeyde olanlara öğretiyorsunuz. Bizim medreselerde böyle bir eğitim süreci var. Hem öğrenmek hem de öğretmek üzerine. Bir de 23 yaşında parlamento'ya katılıyor. 2,5 yıl kadar parlamentoda kaldıktan sonra da Yassıada ve Kayseri cezaevinde de 2,5 3 yılını geçiriyor. Mesela babam İngilizceyi hapisanede öğreniyor.

Yaşını büyültme olayı nasıl gerçekleşiyor? Kim yardımcı oluyor?

Babama parlamento'ya girmesi için isteklerde bulunuyorlar. Babam da "Aile büyüklerimiz var, amcam var.", "Benim yaşım daha genç okumak istiyorum." diyor. Fransa'ya gitmek ve eğitim almak istiyor. Hatta yeri de ayırtılmış. Ancak çevresi "Hayır, sen yaşını büyültüp meclise gelmek durumundasın." diyorlar. Türkiye'nin meselelerini çözme noktasında "Yeter söz Milletindir" diyoruz. Yani devlet ile milletin barışması lazım. Bazı meselelerin çözülmesi gerekiyor. Sizin burada bulunmanızda biz fayda

³⁸⁵ Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)**, s.384-385.

³⁸⁶ (Abdülmelik Fırat'ın Oğlu Mahmut Fevzi Fırat ile 19.12.2024 Tarihinde Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması.)

mülaza ediyoruz. Ve kalkıp Erzurum'a aday olmaya gidilirken, Erzincan'ın Kemah ilçesinde bulunan Savcı Gıyaseddin Karaca babamın yaşını, orada mahkemeye başvurup o büyültüyor. Sabri Erduman ile birlikte gidiyorlar. Ve babam 23 yaşında parlamentoya katılıyor. Mecliste çok aktif olamıyor. Henüz genç bir vekil.

Melik Bey, darbeyi öngörmüş müydü?

Evet, Darbenin ayak sesleri vardı zaten. Ancak darbenin boyutunun böyle olacağına kimse inanmıyor. Ordu içerisinde de zaten bir karışıklık var. Aslında çok gizliden gelen bir darbe de değil. Dönemin CHP Milletvekilleri biliyor. İkazda ediliyorlar.

O dönemde ben 7-8 yaşındaydım. Biz Erzurum'a gitme telaşı içerisindeydik. Babam bekliyordu böyle bir hareketin olacağını. Hatta darbenin olacağı gün sandalyesini alıp bahçeye çıktı ve askerleri beklemeye başladı. Babam tutuklandıktan sonra biz trenle Erzurum'a gittik. Gider gitmez bizi Erzurum Garında kolluk kuvvetleri karşıladı. Köyümüze gitmemize müsaade etmediler. Ben ve iki kardeşim Adliye Sarayına götürüldük.

Babanız ilk tutuklanmasının ardından serbest kalıyor mu?

Hayır, serbest bırakılmıyor. Harp okulunda tutuklu kalmalarının ardından uçaklarla Yassıada'ya gönderiliyorlar. Biz bir ay kadar Erzurum'da kaldık. Sürekli olarak annemi mahkemeye çağırıyorlardı "Melik Fırat kaçmış, nerededir?" diye. Bir ay hep böyle sürdü. Bize "Sizin o kadar büyükleriniz var, sevenleriniz var. Bu kadar ünlüsünüz, sizi besleyecek kimseniz yok mu?" diyorlardı. Bize sahip çıkmadılar, korkuyorlardı. Çevremizdekiler gizliden gizliye gelip hâl hatır soruyorlardı, açıktan sormaya korkuyorlardı.

Yassıada ile ilgili anlattığı hatırası var mı?

Orada koğuşlarda kalıyorlar. Anlattığına göre Yassıada'ya gittiğinde cebinde çakı varmış. "Biz onu soğan doğrarken veya bazı ufak tefek işlerde kullanıyorduk. Bir gün vekillerden biri bıçağı istediği yemek yapmak için, ona verdim. O esnada koğuş araması oldu ve bıçak bulundu. Bizi sıraya dizdiler ve "Bıçak kimin? Kiminse çıksın meydana!" dediler. "Bir adım öne çıkarak, bıçak benimdir dedim." Diyor.

Her dışarıya çıktıklarında tükürürlermiş, hakaretler ederlermiş, bakanlara büyükbaş diye hitap ederlermiş. İnsanlık dışı muamelelerde bulunuyorlarmış.

Yemek verdiklerinde de tükürürlermiş çoğu kez. O yüzden babam o günden bugüne yemeğini çok hızlı yedi. Diyordu ki; "Onlar bizim önümüze yemek koyduktan sonra arkasından gelenler yemeğe tükürüp geçiyorlardı. Onlar gelmeden ben iki lokma yiyordum, sonra yiyemiyordum." O yüzden çok acele yemek yedi babam. Bilahare bu yemeklerin parasını da bizden istediler.

Yassıada'da Fatin Rüştü Zorlu ile aynı koğuştaki kalıyorlar. Fatin Bey hep asılacağını söylüyormuş, babam da "Asılmanız için bir sebep yok, ama keyfi davranabilirler. Her şeye hazırlıklı olmak gerektiğini söylüyormuş.

Yassıada'ya siz gittiniz mi?

Hayır, biz gidemedik. Ben zaten çocuktum. Yassıada'ya gidebilmek için Erzurum'dan İstanbul'a gitmemiz gerekiyordu. O dönemin şartlarında çok zor. Kayseri'ye de gidemedik. O bize mektup yazardı. 52 kelimeden fazla yazılamayan mektuplar vardı. "Çocukların gözlerinden öperim, Nasılsınız?, Bende iyiyim." gibi 6-7 cümle yazabilirdi. Ayda ya da üç ayda bir gelirdi bu mektuplar.

Kayseri cezaevinden çıkması nasıl oldu?

Cezaevinden çıkmasının ardından babam Erzurum'a geldi. Gelir gelmez hemen askere aldılar. 6 ay sürdü galiba askerliği, sonrasında da 1964 yılında Ankara'ya taşındık.

Siyasete tekrar dönme düşüncesi nasıl oldu?

Hapisten çıkmalarının ardından eski Demokrat Partililer Celal Bayar'ın etrafında toplanarak siyasi haklarını geri kazanmak için dönemin iktidarından talepte bulunuyorlardı. O dönemde mesela Celal Bayar'ın etrafında bulunan 15 kişiden biri de babamdı.

C- FETHULLAH TAŞKESENLIOĞLU

I-Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Özgeçmişi

Fethullah Taşkesenlioğlu, 1920 yılında Erzurum'da doğmuştur. Annesi Gülsan Hanım, babası Mehmet Sırrı Bey'dir. Evli olan Taşkesenlioğlu, Nasır, Fahrettin, Metin, Adnan, Gülşen ve Nurşen isimlerinde altı çocuk babasıdır. Fethullah Bey, Hususi medrese tahsili yapmış, az derecede Arapça bilgisi edinmiştir.³⁸⁷ Mebus olmadan önce çiftçilik ve ticaretle uğraşmış, 1950 yılından sonra Erzurum Meclisi Umumi ve Daimî Encümen azalığı görevinde bulunmuştur. Demokrat Parti İl İdare Kurulu Azalığı yapmış, Demokrat Erzurum Gazetesi'nde imtiyaz sahibi olmuştur. Katıldığı 1957 seçimlerinde 80.942 oy olarak Erzurum bölgesinden milletvekili seçilmiş, dönem içerisinde Nafia Encümeni ve Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni'nde görev yapmıştır. Taşkesenlioğlu, XIV. Dönem milletvekilliği görevinde de bulunmuş, 22 Nisan 1979 tarihinde vefat etmiştir.³⁸⁸

³⁸⁷ Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010), s.713.

³⁸⁸ Z. Arslan, Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960), s.368.

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Fethullah Taşkesenlioğlu, XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Milletvekili olarak meclise girmiş, ancak dönem içinde fazla aktif olamamıştır. Fethullah Bey, bu dönemde Nafia Encümeni ve Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni'nde görev yapmıştır.³⁸⁹ Yapılan araştırma sonucunda Fethullah Bey'in Meclis tutanaklarında tahrir, kanun teklifi ya da herhangi bir konuşmasına rastlanılmamıştır.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Fethullah Taşkesenlioğlu'nun, Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; son devre milletvekili olduğu belirtilerek, yalnızca iç tüzük tadiline oy verdiği, 90'lık tahrirde imzasının bulunduğu ve demokratik iktidarı desteklediği hakkında başka bir faaliyetinin bulunmadığı ifade edilmiştir.³⁹⁰

Fethullah Taşkesenlioğlu, Anayasayı İhlal ettiği gerekçesiyle yargılandığı davada 18 Temmuz 1961 tarihinde yaptığı savunmasına, 1957 yılında seçimi kazanarak mebus olduğunu ve Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunlardan hiçbirine oy vermediğini söyleyerek başlamıştır. 23 Mart'tan 27 Nisan 1960 tarihine kadar olan süreçte Ankara'da bulunmadığına dair delillerin avukatı tarafından mahkemeye sunulduğunu belirtmiş, bu tarihlerdeki Demokrat Parti Grup toplantılarına ve TBMM müzakerelerine katılmadığını söylemiştir. Mebus seçilmesinin ardından tutum ve davranışlarına ehemmiyet verdiğini, kendisini tanıyanların Meclis içinde ve dışında suç sayılabilecek teşvik, takviye, teşci ve tasvipten uzak olduğunu bileceğini söylemiştir.³⁹¹ Fethullah Bey, 90'lık tahrire imza attığını belirterek durumunun tetkiki halinde gerek zihniyeti gerekse hareket tarzı bakımından daha evvel beraat eden arkadaşlarından farksız olduğunu ifade etmiş ve tahliye talebinde bulunmuştur.³⁹²

Fethullah Bey, 19 Haziran 1961 tarihinde mahkemedeki sorgusuna ait yazılı savunmasında, Anayasaya aykırılığı iddia edilen Tahkikat Komisyonunun teşkili ve komisyona salâhiyet veren 7468 sayılı Kanunun TBMM umumi heyet müzakerelerine katılmadığını ve dolayısıyla oyunu da kullanmadığını yinelemiştir.³⁹³ 23 Mart 1960 tarihinde hastalık nedeniyle ailesinin yanında bulunması gerektiğinden Ankara'dan Doğu ekspresiyle Erzurum'a gittiğini ve 27 Nisan 1960 tarihinde Ankara'ya geri döndüğünü ifade etmiştir. Konuyla ilgili olarak ilgili vesikalar için temin talebinde bulunulmuş olup,

³⁸⁹ Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)**, s.368.

³⁹⁰ **Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-**, s.230.

³⁹¹ **BCA**, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:7.

³⁹² **BCA**, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:7-8.

³⁹³ **BCA**, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:13.

geldiği vakitte Yüksek divana arz edeceklerini söylemiştir. Devlet teşekkül veya şirketlerinde İdare Meclis azalığı gibi ek görevlerinin bulunmadığını belirten Taşkesenlioğlu, mebus olduğu süre zarfında ne kendisi adına ne de yakınlarına herhangi bir maddi menfaatte bulunmadığını söylemiştir.

Murakaba meselesi hakkında;³⁹⁴ Yaşanan son gelişmeler nedeniyle denetleme amacıyla hazırlanmış ve 90 kişiyle birlikte kendisinin de imzasının bulunduğu 24 Mayıs 1960 tarihli takririn DP. Grup başkanlığına verildiğini söylemiştir. Binaenaleyh bu konudaki kararlarını hızlıca gerçekleştirmek için grubun en geç bir hafta içinde tekrardan toplanmasını arzu etmişlerse de fırsat ve zamanın kalmadığını söylemiştir.³⁹⁵

Dikta meselesi hakkında; Başından geçen bir olaydan bahsederek durumu izah etmeye çalışan Taşkesenlioğlu, 1954'te yapılan milletvekili seçimlerinde adaylığını koyduğunu, yapılan yoklamalar sonucunda kazandığı halde reddedildiğini, 1955'te meclis umumi seçimlerine katıldığını ancak ikinci kez veto edilmesi üzerine DP'den istifa ettiğini söylemiştir. Fethullah Bey, durumu daha açık şekilde anlatmak üzere şu ifadeleri kullanmıştır; *“Bu maruzatımla şu ciheti belirtmek istiyorum ki diktatör niyet ve hevesinde olmak isteyenler malumualiniz vatandaşa böyle bir imkân ve fırsatı vermezler, vatandaşa kendisinde böyle bir cesaretle bulunamaz. Bu hal, bendenizin yaradılış itibarıyla dikta rejimine taraftar bir ahlak ve karaktere sahip olmadığının en bariz delilidir. Öteden beri arz ettiğim şekilde D.P. yüksek kademeleriyle mücadele edegelmiş, çeşitli kadrlere uğramış serbest seçimi ve halk oyunu her şeyin üstünde tutmuş bir insan olarak dikta rejimini düşünmem ve buna taraftar olmam asla tasavvur edilemez.”*³⁹⁶

Fethullah Bey, kendileriyle yakın bir münasebetinin olmamasına rağmen eski Devlet ve Hükümet Başkanlarının dikta rejimine gittiğini samimi bir ifadeyle asla hissetmediğini söylemiştir.³⁹⁷ Son olarak 7468 sayılı kanunun Anayasaya aykırı olup olmaması hakkında, bir çiftçi ve tüccar olarak böyle bir mühim konuda mütalaa beyan etme yetkisine sahip olmadığını belirtmiş ve tahliyesini talep etmiştir.³⁹⁸

³⁹⁴Murakabe, Bir sürecin veya faaliyetlerin hukuki kurallar ve yasalar çerçevesinde doğru bir şekilde denetlenmesi anlamına gelir. Bu kavram, hukuk devletin işleyişi ve yasal düzenin sağlanması açısından kritik bir önem taşır. (<https://lugatim.com/s/murakabe>, E.T: 05.01.2025.)

³⁹⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:13-14.

³⁹⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:14.

³⁹⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:15.

³⁹⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:8.

IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası

Fethullah Taşkesenlioğlu, Gayrimeşru Servet İktisabı iddiası ile açılan davada yargılanmış ancak yapılan araştırma sonucunda arşivde savunmasına rastlanılmamıştır. Mahkemeye sunmuş olduğu varlık beyannamesine ait rapor ile varlıklarının nasıl elde edildiğine dair delillerini dosya halinde vermiştir. Sunulan beyannamenin incelenmesinin ardından 11 Ocak 1961 Çarşamba günü Yüksek Soruşturma Kurulu Fazlı Öztan başkanlığında toplanmış, Birinci Soruşturma Kurulunun 13 Aralık 1960 tarih ve 1960/214 sayılı kararıyla birlikte 338 sayılı evrak okunmuş ve gereği müzakere edilmiştir. Alınan karar neticesinde; Sabık Erzurum Mebusu Fethullah Taşkesenlioğlu'nun kendisine, eşine ve velayeti altındaki çocuklarına ait olan 14 Mayıs 1950-27 Mayıs 1960 dönemlerine ait Varlık, Gelir ve Masraf Beyannamesini içeren dosya incelenmiştir. Sonuç olarak bilirkişiler tarafından incelenen raporda; Taşkesenlioğlu'nun gayrimeşru servet iktisabının bulunduğuna dair ifade edilecek ve buna delalet durum olmadığından incelemenin derinleştirilmesine lüzum kalmamıştır. Buna göre 1 Sayılı Kanun'un 24. Maddesinin uygulanması amacıyla mal beyanına müteallik sebeplerin takdir edilmek amacıyla Yüksek Adalet Divanına sevk edilmesine ve kurul tarafından malları üzerine koyulmuş olan ihtiyatı tedbirin kaldırılmasına oybirliği ile karar verilmiştir, denilmiştir.³⁹⁹

V- Avukatının Savunması

Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Avukatı Hilmi Aydın, 27 Temmuz 1961 tarihinde mahkemeye yaptığı müdafaasında müvekkilinin Anayasa'yı kısmen tebdil, tağyir, iptal ve Anayasa'nın teminatı altında olan hak ve hürriyetleri yok etmek suçuyla yargılandığını söyleyerek sözlerine başlamıştır. Ancak kararnamede ve esas hakkındaki mütalaaya bakıldığında Taşkesenlioğlu'na ithaf edilen suçları işlemediğinin yapılan müdafaada açıkça gözler önüne serildiğini söylemiştir. Müvekkilinin şahsi durumundan bahsetmek isteyen Hilmi Bey, *“Sayın Başkanım, Müvekkilimin milletvekilliğini tercih sebebi, ne bol tahsisat, bol döviz, hesapsız kredi almak ne de nüfus kolaylıkları sağlamak, iktisadi devlet teşebbüslerinin anonim şirketlerinde meclis idare azası olmak, vs. nimetlerden faydalanmak değildir. Bunun böyle olmadığı kendisinin hem milletvekili olmazdan evvelki çalışma ve davranışlarından, hem de milletvekili olduktan inkılaba kadar geçen*

³⁹⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:270.827.4. No:3.

müddet zarfında yapılan tahkikatın verdiği neticeden açıkça anlaşılmaktadır.”⁴⁰⁰
ifadelerini kullanmıştır.

Fethullah Bey’in mebus olmadan önceki çalışmalarının samimi, ciddi ve her zaman Demokrat Parti’nin yanlış icraatlarını çekinmeden tenkit edici olduğundan bahseden Hilmi Bey, müvekkilinin parti adıyla geçinmeye çalışmadığına dikkat çekmiştir. Erzurum’da sevilen ve saygı duyulan aileye mensup olduğunu bu sebeple yakınlarının ve hemşerilerinin teşvikleriyle 1954-1955 tarihlerinde Vilayet Umumi Meclis seçimlerine katılarak her iki seçimi de kazandığını söylemiştir. Ancak merkez teşkilatının isteği üzerine D.P. Genel Kurulu tarafından reddedildiğini, bu duruma rağmen hiçbir zaman mücadelesinden vazgeçmediğini söylemiştir. Hilmi Bey, müvekkilinin 1957 yılında milletvekili seçimlerine katılarak seçimi kazandığını ve milletvekilliği boyunca prensiplere ve yemine sadık kalarak parti içinde fark ettiği hataları eleştirmekten çekinmediğini dile getirmiştir.⁴⁰¹

90’lık takrir konusunda, söz konusu takrirden imzasının bulunduğunu ancak memlekette baş gösteren sıkıntılar sebebiyle D.P. grubunun toplantıya çağırılmasını talep ettiğini ve beraberindeki bir grup milletvekili ile sürekli olarak faaliyette bulunduklarını söylemiştir. Bu amaçla alınması gereken tedbirleri tespit etmek ve DP grubunda açıklayabilmek için Naci Berkman ve Fahri Ağaoğlu’nu kendi gruplarına sözcü olarak seçtiklerini belirtmişlerdir.⁴⁰²

Hilmi Bey, müvekkilinin 1957 yılında seçimlere katıldığını, dolayısıyla daha önce kabul edilen ve Anayasa’ya aykırı olduğu düşünülen kanunlara oy vermediğini ifade etmiştir. Tahkikat Encümeni ve Salahiyet Kanunu hakkında ise hem grup hem de meclis müzakerelerine katılmadığını belirten Hilmi Bey, o tarihlerde müvekkilinin ailesinin rahatsızlığı nedeniyle Erzurum’da bulunduğunu ve Ankara’da olmadığını, durumun tespiti amacıyla tren biletlerinin mahkemeye sunulduğunu söylemiştir.⁴⁰³ Savunmasının sonuna yaklaşan Avukat Hilmi Bey, müvekkilinin milletvekilliği görevinde her zaman vatan ve milletin menfaatlerini gözeterek çalıştığını, kendi üzerine düşen vazifeleri hakkıyla yerine getirmek için çaba sarfettiğini söyleyerek adaletli bir kararın verilmesi temennisiyle sözlerini tamamlamıştır.⁴⁰⁴

⁴⁰⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:1.

⁴⁰¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:2.

⁴⁰² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:2.

⁴⁰³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:3.

⁴⁰⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.3. No:4.

VI- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu

Fethullah Taşkesenlioğlu, Yassıada'da 16 Mayıs 1961 tarihinde gerçekleştirilen Anayasayı İhlal Davası, beşinci oturumun ikinci celsesinde, 27 Nisan'da gerçekleştirilen Salahiyet kanunu müzakerelerine katılıp katılmama hususunda sorguya çekilmiştir. 24 Mart'ta Ankara'dan ayrıldığını, 27 Nisan'da Ankara'ya döndüğünü söyleyen Taşkesenlioğlu, Meclise gitmediğini ve oyunu kullanmadığını belirtmiştir.⁴⁰⁵

22 Mayıs 1961 Pazartesi günü gerçekleşen yedinci oturumun ikinci celsesinde 171 sıra numarası ile bulunmuştur. Başkan Salim Başol tarafından 24 Mayıs 1960'ta Demokrat Parti Grup Başkanlığına gönderilen 90'lık taktir meselesinde imza sahiplerinin tespit edilmesi amacıyla isimler okunarak onay istenmiştir. Başkan'ın 48. imzayı sormasına karşılık Taşkesenlioğlu, imzanın kendisine ait olduğunu söylemiş, 90'lık takrire imza attığını mahkeme heyeti karşısında onaylamıştır.⁴⁰⁶

Fethullah Bey, 6 Haziran 1961'de Anayasayı İhlal davasının on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde söz almış, 1957 yılında mebus seçildiğini ve bu tarihten evvel alınan kararlarla ilgisinin bulunmadığını belirtmiştir. Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen Meclis Tahkikat Encümeninin kurulması ve bu komisyona salahiyet veren 7468 sayılı kanunun TBMM Heyeti Umumiyesindeki görüşmelerine katılmadığını söylemiştir. Murakabe meselesi ile ilgili olarak, 1954 yoklamalarında ve 1955 Meclisi Umumi seçimlerinde adaylığını koyduğunu ancak iki kez de veto edildiğini söylemiştir. Bunun üzerine mahkeme başkanı Salim Başol; *"Vetonun sebebi ne imiş?"* sorusunu yöneltmiştir. Taşkesenlioğlu'nun merkez teşkilatının ısrarlarıyla Genel Kurul tarafından veto edildiğini söylemesi üzerine Başol; *"Tahsili hususi imiş, az Arapça bilirmiş."* demiştir.⁴⁰⁷

Başkan Başol'un bu sözlerinin ardından Fethullah Bey; *"Az bilirim. O tarihte Demokrat Parti'den istifa ettim ve istifa dilekçem çok ağırdı. Bilhassa son cümlesi çok ağırdı. Çünkü dikta mevzuunda, diktaya taraftar olmam ve dolayısıyla diktatörlüğü benimseyebilecek haleti ruhiyede olup olmayacağımı belirtmek için arz etmek mecburiyetindeyim. İstifamın son cümlesi aynen şöyle idi; Allah'tan sizlere biraz daha basiret, memleket ve millet sevgisi nasip etmesini niyaz ederim."* demiştir. Bu istifasının ardından Erzurum Karayazı kazasından müstakil olarak Meclisi Umumi seçimlerine katılıp Demokrat Partiyi kahir ekseriyetle mağlup ederek seçimleri kazandığını

⁴⁰⁵ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.336.

⁴⁰⁶ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.512.

⁴⁰⁷ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.78.

belirtmiştir. Daha sonra 1957 seçimlerine Demokrat Parti listesinden katılan Fethullah Bey, DP Yüksek kademeleriyle mücadele ederek seçildiğini söylemiştir.⁴⁰⁸

29 Haziran 1961 tarihinde ise Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat Soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Taşkesenlioğlu, Tahkikatın genişletilmesi konusunda bir talebinin olmadığını ifade etmiştir.⁴⁰⁹

VI-Karar ve Sonrası

Fethullah Taşkesenlioğlu, 27 Mayıs 1960 askeri darbesinin ardından Yassıada'da Anayasayı İhlal ve Gayrimeşru Servet İktisabı davalarından yargılanmıştır. Davaların sonuçlandığı tarihe kadar Yassıada'da kalan Taşkesenlioğlu, dava kararlarının verilmesinin ardından beraat edilmiştir. Mahkeme heyetinin 15 Eylül 1961 tarihinde verdiği kararla, 169 numaralı sanık Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Anayasayı ihlal suçundan beraatlerine, haklarındaki tevkif müzekkeresinin geri alınmasına ve salıverilmesi için Divan Başsavcılığına müzekkere yazılmasına oy birliği ile karar verilmiştir.⁴¹⁰

Taşkesenlioğlu, Yassıada'da tutuklu bulunduğu sırada dünyaya gelen oğluna, gönderdiği bir mektup aracılığıyla "Adnan Menderes" isminin verilmesini istemiştir. Ancak dönemin siyasi atmosferi ve nüfus memurlarının yaşadığı tedirginlik nedeniyle oğluna yalnızca "Adnan" ismi verilmiştir. Fethullah Bey, Yassıada'dan beraat edilmesinin ardından, ailesi ve sevenleri tarafından Erzurum İstasyon meydanında sevgiyle karşılanmış, oğlu Adnan'ı ilk kez orada 1,5-2 yaşlarındayken görebilmiştir.⁴¹¹

27 Mayıs 1960 darbesinin ardından, Demokrat Parti mensupları hakkında açılan davalar sonucunda pek çok siyasetçi gibi Fethullah Taşkesenlioğlu' da siyasal haklarından mahrum bırakılmıştır. Bu nedenle, 1965 genel seçimlerinde aday olamamış; çünkü siyasal itibarı ve seçilme hakkı, anayasal ve yasal düzenlemeler çerçevesinde kendisine henüz iade edilmemiştir.⁴¹² 1969 yılında ise anayasal kısıtlamaların kaldırılmasıyla birlikte siyasi faaliyette bulunma imkânı yeniden doğmuş ve Taşkesenlioğlu, XIV. dönem Adalet Partisi Erzurum milletvekili olarak Türkiye Büyük

⁴⁰⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.79.

⁴⁰⁹ E. Naskali, Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V),s.2490.

⁴¹⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:29.

⁴¹¹(Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Oğlu Adnan Taşkesenlioğlu ile 11.04.2025 Tarihinde Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması.)

⁴¹²(Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Oğlu Adnan Taşkesenlioğlu ile 11.04.2025 Tarihinde Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması.)

Millet Meclisi'ne girmiştir.⁴¹³ 1965-1969 yılları arasında ise siyasetten uzak kaldığı dönemde çiftçilikle uğraşmıştır. Fethullah Taşkesenlioğlu, geçirmiş olduğu kalp krizi sonucu 22 Nisan 1979 tarihinde vefat etmiştir.⁴¹⁴

D-MEHMET EYÜBOĞLU

I-Mehmet Eyüboğlu'nun Özgeçmişi

Mehmet Eyüboğlu, 1927 yılında Erzurum Aşkale'de dünyaya gelmiştir. Babası Reşit Bey, annesi Naciye Hanımdır. İlk, orta ve lise öğrenimini Erzurum'da tamamlamasının ardından 1951'de İstanbul Yüksek Ekonomi ve Ticaret Okulundan mezun olmuştur. Askerlik vazifesini yedek subay olarak yapmıştır. Az Fransızca bilgisine sahip olan Eyüboğlu, 1951 yılında iki ay süreyle Erzurum Et Kombinasında muhasebe memurluğu ve dokuz ayda Erzurum Şeker Fabrikasında Levazım muhasebesi şefliği yapmıştır.⁴¹⁵ Daha sonra iki yıl boyunca Erzurum Ticaret Lisesi'nde mesleki dersler öğretmenliği yapmış, bu görevini devam ettirirken milletvekili seçimlerine katılması sebebiyle bu görevinden istifa etmiştir..⁴¹⁶ Mehmet Eyüboğlu, 1957 seçimlerinde almış olduğu 80.860 oy ile Erzurum Demokrat Parti listesinden milletvekili seçilmiştir. Dönem içinde Arzuhal Encümeni ve Divanı Muhasebat Encümeni görevlerinde bulunmuştur.⁴¹⁷

27 Mayıs 1960 tarihinde Anayasayı İhlal ettiği gerekçesiyle Yassıada Yüksek Adalet Divanı'na yargılanmış, Kayseri cezaevinde bir süre kalmasının ardından 15 Ekim 1962 yılında çıkarılan kısmi af sonucunda beraat edilmiştir.⁴¹⁸ Evli ve iki çocuk babası olan Eyüboğlu, 18 Kasım 1978 tarihinde vefat etmiştir.⁴¹⁹

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Mehmet Eyüboğlu, 1957 seçimlerine Demokrat Parti listesinden katılmış ve Erzurum XI. Dönem milletvekili seçilmiştir. Bu dönem içerisinde Arzuhal Encümeni ve Divan Muhasebat Encümeni görevlerinde bulunan Eyüboğlu meclis içinde fazla aktif olamamıştır. Meclis dışında aktif siyaset yürütmüş, encümenlik görevlerinde üzerine düşen sorumluluğu yerine getirmiştir. Yapılan araştırmada Eyüboğlu'nun döneme ait kanun teklifi, tahrir veya herhangi bir konuşmasına rastlanılmamıştır. 27 Mayıs 1960

⁴¹³ Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)**, s.368.

⁴¹⁴(Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Oğlu Fahrettin Taşkesenlioğlu ile 11.04.2025 Tarihinde Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması.)

⁴¹⁵ TBMM XI. Dönem Erzurum Milletvekilleri Hal Tercümeleleri

⁴¹⁶ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010)**, s.712.

⁴¹⁷ Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960)**, s.383.

⁴¹⁸ **Hürriyet**, 15 Ekim 1962.

⁴¹⁹ **TBMM Albümü(1920-2010)**, s.712.

darbesinin ardından sona eren Demokrat Parti iktidarının mensubu olarak Yassıada'da Anayasa'yı ihlal ettiği gerekçesiyle yargılanmıştır.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Mehmet Eyüboğlu'nun, Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; son devre milletvekili olduğu belirtilerek, iç tüzük tadiline ve tahkikat encümeni kurulmasına oy vermiştir. Salahiyet kanununun kabulü esnasında İstanbul'da bulunmasının neticeye bir tesirinin olmadığını ve teşrii murakabesini yaptığına dair herhangi bir faaliyette bulunmadığı ifade edilmiştir.⁴²⁰

Mehmet Eyüboğlu, 4 Ağustos 1961 tarihinde mahkemeye sunmuş olduğu yazılı ifadesinde, esas hakkındaki mütalaasında Başsavcının okuduğu ve kendisinin de isminin bulunduğu 281 kişinin olduğu listede Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunlara oy verilsin ya da verilmesin karşı çıkmadıkları takdirle TCK 146/3. Maddesine göre cezalandırılmasının istendiğini söylemiştir. Söz konusu kanunlara oy vermediğini belirten Eyüboğlu, tecziye talebini doğru bulmadığını ifade etmiştir. Murakabe meselesi hakkında, Murakabe Encümeni ve kulis faaliyetlerinde bulunduğunu kabul etmiş, 90'lık takririn hazırlanışında mecliste bulunmadığını ve imzasının da bulunmadığını söylemiştir.⁴²¹

Eyüboğlu devam ettiği savunmasında şu ifadeleri kullanmıştır: *“Aziz Hakimlerim: gerek sevk kararnamesi gerek başsavcının esas hakkındaki mütalaası beni diktanın destekleyicisi olarak vatan hıyaneti ile suçlamaktadır. Acaba neden dikta rejiminin destekleyicisi olayım? Neden bu cennet vatani bir esir kampı haline getirecek menfur bir zihniyetin sahibi bulunayım? Asla bu mümkün değildir.”* Maddi ve manevi hiçbir çıkarının bulunmadığını, aylardan beri ihmal edilen memleketine hizmet etmekten başka bir arzusunun bulunmadığını söylemiştir. Bu hizmetlerin demokratik düzen içerisinde olması gerektiğine inandığını söyleyen Eyüboğlu, 30 yaşında erişmesi güç mertebenin mebusluğunu demokratik düşünceleri sayesinde kazandığını belirtmiştir. 1957 yılında Erzurum halkının oyları ile seçildiğini ve onlardan başka hiç kimseye teşekkür borçlu olmadığını söylemiştir. Fikirlerini her zaman kendi kanaati ve serbest düşüncesiyle söylemiş olduğunu, Yüksek Soruşturma Kurulunun kararı neticesinde de gayrimeşru servetinin bulunmadığını eklemiştir.⁴²²

⁴²⁰ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.229.

⁴²¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.8. No:1.

⁴²² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.8. No:1-2.

Avukatlarının ve arkadaşlarının hukuki mütalaalarına katıldığını ve sözlerini bitirmeden evvel samimi ifadeyle vatan haini olmadığını ve asla olmayacağını söylemiş, adaletin biran evvel tecelli edeceğini temenni etmiştir.⁴²³

Eyüboğlu, 7468 nolu TBMM Tahkikat Encümenlerine salahiyet veren kanun müzakereleri ve kabulü hakkında o tarihlerde İstanbul’da bulunduğunu söylemiş, konuyla ilgili olarak yataklı vagonlar şirketinden temin ettiği biletini 29 Haziran 1961 tarihinde mahkeme heyetine sunduğunu belirtmiştir.⁴²⁴

IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası

Mehmet Eyüboğlu, 27 Ekim 1957 ve 27 Mayıs 1960 tarihleri arasında elde ettikleri servetin meşru olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla Yassıada’da Gayrimeşru Servet İktisabı davasında yargılanan Demokrat Parti milletvekillerinden biri olmuştur. Yargılandığı davada mebus olduğu dönem boyunca elde ettiği varlıkları belgelendirerek mahkeme heyetine sunmuştur. Varlık beyannamesi bilirkişiler tarafından incelenmiş olup, 13 Aralık 1960 tarihinde Eyüboğlu hakkında karar verilmiştir. Yüksek Soruşturma Kurulunun verdiği karar neticesine göre; Kurulca görevli 6 bilirkişi tarafından incelen 8 sayfalık listede isimleri yazılı 255 kişinin kendilerine, eşlerine ve çocuklarına ait olarak gösterilen Varlık, Gelir ve Masraf Beyannameleri dosyaları ve istihbarat vesikaları incelenmiştir. Yapılan incelemede gayrimeşru servet iktisabının mevcut olduğunu ispat edecek ve sebebiyet verecek husus görülmemesi nedeniyle tetkikatın derinleştirilmesine gerek kalmadığına karar verilmiştir, denilmiştir.⁴²⁵ Yüksek Soruşturma Kurulu, Sabık Erzurum mebusu Mehmet Eyüboğlu hakkında 1 sayılı kanunun 24. Maddesinin 2. Fıkrası gereğince muamele edilmesine dair 11 Ocak 1961 tarih ve 108/91 sayılı kararı, dosyası ile birlikte takdim kılmıştır.⁴²⁶ Yapılan araştırmada Eyüboğlu’nun davayla ilgili yazılı savunmasına rastlanılmamış olup, davayla ilgili delillerini sunmasının ardından gayrimeşru servetinin bulunmadığı anlaşılmıştır.

V- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu

16 Mayıs 1961 Salı günü gerçekleşen Anayasayı İhlal davasının beşinci oturumunun ikinci celsesinde, 27 Nisan’da Demokrat Parti grup müzakeresinde görüşülen ve kabul edilen Salahiyet Kanununa oy verip verilmediğinin anlaşılması

⁴²³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.8. No:2.

⁴²⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.8. No:3.

⁴²⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:268.821.4. No:4.

⁴²⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:268.821.4. No:2.

amacıyla Mahkeme Başkanı Salim Başol tarafından isimler sırasıyla okunarak sanıklara müzakerelere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Konuyla ilgili olarak Mehmet Eyüboğlu'na söz verildiğinde; *“24 Nisan'dan 27 Nisan'a kadar İstanbul'da olduğum için rey kullanmadım efendim.”* cevabını vermiştir.⁴²⁷

Mehmet Eyüboğlu, 6 Haziran 1961'de Anayasayı İhlal davasının on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde söz almış, 1957 yılında Erzurum mebusu seçildiğini, bu tarihten evvel çıkarılan ve Anayasayı ihlal ettiği iddia edilen kanunlara vazifesinden önce olması sebebiyle değinmeyeceğini belirtmiştir.⁴²⁸ Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu hakkında; hükümet yetkililerinin bile bazı konularda tek taraflı kullanıldığını ifade ettikleri kanunda mahalli parti teşkilatları ve idare amirlerinin rolü olduğuna dikkat çekmiştir. Komisyonun teşkili hakkında, memlekette zuhur eden propaganda faaliyetlerinin artması sonucunda hem hükümet hem de milletvekilleri olayların Halk Partisi ve Basın tarafından ülkenin dört bir tarafına yayıldığını söylemişlerdir. Eyüboğlu, kendi düşüncesinin de o yönde olduğunu ve bu sebeple komisyona oy verdiğini söylemiştir. Bu komisyonlara Salahiyet veren 7468 sayılı kanun hakkında; kanunun müzakeresi esnasında Meclis'te bulunmadığını bu sebeple oyunu kullanmadığını belirterek, *“İsrarla Anayasa'ya aykırı mıdır, değil midir diye benden evvelki arkadaşlarıma soruyorsunuz. Belki neticesinde mesuliyetim olabilir. Fakat şahsi kanaatimi ifade ediyorum. Ben Anayasa'ya aykırı olduğuna kani değilim.”*⁴²⁹ demiştir.

Eyüboğlu, murakabe meselesi hakkında hem meclis içinde hem de Encümenlerle ilgili vekiller ve vekaletlerle ilgili konularda murakabe vazifesini yaptığını söylemiştir.

İstanbul ve Ankara olaylarıyla ilgili murakabe hakkında: *“Hükümet devamlı olarak bu mevzuda Grupta izahat veriyordu. Hadiselerin bastırılacağı ve sükunetin avdet edeceği yolunda teminatlar veriyordu. Harbiye yürüyüşüne kadar 28 Nisan İstanbul ve 29 Nisan Ankara olayları vüsatında bir nümayiş de olmamıştır.”* açıklamasını yapmıştır. O tarihlerde Erzurum'da bulunduğunu söyleyen Eyüboğlu, harbiye hareketini orada öğrendiğini ve 25'nde Ankara'ya döndüğünde 90'lık takririn verildiğini işittiğini söylemiştir. İki buçuk yıl süren mebus hayatını boyunca hiçbir şekilde tazyik ve tesirde bulunmadığını, kararnamede adı geçen maddi menfaatlerle alakasının olmadığını ve ne ailesine ne de kendisine maddi menfaat temin etmediğini söylemiştir.

⁴²⁷ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.324.

⁴²⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.71.

⁴²⁹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.72.

Son olarak dikta meselesi hakkında konuşan Eyüboğlu, serbest ve dürüst seçimin yapıldığı ülkede dikta rejiminin uygulanacağına inanmadığını söyleyerek, “*Huzurunuzda muhakeme ediliyoruz. İçimizden bir diktatör olduğunu şu ana kadar müşahade etmiş değilim.*”⁴³⁰ demiştir. Bu sözlerinin ardından Mahkeme Başkanı Salim Başol, “*Niçin, zaman zaman Adnan Menderes’tir diye söyleniyor? Görmediniz mi? Duymadınız mı?*” diye sormuştur. Mehmet Bey ise, “*Zaman zaman söyleniyor. Ama benim kanaatim o merkezde değil.*”⁴³¹ sözleriyle savunmasını tamamlamıştır.

29 Haziran 1961 tarihinde ise Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat Soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Eyüboğlu, “Tevsii tahkikat hakkında bir talebim yoktur. 7468 numaralı kanunun müzakeresi sırasında İstanbul’da bulunduğuma dair vesikalarımı ekli olarak takdim ediyorum.” diyerek 29.06.1961 tarihli bir sayfalık dilekçesini takdim etmiştir.⁴³²

VI- Karar ve Sonrası

Mehmet Eyüboğlu, 27 Mayıs 1960 tarihinde Yassıada Yüksek Adalet Divanı’na yargılanmıştır. Mahkeme tarafından alınan karara göre;164 numarada bulunan Sanık Mehmed Eyüboğlu’nun Anayasayı ihlal suçundan 146/3, 59 ve 173. Maddeleri hükmüne dayandırılarak 4 yıl 2 ay ağır hapsine ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetine, 1 yıl 4 ay 20 gün Erzurum’da Umumi Emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 152 lira maktu harcın alınmasına oy birliği ile karar verilmiştir.⁴³³ Eyüboğlu, Yassıada’dan sonra Kayseri cezaevinde bir süre kalmış, 15 Ekim 1962 yılında çıkarılan kısmi af sonucunda tahliye edilmiştir.⁴³⁴ Evli ve iki çocuk babası olan Eyüboğlu, 18 Kasım 1978 tarihinde vefat etmiştir.⁴³⁵

E-MÜNİP ÖZER

I- Münip Özer’in Özgeçmişi

Münip Özer, 1919 yılında Erzurum Hasankale’de doğmuştur. Babası Celal Bey, annesi Şadiye Hanım’dır. Evli ve Hürkal, İdeal isimlerinde iki çocuk babasıdır.⁴³⁶ İlk

⁴³⁰ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.73.

⁴³¹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.73.

⁴³² E. Naskali, Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V), s.2491.

⁴³³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:28.

⁴³⁴ Hüryol, 15 Ekim 1962.

⁴³⁵ Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010), s.713.

⁴³⁶ (Münip Özer’in Oğlu Hürkal Özer ile 19.12.2024 Tarihinde Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması)

tahsilini Pasinler ilkokulunda, orta tahsilini Erzurum ortaokulunda, mesleki tahsilini ise Erzurum Öğretmen Okulunda tamamlayan Münip Bey az derecede Fransızca bilgisine sahiptir. 1937-1938 ders yılında mezun olarak Artvin-Yusufeli kazası Erciş köyü ilkokul öğretmeni olarak 1943 yılına kadar çalışmıştır. Bu arada yedek subay olarak askerlik vazifesini yerine getirmiştir.⁴³⁷ 1943 yılında Erzurum Pulur'da köy enstitüsüne talebi dahilinde naklen tayini gerçekleşmiştir.⁴³⁸ 1945 yılında istifa ederek meslekten ayrılmıştır. 1950 yılına kadar ticaretle meşgul olmasının ardından DP'yi Erzurum Ilıca nahiyesinde kurmuştur. 1950 yılında Makine Kimya Endüstrisi Marangoz Fabrikasında Teknik Muhasip olarak çalışmıştır. Aynı yıl içerisinde Erzurum Belediye Meclisi ve Genele Meclis azalıklarına seçilmiştir. 1951 yılında Zirai Donatım Kurumu Erzurum Şube Müdürlüğüne tayin edilmesinin ardından Daimî Encümendeki vazifesinden istifa etmiştir. Mebus yoklamalarına kadar bu görevde çalışmıştır. 1952 yılından 1953 Eylül ayına kadar olan sürede DP Vilayet İdare Heyeti Reisliği görevinde bulunmuştur.⁴³⁹

Münip Bey, 1957 seçimlerine katılmış, aldığı 80958 oy ile Demokrat Parti listesinden Erzurum milletvekili olarak seçilmiştir. Dönem içinde Divanı Muhasebat Encümeni, İmar ve İskân Encümeni ve Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümenlerinde görev yapmıştır.⁴⁴⁰ Parlamenteoya dahil olmasının ardından Zirai Donatım Kurumu Neşriyat Tanıtma ve İstatistik Müdür Yardımcılığı, Dosya ve Arşiv Müdürlüğü, Adapazarı Bölge Müdürlüğü ve Başbakanlık Müşavirliği görevlerinde bulunmuş, 1981 yılında emekli olmuştur. Münip Özer, 2 Kasım 1997 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁴¹

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Münip Özer, 1957 seçimlerine Demokrat Parti listesinden katılarak Erzurum Milletvekili olarak seçilmiş ve Meclise katılmıştır. Bu dönemde İmar ve İskân Encümeni ve Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni ve Divanı Muhasebat Encümeni görevlerinde bulunmuştur. Meclis çalışmalarında aktif olan Münip Bey'in çeşitli konularda 6 konuşması mevcuttur.

Ankara Üniversitesi'nin 1959 yılı Bütçesi münasebetiyle genel kurulda yaptığı konuşmasında, teklifte kendisinin de imzasının bulunduğunu söylemiştir.⁴⁴² Mesleğinin doktorluk olmadığını ancak asistanların yaşadığı mağduriyeti yakından gördüğünü ifade

⁴³⁷ TBMM XI. Dönem Erzurum Milletvekilleri Hal Tercümeleleri

⁴³⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010), s.713.

⁴³⁹ TBMM XI. Dönem Erzurum Milletvekilleri Hal Tercümeleleri

⁴⁴⁰ Z. Arslan, Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960), s.369.

⁴⁴¹ Z. Arslan, Türk Parlamento Tarihi TBMM- XI. Dönem Biyografiler (1957-1960), s.369-370.

⁴⁴² TBMM, TD, XI. Dönem, C.VII, 45. Birleşim, 25.02.1959, s.837.

eden Münip Bey, “*Bunlar 17-18 sene gibi uzun bir tahsil devresinden sonra 3-4 sene de fahri olarak hizmet etmek durumundadırlar. Bu feci durumdan kendilerinin kurtarılması hususunda Yüksek Meclisin müspet mütalaa ve müspet oy vermesini arz ve istirham ederim.*” demiştir. Diyanet İşleri Reisliği 1960 yılı Bütçesi münasebetiyle mecliste yaptığı konuşmasında, Diyanet İşleri Bütçesi mevzunun istismara müsait bir konu olduğunu ve Demokrat Parti’nin Diyanet İşleri konusunda kadrosuyla ve faaliyetleriyle dini siyasete alet ettiğini iddia etmiştir.⁴⁴³ Dini konularda halka geniş imtiyazlar sağlanmasını, ibadet ve mabetlere değer verilmesini, din telakkilerine hürmet gösterilmesini isteyen bu anlayışın laiklik ile uyuşmadığını söylemiştir. Münip Bey’in bu sözleri mecliste karışıklığa sebebiyet vermiş, bir taraftan alkışlar gelirken diğer taraftan tezahüratlar yükselmiştir. Gelen tepkiler üzerine CHP’nin tek iktidar dönemine de değinen Münip Bey, “*Dini gericilikten değil, dinin ta kendisinden kaçınan insanlarsınız. Mabetlerin kapısına kilit vuran sizlersiniz. Din namına yapılan ve ifade edilen her meseleye bir irtica damgası vuran sizlersiniz. Bu meselede hala millet namına zihniyetinizden en küçük fedakârlık yapmayan sizlersiniz.*”⁴⁴⁴ ifadelerini kullanmıştır. Münip Bey’in bu sert eleştirilerinin ardından mecliste sesler yükselmiş Meclis Başkanı Münip Bey’in sözlerini tamamlamasını söylemiştir. Münip Bey, bu uyarının ardından hakikatin acı verdiğini, daima milletin büyük bir kısmının bir vukufu kendisine su, ekmek ve gıda ihtiyaçlarını temin etmeye çalıştığını söylemiş, “*Vatandaşın en halis, en vicdani hislerine karşı bühtanda bulunan insanlar bilsinler ki, seneler senesi yapmış oldukları en ağır ve en büyük baskılara rağmen dini kanaatlerini vatandaşın kalbinden silip atmaya muvaffak olamamışlardır ve olamayacaklardır.*”⁴⁴⁵ diyerek milletvekillerinin alkışları ile kürsüden ayrılmıştır.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Münip Özer’in, Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; son devre milletvekili olduğu belirtilerek, iç tüzük tadiline oy verdiği ancak salahiyet kanununa oy vermediği, 90’lık takirde ise imzasının bulunduğu ifade edilmiştir. Sanık Münip Özer’in Refik Koraltan’ın Meclis Başkanlığından uzaklaştırılması cereyanına da katılmış olduğu tahkikatla tespit edilmiştir. Toplantı ve gösteri yürüyüşleri kanunu nedeniyle gruptaki konuşmasında (baş tatbikatçı Namık Gedik’in sorumlu olduğunu, bir kanununun iktidara başka, muhalefete başka tatbik

⁴⁴³ TBMM, TD, XI. Dönem, C.XII, 46. Birleşim, 24.02.1960, s.360.

⁴⁴⁴ TBMM, TD, XI. Dönem, C.XII, 46. Birleşim, 24.02.1960, s.360-361.

⁴⁴⁵ TBMM, TD, XI. Dönem, C.XII, 46. Birleşim, 24.02.1960, s.361.

edildiği takdirde müessiriyetini kaybetmek sureti ile işlemez hale geleceğini) söylemiş ve başka bir konuşmasında ise (...dünya, kendi tabirimizle arz edeyim, mendakka dukka dünyasıdır. Bugün onlar için olan yarın bizler içindir. Bu bakımdan her tedbirin eyyame göre değil, aklın, mantığın ve memleket menfaatlerinin icabına göre alınması ve mümkün olduğu kadar hislerden azade, şiddetten uzak olması ve hadiselerin bizleri icbar ettiği akıl ve mantık çerçevesi dahilinde bulunması kanaatindeyim...) ifadelerini kullanmıştır. Sanığın bu faaliyet ve sözler murakabe görevini yaptığını ve Anayasanın teminat altında bulundurduğu hak ve hürriyetlere riayetkâr olduğunun göstergesi olduğu ifade edilmiştir.⁴⁴⁶

Münip Özer, Anayasayı İhlal davasıyla ilgili olarak 5 Ağustos 1961 tarihinde yaptığı savunmasına, 14 aydan beri teşri vazifesi nedeniyle tutuklu bulunduğunu, bu süre içerisinde kendisini biran dahi suçlu telakki etmeyerek millet ve tarih huzurunda adaletin tecelli edeceği günü beklediğini ifade ederek başlamıştır. Müdafî avukatlara ve kendinden önce konuşan arkadaşlarının esas hakkındaki savunmalarına aynen katıldığını belirtmiş, 1957 yılında milletvekili seçildiğini ve 27 Mayıs 1960 tarihine kadar teşri murakabe vazifesini yaptığını belirtmiştir. Özer, 4 Temmuz 1961 tarihli dilekçesini ve 9 Aralık 1958 tarihli Demokrat Parti Grubundaki ana nizamla ilgili konuşmasını incelemek üzere mahkemeye sunduğunu söylemiştir.⁴⁴⁷

Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanunu hakkında açıklama yapan Özer, sorumluların Hükümet ve Dahiliye yetkilileri olduğunu belirtmiş, alınan tedbirlerin “*Basın hürriyetini frenleyici değil, bilakis tam ve kâmil manada takviye edici*” olması gerektiğini savunmuştur. Demokrat Parti Grup toplantısında yaptığı konuşmasından bahseden Özer, hükümetin kusur ve hataları kabullenmeleri gerektiğini, etki ve tahkik ile doğru yol üzerinde durabilmeyi, yeri geldiğinde muhalefet ile birleşerek takibata geçilmesi gerektiğini söylemiştir. Tecrübesiz mebus olduğunu söyleyen Özer, meclise katılmasının ardından bir yıl geçmemişken yaptığı eleştiri ve murakabelerinin kendi çapında Demokratik anlayışını ispat eden önemli deliller olduğunu ifade etmiştir.⁴⁴⁸

Tahkikat Komisyonu hususuyla ilgili olarak 7 Nisan 1960 ve 21 Nisan 1960 tarihli grup kararlarına ve 2 Mayıs 1960 tarihli Hususi Mahkemeler kurulması kararına aleyhte oy kullandığını söylemiştir. Salahiyet Kanununun oylamasına katılmadığını, 90’lık takrire ise imza attığını belirtmiştir. Maddi menfaatlerle de alakasının olmadığını tespit

⁴⁴⁶ Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-, s.230.

⁴⁴⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.4, No:12.

⁴⁴⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.4, No:13.

edildiğini söyleyen Özer, “İddia makamı, sözüm, fiilim ve kastım hakkında hiçbir delil göstermeden Anayasayı tadil, tebdil ve tağyir edenleri ve diktaya gidenleri desteklediğimi iddia ederek T. C. Kanununun 146/3 maddesine tevfikan cezalandırılmamı istemektedir.”⁴⁴⁹ demiştir. Sözlerine devam ederken, 4 yıllık teşrii devrenin 2.5 yılını mebus olarak TBMM’de 1.5 yılını ise mevkuf ve mahpus şekilde Yassıada’da geçirmenin kaderi olduğunu söyleyen Özer, bu zamana kadar üzerine düşen vazifesini layığıyla yerine getirmeye çalıştığını söylemiştir.

Hem bir öğretmen, bir memur, bir politikacı, hem de mebus olarak vatana hizmet ettiğinin altını çizmiş, her zaman Cumhuriyet ilkelerine ve Demokrasiye sadık kaldığını söylemiştir.⁴⁵⁰ “Mazimizde bir Yassıada misali olmadığı halde 7 yıl önce kızıma “İdeal”, 2 yıl önce de oğluma “Hürkal” adlarını koyuşum bu husustaki hassasiyetimin samimiyet ve zihniyetimin riyasız bir delili olmaya kifayet eder sanırım.”⁴⁵¹ sözleriyle demokrasiye verdiği öneme dikkat çekmiştir. Sözlerinin sonuna yaklaşan Özer, “Muhterem Hakimler; Ben suçlu değilim. Sadece D.P. Mebusu olduğum için siyasi hüviyetim sebebiyle, yine bir siyasi tasarruf yüzünden hüviyetimden mahrum edildim. Fakat, delilsiz ve mesnedsiz olarak Hıyaneti Vataniye suçunun fer’i şeriki gösteriliyorum. Bendeniz 125 yılda bu vatan, bu millet uğruna 12 şehit vermiş bir ailenin çocuğuyum. Bu haksız isnat yalnız beni değil o mübarek ruhları da muazzap etmektedir.”⁴⁵² ifadelerini kullanmış, üzerindeki vatan ihaneti suçlamasının kaldırılmasını ve adaletin biran evvel tecelli etmesini temenni ederek savunmasını tamamlamıştır.

IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası

Münip Özer, 27 Ekim 1957 ve 27 Mayıs 1960 tarihleri arasında elde ettiği servetin meşru olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla Yassıada’da Gayri Meşru Servet İktisabı davasında yargılanan Demokrat Parti milletvekillerinden biri olmuştur. Yargılandığı davada mebus olduğu dönem boyunca elde ettiği varlıkları belgelendirerek mahkeme heyetine sunmuştur. Varlık beyannamesi bilirkişiler tarafından incelenmiş olup, 11 Ocak 1961 Çarşamba günü Özer hakkında karar verilmiştir. Yüksek Soruşturma Kurulunun verdiği karar neticesine göre; Sabık Erzurum Mebusu Münip Özer’in kendisine, eşine ve velayet altındaki çocuklarına ait Varlık, Gelir ve Masraf Beyannameleri ihtiva eden dosyalar bilirkişiler tarafından incelenmiş olup, gayrimeşru servet iktisabının

⁴⁴⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.4. No:13-14.

⁴⁵⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.4. No:14.

⁴⁵¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.4. No:14.

⁴⁵² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.4. No:15.

bulunduğunu ifade edecek ve buna delalet olan husus görülmemesi nedeniyle tetkikatın derinleştirilmesine lüzum kalmamıştır. Bu sebeple dosyanın 1 Sayılı Kanun'un 24. maddeleri gereğince mal beyanına müteallik unsurların takdir edilmesi üzerine Yüksek Adalet Divanına sevk edilmesine ve Kurulca malları üzerine konulan ihtiyatı tedbirin kaldırılmasına oybirliği ile karar verilmiştir, denilmiştir.⁴⁵³ Yapılan araştırmada Münip Özer'in davayla ilgili yazılı savunmasına rastlanılmamış olup, davayla ilgili delillerini sunmasının ardından gayrimeşru servetinin bulunmadığı anlaşılmış ve malları üzerindeki ihtiyatı tedbir kaldırılmıştır.

V- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu

Münip Özer, 12 Mayıs 1961 Cuma günü gerçekleşen Anayasayı İhlal Davası üçüncü oturumun üçüncü celsesinde 172 numarası ile bulunmuştur. Sözlerine başlarken iki husustan bahsetmek isteyen Münip Bey, ilk olarak Toplantı ve Gösteri Yürüyüşleri Kanununun çıktığı tarihte mebus olmadığını söylemiştir. Mebus olmasının ardından 1958 yılında kanununun tatbikatı ile ilgili hatalar gördüğünü arkadaşlarına ve Uşak hadiselerinin vuku bulduğu dönemde Demokrat Parti Meclis Grubunda şu sözleri söylediğini ifade etmiştir. *“Baş tatbikatçı bulunan Dahiliye Vekili, bilhassa bu işin müsebbibi ve mesulünü aramak lazımsa bunun başında Namık Gedik'in yakasına sarılmak lazımdır.”* Özer, Hükümetin tedbir almasının gerektiğini ya da kanunun kaldırılması konusunda uyarıda bulunduğunu söylemiştir. Başkan Salim Başol, Özer'in sözleri üzerine *“Bir netice aldınız mı? Komisyonunda öyle söylediniz geçti gitti.”* demiştir.

Başkan'ın sorusu üzerine Özer, Grupta Tedbirler Komisyonunun kurulduğunu, kendisinin Gruptaki konuşmasında hükümet ricalini karşılayıp muhalefete aynı muameleyi göstermemesinin eşitsizlik olduğu konusunda uyarıda bulunduğunu söylemiştir.⁴⁵⁴ Başkan Başol, *“Teklifte bulunmuşsunuz. Tedbirler Komisyonu da böyle bir rapor hazırlamış, üçüncü maddesinde böyle yazılmış. Fakat yazılan 3. Maddesinin de ileri sürdüğü sebeplerden dolayı eşitliği temin edemeyeceği ortadadır.”* diyerek Özer'in murakabe vazifesinin yalnız lafta kaldığını söylemiştir. Münip Bey, bir kişinin istemesiyle bu durumun kabul görmediğinin altını çizmiştir.⁴⁵⁵

Özer, 15 Mayıs 1961 Pazartesi günü gerçekleşen Anayasayı İhlal Davası dördüncü oturumunun ikinci celsesinde 170 numarası ile bulunmuştur. Toplantı ve Gösteri

⁴⁵³ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:270.825.2. No:3.

⁴⁵⁴ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.197.

⁴⁵⁵ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.198.

Yürüyüşleri Kanunu hakkında sanıklara söylemek istedikleri hususun olup olmadığı sorulmuş, bunun üzerine söz alan Münip Bey, “Efendim, Sıtkı Yırcalı beyin işaret ettikleri gibi bendeniz de o celsede muhalif oy kullananlardan birisiyim. Yalnız o gün bizlerden başka daha 25 kadar arkadaş muhalif kalmıştı.”⁴⁵⁶ ifadelerini kullanmıştır.

16 Mayıs 1961 Salı günü gerçekleşen davanın beşinci oturumunun ikinci celsesinde, 27 Nisan’da Demokrat Parti grup müzakeresinde görüşülen ve kabul edilen Salahiyet kanununa oy verip verilmediğinin anlaşılması amacıyla Mahkeme Başkanı Salim Başol tarafından isimler sırasıyla okunarak sanıklara müzakerelere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Konuyla ilgili olarak Münip Özer’e söz verildiğinde; “O gün Bursa’da idim, avdet ettim, fakat Meclise gelmedim, rahatsız idim.”⁴⁵⁷ demiştir.

Münip Bey, 22 Mayıs 1961 Pazartesi günü gerçekleşen yedinci oturumun ikinci celsesinde 170 sıra numarası ile bulunmuştur. Başkan Salim Başol tarafından 24 Mayıs 1960’ta Demokrat Parti Grup Başkanlığına gönderilen 90’lık tahrir meselesinde imza sahiplerinin tespit edilmesi amacıyla isimler okunarak onay istenmiştir. Başkan’ın 64. imzayı sormasına karşılık Münip Özer, imzanın kendisine ait olduğunu belirtmiştir.⁴⁵⁸

Özer, 6 Haziran 1961’de Anayasayı İhlal davasının on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde söz almış, 1957 yılında mebus seçildiğini ve görevi boyunca vazifesini layıkıyla yerine getirmeye çalıştığını söylemiştir. 1958-1959 yıllarında Uşak olaylarına dair tedbir alınması amacıyla Demokrat Parti Grubunda muhtelif konuşmalar yaparak tedbirlerin alınması gerektiğini savunduğunu dile getirdiğini, 12 Nisan 1960 tarihli Tahkikat Komisyonuna ve 21 Nisan 1960 tarihindeki grup kararlarında oylamaya muhalefet ettiğini söylemiştir.⁴⁵⁹ Başkan Başol’un “Son kanunun Anayasa karşısındaki durumu?” sorusu üzerine Özer, bahsi geçen Salahiyet Kanununun Anayasaya aykırı olduğunu kabul etmediğini, 90’lık tahrirde de imzasının bulunduğunu ifade etmiştir.

Sözlerine devam ederken olayların kötü şekilde gelişmesi üzerine 90’lık tahriri imzaladıklarını ancak muvaffak olamadıklarını belirterek, “Mecliste herkes lider vasfında, bunlar etrafında toplanan arkadaşlar mevcuttur. Mesela; 1958’de Şemi Ergin beyin etrafında toplandık. Muhalif guruptaki arkadaşlarla kendisini destekledik. Fakat kazanamayınca 1958’de, 1959’da hatta 1960 tarihine kadar grupta bir gün olsun muhalefetinin fiilen beyan etmiş değildir.” demiştir.⁴⁶⁰ Meclise yeni geldiği zamanlarda

⁴⁵⁶ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.260.

⁴⁵⁷ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.332.

⁴⁵⁸ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.513.

⁴⁵⁹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1218.

⁴⁶⁰ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1219.

“Arkasına düşülenler sizleri yarı yolda bırakırlar, muhalefetleri ya liderlik için, ya da kabineye girmek içindir.” sözleriyle uyarıldığını söyleyen Münip Bey, aslında muvaffak olamamasının en önemli sebebinin bu güvensiz ortam olduğuna dikkat çekmiştir.

Son olarak dikta meselesi hakkında konuşan Münip Bey, böyle bir şeyi ne sezdiğini ne de ihtimal verdiğini, bazı arkadaşlarının hatıra defterlerinde diktaya gidileceğinden bahsettiklerini gördüğünü belirterek, hatıra defterlerinde kızlarına, oğullarına, nesline bu fikri bırakacak kişilerin ikaz vazifelerini yapmadıklarını ve tarihi mesuliyet altında olduklarını söylemiştir. “Bendeniz bu mesuliyeti katiyen kabul etmem. Çünkü, sezmedim ve görmedim. Bir halk çocuğuyum, halkın içerisinde çıktım, mebus oldum. Mebus olmanın tek nimeti Demokrasi rejimidir. Bu bakımdan böyle bir rejimi ihmal etmedim, edene de şahit olmadım, kabul etmiyorum.”⁴⁶¹ ifadelerini kullanmıştır. Bu sözlerin üzerine Başkan Başol, “Demek ki Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen kanunlar ve Uşak’ta başlayıp Topkapı’da biten olaylar sana bir şey göstermiyor?” sorusunu yöneltmiştir. Münip Bey, Bu hadiseler karşısındaki tutumunu gruptaki konuşmalarında belirttiğini söyleyerek örnek vermek istemiş ancak Başol’un “Tarihleri söyleyin kâfi.”⁴⁶² sözleri üzerine tarihlerini hatırlamadığını, söyleyerek savunmasını bitirmiştir.

29 Haziran 1961 tarihinde ise Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat Soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Özer, “ Soruşturmaya ait bir dileğim yoktur, yalnızca 1957 grup zabıtlarında bir konuşmam vardır, bunların tarihlerini tespit edemedim. Tespitine müsaadelerinizi rica edeceğim.” sözlerinin üzerine Başol, “Böyle şey olur mu? Meclis zabıtları gibi bir silsile takip etmiyor ki, hangi meselenin hangi gün görüşüldüğü malum değil.” cevabını vermiştir. Münip Bey, “Müsaade ederseniz ben tetkik edeceğim.” demiş ve Başol’dan “Müracaat eder, tetkik edersiniz.” cevabını almıştır.⁴⁶³

VI- Karar ve Sonrası

Münip Özer, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Gayrimeşru servet iktisap ettiği ve Anayasayı ihlal eden kanunlara oy verdiği gerekçesiyle Yassıada’da yargılanmıştır. Münip Bey, suçsuz olduğu gerekçesiyle mahkeme heyetine dilekçe vermiş, Başsavcılık tarafından alınan dilekçesi ve yazılı savunması incelenmiş olup, isnat edilen suçun

⁴⁶¹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1220.

⁴⁶² TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1220.

⁴⁶³ E. Naskali, Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V), s.2491.

mahiyetine ve dosya münderecatına göre tevkif sebeplerinin devamlılığı nedeniyle sanık Münip Özer'in tahliye talebinin iddia makamı tarafından reddedilmesine 13 Nisan 1961 tarihinde oy birliği ile karar verilmiştir.⁴⁶⁴ Gayrimeşru servet iktisabının bulunduğu iddiasıyla yargılandığı dava sonucunda mahkeme tarafından gayrimeşru servet iktisabının bulunmadığı ispatlanmış, haklarındaki tevkif müzekkeresinin geri alınmasına ve salıverilmesi için Divan Başsavcılığına müzekkere yazılmasına oy birliği ile karar verilmiştir.⁴⁶⁵

Münip Özer, 15 Eylül 1961 tarihinde mahkeme tarafından verilen karar ile beraat etmiştir. Tahliye olmasının ardından Zirai Donatım Kurumu Neşriyat Tanıtma ve İstatistik Müdür Yardımcılığı, Dosya ve Arşiv Müdürlüğü, Adapazarı Bölge Müdürlüğü, Başbakanlık Müşavirliği görevlerinde bulunmuştur. 1981 yılında emekli olmuştur. Çocuklarını siyasetten uzak tutmaya çalışmış, kendisinin yaşadıklarını onların yaşamasını istememiştir. 1987 yılında trafik kazası geçirmiş, 2 Kasım 1997 tarihinde vefat etmiştir.⁴⁶⁶

F-SAİT KANTAREL

I-Sait Kantarel'in Özgeçmişi

Mehmet⁴⁶⁷ Sait Kantarel (Kantaroğlu), 14 Mayıs 1912 tarihinde Erzurum'un Mehdi Efendi Mahallesinde doğmuştur. Babası Fehim Bey, annesi Kamile hanımdır. 3 Şubat 1946 yılında Kâmil-Saide kızı Muammer hanımla evlenmiş, bu evlilikten Sabri Oğuz ve Deniz isimlerinde iki çocuğu dünyaya gelmiştir. İlk, orta ve lise eğitimini Erzurum'da tamamlamasının ardından İstanbul Üniversitesi Orman Fakültesini kazanmıştır. 1935 yılında Orman Yüksek Mühendisi diplomasını almış,⁴⁶⁸ 4 Kasım 1935'te Yedek Subay Okuluna girmiş ve 30 Nisan 1936 tarihinde asteğmen rütbesiyle mezun olmuştur.⁴⁶⁹ Kıta hizmetini tamamlamasının ardından 30 Ekim 1936 tarihinde terhis edilmiştir. 23 Kasım 1936 tarihinde Sarıkamış Orman Mühendis adayı olarak atanmış, 27 Temmuz 1937'de asaleti onaylanarak 9 Nisan 1938 yılına kadar görevine devam etmiştir. 16 Nisan 1938'de Oltu, 14 Nisan 1943'te İnegöl Orman mühendisliği

⁴⁶⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:372.1137.1. No:40.

⁴⁶⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:29.

⁴⁶⁶ (Münip Özer'in Oğlu Hürkal Özer ile 19.12.2024 Tarihinde Gerçekleştirilen Sözlü Tarih Çalışması)

⁴⁶⁷ Meclis kayıtlarında "Sait Kantarel", nüfus kaydında "Mehmet Sait Kantarel" olarak geçmektedir. Bkz. K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954)**, s.625.

⁴⁶⁸ **Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010)**, s.712.

⁴⁶⁹ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954)**, s.625.

görevlerinde bulunmuş, 12 Nisan 1945 tarihinde Orman Genel Müdürlüğü Üçüncü Sınıf Müfettişliği görevine terfi etmiştir. 31 Ocak 1946 yılında Araç İşletmesi Başmühendisliği görevinde bulunmuş, bu görevinden 14 Mayıs 1947’de istifa ederek serbest müteahhitliğe başlamıştır. Sait Bey, bu süreçte Demokrat Parti’de siyasi çalışmalara katılarak 1948 yılında Kastamonu il başkanlığına seçilmiştir. Sait Kantarel, IX. Dönem seçimlerine katılmış, yapılan seçimde 71608 oy alarak Kastamonu’dan milletvekilliğine seçilmiştir. Seçim tutanağını 17 Mayıs 1950’de almış, 22 Mayıs 1950 tarihinde Meclise katılmıştır. Bu dönemde Bayındırlık ve Tarım Komisyonlarında çalışmış, Tarım Komisyonunun Katipliğini yapmış, Orman Kanunu tasarısını görüşen geçici komisyonda yer almıştır. Genel Kurulda çeşitli 5 konuda 10 konuşması mevcuttur.⁴⁷⁰ Mehmet Sait Kantarel, IX. Dönemin ardından yasama etkinliğine ara vermiş, 25 Aralık 1954 tarihinde TC Devlet Demiryolları İşletmesi İdare Meclisi Üyeliği görevine atanmıştır. 16 Eylül 1957’de bu görevinden istifa etmiştir. 1957 seçimlerinde almış olduğu 80653 oy ile bu kez XI. Dönem Erzurum milletvekili olarak seçilmiştir. Dönem süresince Ziraat Encümeni, Meclis Hesaplarının Tetkiki Encümeni görevlerinde bulunmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Anayasayı İhlal ettiği gerekçesiyle Yüksek Adalet Divanınca, Yassıada’da yargılanmış, 4 yıl 2 ay hapis cezasına çaptırılmıştır. Çıkarılan kısmi aftan faydalananak 15 Ekim 1962 tarihinde beraat etmiştir.⁴⁷¹ 1 Mayıs 1963’ten 10 Haziran 1967 tarihine kadar Ankara Mühendis Odasına kayıtlı olarak kalmıştır. 1968 yılında Odanın teknik hizmetlerine verilmiştir. 31 Ocak 1969 tarihinde Orman Genel Müdürlüğü Teknik Müşavirliğine getirilmiş, merkez teşkilatında farklı görevlerde çalışmıştır. 26 Eylül 1973 yılında (12-956-78) sicil numarasıyla kendi rızası üzerine emekliye ayrılmıştır. Parlamentonun ardından resmi görevinde bulunmadığı sürede müteahhitlik yapmıştır. 18 Mart 1985 tarihinde vefat eden Sait Kantarel, İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığından defnedilmiştir.⁴⁷²

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Sait Kantarel, XI. Dönem Erzurum Milletvekili olarak seçilmiş, bu dönemde mecliste fazla aktif olamamıştır. Dönem içinde Ziraat Encümeni ve Meclis Hesaplarının

⁴⁷⁰ K. Öztürk, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-IX. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954)**, s.626.

⁴⁷¹ **Hüryol**, 15 Ekim 1962.

⁴⁷² Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954)**, s.372.

Tetkiki Encümeni'nde görev yapmıştır.⁴⁷³ Yapılan inceleme sonucunda Sait Bey'in döneme ait takrir, kanun teklifi ya da herhangi bir konuşmasına rastlanılmamıştır.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Sait Kantarel'in Anayasayı İhlal davası kapsamında iddia makamı tarafından verilen suç göstergeleri; son devre milletvekili olduğu belirtilerek Halk Partisi malları hakkındaki kanun, iç tüzük tadili, tahkikat encümeninin kurulması ve salahiyet kanununun kabulüne oy vermiştir. 90'lık takrirda imzası vardır. Murakabe vazifesini gösterecek bir faaliyette bulunmamıştır. Müdafaası da söz konusu kanunlara ne amaçla oy verdiğine izaha matuftur.⁴⁷⁴

Sait Kantarel, 5 Ağustos 1961 tarihinde Anayasayı İhlal Davası ile ilgili mahkemeye sunmuş olduğu yazılı ifadesinde; Yüksek Soruşturma Kurulu ve Başsavcının talepleri doğrultusunda Anayasayı tebdil, tağyin, ilgaya tevessül ettiği ileri sürülerek yargılandığını söyleyerek savunmasına başlamıştır. Söz konusu iddia neticesinde Kantarel'in Türk Ceza Kanunu'nun 146/3 maddeleri hükmünce cezalandırılması talep edilmiştir. Kantarel; bahsedilen suç ve iddia ile hiçbir alakasının ve irtibatının bulunmadığını hem kararname hem de esas hakkındaki mütalaada suçlu durumuna düştüğü hatanın belirtilmemesinin kendisini sukuta erdirdiğini söylemiştir.⁴⁷⁵

Sait Bey, müdafî avukatların müdafaalarına aynen katıldığını belirtmiş, şahsi durum ve tutumlarından kısaca bahsetmek istediğini söylemiştir. IX. ve XI. Dönemlerde mebusluk görevini yaptığını ve dolayısıyla 1954-1957 tarihleri arasında çıkarılan ve Anayasayı ihlal ettiği iddia edilen kanun, karar ve tedbirlerle ilgisinin bulunmadığını belirtmiştir. 1957'den sonra çıkarılan ve dava konusu olan Cumhuriyet Halk Partisinin basın hakkındaki iç tüzüğünün 177. maddesine göre, memlekette zuhur edecek olan dedikoduların nedenini tespit amacıyla açılacak Tahkikat Komisyonuna oy verdiğini ancak bu tercihinde Anayasa'nın ilgası fikrinin düşünmediğini söylemiştir.⁴⁷⁶

Başsavcının döviz aldığı iddiası hakkında açıklama yapan Sait Kantarel, her vatandaşın aldığı gibi ve aynı hukuki yollara başvurarak merkez bankasından 4000 liralık döviz aldığını söylemiştir. Konuyla ilgili delillerini Yüksek Soruşturma Kurulu'na verdiğini söyleyen Sait Bey, usul ve nizam dışı harekette bulunmadığını belirtmiş,

⁴⁷³ Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954)**, s.372.

⁴⁷⁴ **Yüksek Adalet Divanı Kararları -İstanbul-Yassıada-**, s.230.

⁴⁷⁵ **BCA**, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.6. No:3.

⁴⁷⁶ **BCA**, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.6. No:4.

gayrimeşru servet iktisabının bulunmadığını da mahkemenin 8 Ocak 1961 gün 64 esas 56 kararıyla tespit edilerek kendisine bildirildiğini söylemiştir.⁴⁷⁷

90'lık takrir konusuyla ilgili olarak memlekette huzur ve sükunun temin edilmesi amacıyla hazırlanmış olan 90'lık takrirden imzasının bulunduğunu ve bu takrir sebebiyle toplanan grupta Başvekil 'in Tahkikat Komisyonunun vazifesini sona erdirildiğini açıkladığını belirtmiştir.⁴⁷⁸

Her daim vatanın imarı ve bu aziz milletin daha refah bir hayat yaşaması için çalıştığını söyleyen Sait Bey, *“İddia edilen suç ve suçlulukla alakam olmadığına inandığımdan vicdan huzuru içindeyim. Adil kararınız bu kanaatimin tescil berati olacaktır. Adaletinizin kuvvetine ve kuvvetinizin adaletine inanarak Allah'tan dileğim bütün medeni camianın Türk adaletinin sembolü olarak nazarlarını üzerine diktiği muhterem mahkemenizi hatadan korusun.”*⁴⁷⁹ sözleriyle savunmasını tamamlamıştır.

IV- Gayrimeşru Servet İktisabı Davası

Sait Kantarel, 27 Ekim 1957 ve 27 Mayıs 1960 tarihleri arasında elde ettiği servetin meşru olup olmadığının tespit edilmesi amacıyla Yassıada'da Gayrimeşru Servet İktisabı davasında yargılanmıştır. Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından 1 Sayılı Kanun'un 24. Maddesi göz önünde bulundurularak ve 3 Sayılı Kanun'la verilen yetkileri kullanarak Erzurum Mebusu Sait Kantarel, eşi ve çocuklarının 14 Mayıs 1950 ve 27 Mayıs 1960 tarihlerinde gayrimeşru şekilde servetinin bulunup bulunmadığının anlaşılması amacıyla bu tarihlerde elde edilen servetleri gösteren Varlık Beyannamesi ve bu döneme ait Gelir ve Masraf beyannamesi istenmiştir. Resmi makamlardan ve hususi şahıslardan alınan her türlü belgeler yeminli bilirkişi olan Maliye Müfettişi Nurhan Erdoğan'ya verilmiştir.⁴⁸⁰ Sunulan belgeler incelendiğinde Sait Kantarel'in 14 Mayıs 1950 ve 27 Mayıs 1960 devresine ait (Kendisinin ve bakmakla mükellef olduğu kimselerin) her türlü masraf yekunu 197.170, lira olarak beyan edilmiştir. Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından görevlendirilen Özel Komisyon tarafından mezkûr devreye ait serveti ise 26.000, TL. olarak tespit edilmiştir.⁴⁸¹ Bu amaçla Servet ve Gelir Beyannamelerini incelemek için görevlendirilen Nurhan Erdoğan tarafından, Kantarel'e ait 10 yıllık devre içerisinde elde edilmiş olan her türlü gayrimenkul ve menkul mallar, alacaklar, haklar, gelirler ve borç iddiaları üzerinde

⁴⁷⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.6. No:5.

⁴⁷⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.6. No:5.

⁴⁷⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.138.6. No:6.

⁴⁸⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:266.814.1. No:6.

⁴⁸¹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:266.814.1. No:15.

durulmuştur. İncelemeler sonunda bunların hakiki miktarları tespit edilmiş ve Bilirkişi Heyeti tarafından beyanname sahibinin medeni hali, içtimai mevki, neviyesini, çevresince görülen hayat tarzını, beyannamede gösterilen masrafları ve sair konular göz önünde bulundurularak masraflar tespit edilmiş ve iktisabın mevcut olmadığı kanaatine varılmıştır.⁴⁸² Söz konusu davayla ilgili olarak yapılan araştırma sonucunda Sait Bey'in davayla ilgili yazılı beyanına rastlanılmamıştır. Mahkemeye sunmuş olduğu varlık beyannamesi ve varlıklarının nasıl elde edildiğine dair delillerini dosya halinde vermiş, sonuç olarak gayrimeşru servet iktisabında bulunmadığı tespit edildiğinden davadan beraat etmiş ve malları üzerindeki ihtiyatı tedbir kaldırılmıştır.

V- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu

Sait Kantarel, 6 Haziran 1961'de Anayasayı İhlal davasının on ikinci oturumunun üçüncü celsesinde söz almış, 1950 ve 1957 yıllarında yapılan yoklama seçimlerinde seçilerek meclise girdiğini, bu süre zarfında ne bir diktatör peşinde koşan zümre ne de dikta yönetimi hissetmediğini ifade etmiştir. II. Adnan Menderes kabinesine olumsuz yönde oy verdiğini söyleyen Kantarel, Meclis Reisi seçimlerinde her zaman yeni adayları desteklediğini belirtmiştir.

Sözlerine devam ederken *“2 devrelik teşrii vazifem sırasında mebusluk tahsisatımdan başka hiçbir yerden bir tahsisat almadım. Memleket dışına seyahat etmedim. Refakatte seyahatlere de iştirak etmedim.”*⁴⁸³ ifadelerini kullanmıştır.

Tahkikat Encümenlerinin vazife ve salahiyeti hakkındaki kanun meselesi ile ilgili olarak, kanunun hem komisyonda hem de Meclisteki görüşmelerini takip ettiğini, söyleyerek *“Bu kanun esasen Tahkikat Komisyonuna kararla verilmiş olan salahiyetlerin bir yekûnunu teşkil etmekten ibarettir. Hatta teklifi yapan arkadaşlarımız bu kararları kanun halinde teklif etmiş getirmişlerdir. Tahkikat komisyonu kurulması mevzuu ile ilgili komisyona Sıtkı Yırcalı'da iştirak etmişti. Orada yaptığı konuşma ve müdahalelerle kanundan bazı yerler çıkarılmıştı. O zaman bu kısımların Sıtkı Yırcalı Anayasaya aykırılığını ifade etmiş ve neticede bu aykırılıklar kanundan çıkarılarak artık Anayasa'ya aykırı bir husus kalmadığı ve karma komisyonca çıkmış olduğundan dolayı bir kanaat hasıl oldu.”* demiştir. Sait Bey'in bu sözlerinin üzerine Mahkeme Başkanı Başol, *“Sıtkı Yırcalı ve Esad Budakoğlu bazı noktalardan Anayasa'ya aykırıdır, dediler.”* demiştir.

⁴⁸² BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:266.814.1. No:6.

⁴⁸³ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.73.

Sait Kantarel ise, Meclisteki görüşmelerde hem muhalefetin hem de DP. Milletvekillerinin lehte ve aleyhteki konuşmalarını dinlediğini ve söz konusu kanunun Anayasaya aykırı olmadığı kanaatine vardığını söylemiştir. Yırcalı'nın konuşması sırasında Kanunun Anayasaya aykırı kısımlarına değineceğini beklediğini ve 12-13 maddeden oluşan bu kanun maddelerinden bahsedilirken hiçbir müdahalenin bulunmadığını ifade etmiştir. Hal böyle olunca kanununa müsbet yönde oy kullandıklarını söyleyen Kantarel, memlekette artan hadiseler nedeniyle Gurupta sıklıkla izahat verildiğini ve bu sebeple tedbir almak amacıyla 90'lık takrire imza attığını belirterek savunmasını tamamlamıştır.⁴⁸⁴

29 Haziran 1961 tarihinde ise Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat Soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Kantarel, Tahkikatın genişletilmesi konusunda bir talebinin olmadığını ifade etmiştir.⁴⁸⁵

VI- Karar ve Sonrası

Sait Kantarel, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Anayasayı ihlal suçundan yargılandığı davada mahkemenin aldığı karar ile 146/3, 59 ve 173. Maddeler hükmüne dayanarak 4 yıl 2 ay ağır hapsine ve amme hizmetlerinden müebbeden memnuiyetine 1 yıl 4 ay 20 gün müddetle Araç İlçesi'nde Umumi Emniyet nezareti altında bulundurulmasına, 152 lira maktu harcın alınmasına oy çokluğu ile (Hıfzı Tüz, Abdullah Üner ve Selman Yörük beraat reyinde) karar verilmiştir.⁴⁸⁶ Kantarel, beraatının ardından 1 Mayıs 1963'ten 10 Haziran 1967 tarihine kadar Ankara Mühendis Odasına kayıtlı olarak kalmıştır. 1968 yılında Odanın teknik hizmetlerine verilmiştir. 31 Ocak 1969 tarihinde Orman Genel Müdürlüğü Teknik Müşavirliğine getirilmiş, merkez teşkilatında farklı görevlerde çalışmıştır. 26 Eylül 1973 tarihinde (12-956-78) sicil numarasıyla kendi rızası üzerine emekliye ayrılmıştır. Parlamentonun ardından resmi görevinde bulunmadığı sürede müteahhitlik yapmıştır. Evli ve iki çocuk babası olan Kantarel, 18 Mart 1985 tarihinde vefat eden Sait Kantarel, İstanbul Zincirlikuyu Mezarlığından defnedilmiştir.⁴⁸⁷

⁴⁸⁴ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.74.

⁴⁸⁵ E. Naskali, Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V), s.2491.

⁴⁸⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:28.

⁴⁸⁷ Z. Arslan, Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954), s.372.

G-OSMAN ALİHOCAGİL

I- Osman Alihocagil'in Özgeçmişi

Osman Alihocagil, 1922 yılında Tortum kazasının Aşağısivri köyünde doğmuştur. Babası Yusuf Bey, annesi Refika Hanım'dır. Evli ve üç çocuk babasıdır.⁴⁸⁸ İlk okulu Pülümür'de, orta okulu Erzincan ve Konya'da, lise eğitimini ise Bursa'da tamamlamasının ardından yüksek tahsilini 1948-1949 ders yılında Ankara Üniversitesi Hukuk Fakültesinde tamamlamıştır.⁴⁸⁹ İyi derecede Almanca bilgisine sahip olan Osman Bey, avukatlık stajını Trabzon'da yapmıştır. 1951 yılında hâkim yedek Asteğmen olarak İskenderun 39. Tümeninde askerliğini ifa etmiş ve aynı yıl Erzurum'da avukatlık görevine başlamıştır. Maliye Bakanlığı Baş Hukuk Müşavirliği ve Muhakemat Genel Müdürlüğüne bağlı şekilde bir süre de Hazine Avukatlığı yapmıştır.⁴⁹⁰ Osman Bey, 1955 yılından sonra Erzurum'da serbest avukatlık yapmış ve mebus olduğu tarihe kadar bu görevine devam etmiştir. 1957 seçimlerine katılarak almış olduğu 80.881 oy ile Demokrat Parti listesinden Erzurum milletvekili seçilmiştir. Osman Bey, dönem içinde Milli Müdafaa Encümeni ve Çalışma Encümeni görevlerinde bulunmuştur. 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Anayasayı İhlal ettiği gerekçesiyle Yüksek Adalet Divanınca yargılanmış, Yassıada'da bir buçuk yıl tutuklu kalmasının ardından 14 Ekim 1961 tarihinde beraat etmiştir. 7 Haziran 1964 ve 14 Ekim 1973 tarihleri arasında Cumhuriyet Senatosuna Erzurum üyesi olarak seçilmiştir. 1977 yılında Bakanlar Kurulunun kararı ile TCDD Yönetim Kurulu Üyeliğine atanmıştır.⁴⁹¹

II- Milletvekilliği Dönemi ve Siyasi Faaliyetleri

Osman Alihocagil, XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum milletvekili olarak seçilmiş, bu dönem içerisinde Milli Müdafaa Encümeni ve Çalışma Encümeni'nde görevlerde bulunmuştur. Yapılan araştırmamıza göre Osman Bey'in bu dönemde Genel Kurulda Ziraat Vekaleti, Devlet Üretme Çiftlikleri Müdürlüğü, Orman Umum Müdürlüğü 1958 yılı bütçesi hakkında konuşması mevcuttur. Osman Bey yaptığı konuşmasında, *"Türk köylüsünün hayatı neye dayanır? Hayvan, hayvancılık, ziraat. Halk Partisi iktidarı zamanında şöyle bir hayvancılık durumunu ve buna bağlı olarak bir de hayvan vergi*

⁴⁸⁸ Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010), s.711.

⁴⁸⁹ TBMM XI. Dönem Erzurum Milletvekilleri Hal Tercümelere

⁴⁹⁰ Z. Arslan, Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954), s.381-382.

⁴⁹¹ Z. Arslan, Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954), s.382.

sistemini hatırlayınız. Meselenin derinliğine inmek lazımdır. Türk köylüsü için çok lüzumlu olan hayvan (sığır, koyun, keçi) maalesef onun için bir ıstırap kaynağı idi.”⁴⁹² ifadeleriyle et fiyatlarına ve köylünün yaşadığı mağduriyetine dikkat çekmiştir.

Devam ettiği konuşmasında Kars mebusunun “Efendim, hiçbir tekâmül yoktur. Yememizde, içmemizde hiçbir değişiklik yoktur.” ifadelerine karşılık olarak “Bendeniz Tortum’un Aşağısivri köyündenim, bu köy 100 hanelidir. 35-38 senedir bu köyden yalnız 10 hane ekmek yerdi. Gerisi yiyemezdi.”⁴⁹³ cevabını vererek konuşmasını sonlandırmıştır.

III- Anayasayı İhlal Davası ve İlk Yazılı İfadesi

Osman Alihocagil, Anayasayı ihlal ettiği gerekçesiyle Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından Yassıada’da yargılanmış, 5 Ağustos 1961 tarihinde davayla ilgili olarak mahkemeye altı sayfalık yazılı savunmasını takdim etmiştir. 1957 seçimlerinde mebus olarak seçildiğini, yaptığı yeminine sadık olacak şekilde görevini yaptığını, 20 Nisan 1924 tarih ve 491 sayılı Anayasanın 17.maddesinde yazılı bulunan “mutlak sorumsuzluk” ilkesine bağlı olarak Meclis dahilinde ve haricinde vazifesini ifa ettiğini belirtmiştir.⁴⁹⁴ Savunmasına devam ederken milletvekillerinin “teşri tasarruflarından” dolayı yargılanmalarının ve tutuklu bulundurulmasının Anayasanın 17.maddesindeki “mutlak sorumsuzluk” ilkesine aykırı olduğunu söylemiş, başkaları tarafından hatalı görülen politik görüşlerin suç sayılabilmesi için bizzat politikanın suç sayılması gerektiğini ifade etmiştir. 27 Mayıs 1960’ta meclisin zorla feshedildiğini söyleyen Osman Bey, bu durumda bile Anayasanın 17.maddesinin hukuka hürmet ve temel ilkeleri muhafaza bakımından zaruri olduğunu söylemiştir.⁴⁹⁵

Milli Birlik Komitesi tarafından halka ilan edilen bildiride partiler arası kavganın önlenmesi amacıyla idareye el konulduğunu ancak ülkede üç ay içerisinde zaten yeniden seçime gidileceğini söylemiştir.⁴⁹⁶ Yassıada’ya getirilen milletvekillerinin aylarca sorgulama için bekletildiğini ve Türk Ceza Kanunu’nun 146.maddesine ilave edilen üçüncü fıkrası gereğince vatana ihanet ile suçlandığını belirtmiş, bu suçlamayı kabul etmediğini ifade etmiştir.

Tahkikat komisyonun kurulmasıyla ilgili olarak konuşan Osman Bey, Anayasaya aykırı olduğu iddia edilen “meclis tahkikat encümenlerinin vazife ve yetkileri

⁴⁹² TBMM, TD, XI. Dönem, C.II, 48. Birleşim, 27.02.1958, s.1002.

⁴⁹³ TBMM, TD, XI. Dönem, C.II, 48. Birleşim, 27.02.1958, s.1003.

⁴⁹⁴ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.4. No:1.

⁴⁹⁵ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.4. No:1.

⁴⁹⁶ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.4. No:2.

hakkındaki kanun” a oy vermediğini söyleyerek nedeni olarak ise söz konusu kanunun o günlerde vuku bulan partiler arasındaki gergin ortamı arttıracaklarını düşündüğünü söylemiştir.⁴⁹⁷

90’lık takriri hakkında hükümeti murakabe ile mutedil ve basiretli bir politikayla takip edecek yeni kabine kurulması amacıyla imzaladığını söyleyerek meclisin tatile girmesi hakkında ise oy kullanmadığını belirtmiştir. Sözlerine devam ederken 24 Mayıs 1960 tarihinde 60 mebus arkadaşı ile birlikte Adnan Menderes ile konuşmasından bahsederek *“Huzur ve emniyet için iyi bir yola girilmesi lazım geldiğini, mevcut şartların siyasi havayı bozduğunu anlattık.”* ifadelerini kullanmıştır.⁴⁹⁸

Menfaat iddiaları hakkında ne kendisine ne de yakınlarına hiçbir şekilde menfaat sağlamadığını, idari meclis azalığının bulunmadığını, Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından yapılan inceleme sonucunda gayrimeşru servetinin bulunmadığının da ispatlandığını söylemiştir.⁴⁹⁹ Başsavcının Vatan hıyaneti ile suçladığı milletvekillerinin memleket ve milletin her bakımdan kalkınması için çaba sarfettiğini, 1950 yılına nazaran 1960 Türkiye’sinin imkanların dışına çıkılarak birçok eserlerle süslendiğinin altını çizmiştir. Sözlerinin sonuna yaklaşan Osman Alihocagil, *“Bu itibarla milletin refahına ve saadetine kendilerini hapsedmiş Demokrasinin kuruluşuna rehberlik etmiş olan bizlerin Vatan hıyaneti ile itham olunmamız gülünç olduğu kadar çok acıdır da. Türkiye’de hâkim vardır. Buna inanıyorum. Allah yardımcınız olsun, saygılarımı sunarım.”* demiştir.⁵⁰⁰

IV- Mahkemedeki Sorgusu, Duruşmalardaki Tutumu

16 Mayıs 1961 Salı günü gerçekleşen davanın beşinci oturumunun üçüncü celsesinde, 27 Nisan’da Demokrat Parti grup müzakeresinde görüşülen ve kabul edilen Salahiyet kanununa oy verip verilmediğinin anlaşılması amacıyla Mahkeme Başkanı Salim Başol tarafından isimler sırasıyla okunarak sanıklara müzakerelere katılıp katılmadıkları sorulmuştur. Konuyla ilgili olarak Osman Alihocagil’e söz verildiğinde; *“Efendim, soruşturmada benden sorulmadı rey verip vermediğim. Ben oylamaya iştirak etmedim, Mecliste idim. Fakat oylamaya iştirak etmedim.”*⁵⁰¹ cevabını vermiştir.

⁴⁹⁷ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.4. No:2-3.

⁴⁹⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.4. No:3.

⁴⁹⁹ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.4. No:4-5.

⁵⁰⁰ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:47.139.4. No:5-6.

⁵⁰¹ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.343.

Osman Alihocagil, 22 Mayıs 1961 Pazartesi günü gerçekleşen yedinci oturumun ikinci celsesinde 161 sıra numarası ile bulunmuştur. Başkan Salim Başol tarafından 24 Mayıs 1960'ta Demokrat Parti Grup Başkanlığına gönderilen 90'lık tahrir meselesinde imza sahiplerinin tespit edilmesi amacıyla isimler okunarak onay istenmiştir. Başkan'ın 33. imzayı sormasına karşılık Alihocagil, imzanın kendisine ait olduğunu belirtmiştir.⁵⁰²

Davanın on beşinci oturumunun ikinci celsesinde söz alan Osman Bey, öncelikle TBMM'nin teşrii tasarrufları nedeniyle yargılanmalarının ve mensuplarının bir yıldan fazla süredir tutuklu bulunmasının hukuken mümkün olmadığını söyleyerek sözlerine başlamıştır. Mahkeme Başkan'ının *"Hükümetin iskat edilmesi, Meclisin feshedilmesi mümkün mü?"* sözleri üzerine Osman Bey, *"Hükümet içinde fiil ve hareketleri suç teşkil edenler varsa, onlar hakkında elbette kanuni takibat yapılabilir. Evvela Salahiyet Kanunundan bahsedeceğim."* demiştir. 1957'de mebus seçildiğini, söz konusu kanunun

Anayasaya uygun olup olmadığının tartışıldığını, CHP'nin bir kısım basınının kanuna aykırı faaliyetlerinin adli mercilerce takip ve tahkik edilmesini uygun gördüğünü ifade etmiştir. Cumhuriyet Halk Partisi ile yapılacak basın meselesindeki tahkikatın anlaşmazlığın arttıracığını tahmin ettiğini ve bu sebeple oy vermediğini söylemiştir.

Hiçbir zaman Anayasaya aykırı olacak kanun çıkarmak ve ona kasıt şekilde harekette bulunulduğunu hem müzakerelerde hem de kuliste kimseden görmediğini belirtmiştir.⁵⁰³

Başkan Başol, *"Ne için? Muhalefet açık açık orada tezini müdafaa etti. Meclisin dışında basın, üniversite fikrini söyledi. Hiçbir şey duymamış gibi konuşuyorsunuz?"* diyerek Osman Bey'in sözlerine tepki göstermiştir.

Osman Bey, bahsi geçen Salahiyet Kanununun umumi bir kanun olduğunu söyleyerek Dahili Nizamnamenin 169 ve 177. maddelerinin komisyonlar tarafından vazife salahiyetlerini incelediğini belirtmiştir. Kanuna yapılan itirazın Halk Partisinin yıkıcı hareket ve propaganda hareketlerine karşı olması nedeniyle olduğunu düşündüğünü dile getirmiş, böyle bir konu olmasa kanununun Anayasaya aykırı olduğunun ifade edilmeyeceğini söylemiştir.⁵⁰⁴ Mecliste verilen kararların oy birliğiyle alındığını sürekli olarak dile getiren Osman Bey, Kromit şirketi suistimali meselesiyle ilgili kurulan tahkikat komisyonunda Cumhuriyet Halk Partisi mebuslarının da seyahatten men kararında imzalarının bulunduklarını söylemiştir.

⁵⁰² TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.I, s.510.

⁵⁰³ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1203.

⁵⁰⁴ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1203.

Dikta meselesi hakkında bu kelimeyi ilk kez Kararnamede okuduğunu belirtmiş, 14 Mayıs 1950 seçimleriyle birlikte milletin Demokrasiye geçtiğini söyleyerek, “1950’de tek parti idaresinden demokrasiye geçişte duyduğum sevinci hala yaşamaktayım ve en şerefli bir hatıra olarak saklamaktayım. Artık millet seçimi ve seçmeyi öğrenmiş ve reyini namus ve şerefi kadar mukaddes saymıştır.” ifadeleriyle dikta konusunun mevcut olmadığını, 1954-1957’deki seçimlerde bir mücadele sonunda meclise katıldığını söylemiştir. “Milletin reyini onun namusu ve vicdanı demektir. Ona hürmet benim namusumun ve şerefimin borcudur. Ona daima hürmetkar kaldım. Serbest seçim, gizli oy, açık tasniftir. Demokrat Parti üç seçim kazandı. Millet siyasi rüştünü ispat etmiştir. O halde bu şartlarla geriye dönüş, mümkün olamaz. Diktaya gidişe sebep yoktur. Böyle bir gidiş bana, sonra Millete ne kazandırır? Diktaya gidişe dair kimseden bir işaret görmedim.”⁵⁰⁵ açıklamasını yapan Osman Bey, düşünmediği bir sistemin zorla kendisine mal edilmesine tepki göstererek Türk Vatanında yaşayan herkes kadar kendisinin de vatanperver olduğunu ve bunun sorgulanamayacağını sert bir dille ifade ederek kredi ve benzeri konularla alakasının olmadığını, Yüksek Soruşturma Kurulu tarafından yapılan incelemeler neticesinde gayrimeşru servetinin de bulunmadığını dile getirmiştir.

Son olarak 90’lık takrir meselesi hakkında açıklamalarda bulunmuştur. 90 kişinin imza attığı takrir ile ilgili olarak 24 Mayıs’ta Adnan Menderes ile görüşerek takrir hakkında bazı mevzuların müzakere edilmesi gerektiğini ve birtakım meselelerin çözülmesi gerektiğini söylediğini belirten Osman Bey, ayrıca suistimal takririnin gündeme getirilmesi konusunda yardım etmelerini rica ettiğini söylemiş ve savunmasını tamamlamıştır.⁵⁰⁶

29 Haziran 1961 tarihinde ise Anayasayı İhlal Davasının yirmi yedinci oturumunun ikinci celsesinde Başkan tarafından Tevsii Tahkikat Soruşturması hususundaki istekleri sorulmuş, Alihocagil, Tahkikatın genişletilmesi konusunda bir talebinin olmadığını ifade etmiştir.⁵⁰⁷

V- Karar ve Sonrası

Osman Alihocagil, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Anayasayı İhlal ettiği gerekçesiyle Yüksek Adalet Divanınca yargılanmış, Yassıada’da bir buçuk yıl tutuklu kalmıştır. Yassıada’da yapılan sorgulamaların tamamlanmasının ardından Yüksek

⁵⁰⁵ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1204.

⁵⁰⁶ TBMM Yassıada Yüksek Adalet Divanı tutanakları, Anayasayı İhlal Davası, (1960/1). C.III, s.1205.

⁵⁰⁷ E. Naskali, Anayasa Davası -3- (Yassıada Zabıtları-V), s.2490.

Soruşturma Kurulunun verdiği karar ile 159 numarada bulunan Osman Alihocagil 'in Anayasayı İhlal suçundan beraatine, hakkındaki tevkif müzekkeresinin geri alınmasına ve salıverilmesi için Divan Başsavcılığına müzekkere yazılmasına 14 Ekim 1961 tarihinde oy birliği ile karar verilmiştir.⁵⁰⁸ Osman Bey, tahliye olmasının ardından 7 Haziran 1964 ve 14 Ekim 1973 tarihleri arasında Cumhuriyet Senatosuna Erzurum üyesi olarak seçilmiştir. 1977 yılında Bakanlar Kurulunun kararı ile TCDD Yönetim Kurulu Üyeliğine atanmıştır. Evli ve üç çocuk babası olan Alihocagil, 4 Haziran 2003 tarihinde vefat etmiştir.⁵⁰⁹

⁵⁰⁸ BCA, Fon:10.9.0.0, Yer:439.1303.2. No:28.

⁵⁰⁹ Z. Arslan, **Türk Parlamento Tarihi TBMM-XI. Dönem Milletvekillerinin Özgeçmişleri (1950-1954)**, s.382.

SONUÇ

27 Mayıs 1960 askeri darbesi, yalnızca dönemin siyasal yapısını köklü bir biçimde değiştirmek ile kalmamış, aynı zamanda da yasama organının meşruiyetine ve millet iradesinin temsiline doğrudan müdahale eden tarihi bir kırılma noktası olmuştur. Bu çalışmada, söz konusu müdahalenin Erzurum milletvekilleri özelinde nasıl bir seyir izlediği, Yassıda yargılamaları sürecindeki siyasi ve hukuki atmosfer bağlamında ele alınmaya çalışılmıştır. Demokrat Parti'ye mensup Erzurum milletvekillerinin tutuklanmaları, anayasal rejimi ihlal ettikleri iddiası ile yargılanmaları ve kamuoyu nezdinde algıları, dönemin hukuki sınırlarının ne ölçüde esnetildiğini gözler önüne sermiştir. Bu süreçte yargı, siyasal hesaplaşmanın bir aracı haline gelmiş, bağımsız ve tarafsız yargılama ilkeleri ciddi biçimde zedelenmiştir. Erzurum örneği, yerel siyaset temsilcilerinin bile darbe sonrası siyasal iklimden ne denli etkilenebildiğini göstermesi bakımından dikkat çekici olmuştur.

Bu çerçevede, Erzurum milletvekillerinin Yassıda'da yargılanmaları hem bireysel hem de bölgesel temsiliyet açısından tarihsel bir öneme sahiptir. Erzurum gibi siyasal aidiyeti güçlü, Demokrat Parti'ye yüksek oranda destek vermiş bir şehirden seçilen milletvekillerinin darbe sonrasındaki sürece nasıl dahil edildikleri, sadece onların siyasi kariyerlerini değil, aynı zamanda da Erzurum halkının iradesinin de nasıl yok edildiğini ortaya koymaktadır. Bu durum, darbenin yalnızca ulusal düzeydeki yöneticileri değil, halkın seçtiği her temsilciyi hedef aldığını göstermektedir. Erzurum örneği, yerelden genele uzanan bir perspektifle, demokrasinin sadece sandıkla değil, aynı zamanda da hukuk devlet ilkelerine bağlılıkla da korunabileceğini göstermektedir. Bu yönüyle çalışma, geçmişin karanlık sayfalarına ışık tutarken, benzer müdahalenin tekrarının yaşanmaması amacıyla tarihsel bir bilinç oluşturmaya hedeflemektedir.

Darbeyi gerçekleştirenler, bu durumu Demokrat Parti iktidarının yapmış olduğu hata ve kusurlarının sonucu olarak göstermişlerdir. Düşünmek gerekir ki 10 yıl iktidarda bulunan bir siyasi partinin elbette hataları vardır. Ancak, özellikle dikkat çekmemiz gereken nokta demokrasi düzeninde iktidarlar, yapmış oldukları hatalarının hesabını seçimle verirler. İktidarın hatalarını gerekçe olarak göstererek darbe gerçekleştirmek ve bunu rejimin normal kuralı gibi karşılamanın demokrasi ile bağdaşacak tarafı bulunmamaktadır. Bununla beraber siyasi hayata müdahale yetkisinin orduya ve ordu içerisinden çıkan birtakım cuntacılara bırakılması içinden çıkılmaz durumları ortaya koymaktadır.

Sonuç olarak, 27 Mayıs 1960 darbesinin ardından Erzurum milletvekillerinin Yassıada'da yargılanmaları, sadece bireysel hikayeleri değil, bir dönemin siyasal, hukuksal ve toplumsal yapısının aynası niteliğini taşımaktadır. 27 Mayıs'ın Cumhuriyet tarihinde yaşanan ilk askeri müdahale olması, Türk Demokrasi tarihi açısından alınması gereken derslerle doludur. 27 Mayıs bir kırılma yaratmış, orduyu kışladan çıkararak darbeler iklimini başlatmış ve ilerleyen yıllarda gerçekleşecek olan 12 Mart, 12 Eylül ve 28 Şubat ve 15 Temmuz darbelerine önayak olmuştur.

Gerçekleştirilen darbeler ülke içinde uzun dönem sürecektir siyasi, ekonomik ve toplumsal birçok alanda ağır bedellerin ödenmesine sebebiyet vermiştir. Tarihsel deneyimler ışığında bakıldığında, demokrasiye olan bağlılığın daha güçlü hale gelebilmesi ve kurumların bağımsızlığının darbe gibi antidemokratik yollarla sağlanamayacağı gözler önüne serilmiştir. Demokratik sistemlerin temel dayanakları olan katılımcılık, çoğulculuk ve en önemlisi halkın iradesine saygı, toplumsal barışın ve siyasi istikrarın sağlanmasında en önemli unsurlardır. Darbelerle yüzleşen toplum olarak, geçmişin bu acı deneyimlerinden ders çıkarılmalı, demokrasiyi güçlendirmeye ve kurumsallaştırmaya öncelik verilmelidir.

Her medeni ülkede olduğu gibi, Türkiye'nin geleceği de demokrasidir. Halk arasında hakiki birlik ve beraberliğin sürekli kesintiye uğrayan demokraside değil, güvenli ve istikrarlı bir rejimde gerçekleşeceği unutulmamalıdır. Düzgün işleyen demokrasi hem siviller hem de askerler için başlı başına teminattır. Darbenin ardından zarara uğrayan ve mağdur edilen hem halk hem de sayısı oldukça kabarık olan askerler vardır. Milletin geleceğe güven duyguları içerisinde bakabilmeleri, rahat ve korkusuz yaşayabilecekleri tek rejim demokrasidir. Demokrasi, sadece bir yönetim biçimi değil, aynı zamanda toplumsal barışın, hukukun üstünlüğünün ve insan onurunun teminatıdır. Bu sebeptendir ki her bireyin demokrasiyi sahiplenmesi ve yaşatması, geleceğimiz adına sorumluluk değil zorunluluk olmuştur.



EKLER

EK.1: Mustafa Zeren'in belirtilen tarihlerde hasta olduğuna dair hekim raporu.

EK.2: Rıfkı Salim Burçak'ın Avukatı Bekir Berk'in savunmasına dair.

EK.3: Rıza Topçuoğlu'nun belirtilen tarihlerde İstanbul'da olduğuna dair dilekçesi.

EK.4: Sabri Erduman'ın belirtilen tarihlerde İstanbul'da olduğuna dair tren bileti.

EK.5: Abdülkadir Eryurt'un tahliye talebiyle ilgili olarak mahkemeye sunduğu dilekçe.

EK.6: Hasan Numanoğlu'nun Anayasayı İhlal Davası hakkında yazılı savunması.

EK.7: Şevki Erker'in Gayrimeşru Servet İktisabı Davası ile ilgili sunulan bilirkişi raporu.

EK.8: Abdülmelik Fırat'ın Anayasayı İhlal Davası hakkında yazılı savunması.

EK.9: Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Gayrimeşru Servet İktisabı davası hakkında alınan mahkeme kararı.

EK.10: Mehmet Eyüboğlu'nun Gayrimeşru Servet İktisabı davası hakkında mahkemeye sunduğu dilekçesi.

EK.11: Münip Özer'in Gayrimeşru Servet İktisabı davası hakkında alınan mahkeme kararı.

EK.12: Sait Kantarel'in Gayrimeşru Servet İktisabı Davası ile ilgili sunulan bilirkişi raporu.

EK.13: Osman Alihocagil'in duruşma talebiyle ilgili mahkemeye sunduğu dilekçesi.

EK.14: Cumhurbaşkanı Celal Bayar'ın XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Mebusu Abdülmelik Fırat'a gönderdiği mektup.

EK.15: Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Yassıada'dan eşi Ayşe Hanım'a göndermiş olduğu mektup.

EK.1: Mustafa Zeren'in belirtilen tarihlerde hasta olduğuna dair hekim raporu.



EK.2: Rıfkı Salim Burçak’ın Avukatı Bekir Berk’in savunmasına dair.



EK.3: Rıza Topçuoğlu'nun belirtilen tarihlerde İstanbul'da olduğuna dair dilekçesi.



EK.4: Sabri Erduman'ın belirtilen tarihlerde İstanbul'da olduğuna dair tren bileti.



Yüksek Adalet Divanı Başkanlığına

Talebde Bulunan, Abdülkadir Eryurt - Erzurum E. Mebusu -

Taleb : aşağıda arz edildiği üzere durumumun tahliyesiyle
varijetimin nazara alınarak y. soruşturma kurulması
ittihaz edilmiş olan mecburi tervikif kararının kal-
dırılarak tahliyeme ve hakkımdaki duruşmanın
tutuksuz olarak icrasına karar verilmesi.

suç : Mebusluktan istifa etmemis olmakla filii tervikifimden
sonra onu tasvib ettiğim kabul edilmiş ve bu sebebe dayanıla -
rakta Anayasayı Tehdit, Teğyir, ilgaya kal kstiklen iddi edilen
berin bu filine feran'imethan Olduğum.

suç tarihi : 1950-27-5-1960

sevk maddesi : 17-7-1960 Tarih 15 sayılı Kanunla T.C.K. 146 inci maddesine
eklenen 3 üncü fıkra gereğince T.C.K. 146-3.

Tervikif tarihi : 27-5-960 - Himaye.

Salıverilme tarihi : 27/8-5-960

2 inci Tervikif tarihi : 1-6-960 Sorğu için - nezarete Alınır-

Sorğu ve Tervikif tarihi :

Tervikifin Tebliği tarihi : 7-10-960

Yüksek Soruşturma Kurulu u. Heyetinin Ekseriyetle Aldığı 30-9-960
Tarihli Kararda gösterilen sebep, delil, vakia ve iddialarla hiç bir alakam
olmadığı icrai hareket ve filii tasarrufum veya istiakim bulunmadığı halde
sorğ mebusluktan istifa etmemis olmam dolayısıyla Bir yıla yakın bir zamanda
beri tutukluğum. Deliller toplanmış, sorğum yapılmış olduğu gibi -

010 09 471389

40

EK.5: Abdülkadir Eryurt'un tahliye talebiyle ilgili olarak mahkemeye sunduğu dilekçe.

Yüksek Adalet Şurası Başkanlığına.

(9842-11)

Çok muhterem Başkanım ve Hakimlerim.

Maddi ve hukuki delillerden tamamen mahrum, bir kararname ve iddianame ile anayasayı ihlal suçundan huzurunuzda sevk edilmiş bulunmaktayım.

Müdafi avukatların müstarek müdafileriyle, arkadaşlarımla keza hukuki bakımdan fikir ve mütalalarına oynan iştirak ediyorum.

Bu itibarla takrorlardan kaçınarak yüksek müsaderezle şahsi durumum hakkında kısaca maruzatta bulunacağım:

Saçım bölgemde ailevi durumum, memuriyet ve serbest mesleki hizmetlerimle tanınmış, muhit yapmış, mutahasis bir doktorem. Erzurum nümûna hastanesi dahiliye mutahasisi iken 1954-1957 seçimlerinde Ş.p. Genel Kurulunun arzusu hilafına millatin sevgi ve itimadi ile denemeleri kazanmak süratiyle mebus seçildim.

1954 yılında başlayan siyasi hayatım, daha fazla hizmet edebilmem düşünce ve gayreti içinde geçti. Ulumî siyasi tutumum, bitaraf ve mutadil çalışmalarım ile seçim kabiliyetimi daima muhafaza ettim. Filhakika siyasi hayatım müddetince itidaldan ayrıldığıma, partizanlık yaptığıma, taaşii vazifem dışı, idarî ve icraî her hangi bir hadiseye isminin karıştığına dair, iddia mevcut olmadığı gibi, gurup ve meclis zabıtlarında ve meclis dışında da bir delil ve amareye rastlamak asla mümkün değildir.

Kararname ve iddiaya göre, sadece bir Ş.p. mebusu olduğum ve 954 yılından 1960 yılına kadar, çıkarılan ve anayasaya aykırılığı ileri sürülen bazı kanunlara oy vermiş olduğum için, yüksek huzurunuzda sevk edilmiş bulunmaktayım.

4-

X

010	09			47	138	5
-----	----	--	--	----	-----	---

1

EK.6: Hasan Numanoğlu'nun Anayasayı İhlal Davası hakkında yazılı savunması.

<u>G i n s i</u>	<u>İktisap Tarihi</u>	<u>Takribî Tutarı</u>
Hali (Bünyan)	1952	3.500,- TL.
Buzdolabı	1954	5.000,- TL.
Havagazı Fırını	1960	1.100,- TL.
Çamaşır Makinesi	1951	1.500,- TL.
Elektrik Süpürgesi	1951	1.000,- TL.
T o p l a m :		12.100,- TL.

2- Şevki ERKER tetkik döneminde iktisap ettiği kıymetli madenlerden mamûl eşyayı, Varlık Beyannamesinde aşağıdaki şekilde beyan etmiştir. (Dizi pusulası sıra no. 4) Beyannamede bu kategori eşyanın kıymetleri belirtilmediğinden takribî bedelleri ekaspor Sabri NAKKAŞOĞLU' na takdir ettirilmiştir.

<u>G i n s i</u>	<u>İktisap Tarihi</u>	<u>Adedi veya Ağırlığı</u>	<u>Takribî Kıymeti</u>
Gümüş Çay Tepsisi	1951	480 gr.	288,- TL.
" Kahve Tepsisi	1958	380 gr.	228,- TL.
" Şekerlik	1955	165 gr.	100,- TL.
Muhtelif Gümüş eşya	1953	185 gr.	120,- TL.
Sigara Kutusu	1952	420 gr.	250,- TL.
Fotoğraf Çerçevesi	1950-59	1525 gr.	915,- TL.
Gümüş Şamdan	1952	2 adet	500,- TL.
T o p l a m :			2.401,- TL.

Hediye olunan, kıymetli madenlerden mamûl eşya dışında satınalma suretiyle iktisap edilmiş, eşyanın değeri 2401,- lira olarak takdir edilmiştir.

İnceleme döneminde, ilgili şahıs tarafından ıvaslı olarak iktisap edilen menkul eşya ve diğer malların değerleri toplamı, adı geçen şahsın, beyanına istinaden 14.501,- lira olarak tesbit edilmiştir.

F- Mükcevherler :

Şevki ERKER, eşinin tetkik devresinde iktisap ettiği

./..

010	09			260	79	1
-----	----	--	--	-----	----	---

17

EK.7: Şevki Erker'in Gayrimişru Servet İktisabı Davası ile ilgili sunulan bilirkişi raporu.

yeri olmıyan ve dünyada emsaline rastlamasına imkan bulunmu-
yan nevi şahsına münhasır bir buluşla beni bu defa T.C.K.
nın 146 ncı maddesinin Inci fıkrası şumulüne sokmak suretiyle
asli fail olarak cezalandırmamı talep etmiştir.

Baş savcı iddianamesinde, Muammer Aksoy'un Cumhuriyet
gazetesinde neşredilen seri halindeki makalesinden iktibas sure-
tiyle iddianamesinde, (Her kes, bir metre yetmiş santimden kısa
veya sarı saçlı ve mavi gözlü olan vatandaşları gördükleri yerde
öldürebilirler.) diye bir cümleye yer verdiler. Bu halin; insan
hakları, akıl ve mantıkla bağdaşmayacağına işaret ettiler. Bu
bedahetin aksini iddia edebilecek bir kimsenin bulunabileceğine
bende inanmıyorum. Zira tabiatın insanlara bahşettiği vasıflar
dan dolayı, ölüm cezasına çarptırılmak akıl ve mantık dışıdır
ve abesle iştigaldir. Ama esefle arzedeyimki Baş savcı işte
bu mantıkla benim ölüm cezasına çarptırılmamı istemektedir.
Zira diyorki: Melik Fırat'ı yaşını büyüt müştür, Millet vekili
olmuştur, Askerliğini yapmamıştır, Fırat ailesine mensub-
tur o halde bu sosyal ve politik durumu dolayısıyla idam edil-
melidir. Bu istegin vicdan ve insan haklarıyla ne ölçüde
bağdaşacağını yüksek takdirlerinize arz ederim. Kaldık ki bu
anlayış tarzı, hukuk dışı olduğu kadar, bu gün memlekette
milli birlik ve kardeşlik havasının yaratılmasına, temin ve
idamesine matuf hareketleri baltalayıcı ve bunları renci-
de edici bir mahiyette taşımaktadır.

Şimdi müsadenezle Baş savcının kararname dışına
çıkarak, iddia olunan suçla bir ilgisi bulunmıyan ve hatta umu-
mi tutumlarda münasebeti olmıyan, tamamen şahsa bağlı ~~hususlar~~
hususlar hakkında ki beyanlarına arzı cevap edeceğim.

010	09			47	138	7
-----	----	--	--	----	-----	---

2

EK.9: Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Gayrimeşru Servet İktisabı davası hakkında alınan mahkeme kararı.



EK.10: Mehmet Eyüboğlu'nun Gayrimeşru Servet İktisabı davası hakkında mahkemeye sunduğu dilekçesi.



EK.11: Mnp zer'in Gayrimeşru Servet İktisabı davası hakkında alınan mahkeme kararı.



Muhtelif daire ve müesseselerden 1 No.lu Soruşturma Kuruluna gelen bilgilere göre Sait KANTAREL hakkında yapılan derleme aşağıdaki gibidir.

I- MESLEKİ VE SİYASİ HAYATI :

14.5.1950 - 27.5.1954, 27.10.1957-27.5.1960 tarihleri arasında Balıkesir Milletvekilidir. 1.1.1955 - 30.9.1957 tarihleri arasında da T.C.D. Demiryolları İşletmesi İdare Meclisi azalığında bulunmuştur.

Asıl mesleği Y.Orman Mühendisliğidir. 3 ticarî işletmenin hissedarı veya sahibidir.

II- SERVET VE GELİR DURUMU :

14.5.1950 - 27.5.1960 tarihleri arasında elde etmiş olduğu ,

Safi servetinin tutarı	0.-
Safi gelirinin "	186.626.01

III- AİLE DURUMU :

1950 den önce evlenmiş olup 2 çocuğu vardır :

1- Oğuz (Doğum tarihi 25.11.1946)

2- Deniz (" " 20.4.1948)

Annesi Kâmile KANTAREL'de yanında bulunmaktadır. Bir de evlâtlıkları vardır.

IV- İKAMETGÂH DURUMU :

Kirada oturmuştur. Eşinin beyanına göre 10 senede 27.600, lira ölemişlerdir. (Ek 2)

V- HUSUSİ MASRAFLARI :

a) Eğlence Masrafları :

Anadolu Kulübünde 1950-1960 arası 2016,14 lira ödemiştir.

b) Tahsil Masrafları :

Eşinin beyanı Oğuz için Ankara Maarif Kolejine 4.364,- lira ödemişti: /na göre ise 12.000,- liradır. (Ek 2)

010	09					2668141
-----	----	--	--	--	--	---------

25

EK.12: Sait Kantarel'in Gayrimeşru Servet İktisabı Davası ile ilgili sunulan bilirkişi raporu.

EK.13: Osman Alihocagil’in duruşma talebiyle ilgili mahkemeye sunduğu dilekçesi.



EK.14: Cumhurbaşkanı Celal Bayar’ın XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Mebusu Abdülmelik Fırat’a gönderdiği mektup.⁵¹⁰

⁵¹⁰ Abdülmelik Fırat’ın Aile arşivinden alınmıştır.



EK.15: Fethullah Taşkesenlioğlu'nun Yassıada'dan eşi Ayşe Hanım'a göndermiş olduğu mektup.⁵¹¹

⁵¹¹ Fethullah Taşkesenlioğlu Aile arşivinden alınmıştır.





FOTOĞRAFLAR

XI. DÖNEM TBMM DEMOKRAT PARTİ ERZURUM MİLLETVEKİLLERİ⁵¹²



MUSTAFA ZEREN



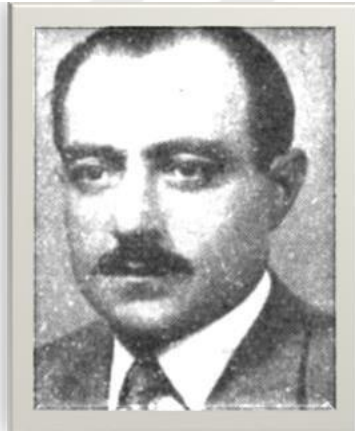
RIFKI SALİM BURÇAK



SABRİ ERDUMAN



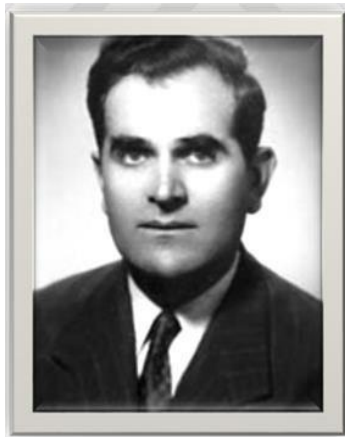
HASAN RIZA TOPÇUOĞLU



MÜNİP ÖZER



ABDÜLKADİR ERYURT

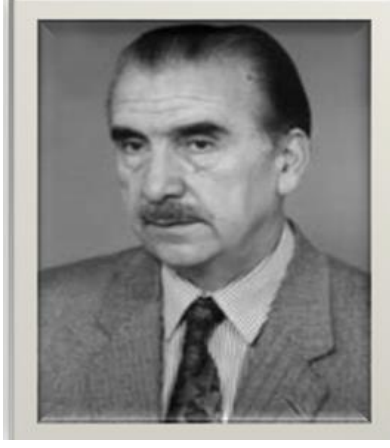


HASAN NUMANOĞLU

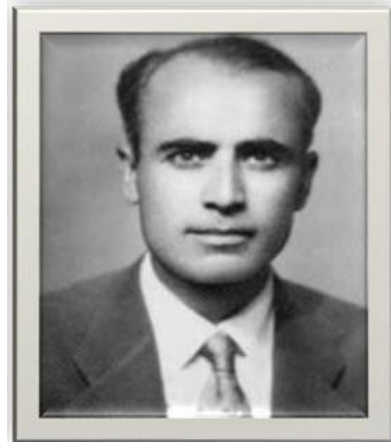


MEHMET EYÜBOĞLU

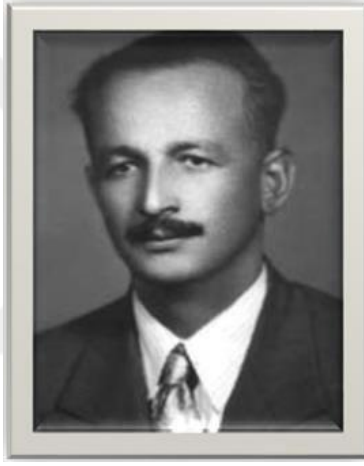
⁵¹² Türkiye Büyük Millet Meclisi Albümü (1920-2010), s.711- 713.



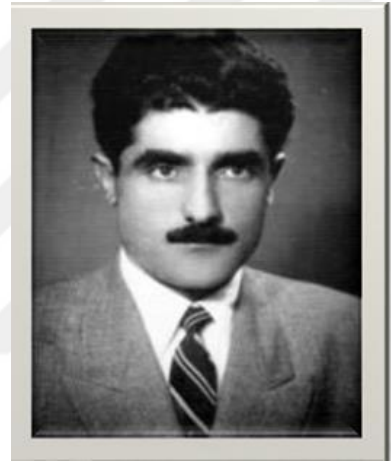
ABDLMELİK FIRAT



OSMAN ALİHOCAGİL



SAİT KANTAREL



FETHULLAH TAŞKESENLİOĞLU



ŞEVKİ ERKER



F.1: Celal Bayar ve Demokrat Parti Erzurum Milletvekilleri.⁵¹³



F.2: Adnan Menderes ve Demokrat Parti Erzurum Milletvekilleri.⁵¹⁴

⁵¹³Münip Özer'in Aile arşivinden alınmıştır.

⁵¹⁴Sabri Erduman'ın Aile arşivinden alınmıştır.



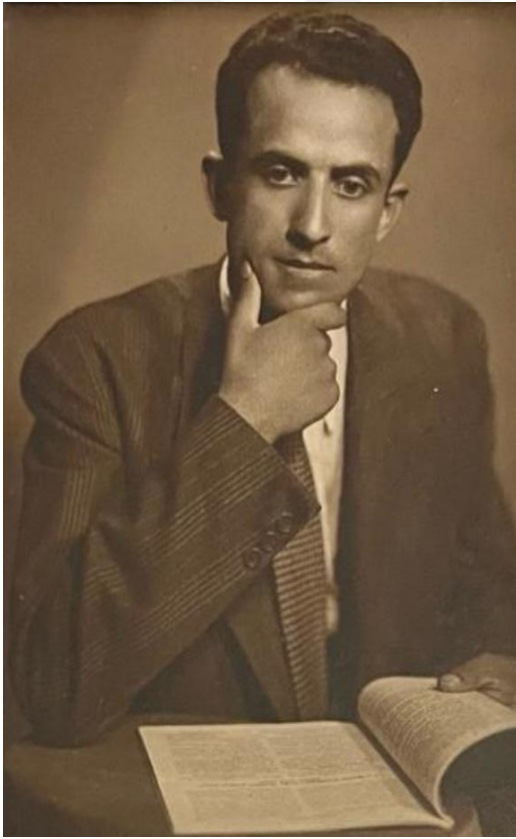
F.3: XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Mebusu Münip Özer.⁵¹⁵

⁵¹⁵ Münip Özer'in Aile arşivinden alınmıştır.



F.4: IX., X. ve XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Mebusu Sabri Erduman.⁵¹⁶

⁵¹⁶ Sabri Erduman'ın Aile arşivinden alınmıştır.



F.5: IX., X. ve XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Mebusu Rıfki Salim Burçak.⁵¹⁷

⁵¹⁷ Rıfki Salim Burçak'ın Aile arşivinden alınmıştır.



F.6: XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Mebusu Abdülmelik Fırat ve Cumhurbaşkanı Celal Bayar.⁵¹⁸



⁵¹⁸ Abdülmelik Fırat'ın Aile arşivinden alınmıştır.



F.7:XI. Dönem Demokrat Parti Erzurum Mebusu Abdülmelik Fırat, Kayseri Cezaevinde.⁵¹⁹

⁵¹⁹ Abdülmelik Fırat'ın Aile arşivinden alınmıştır.



F.10: Demokrasi ve Özgürlükler Adası (Yassıada)



F.11: Demokrasi ve Özgürlükler Adası (Yassıada)⁵²²

⁵²² Nilüfer Çebi tarafından 25.05.2024 tarihinde Demokrasi ve Özgürlükler Adası (Yassıada)'da çekilmiştir.



F.12: Demokrasi ve Özgürlükler Adası, Demokrasi Meydanı.⁵²³



⁵²³ Nilüfer Çebi tarafından 25.05.2024 tarihinde Demokrasi ve Özgürlükler Adası (Yassıada)'da çekilmiştir.



F.13: Demokrasi ve Özgürlükler Adası’nda bulunan “Urgana Yenik Düşmek” adlı enstalasyon eseri.⁵²⁴



F.14: Demokrasi ve Özgürlükler Adası’nda bulunan yerine ulaşmayan mektuplar temalı çalışma.

⁵²⁴ Nilüfer Çebi tarafından 25.05.2024 tarihinde Demokrasi ve Özgürlükler Adası (Yassıada)’da çekilmiştir.